

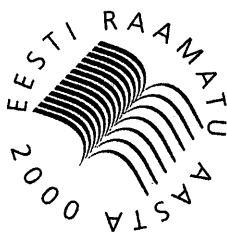
**TARTU
ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU**

**AASTARAAMAT
'99**

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

AASTARAAMAT

1999

Tartu 2000

Koostanud ja toimetanud

Rein Saukas

Tõlkinud

Marika Liivamägi

Tekstitöötlus:

Ilme Reintam

Kaane kujundus:

Maarika Tang

Kirjastuskolleegium:

Malle Ermel, Sergei Issakov, Maare Kümnik,
Toomas Liivamägi, Peeter Olesk, Mare Rand,
Rein Saukas, Urve Tõnnov

Aastaraamatu väljaandmist on toetanud Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium

© Tartu Ülikool

Tartu Ülikooli Raamatukogu
W. Struve 1, 50091 Tartu
ISSN 1406-0892

Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda
Tiigi 78, 50410 Tartu. Tellimus nr. 771

SISUKORD

Saateks	6
<i>A a s t a a r u a n n e</i>	
Aastaaruanne 1999	7
I. Üldist	7
II. Töötajad	8
III. Struktuur	9
IV. Infotehnoloogiline arendustöö	9
V. Komplekteerimine	10
VI. Kataloogitöö, elektronkataloog INNOPAC	14
VII. Ülikooli erialakogude integreerimine infosüsteemi INNOPAC	15
VIII. Bibliograafiatöö	16
IX. Töö kogudega	19
X. Lugejateenindus	20
XI. Lugejakoolitus	22
XII. Teadustöö	23
XIII. Kirjastustegevus	25
XIV. Koostöö Eesti raamatukogudega	25
XV. Rahvusvaheline koostöö	27
XVI. Raamatukogu nõukogud, toimkonnad, kolleegiumid	29
XVII. Töötajate enesetäiendamine	31
XVIII. Ametiühing	32
Lisad	
I. Kogud (ISO 2789 järgi)	33
II. Komplekteerimine 1995.–1999. a. (ISO 2789 järgi)	34
III. Komplekteerimisallikad 1999. a. (ISO 2789 järgi)	35
IV. Komplekteerimine (arvandmeid)	35
V. Raamatuostusummade kasutamine 1997.–1999. a. (tuh. kr.)	36
VI. Raamatukogu teatmestu täiendamine	37
VII. Bibliograafiakartoteegid (31.12.1999)	39
VIII. Raamatukogus loodud andmebaasid (31.12.1999)	40
IX. 1999. a. korraldatud arhiivifondid	41
X. Lugejateenindus (arvandmeid)	44
XI. Laenutused (raamatukogutöötaja vahendusel)	45
XII. Restaureerimine ja konserveerimine (arvandmeid)	45
XIII. Raamatu ja raamatukogu varade tutvustamine (arvandmeid)	46
XIV. Näitused	46
XV. Lugejaüritusi raamatukogus	49
XVI. Väljaanded	49
XVII. Artiklid, bibliograafianimestikud, sõnumid	51

XVIII. Elektroonilised publikatsioonid	55
XIX. Ettekanded	56
XX. Loengud ja loengukursused	58
XXI. Konverentsid, seminarid, ettekandepäevad	59
XXII. Väliskomandeeringud ja -sõidud	61
XXIII. Väliskomandeeringute aruandeid	63
XXIV. Struktuur ja töötajad (01.01.1999 – 31.12.1999)	68
XXV. Teaduskraadi omavad töötajad (31.12.1999)	72
XXVI. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu liikmed (31.12.1999)	72
XXVII. Kroonikat	73

F o t o d

P e r s o n a a l i a

Direktor Peeter Olesk. Vahekõneks. Raamatukogus 1995–1999 ja edasi	79
Direktor Toomas Liivamägi. Enesest ja raamatukogust	81
Teenindusdirektor Mare-Nelli Ilus	82
<i>Juubilarid</i>	
Sirje Elias 50	83
Linda Põots 70	83
Anne Lentsius 50	84
Arvo Tering 50	85
Ene Kaart 50	86
Lea Trikkant 70	86
Leili Hansmann 50	87
Kiira Schmidt 60	88
Koidula Piir 70	89
Malle Ermel 50	90
Leida Alver 75	91
Leili Veldi 70	92
Eha Saarmaa 75	93
Laine Kilk 75	94
<i>In memoriam</i>	
Virve Nagel 28.04.1924 – 16.04.1999	96
Erika Nugin 17.02.1913 – 06.06.1999	97
Küllli Laugaste 15.03.1937 – 11.06.1999	97

S ü n n i p ä e v

S. Madisson. Seminarka 100	99
---	----

A n n e t u s t e r e g i s t e r

Liber daticus Bibliothecae Universitatis Tartuensis 1999	111
Käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas registreeritud annetused	126
Keemia raamatukogus registreeritud annetused	127
Muid toetusi	127
Annetuste registri isikunimedede loend	128

P u k s o o p ä e v 2 0 0 0

A. Valmas. Kas raamatuga uude aastatuhandesse?	130
J. Järs. Raamatukogu aastal (20)00 p. Kr. — olemus ja nähtumus	133
J. Andresoo. Eesti rahvusbibliograafia — uue aastatuhande väljakutsed	140
P. Olesk. Kuidas raamatukogu-tüpoloogiat parandada?	144

U u r i m u s i

A. Lepik. <i>Benchmarking</i> kvaliteedi juhtimiseks ja hindamiseks raamatukogus ..	147
U. Tõnnov. Avalikkussuhetest ja eriti ühest sihtgrupist — kasutajast	155
I. Smuškina, T. Matsulevitš. Vastukaja raamatukogu avalikkussuhetele	163
M. Rand, A. Bernotas. Raamatukogu — ülikooli õppejõudude käsikirjapärandi hoidja	168
M. Ermel. Pole raamatukogu, pole ka ülikooli. Vaade aastasse 1918	176
T. Reimo. Trükiprivileegidest Baltimaadel XVII–XVIII sajandil	184
L. Petina. Krahv Bobrinski raamatukogu Põltsamaal	196
O. Teder. Otto Friedrich von Richter: tema aeg, tema pärand	204

S u m m a r y

Tartu University Library Yearbook 1999	223
Foreword	225
Annual Report 1999	225
Research	
A. Valmas. Shall We Take Books With Us Into the New Millennium?	240
J. Järs. Library In (20)00 ad — Its Essence And Appearance	240
J. Andresoo. Estonian National Bibliography On Of the Challenges Of the New Millennium	241
P. Olesk. How To Improve the Library Typology?	242
A. Lepik. Benchmarking As the Means Of Quality Management In Libraries	242
U. Tõnnov. On Public Relations And One Target Group — the Library User	243
I. Smuškina, T. Matsulevitš. Responses To a User Survey Concerning Public Relations Of the Library	243
M. Rand, A. Bernotas. The Library As the Preserver Of Manuscripts Of University Faculty Members	244
M. Ermel. No Library, No University. An Insight Into the Year Of 1918	245
T. Reimo. On Printers' Privileges In the Baltic Countries In the 17th–18th Centuries	246
L. Petina. Count Bobrinsky's Library In Põltsamaa	246
O. Teder. Otto Friedrich von Richter: His Time And His Heritage	247

SAATEKS

Tartu Ülikooli Raamatukogu seekordse aastaraamatu struktuur on sama mis eelmistelgi, mistõttu koostajapoolne saatesõna oleks võinud ka vabalt kirja panemata jääda. Kuid ometi tekkis allakirjutanul tahtmine selgituseks midagi lisada.

Olen olnud seda meelt, et aastaraamat, mille sisuks on eelmise aasta tegevuse aruanne ja muu lõppenud aastaga seonduv, peaks lugejate kätte jõudma vähemalt aasta esimese poole lõpukuul, ideaalis märtsi lõpus, aprillis. Käesoleva aastaraamatu koostamisele vajutas oma pitseri Eesti Raamatu Aasta suurnäituse ettevalmistamine allakirjutanu osavõtul ja seda just aasta esimestel kuudel, mistõttu käsikiri sai valmiks alles juuni algul tavapärase märtsi-aprilli asemel. Raamatuaasta tööde ja tegemistega olid seotud ka mitme artikli autorid, viimased kaastööd jõudsid aastaraamatu "portfelli" alles mais-juunis.

Artiklite osa koosneb seekord kahest suuremast blokist — tänapäeva- ja ajaloo-teemalised kirjutised — ja kujutab endast valdavalt 1999. a. ettekandepäeval — Puksoo päev, "Raamatukogu avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse", "Tartu Ülikool — 80 aastat rahvusülikoolina" — peetud ülesastumiste edasiarendusi.

2000. aasta Puksoo päeva ettekanded, mis kena terviku moodustasid ja meie teadusraamatukogude hetkeseisu fikseerisid, avaldatakse siiski juba käesolevas aastaraamatus. Nende ilmutamine 2001. aastal oleks praegusel kiiresti muutuval ajal olnud väheke kohtlane. Siin peab aga lahkele lugejale meelde tuletama, et Eesti Kirjandusmuuseumi direktori Krista Aru ettekannet "Rahvuslik arhiivraamatukogu kui eneseteostus" saate lugeda ajakirjast *Raamatukogu*, (2000) 2, 9–11.

Autorite ring hõlmab kõiki Eesti suuremaid raamatukogusid, mis näitab ühelt poolt raamatukogudevahelist koostööd, aga teiselt poolt arvatavasti ka seda, et aastaraamat eesti raamatukogutöötajate süvenenumate kirjutiste avaldamiskohana on respektieritav. Allakirjutanul jääb vaid loota, et viimastel aastatel uksest ja aknast sissetungiv rahapuudus ei selle ega järgnevate aastaraamatute ilmumist päriselt seisma ei pane.

Tartus, 10. juunil 2000

Rein Saukas

AASTAARUANNE 1999

I. Üldist

1802. a. asutatud Tartu Ülikooli Raamatukogu tegutseb 1997. a. kinnitatud põhikirja järgselt rahvus- ja riikliku universaalse teadusraamatukoguna. Tartu Ülikooli struktuuris oli ta rektor prof. Jaak Aaviksoo vastutusalas.

Tartu Ülikooli nõukogu 28. mai 1999. a. otsusega nr. 47 muudeti ja täiendati 28. aprillist 1995. a. kehtinud ülikooli põhikirja, mille raamatukogu puudutav peatükk kõlab nüüd järgmises sõnastuses:

III. 3.2. Teadus- ja arendusasutus

§ 75

Teadus- ja arendusasutus on ülikooli asutus, mille põhikirjajärgseks tegevuseks on teadus- ja arendustegevus ja mis on registreeritud vastavalt teadus- ja arendustegevuse korralduse seadusele.

III. 3.2.1. Tartu Ülikooli Raamatukogu

§ 76

Raamatukogu on ülikooli asutus, mille ülesanne on:

- 1) tagada informatsioonile vaba juurdepääs teavikute ja inforessursside kogumise, töötlemise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemise kaudu;*
- 2) aidata kaasa Eesti kultuuri säilimisele, luues rahvustrükiste täieliku kogu, säilitades, kogudes ja tehes kättesaadavaks teadus- ja kultuuriloolist väärtust omavad arhivaalid ning osaleda rahvuslike inforessursside loomises;*
- 3) raamatukogu- ja infoteaduslane teadus- ning arendustegevus.*

§ 77

Raamatukogu tööd juhib viieks aastaks avaliku konkursi korras ülikooli nõukogu poolt valitud direktor. Raamatukogu kõrgeim otsustuskogu on raamatukogu nõukogu.

Ülikooli nõukogu istungil 25. juunil 1999. a. vaadati läbi ja otsusega nr. 51 kinnitati Tartu Ülikooli arengukava aastani 2005, milles raamatukogu kohta on öeldud järgmist:

3.20.

Ülikool arendab raamatukogu kui avatud, universaalset raamatukogu ja kultuuriloolist arhiivi ning teeb seejuures koostööd teiste analoogiliste asutustega Eestis ja mujal maailmas.

Raamatukogu juhtisid direktoritena Peeter Olesk (kuni 15.03.) ja Toomas Liivamägi (tehnoloogiadirektor kuni 28.03., direktori kt. alates 29.03., direktor alates 01.07.), teenindusdirektor Mare-Nelli Ilus (alates 17.05.) ja majandusdirektor Heiki Epner.

1999. a. tulud olid kokku 35 637 100 kr., sellest saadi riigilt 34 011 200 kr. ja muudest allikatest 1 625 900 kr. Kulud olid kokku 35 637 100 kr., sellest komplekteerimine 9 542 600 kr., palgafond 14 144 100 kr., kommunaalteenused 1 810 300 kr., põhivarasse

investeeriti 7 955 700 kr., sealhulgas kapitaalremondiks 7 000 000 kr. Raamatukogu lõpetas eelarveaasta 1,5-miljonilise puudujäägiga, mida tasandasid omavahendite (aasta sissetulek jõudis 0,7 miljonini) jäägid. Tänu ELNET Konsortsiumi liikmeks olekule said võimalikuks investeeringud infotehnoloogiasse.

1999. aasta peamisteks märksõnadeks olid **INNOPAC ja koostöö tihendamine ülikooliga**.

II. Töötajad

Seisuga 1. jaan. 1999 oli raamatukogus 298,25 ametikohta (334 töötajat), sellest raamatukogunduslikku personali 227,5 ametikohta (251 töötajat), abipersonali 70,75 ametikohta (83 töötajat).

Aasta jooksul koondati 11,75 raamatukogunduslikku töökohta ja aasta lõpus oli täitmata 0,75 abipersonali ametikohta. Seisuga 31. dets. 1999 oli raamatukogus 285,75 ametikohta (326 töötajat), sellest raamatukogunduslikku personali 215,75 ametikohta (242 töötajat), abipersonali 70 ametikohta (84 töötajat). Seega töötas aasta lõpus 8 inimest vähem kui aasta alguses.

Raamatukogunduslikust personalist oli ülikooliharidusega 174, rakenduskõrgharidusega 5 ja keskharidusega 63 töötajat. Raamatukogundusharidusega oli 36 inimest, neist 27 oli ülikooliharidus, 5 rakenduskõrgharidus ja 4 keskharidus. Teaduskraad oli seitsmel töötajal.

Direktor Peeter Olesk kandideeris 12. märtsi EV Riigikogu valimistel ja sai Riigikogu IX koosseisu liikmeks. Avaliku konkursi korras ja TÜ nõukogu otsusega nr. 58 25. juunist valiti uueks direktoriks endine tehnoloogiadirektor Toomas Liivamägi. Ülikooli nõukogu 43 liikmest hääletas võistlevate kandidaatide poolt vastavalt: T. Liivamäe poolt 31 liiget, prof. Aadu Musta poolt 9 liiget, Toivo Jullineni poolt 2 liiget.

Tehnoloogiadirektori ametikoht kaotati. 17. maist taastati teenindusdirektori ametikoht, millel asus tööle Mare-Nelli Ilus. Tema tööülesanneteks on raamatukogu teeninduse juhtimine ja arendamine järgmistes valdkondades: kogude kasutamine, lugejate andmebaas, teatme- ja infoteenindus, elektrooniliste ressursside ja auviste kättesaadavaks tegemine, raamatukogudevaheline laenus ja dokumenditeenistus, vajalike juhendmaterjalide väljatöötamine, raamatukogu teenindustoimkonna töö juhtimine, raamatukogus läbiviidavate lugejauuringute koordineerimine, oma vastutusala piires koostöö arendamine väljaspool raamatukogu jne.

Raamatukogusisese konkursi korras valiti Mare-Nelli Ilusa asemel uueks peavarahoidjaks Kersti Jalas. Peavarahoidja põhiülesanneteks on varade kaitse- ja ühtsete hoiutingimuste tagamise kõrval raamatukogu varade säilituspoliitika väljatöötamine ja sellealase koostöö arendamine väljaspool raamatukogu.

1999. a. moodustati raamatukogus kaks uut ametikohta. Peaspetsialist kataloogimise alal Elsa Loorits (alates 01.06.) vastutab kõikide elektronkataloogis olevate TÜR-is loodud kirjete korrektsuse ja reeglitele vastavuse eest. Põhja-Ameerika ülikoolide teabekeskuses töötav Marvi Pulver hakkas alates 1. märtsist nõustama raamatukogu arendus- ja koostööprojektide juhte nii projektide koostamisel kui ka vajaduse korral nende elluviimisel. Ta otsib, kogub ja edastab informatsiooni projektide ja koostöövõimaluste kohta.

Personali tööülesannete ülevaatamise tulemusena ajakohastati aasta lõpuks 60% raamatukogundusliku personali ametikirjeldustest.

III. Struktuur

Aruandeaastal alustati raamatukogu struktuuri korrastamisega. Lihtsustamaks ja kiirendamaks teavikute teekonda lugejani ühendati raamatukogus komplekteerimine ja kataloogimine kui tööprotsessid, kuna need on infosüsteemist INNOPAC tingituna tihedamini seotud kui kunagi varem. 1. juunist moodustati komplekteerimis-, kataloogimis-, perioodika-, vana raamatu ja rekataloogimisosakonna baasil neli osakonda: väliskirjanduse (juh. Kertu Uri), kodumaise kirjanduse (juh. Kristina Pai), retrokataloogimise (juh. Katrin Kaugver) ja liigitamisosakond (juh. Helgi Laanes). Kodumaise kirjanduse ja väliskirjanduse eraldamise ja vastavate osakondade loomise tingis vajadus tööprotsesse optimeerida — mõlema kirjanduse komplekteerimisel ja kataloogimisel on oma spetsiifika. Osakonnad teevad nüüd uute teavikutega nende ilmumisaastast sõltumata kõik tööd — tellivad, võtavad arvele ja kataloogivad. Kõikide kaartkataloogide konverteerimine elektronkataloogi koondati eraldi osakonda. Endine liigitamisektor (kataloogimisosakonna koosseisus) nimetati iseseisvaks osakonnaks, kuna liigitamisel ja märksõnastamisel on elektronkataloogis tunduvalt suurem kaal kui kaartkataloogide loomise perioodil. Planeeritud remondi edasilükkumise tõttu ei saanud uued osakonnad kahjuks tööd alustada nii, nagu oli kavatsatud.

Sügis-talvel alustati ka hügieeni- ja restaureerimisosakonna töö reorganiseerimist ennistuskeskuseks. Avaliku konkursi keskuse juhataja kohale võitis raamatukogu restauraator Ene Sarap, kes alustas detsembris koostöös raamatukogu direktoriga keskuse töömudeli väljatöötamist ja meeskonna moodustamist.

Alates 20. septembrist on raamatukogul viies filiaal — biomeedikumi raamatukogu. Vastvalminud biomeedikumis (Ravila 19) alustasid uue raamatukogu loomist praktiliselt tühjalt kohalt juhatajana Helju Vaidla ja vanemraamatukoguhoidjana Ruth Teder.

Aasta jooksul nimetati ümber veel kaks osakonda. Jaapani riigi poolt finantseeritud kaasaegse keeleklassi valmimisega laienes fonoteek, mis 1. märtsist tegutseb muusika- ja keeleõppekeskusena (juh. Avo Kartul). Alates 20. septembrist nimetati andmetöötlusosakond töö sisust lähtudes ümber infosüsteemide teenistuseks.

IV. Infotehnoloogiline arendustöö

Raamatukogu infotehnoloogilist arengut võib vaadelda lähtuvalt kolmest põhisuunast.

1) Raamatukogu kohtvõrgu edasiarendus

Raamatukogu kohtvõrk arendati aasta jooksul välja sellise tasemeni, mis võimaldas septembris käivitada integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC lugejateenindusmooduli. ELNET Konsortsiumi vahendusel hangiti vajalikud võrguvahendid (SuperStack II Switch 1000, 3 tk.), mille põhikoormus langeski lugejateenindusele. Samuti ELNET Konsortsiumi vahendusel hangiti raamatukogusse 21 uut võrgutöökohta (Pentium 150 personaalarvutid). See hange võimaldas arvutitöökohtadega varustada lugemissaalide teeninduspunktid, hoidlad, olukord paranes ka trükiste töötlusosakondades. Oluline täiendus töökohtadele sai võimalikuks aasta lõpupoolel saabunud Soome humanitaararvutite näol, tegemist on 486-protsessoriga personaalarvutitega, kokku paigaldati neid 22. Paranesid väljatrüki võimalused, standardiks muutus laseprinteril tehtud väljatrükk.

2) Integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC kasutusala laiendamine

1999. aastal rakendati raamatukogus integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC uus versioon (*Release 12*). Seoses sellega lahenesid mõningad INNOPAC-i kasutamiseiga seotud probleemid (programmiväljatrukid, Windows-platvormil töötav kataloogimismoodul GUICAT). Paraku jäi mitu probleemi (venekeelset teksti toetav WWW-moodul, venekeelsete kirjade väljatrukk jt.) siiski edasisi lahendusi ootama. Kõige suuremaks uuenduseks oli lugejateenindusmooduli käivitamine ja trükiste elektroonilise laenutamise algus — eelduseks raamatukogu lugejate andmebaasi korrastamine, trükiste laenutamise korra, laenutähtaegade ja viiviste ühtlustamine (ka neid probleeme tuleb lugeda infotehnoloogilisteks). INNOPAC-i laenusmoodul rakendati alates septembrist, esialgu piirdus mooduli kasutamine üksnes kojulaenutusega. Samas töötati välja ka põhimõtteline mudel kogu raamatukogu laenutuse üleviimiseks elektroonilisele kujule 2000. aastal.

Laenusmooduli kõrval töötati välja töötlusosakondade infotehnoloogiline mudel, selle väljatöötamise käigus ilmnisid mitmed võimalused trükiste töötlusprotsessi optimeerimiseks. Lahendusena pakutigi välja variant loobuda raamatukogus eraldiseisvatest komplekteerimis- ja kataloogimisosakondadest, saabuvad trükised sisestatakse elektronkataloogi kohe täiskirjetena. Sellise lahenduse eelduseks on piisavalt väljaarendatud kohtvõrgu ja piisava arvu võrgutöökohtade olemasolu. Aasta lõpuks need tingimused täideti.

Väga oluliseks tuleb pidada integreeritud raamatukogusüsteemi rakendamist mitme TÜ allasutuse raamatukogus. Lisaks kirjespetsiifilistele eeldustele (bibliograafilise kirje standardi ühtlustamine) ja koolitus- ning väljaõppeprobleemidele, on see laiendamine seotud nii riist- kui ka tarkvaraliste tehniliste probleemidega. Osutus vajalikuks luua INNOPAC süsteemi kliendistandard — algselt kasutati sellena *shareware* tarkvara *NetTerm*, alates aasta teisest poolest aga mindi üle vabavaraprogrammile *TeraTerm*, millele lisati spetsiifilised vene tähti sisaldavad kirjatüübid ja spetsiaalne parameetriefail. Uus klienditarkvara võimaldab lahendada ka mitmeid väljatrukiga seotud probleeme.

3) Väljaõpe ja kasutajakoolitus

Jätkus töötajate üldkoolitus töötamiseks integreeritud raamatukogusüsteemiga INNOPAC. Varasemaga võrreldes pöörati suuremat tähelepanu avalikule lugejakataloogile ning teenindusmooduli ja avaliku kataloogi seostele. Samal ajal jätkus spetsiifiline kataloogijakoolitus, seda hakati üha rohkem rakendada ka TÜ erialakogude töötajatele (väljaõppe viis läbi Lilia Külv). Raamatukogu sisearvutivõrku loodi eraldi rubriik INNOPAC-iga seotud probleemide käsitlemiseks.

V. Komplekteerimine

1999. a. eraldati trükiste hankimiseks 9,5 miljonit krooni, mis oli tunduvalt suurem summa kui eelmisel, 1998. aastal (7,0 miljonit krooni). Selle summa eest peab raamatukogu aga lisaks trükistele ostma ka andmebaase, ribakoode, turvaribasid ning katma RVL-i kulud. Aasta eelarvest tuli tasuda eelmise aasta välisperioodika tellimisest tekkinud võlg 1,2 miljonit krooni, mis omakorda vähendas trükiste hankimiseks ettenähtud summat.

Niisiis ei olnud 2,5-miljoniline raamatuostusumma tõus piisav katmaks eelnevatest aastatest tekkinud eelarveauku ega ka seoses INNOPAC-i käivitumisega järsult suurenenud vajadust ribakoodide järele. (Kõige probleemsem ongi komplekteerimissummade pidev kõikumine, mis välistab igasuguse planeerimise ja kogude süsteemse arendamise.) 1999. aastal asetati põhirõhk trükiste ostmiseks eraldatud summa võimalikult optimaalsele kasutamisele. Sellega tehti algust juba 1998. aasta lõpus, kui raamatukogu koordineeris ajakirjade tellimusi teiste Eesti raamatukogudega. See töö tähendas eelkõige informatsiooni hankimist ja seda loomulikult ka ülikooli piires. Ülikooli erinevates erialakogudes ja õppetoolides on trükiseid, mille olemasolust nii raamatukogul kui ka laiemal lugejateringil puudub igasugune informatsioon. Tänu uuele infosüsteemile INNOPAC on tekkimas raamatukogude võrk ning koondkataloog, mis võimaldab vältida (üli)kallite teavikute dubleerimist mitte ainult Tartu, vaid ka kogu Eesti ulatuses.

Koostöö ülikooli erialakogudega muutus tunduvalt laiemaks (seni piirdus koostöö vaid raamatukogu ametlike filiaalidega). Kuni vaieldakse referentuuri loomise mooduste ja võimaluste üle, otsustati kasutada kontaktisikutena raamatukogu ja teaduskondade vahel just erialakogude töötajaid. Koostöö raames sai võimalikuks senisest täpsemalt kindlaks määrata ostetavate trükiste optimaalne eksemplaarus ja reageerida kiiremini õppejõudude soovidele.

Esimest korda osteti võrgulitsensid teadusandmebaaside (56) ja elektrooniliste ajakirjade (1459) kasutamiseks kogu ülikooli arvutivõrgus. Nõudluse väljaselgitamiseks korraldati enne ostmist erinevate firmade ja kirjastajate andmebaaside ja elektrooniliste ajakirjade tutvustusi, s.o. nende tasuta kasutamist teatud aja jooksul (*ISI Web of Science* (1974–1999), kirjastuse *Elsevier* elektroonilised ajakirjad, *Cambridge Scientific Abstracts*, *Academic Search Elite*). Suuremate võrguandmebaaside ostmisel on konsulteeritud teiste teadusraamatukogudega.

Tellimuste edastamise kiirendamiseks avati raamatukogu koduleheküljel link komplekteerimissoovi saatmiseks elektroonilisel teel, mida paraku keegi ei kasutanud. Pisut paremini on kasutatud INNOPAC-i vastavat võimalust.

Komplekteerimispõhimõtete ja kogude arenduse muude probleemide süsteemseks käsitlemiseks loodi kogude toimkond, mis 1999. aastal kahel korral koos käis.

1) Eesti trükis

Kuigi sundeksemplaride saatmine on varasemate aastatega võrreldes tunduvalt paranenud, tuleb neid siiski taga nõutada. Ikka leidub trükikodades töötajaid, kes ei ole kuulnudki sundeksemplariseadusest või siis "unustavad" raamatud saatmata, tekivad uued firmad, töötajad vahetuvad, kirjastajad ei saada ära sundeksemplaride juurde kuuluvaid lisasid (diskette, kassette jms.), kirjastajatele tuleb pidevalt meelde tuletada, et välismaal trükkit peavad saatma nemad.

Väga kohusetundlikult on sundeksemplare saatnud trükikojad *Printall*, *Vali*, *Greif*, *Kroonpress*, *Iloprint*, *Multico* ning kirjastused *Avita*, *Koolibri*, *Külim*, *Medicina*, *Sihtasutus Juridicum*, *TEA*, *Varrak*, *Eesti Entsüklopeediakirjastus* ja *Sinisukk*. Pikkade läbirääkimiste tulemusena hakkasid aasta lõpus ise sundeksemplare saatma ka *Tallinna Raamatutrükikoda*, *Pakett* ja *Prisma Print*. Seadust eiravad senini *Tehnoprint*, *EVG Print*, *Annete & Johannes Trükiteostus* jpt.

Tänu INNOPAC-ile tegeldi hoopis süsteemsemalt Eestis ilmunud trükiste väljaselgitamisega. Kuna oli võimalik kasutada Rahvusraamatukogu rahvusbibliograafia keskuse kirjeid, mis sisaldavad ka andmeid trükikoja kohta, sai operatiivselt reageerida ja nõutada saabumata jäänud trükiseid (neid on keskmiselt 10–15%).

Eesti trükise eksemplaarsust on järk-järgult vähendatud. Seni on üldjuhul lähtunud põhimõttest, et neid komplekteeritakse 3–5 eksemplari (lisaks ARH-eksemplarile). Õppekirjandust komplekteeritakse üliõpilaste arvu ja õppejõudude soovitusi arvestades.

2) Välismaine trükis

Nagu ka eelnevatel aastatel kulus valdav osa raamatuostusummadest perioodikale ja eriti välisperioodikale (58%). Seetõttu sai võõrkeelset õppe- ja teaduskirjandust osta vaid piiratud koguses (lähemalt vt. lisa V).

1999. aastaks eraldatud raamatuostusumma võimaldas siiski taas korraldada välisraamatu soodsamaks ostmiseks raamatunäituse, mis sai teoks koostöös firmaga *Lange & Springer*. Näitusele tellitud õpikud ja teaduskirjandus valiti eranditult õppejõudude soovide põhjal. Teaduskondadele anti tellimiseks ette summa, mis arvestas üliõpilaste arvu teaduskonnas ja eriala kallidust. Näitusele tellitud kirjanduse (735 teavikut maksumusega 458 279 kr.) ostis raamatukogu ära ülisoodsatel tingimustel, sest kirjastused pakuvad näituse raames isegi kuni 50%-list hinnaalandust.

Venekeelse kirjanduse tellimise põhimõtteid korrigeeriti. Loobuti lastele ja noorukitele mõeldud teatmeteoste, samuti ilukirjanduse tõlgete tellimisest ja ostmisest. Venekeelse kirjanduse lugejaskond oli varem tunduvalt suurem, mistõttu venekeelset kirjandust oli seni pisut teiste põhimõtete järgi tellitud kui muud võõrkeelset kirjandust.

Aasta suurim raamatuannetus oli *Deutsche Forschungsgemeinschaft*'ilt — üle 3 miljoni krooni (1/3 raamatukogu aasta komplekteerimissummadest!) maksnud käsiraamatu *Gmelin Handbook of Inorganic and Organometallic Chemistry* kõik 759 köidet.

Sorosi Fond käivitas raamatukogude abistamiseks Puškini projekti, mille kaudu raamatukogu sai tasuta mitu Venemaa kirjanduslikku ajakirja ja suurema saadetise humanitaaralast kirjandust. Jätkusid Ida- ja Kesk-Euroopa ajakirjade annetusprojekt (82 ajakirja tasuta, 31 ajakirja alandatud hindadega), *IEEE Computer Society* projekt (18 ajakirja) ja *Deutsche Forschungsgemeinschaft*'i toetusprojekt (4 tasuta ajakirja). Kirjastuse *Karger* kõik monograafiad ja 31 ajakirja saavad raamatukokku endiselt 80%-lise hinnasoodustusega. Ameerika Matemaatikaühing võimaldab jätkuvalt 30%-list hinnasoodustust ühingu ajakirjade tellimisel. Avatud Eesti Fond kinkis 28 mittetulundusorganisatsioonide tegevust puudutavat raamatut. USA saatkond võimaldas osta 2000 USD eest raamatuid ja kinkis mitmeid olulisi infomaterjale.

Raamatukokku varasematel aastatel saabunud annetusi jõuti läbi töötada väga vähesel määral.

3) Trükiste järelkomplekteerimine

Järelkomplekteerimisel oli peamine rõhk, nagu varasematelgi aastatel, *Estica*'l ja eesti-keelsel trükisel.

Seoses väljakolimisega senistest ruumidest anti raamatukogule üle mitu mahukat allüksuste vanema trükise kogu: K. E. v. Baeri kogu, väärtuslikud anatoomiaatlased, Tartu

Observatooriumi raamatukogu, F. Sauksi erakogu. Raamatuid saadi "Vanemuiselt" ja Treffneri Gümnaasiumilt. 30. nov. tagastas EELK Usuteaduse Instituut umbes 3500 eksemplari trükiseid, mis 1940-ndatel aastatel nende valdusse sattusid. Üle antud 18.–20. sajandi trükiste hulgas on rariteete, haruldasi teatmeteoseid, ajalooliselt huvitavaid köiteid H. Laakmanni ja C. Ungeri köitekojast, tuntud kultuuri- ja kirikutegelaste autogramme ja eksliibriseid sisaldavaid raamatuid. Raamatukogu endine direktor Peeter Olesk ja tema abikaasa Sirje Olesk kinkisid raamatukogule suure hulga trükiseid (peamiselt eesti-, vene-, inglisi- ja soomekeelset *humaniora*'t ja ilukirjandust). Järelkomplekteeritava kirjanduse annetajate hulka kuuluvad ka Helene Kulpa ja Voldemar Namsing.

Raamatuid osteti kaheksalt eraisikult, neljast antikvariaadist ja osaleti kahel raamatukogul: OÜ Mr. Kolgi antikvariaadi kogul ja TÜ raamatupoe kogul "Eesti ajaloos / ajalugu Eestis", kust osteti mitmeid raamatukogule vajalikke trükiseid. Esmakordselt anti TÜ raamatupoe kogule müügiks dublette ka meie varukogust, millest mõned ära osteti.

Ostudena järelkomplekteeritud raamatu keskmiseks hinnaks kujunes 60 kr. (1998. a. 71 kr.), kõige kallimaks raamatuks oli TÜ raamatupoe kogul ostetud Liivimaa kubermangu puudutatav konvoluut Vene tsaari käskudega 18. sajandist, mis sisaldab ka eesti-keelseid trükiseid.

Järelkomplekteeritud vanemast eestikeelsest trükisest oli esmanimetusi üle kahesaja, neist ligi pooled saadi annetustena. *Estica*-teoseid järelkomplekteeriti 166 eksemplari.

4) Käsikirjad

Käsikirjakogusse saabusid biokeemia instituudist seal veerand sajandit seisnud prof. Eduard Martinsoni isikuarhiivi materjalid, endise direktori Peeter Oleski arhiiv tema tööaastatest raamatukogus 1995–1999. Käsikirju ja kirjavahetust lisandus juba olemasolevatesse arhiividesse (prof. Viktor Masingu materjalid, kserokoopiad läti teadusloolase A. Viksna ja meditsiiniajaloolase V. Kalnini kirjavahetusest, koopiad J. Lotmani kirjadest V. Toporovile ja B. Uspenskile, 86 erineva autori originaalkirja J. Lotmanile, komplekteerimisosakonna valduses olnud J. Mägiste arhiivimaterjalid, põllumajandusteadlase A. Ratti uurimuslik mälestuste kogumik jm.).

5) Fotod, klaaspositiivid, kunst

Kunstikogusse võeti arvele teatmekirjanduse saalis eksponeeritav J. Lotmani kips-skulptuur, P. Oleski kingitusena kaks M. Kõivu maali, kolm H. Runneli joonistust. Võõrkeelse kirjanduse kogust (kuni 1917. aastani) võeti kunstikogusse I. A. Kleini 36 gravüüriga album. TÜ raamatupoe kogul osteti F. Sannamehe loodud Eesti Raamatu Aasta pronksist mälestusmedal (1935).

Fotokogu tulmetest olid väärtuslikumad Eduard Saki annetatud 46 fotot ja negatiivi TÜ meditsiini- ja farmaatsiaüliõpilastest ning õppejõududest aastatest 1918–1950.

Novembris kinkis Tartu Linnavalitsuse haridusosakond raamatukogule haruldase klaaspositiivide kogu, mille ruudukujulistele 15-sentimeetrise küljepikkusega klaastahvlitele pildistatu temaatika on lai: loodusteadus, geograafia, kehakultuur, ajalugu, kirjandus, arheoloogia jne. Neid klaaspositiive kasutati Tartu gümnaasiumides 1920.–1930. aastatel õppemetoodilise materjalina.

VI. Kataloogitöö, elektronkataloog INNOPAC

29. nov. 1994. a. sisestati esimene kirje raamatukogu oma elektronkataloogi INGRID. Alates 1999. aasta 1. jaanuarist mindi raamatukogus üle uuele infosüsteemile INNOPAC, kaartkatalooge enam põhimõtteliselt ei jätkatud, v.a. käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna erikataloogid/kartoteegid. Uusi teavikuid kataloogiti kaartidele veel ainult aasta esimesel poolel ja sedagi vaid 762 nimetust, neist 710 olid venekeelsed. Ka enne 1945. aastat ilmunud väljaandeid rekaloogiti veel sedelitele — 2617 nim. raamatuid ja 22 480 nr. perioodikat. Võõrkeelsete raamatute tähestik- ja kohakataloogidesse liideti 15 741 kaarti.

Seoses elektronkataloogile üleminekul kasvas tunduvalt kataloogijate individuaalne töövastutus. Kataloog on veebilehe kaudu kõigile (ka teiste raamatukogude töötajatele nähtav) ja iga kirje all on selle koostanud töötaja nimi. Täispikki originaalkirjeid mitut laadi teavikutele koostatakse raamatukogus 7 osakonnas: kodumaise kirjanduse, väliskirjanduse, retrokataloogimise, käsikirjade ja haruldaste raamatute, teadusbibliograafia ja liigitamis-osakonnas ning muusika ja keeleõppekeskuses. Kui varem redigeeriti kataloogijate tööd *de visu*, siis nüüd on põhivastutajaks kataloogija ise, keda juhendab ja pisteliselt kontrollib osakonna vastav spetsialist. Oktoobris ellu kutsutud kirje töögrupp koostab äga kataloogijatele juhend- ja abimaterjale (vt. ka XVI,5).

Aasta jooksul elektronkataloogi sisestatud kirjed jagunevad loomise seisukohalt neljaks:

1. Originaalkirjed uutele teavikutele — 12 709 nim.
2. Koopiakirjed uutele teavikutele — 1308 nim.
3. Lühikirjed varem kataloogitud teavikutele (1. septembrist koostati kõigile kojulaenutavatele trükistele) — 46 683 nim.
4. Retrokataloogimine (kaartkataloogide konverteerimine elektronkataloogi, varem raamatukogus olnud teavikute lühikirjete täiendamine täiskirjeteks) — 7262 nim. Alustati vanatrükise (ilm. kuni 1830. aastani) andmebaasi loomist INNOPAC-is, aasta lõpus oli seal 333 kirjet.

Kataloogitöö edukust lähiaastatel hakkab näitama retrokataloogitud teavikute hulk. Aasta lõpuks oli elektronkataloogi sisestatud 9,3% eksemplaride üldarvust. (Arvutuse alusandmed: elektronkataloogis on 319 328 eksemplarikirjet, kasutuskoogudes on 3 435 049 eksemplari.)

Elektronkataloog tõi mitmeid muutusi ka kataloogimise sisulisse külge.

1. Jätkväljaanded saavad INNOPAC-is individuaalkirje.
2. Ajalehtede vahel olevad lisalehed ei saa enam eraldi kirjet, vaid on ära märgitud põhilehe bibliograafilises kirjes.
3. Osa varem väikelehtedena kataloogitud trükiseid kirjeldatakse nüüd pisitrükistena, mistõttu väikelehtede osa statistikas vähenes.
4. Elektronkataloogi hakati sisestama venekeelseid kirjeid (INGRID-is ei olnud see võimalik).

INGRID-i ülekandmisel sattus INNOPAC-i palju vigaseid kirjeid, mida aasta jooksul püüti pisteliselt parandada. Infosüsteemi vahetumisel kogunes terve hulk n.-ö. kahe süsteemi vahele jäänud töötlemita trükiseid. Aasta jooksul jõuti nende trükiste hulka üsna märgatavalt vähendada.

Kataloogimise teoreetiliste küsimustega tegeldi raamatukogu andmebaaside toimkonnas ja kirje töögrupis ning ERÜ ja ELNET Konsortsiumi vastavates töörühmades. (vt. ka XIV). Kataloogikonsultantidele koostati juhend-abivahend kõikvõimalike otsingute tarbeks INNOPAC-ist (E. Loorits, T. Tarkpea). Perioodikaväljaannete kirjeldamist arutati mitmel korral, sest lisade kirjeldamine on kohati süsteemitu ja ebaotstarbekas. Töö normkirjetega 1999. aastal hoogu sisse ei saanud, kuid vajadus nende järele on suur.

TÜ erialaraamatukogude teavikute kirjeldamist elektronkataloogis vt. ka VII.

INNOPAC-i elektronkataloogi alustati ka käsikirjaarhiivide ja fotode kataloogimist. Eelnevalt testiti Internetis kättesaadavaid vastavaid ameerika ja saksa raamatukogude elektroonilisi katalooge nii kirje elementide kui ka märksõnastamise alal. Käsikirjade ja fotode osas on mõttekas iseseisvate andmebaaside loomine, arutati võimalust arendada selleks INGRID. Aasta jooksul jõuti retrokataloogida 106 enamõutavat portreefotot TÜ õppejõududest (1802–1918) ja koostada ning sisestada 60 isiku- ja asutusearhiivi kollektsiooni tasandil kirjed.

Kaartkataloogimise lõpetamise tõttu raamatukogus katkes töö ka vanema kirjanduse märksõnakataloogidega. Otsustati, et kirjandust, mis on ilmunud enne 1945. aastat, enam ei märksõnastata, v.a. raamatukogusse hangitavad eestikeelsed trükised. Aasta algul märksõnastati vanema võõrkeelse kirjanduse märksõnakataloogi veel 2812 teavikut ja eestikeelse kirjanduse märksõnakataloogi — 51. Märksõnakataloogidesse liideti umbes 4930 (1998. a. 4450) kaarti, süstemaatilistesse kataloogidesse umbes 18 900 (1998. a. 29 523) kaarti.

Aasta jooksul liigitati-märksõnastati 19 350 (1998. a. 18 558) teavikut. Sai ka selgeks, et elektronkataloogi puhul on märksõnadel väga suur tähtsus (septembrikuus INNOPAC-ist tehtud otsingud jagunesid — märksõna 36 %, autor 30%, pealkiri 22%).

1994. a. alustatud INGRID-i märksõnastik täienes 3171 märksõna võrra ja sisaldas aasta lõpus 17 052 märksõna (nendest 2078 kasuta-viited). Märksõnastiku viimistlemise ja täiendamise tegeldi pidevalt.

KHO kaart- ja sedelkataloogid (alfabeetilised ja süstemaatilised) täienesid u. 2500 kaardi võrra, lisaks valmisid viie isikuarhiivi nimistud (T. Christiani, H. Moosberg, R. Blum, E. R. Poom, O. E. Seesemann) ja J. Mägiste isikuarhiivi nimistu täiendav osa.

Pro-Cite andmebaasi “Baltisaksa kunst Tartus” sisestati 55 kirjet. I. Kuke lahkumise tõttu TÜ Kunstimuuseumi direktori ametikohale jäi pooleli raamatukogus leiduvate teoste kirjade sisestamine.

Lääne-Euroopa vanagraafika andmebaas konverteeriti *Pro-Cite*'i ja sisaldas aasta lõpuks mõningase redigeerimise ja dublettkirjete liitmise järel 1086 kirjet itaalia, madalmaade ja inglise 16.–18. sajandi graafikateoste kohta.

VII. Ülikooli erialakogude integreerimine infosüsteemi INNOPAC

Ülikoolis on peale pearaamatukogu (koos viie filiaaliga) veel arvukalt teaduskondade, instituutide ja õppetoolide juures asuvaid erialakogusid, mis paljudel juhtudel sisaldavad uut, väga väärtuslikku teaduskirjandust. Raamatukogu arengukavas eesmärgina seatud TÜ raamatuvara elektroonilise koondkataloogi loomisel astuti 1999. a. suur samm edasi. Aluse selleks andis aasta algul raamatukogus rakendatud infosüsteem INNOPAC. Esimeses etapis alustasid mõned erialakogud oma teavikute kirjeldamist ühises elektronkataloogis. Seda hakkasid tegema erialakogude töötajad, kes said vastava väljaõppe L. Külvilt (kataloogi-

misküsimused) ja Ü. Treikelderilt (INNOPAC-i tutvustus). Raamatukogu varustas erialakogud infosüsteemi litsentsidega. Esialgu otsustati, et kirjed ei saa märksõnu ega liigiindeksit, seda tehakse vaid TÜ kunstiajaloo õppetooli ja Balti Kaitsekolledži raamatukogus. TÜ sotsiaalteaduskonna, Euroopa kolledži, füüsika instituudi ja skandinavistika raamatukogus olid juba varem olemas raamatute *Pro-Cite* ja *Pro-Fox* andmebaasid, mis konverteeriti INNOPAC-i.

31.12.1999 seisuga oli INNOPAC-i sisestatud järgmiste erialakogude teavikuid:

euroteaduskonna raamatukogu	3915
sotsiaalteaduskonna raamatukogu	6976
õigusteaduskonna raamatukogu	12
Eesti Biokeskuse raamatukogu	935
prantsuse uuringute keskuse raamatukogu	652
skandinavistika õppetooli raamatukogu	3050
kunstiajaloo õppetooli raamatukogu	990
klassikalise filoloogia õppetooli raamatukogu	115
Pärnu kolledži raamatukogu	105
Narva kolledži raamatukogu	158
Balti Kaitsekolledži raamatukogu	912

INNOPAC-iga on liitumas eesti kirjanduse õppetooli, saksa filoloogia ja Türi kolledži raamatukogu.

Erialakogude laenusreeglid jäid iga kogu enda otsustada. Elektroonilist laenutust hakkas kasutama skandinavistika raamatukogu.

VIII. Bibliograafiatöö

Bibliograafiatöös oli 1999. a. käsil kaheksa teemat, mille kohta koostatakse kartoteeke või andmebaase. Töö lõpp-produktiks peaksid saama aga suures osas bibliograafiaväljaanded.

- 1) **Tartu Ülikool. Ajalugu. Õppejõudude, teenistujate ja kasvandike biobibliograafia (1632–1710, 1802–1999→)** (täitjad M. Kümnik (juh.), A. Laumets, M. Suurväli, S. Tammoja, A. Kõre).

TÜ-kartoteegi koostamisel oli olukord keeruline seoses ülemineku elektronkataloogile, sest antud teemal andmebaasi koostamine oli raamatukogus ette valmistamata nii riist- kui ka tarkvaraliselt. Ülikooli väljaannete ja kaitstud väitekirjade kohta kaarte elektronkataloogi väljatrukkidena enam ei tehtud. Eesti raamatukogude ühisandmebaas ARTIKKEL sisaldab ka artikleid ülikooli ja tema teenistujate kohta ning viimaste töid, samas on neis kirjetes TÜ ja isikute kohta vähem andmeid, kui seni on olnud tavaks kaartidele lisada. TÜ andmebaas jäi loomata ja aasta jooksul bibliografeeritud materjali leidub nii kartoteegikaartidel kui ka andmebaasis ARTIKKEL.

Raamatukogusse saabunud teemakohased trükised töötati läbi *de visu*, nende kättesaamisega seonduvad probleemid korduvad aastast-aastasse. Vajaliku info kogumine nõuab laialdast koostööd nii raamatukogude kui ka töötajate vahel.

Aasta jooksul bibliografeeriti 6965 nim. (u. 1200 võrra vähem kui eelmisel aastal) ja dubleeriti 2358 kaarti, kartoteeki liideti 9434 kaarti. Kartoteegi ajaloo-osa tarbeks märksõnastati 1679 kaarti. Kaartidele bibliografeeritud 1987., 1990. ja 1992. aasta materjal on olemas ka andmebaasina (*Pro-Cite*). Aruandeaastal oli töös väga mitmes järgus 12 TÜ bibliograafia-aastaraamatut, millest trükivalgust ei näinud kahjuks üksi. Kõige valminum on endiselt 1992. a. ilmunud tööde bibliograafia (maht 3200 kirjet).

Lahendamist vajava probleemina tõusis üles bibliograafiliste andmestike (esmlt TÜ-teemalise) loomine elektronkataloogis süsteemis INNOPAC või iseseisvate andmebaasidena juba 1998. a., mil TÜR-i andmebaaside toimkonnas toimusid arutelud "Bibliograafilised andmebaasid ja INNOPAC" ja "*Estica* andmebaas ja INNOPAC". Samasisulisi lühiarutelusid, märgukirju (ka dokumente) direksioonile ning infotehnoloogia spetsialistidele toimus/esitati 1999. a. mitmel korral, kuid otsustused venisid uude aastasse.

2) **Teaduste ajalugu Eestis (1956–1999→)** — kartoteek täienes 78 nim. võrra.

3) **Eesti ajaloo bibliograafia 1918–1944** (täitjad K. Taal (juh.), H. Solba).

Jätkus eestikeelsete raamatute, perioodika ja bibliograafiate läbitöötamine ning bibliografeerimine, samuti võõrkeelse (saksa, vene, rootsi, taani, soome jne.) ajaloolase kirjan-duse väljaselgitamine ja läbitöötamine ("Europäische Gespräche", "L'Europe Nouvelle", "Berichte über Landwirtschaft", "Personalthistorisk Tidsskrift", "Historisk Tidsskrift"). Kokku bibliografeeriti 1066 nim., süstematiseeriti 1492 nim. ja kartoteeki liideti 2423 kaarti. Kartoteegi maht aasta lõpuks oli 21 424 nim. Arvutiandmebaasi ei täiendatud aasta jooksul ühegi kirjega, sest küsitavaks muutus töö jätkamine programmiga *Pro-Cite*.

4) **URBIS. Rahvusvaheline andmebaas, soome-ugri keeleteadus 1988–1999→ (Vene aladel ilmunu). ARTAL. Soome-ugri rahvaste kooliõpikud ja ajaleheartikleid 1996–1999→** (täitja M. Onga).

Andmebaasi jaoks selgitati välja 673 uut nimetust ja märksõnastati 901 nim., mahuks oli aasta lõpus 4837 kirjet. URBIS-märksõnastikesse tehti pidevalt täiendusi, vene-inglise versioon vajab veel korrastamist ja spetsialistidega konsulteerimist.

Kontaktid ja koostöö idapoolsete soome-ugri keskustega ja partneritega Soomest sujusid normaalselt, raskusi oli (juba traditsiooniliselt) andmete saamisega Handi-Mansi ja Jamali Neenetsi autonoomse ringkonna raamatukogust. Koostööpartneritega kontakteerutakse põhiliselt elektrooniliselt.

Kumbki andmebaas ei ole veel kättesaadav arvutivõrgu kaudu, mistõttu soovijad ei saa neid iseseisvalt kasutada ei teadus- ega õppetöös.

5) **ARTIKKEL (1999→). ELNET Konsortsiumi ühisandmebaas, Eesti ajakirjade ja jätkväljaannete sisu elektrooniline kataloog INNOPAC süsteemis** (täitjad A. Kõre, A. Laumets).

Raamatukogus bibliografeeritakse 25 ajakirja ja rida Tartu Ülikooli jätkväljaandeid. 16. veebruarist aasta lõpuni jõuti bibliografeerida 1312 artiklit 50 ajakirjanumbri. TÜR-is bibliografeeritavad ajakirjad on: *Acta Historica Tallinensia*, Ajalooline Ajakiri, Akadee-

mia, Arheoloogia Ajakiri, Austrvegr. Idatee, Austrvegr. Восточный Путь, Balti Ateroskleroosi Ajakiri, Doktor, Eesti Arst, Eesti Arstide Liidu Teataja, Eesti Rohuteadlane, Eesti Tervishoiu Ajakiri, Eesti Töötervishoid, Eesti Õde, Hippokrates, Folklore, Keel ja Kirjandus, Kodutohter, *Linguistica Uralica*, Mulkide Almanahh, Mäetagused, Quintessentz Eesti, Tervis, Tervisetrend, Tuna.

6) **Professor Paul Ariste biobibliograafia** (täitja M. Onga).

Olemasoleva kartoteegi põhjal loodi andmebaas, millest põhiosa on valmis, vajab aga ühtlustamist ja korrastamist. Valmis ka eesti-saksa märksõnastik. Kavandatud elektrooniline ja trükiväljaanne peaksid valmima 2000. aasta suveks seoses Eesti Raamatu Aasta ja Tartus toimuva rahvusvahelise fennourgistika kongressiga.

7) **Raamatukogunduse uudiskirjandus** (täitja V. Seiler).

Raamatukokku saabuva uudiskirjanduse põhjal *Pro-Cite*'is koostatav bibliograafiline andmebaas täienes 254 nim. võrra raamatukokku saabunud raamatukogunduse, informaatika ja bibliograafiakirjandusest. Andmebaasis sisalduval materjalil on neli väljundit: 1) Eesti teadusraamatukogude raamatukogundusliku uudiskirjanduse koondandmebaas, 2) ajakirjas "Raamatukogu" avaldatavad koondnimestikud, 3) teadusosakonnas säilitatav andmebaas, 4) TÜR-i koduleheküljel kättesaadavad kuu- ja aastanimestikud.

8) **Tartu ülikoolis aastatel 1802–1918 töötanud täppisteadlaste tööde bibliograafia** (täitjad H. Tankler, E. Kõiv).

Bibliograafia koostati *Pro-Cite*'is Eesti Teadusfondi grand 3063 raames aastatel 1997–1999. Aruandeaastal täiendati ja täpsustati kirjeid, paljudel juhtudel tuli andmeid kontrollida ka Saksamaa raamatukogudes H. Tankleri komanderingute käigus. Töö andmebaasiga tema kättesaadavaks tegemiseks elektroonilisel kujul jätkub 2000. aastal.

Teatmearhiiv, lühinimestikud

1999. a. lõpetati kirjete sisestamine kartoteegist *Pro-Cite*'is loodud andmebaasi "National Geographic", jooksvalt täiendati andmebaase "Maailma maad", "Rahvameditsiin" ja raamatukogu koduleheküljel olevat nimestikku "Rahvakombed tähtpäevade puhul". Et teatmekirjanduse saalis puudub arvuti lugejateeninduseks, jätkati paralleelselt kaartide tegemist teatmearhiivi jaoks. Kuigi elektroonilise info kättesaadavus suureneb pidevalt, ei ole raamatukogus kahanenud huvi teemakartoteekide ja -nimestike vastu, mistõttu täiendati 36 teemat, teatmearhiivi lisandus 1909 kaarti, neist 1854 annoteeritud (näit. "Maailma maad" — 658, "Alternatiiv- ja rahvameditsiin" — 243). Kirjandust võib teatmearhiivist leida umbes 300 teemal, lisaks umbes 100 isiku kohta. Teatmearhiiviga liideti ka TÜ-s raamatukogundust õppinute poolt koostatud koduloolised ja muud kartoteegid ("Eesti ringhääling", "Ajalehe "Sakala" tellijad"). Jätkati *Estonica* bibliografeerimist (506 nim.) TÜR-i tellitud Venemaa, Läti, Leedu venekeelsetest ajalehtedest.

Bibliograafid koostasid nii suuliste kui ka kirjalike päringute alusel 11 (449 nim.) lühinimestikku: "Tartu Ülikooli rektorid ja prorektorid 1919–1999. Isikute nimestik daatumite ja tööaastatega" (52 nime), "Tartu Ülikooli prorektorid 1961–1999. Isikute nimestik

daatumite ja tööaastatega” (36 nime), “Malle Ermel bibliograafias 1976–1999” (103 nim.), “N. Gogoli kohta Eestis peale 1980. aastat ilmunud kirjandus” (82 nim.), “Karl Dehio tööd TÜR-is” (61 nim.), “Reinuvader Rebase” väljaanded eesti keeles” (16 nim.), “David Grimm Eesti periood. Kirjanduse leidumus TÜR-is”, “Saalomoni Ülemlaulu tõlked TÜR-is”, “V. Wahli suguvõsa puudutavad materjalid TÜR-is”.

Kaastöö retrospektiivsele rahvusbibliograafiale (vt. ka XIV).

IX. Töö kogudega

Seisuga 31.12.1999 oli raamatukogus 3 770 155 a.-ü. mitmesuguseid teavikuid.

Hoidlates jätkus tavapärase töö — vastavalt kogude kasvule paigutati neid ümber (eestikeelse kirjanduse kogus 426, perioodika kogus 1890, kokku aga 3691 laudimeetrit), kontrolliti järjestust, suunati lagunenu raamatuid kõitekotta ja restaureerimisele-konserveerimisele, kontrolliti ülikooli õppetoolidest ja laboritest tagastatud kirjanduse dubletsust, jooksvalt ja retrospektiivselt märgistati eestikeelsete trükiste arhiiveksplare. Eestikeelse kirjanduse kogu ja võõrkeelse kirjanduse kogu (ilmunud 1917. aastast) I–VIII ja XII–XV osakonna süstemaatilise läbivaatamise tulemusena eraldati sealt raamatukogule mittevajalikke dublette. 59 nimetust (657 aastakäiku) võõrkeelseid ajalehti anti üle Eesti Hoiu- raamatukogule. Puhastati ja desinfitseeriti raamatukokku laekunud kogusid ning isikuarhiive (E. Raudami, I. Rebase, E. Martinsoni, O. E. Seesemanni arhiiv, ÕES-i raamatukogu, zooloogiamuuseumi, mikrobioloogia kateedri, õigusteaduskonna kogu, anatoomia-atlased).

Kuna tööde raskuspunkt raamatukogus oli kandunud lühikirjete koostamisele välja- laenuatava kirjanduse tarbeks, kustutati mittevajalikke ja aegunud trükiseid vähem kui viimastel aastatel — 32 662 (1998 — 63 860, 1997 — 35 515) arvestusüksust, sellest õppe- kirjanduse kogus 3849 (1998 — 34 195) sisult aegunud dubletti.

1999. a. toetas Eesti Teadusfond jätkuvalt projekti “Prof. J. Lotmani isikuarhiivi tea- duslik-tehniline läbitöötamine ja vastava andmebaasi loomine Tartu Ülikooli Raamatu- kogus” (1997–2000, täitjad M. Rand, T. Šahhovskaja ja grandii alusel teadur T. Kuzovkina). Lõpetati J. Lotmani ja Z. Mints kirjavahetuste kataloogimine (kokku u. 15 000 kirja u. 1800 isikult; moodustab eseseisva arhiivifondi, f. 135) ja alustati säilikute lõplikku vormistamist. J. Lotmani isikuarhiivi (f. 136) koondatavatest materjalidest töötati läbi biograafilised ja tööd ülikoolis kajastavad materjalid, monograafiate ja artiklite käsikirjad.

Käsikirjalistest materjalidest korraldati 5 isikuarhiivi — T. Christiani (f. 25, 68 s.), R. Blum (f. 124, 126 s.), E. R. Poom (f. 133, 87 s.), O. E. Seesemann (f. 134, 14 s.), E. J. Saareste (f. 163, 16 s.). 35 uue säilikuga täiendati varem läbitöötatud arhiivifonde (TÜ, nim. 1, J. Mägiste, autograafide ja manuskriptide kogu). Alustati prof. V. Masingu (f. 117) ja E. Oissare (f. 76) isikuarhiivi läbitöötamist. Viimane töö seiskus L. Punga lahkumisel raamatukogust. F. Schardiuse autograafide kogust kataloogiti 1434 kirja, määrati adres- saate, annoteerimiseks dešifreeriti kirju (79 ladina- ja 29 saksa keelset).

Haruldaste raamatute tulmed (85) registreeriti inventariraamatutes ja kirjeldati kata- loogides. Tartu/Pärnu varatrükiste paberkoopiade kogusse korraldati kolme seniteadmata asukohaga trükise koopiad ja 55 trükise paberkoopiad, millest seni olid ainult mikrofilmid. Paberkoopiade kogu sisaldab nüüdseks 1202 nimetust.

Fotokogusse korraldati aasta jooksul laekunud ja ka varasemaid fotosid (kokku 167 nim.), kunstikogusse korraldati tulmed (49). Korrastati kunstikogu fotonegatiivide kogu. Tööd kunstikoguga katkesid, kui I. Kukk sai konkursi korras ülikooli kunstimuseumi direktoriks.

1999. aastal jõudis praktilise lahenduseni 1997. a. sundeksemplari seadusega laekuma hakanud pisitrükise töötlemine (metoodikanõukogu otsuseid selles küsimuses vt. aasta-raamat '98, lk. 21). Süstematiseerimist vajasid enam kui 12 000 trükist, sealhulgas ka aastatest 1997–1998. Kuna korraldamise süsteem puudus, tuli see luua. TÜR-is säilitatavate pisitrükiste süsteemi looja ja praktilise korraldustöö tegija oli K. Viirsalu.

Temperatuuri ja õhuniiskust mõõdeti raamatukogus 26 punktis 1–2 korda nädalas. Äärmiselt kuuma suve tõttu tõusis temperatuur lugemissaalides 26°–28°-ni, püüdes nii pikka aega. KHO hoidla suvised näidud on endiselt kõrged (keskmine 22°–23°, juunis pidevalt 26°, mõnikord isegi 27°). Olukord ei normaliseeru tõenäoliselt enne ventilatsiooni-süsteemi ümberehitamist.

20. detsembri öösel toimunud veeavarii oli suurim õnnetus raamatukogu uue hoone ajaloos. Täielikult hävis osa eestikeelsete ajalehtede arhiiveksemplare (rajooniajalehed 1950.–1960. aastatest), hulk eestikeelset kirjandust aastaist 1930–1965, tõsiseid kahjustusi said mitmed *Estica*-kogusse kuulunud Eestis ainuexemplaridena säilitatavad raamatud ja kaardid. Esmajoones asendamist vajavate trükiste nimestikku kanti u. 300 nim. raamatuid ja 30 nim. (160 aastakäiku) perioodikat. Veeavarii kahjustuste likvideerimine jätkub ka 2000. aastal.

X. Lugejateenindus

31. dets. 1999. a. oli raamatukogus registreeritud 23 412 lugejat, neist kojulaenus-õigusega oli 20 115, kohalkasutusõigusega 2996 ja raamatukogu töötajaid 301. Külastusi registreeriti 802 450, laenusi 742 457 eks., sellest lugemissaali 460 717 ja koju 281 740 (vt. ka lisa XI). INNOPAC-i teenindusmoodul rakendati töösse suvel. Augustis alustati lugejapiletite vahetamist ribakoodiga varustatud raamatukogukaartide vastu, aasta lõpus oli uue kaardi omanikke 10 500. Septembrist hakati tasapisi trükiseid teaduskirjanduse koju-laenusletist laenutama arvuti vahendusel, mis 15. detsembrist sai ainuvalitsevaks. Õppekirjanduse elektroonilist kojulaenutust alustati 9. novembril, teaduskirjanduse lugemissaali avakogust 1. novembril. Et elektrooniline laenus saaks toimida, tuli enne sisestada elektronkataloogi lühikirjetena kogu avariilistel olev kirjandus ja kleepida trükistele vöötkood. Kevadel, lühikirjete koostamise intensiivseimal perioodil, oli raamatukogu avatud hommikuti alates kella 10.00-st. Lühikirjed koostati ka koju laenutatud trükistele.

Seoses infosüsteemi INNOPAC kasutuselevõtuga koostati uus raamatukogu kasutamise eeskiri ja teavikute laenutamise kord.

Avariilistel oli aasta lõpus 4123 laudimeetrit trükiseid, sellest teaduskirjanduse lugemissaalides 1830, õppekirjanduse lugemissaalis 483, majandusraamatukogus 492, vastses biomeedikumi raamatukogus 20. Perioodika lugemissaalis on lugejatele kättesaadavad u. 1900 nim. teadusajakirju ja 100 nim. ajalehti. 246 uut teadusajakirja deponeeriti esialgu kolmeks nädalaks TÜ erialakogudesse ja harukogudesse (Eesti Biokeskuse, Tartu Observaatoriumi, füüsika instituudi, närvikliiniku, geoloogia-, meditsiiniinfo keskuse, sotsiaal-teaduskonna, õigusteaduskonna, biomeedikumi ja majandusraamatukogu).

Teaduskirjanduse lugemissaalide avakogude kirjanduse valikul pöörati tähelepanu nende komplekteerimisühikute järgimisele — vähendati õppematerjalide ja venekeelse populaar-teadusliku kirjanduse hulka. Prioriteediks said monograafiad, teaduskonverentside materjalid, väitekirjad, biograafiad, bibliograafiad. Avariilult saadeti hoidlasse 9% vanemaid raamatuid.

Lugejate käsutuses on senisest rohkem elektroonilist informatsiooni — 1999. a. osteti litsents 36 võrguandmebaasi ja 1459 elektroonilise ajakirja kasutamiseks kogu ülikooli arvutivõrgus, lisaks saab raamatukogus kasutada 52 erinevat CD-ROM teadusandmebaasi.

Teaduskirjanduse lugemissaalides töötas 9 konsultanti, kelle ülesandeks on vastata lugejate päringule, aidata teha otsingut Internetis.

Raamatukogudevahelise laenutuse puhul jäi tellimuste arv eelmise aastaga võrreldes enam-vähem samaks — 1999. a. 3327 tellimust, 1998 — 3345. Jätkus proportsiooni muutumine tellitavate koopiate ja raamatute vahel viimaste kasuks. Kui 1997. a. moodustasid raamatud 15% tellitava kirjanduse arvust, siis 1999. a. — 40%, suurenes ka tellitavate raamatute absoluutarv (1997 — 632, 1999 — 1327 raamatut). RVL-i teenuste kasutajate arv on jäänud samaks (1998 — 468, 1999 — 450 lugejat). Lugejatele ja Eesti raamatukogudele pakuti uut teenust — tellida koduleheküljel oleva RVL-i tellimisblanketi järgi. Tellimuste täitmise protsent on u. 90, mis vastab rahvusvahelisele praktikale. 80% tellimustest tehakse elektrooniliselt tänu sellele, et raamatukogu saab kasutada NOSP (*Nordic Union Catalogue of Serials*) CD kataloogi, otsetellimise võimalus on ka Rootsi koondkataloogist LIBRIS, Madalmaade raamatukogude konsortsiumi kataloogist JUPITER. 1999. a. suurenes TÜR-ist tellitava kirjanduse hulk. Aktiivseks kasutajaks on muutunud Läti ja Leedu raamatukogud, kes küsivad peamiselt koopiaid meditsiiniajakirjadest.

Käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna varasid kasutas 474 lugejat-uurijat (5000 laenutust, 2320 külastust), kellest u. 64% olid TÜ üliõpilased, magistrandid, doktorandid, õppejõud, teadurid ja teenistujad, ülejäänud kasutajaskonna moodustavad teadlased, õpetajad, muuseumitöötajad, arhivaarid, kodu-uurijad jne. Väljastpoolt Eestit oli uurijaid Lätist, Soomest, Venemaalt, USA-st, kõige enam Saksamaalt. Materjale kasutati mitmesugustel teadus- ja kultuuriloolistel, isiku- ja kirjandusloolistel ning ajaloo teemadel, näit. Idamaade ajaloo uurimisest TÜ-s, farmaatsia ajalugu Eestis, juudid 13. sajandi Prantsusmaal, Ingerimaa ajalugu, rahvaastronoomia, V. Grabar, J. W. Goethe, J. W. Krause jne. Uurijatele valmistati 847 kaadrit mikrofilmi ja negatiive, 225 fotokoopiat, 212 slaidi ning 1068 kserokoopiat kokku 2810 originaalileheküljest.

Ülikooli astujaid teenindas selgi aastal humanitaarraamatukogu, vajaminev õppekirjandus deponeeriti peakogust ja Tartu Kunstigümnaasiumist. Kuigi sisseastumiseksameid ülikoolis on keskkooli riigieksamite tõttu tunduvalt vähem, oli külastajaid palju ja kõik deponeeritud raamatud läksid asja ette.

1997. a. lõpus avatud elektroonilisele infoteenistusele laekus aasta jooksul 648 päringut (1998. a. 252). E-kirju on tulnud 18 riigist, 85% ülikoolist. Ülikoolist esitatud küsimused puudutavad eelkõige elektroonilist teadusinfot ja selle kasutamisega seonduvat (otsing mingil kindlal teemal), teadustööde aruannetega seonduvat (mingi ajakirja refereeritavus rahvusvahelistes andmebaasides, tsiteerimisinfo).

Suuliste päringute arv on püsinud aastate jooksul üsna stabiilsena. Bibliograafid andsid näit. 4113 suulist teadist, mille hulgas oli bibliograafiatega 2240, leidumus- — 618, teema- — 580, meetodika- — 501 ja fakti- — 174. Päringute temaatika on lai: ülikooli ajalugu, õppejõud, kasvandikud, artikli või trükise pealkirja või ilmumisandmete täpsusta-

mine, isikute sünni- ja surmadaatumid, telefoninumbrid, teavikute leidumus meie raamatukogus jne. Käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas anti 980 suulist teadist, peamiselt leidumus- ja teemateadist, ning konsultatsioone. Lugejate suulistele päringutele vastatakse raamatukogus kokku 16 teeninduspunktis, lisaks olgu nimetatud veel näit. kataloogikonsultant, lugemissaalid jne. Kataloogikonsultandi töö on endiselt nõutav ja mahukas, lugejad küsivad sagedamini kirjandust just kindlal teemal.

Kirjalikke päringuid oli enam Saksamaalt, Eestist, Venemaalt ja Prantsusmaalt, väiksema kirjade arvuga olid esindatud Austria, Soome, Rootsi, Norra, Holland, Kanada, Ukraina, kokku 191 kirja. Kirja teel anti 1323 teadist, koostati kuus bibliograafianimestikku. Päringute temaatika oli väga lai: TÜ-s 19. saj. lõpus töötanud arstid-psühhiaatrid ja nende tööd, omaaegsed õppejõud G. Löschke, A. Scherer, õigusteadlane D. Grimm, kindral Barklay de Tolly elukäik ja tegevus jne. Enamik päringuid saabus elektrooniliselt. Päringutele vastamiseks valmistati 967 lk. koopiaid.

Juulikuusse planeeritud remont koos raamatukogu sulgemisega lugejatele 5.–25. juulini lükkus hoopis aasta lõppu. (Peamaja kinnioleku ajal teenindas lugejaid humanitaarraamatukogu kella 8–17-ni, s. o. tavalisest kauem.) 8. novembril alanud remont peamaja lugemissaalide korraldusel tõi lugejatele rohkesti ebaameeldivusi ja varasemast kitsamad töötingimused — õppekirjanduse avariilulite enamkasutatavad raamatud ja teeninduslett paigutati kohviku fuajeesse, lugemissaali laudad samuti treppide juurde fuajeesse, andmebaase sai hakata kasutama tunduvalt väiksemas, raamatukokku saabunud kirjanduse näituse toas.

Lugejaid rõõmustas kindlasti uue, raamatukogu viienda filiaali avamine biomeedikumi raamatukogu näol. Jaanuaris kolis uutesse ruumidesse Narva mnt. 4 majandusraamatukogu, mis *Economicum*'is sai enda käsutusse uue mööbliiga sisustatud lugemis-/teenindussaali ja hoidla. Tartu Teoloogia Akadeemia, Kõrgema Usuteaduse Seminari ja TÜR-i sõlmitud kokkuleppe alusel saavad kõik tudengid võrdsetel alustel kasutada neid raamatukogusid.

Aasta jooksul tegeldi lugejateeninduse edaspidise arendamise probleemidega nii uuesti loodud teenindustoimkonnas (vt. ka XVI) kui ka kolmel seminaril/mõttevahetusel. Viimati nimetatutel analüüsiti teenuseid otstarbekuse, hinna, kvaliteedi seisukohalt, perspektiivikaid ja mitteperspektiivikaid teenuste liike, keske teatmeteenistuse vajalikkust, raamatukogu identiteedi probleeme, suhteid ülikooliga, personali koolitust jne. Tehti palju konkreetseid ettepanekuid, mida tasapisi ellu rakendada hakatakse — esmalt teatmeteeninduse juhi ametisse võtmine.

Tagasiside lugejatega toimus kahe ürituse kaudu — avalikkussuheteemaline ankeet koos ekspertküsitlusega (täpsemalt vt. I. Smuškina ja T. Matsulevitši artiklit käesolevas aastaraamatus) ja lugejakonverents “Teie kord on küsida!”. Viimasest oli osavõtt küll enam kui tagasihoidlik, aga nii ankeetidest kui ka lugejate küsimustest nähtub, et lugeja suhtleb raamatukoguga meelsasti, konstruktiivselt ja kriitiliselt.

XI. Lugejakoolitus

Esmakursuslastele peeti uue õppeaasta alguses kahe nädala jooksul õppusi 89 tunni ulatuses. Õpetajateks oli 14 raamatukogutöötajat. Aktiivsemad õppustel käijad olid humanitaaralade üliõpilased, nemad tulid õppustele lausa kursuste ja rühmade kaupa. Traditsiooniliselt tutvusid raamatukoguga esmakursuslased Türi ja Pärnu Kolledžist, möödunud sügisel lisandusid Balti Kaitsekolledži õppurid.

Ka teaduskirjanduse lugemissaalide konsultandid tutvustasid individuaalkorras uutele lugejatele lugemissaale, teenuseid, laenusuureid. Iga uue andmebaasi kasutusele tulekul korraldati kõigile soovijaile õppusi-tutvustusi. Vastavalt teaduskondade soovile lugesid infoosakonna töötajad süvendatud loengukursusi mingi kindla eriala teadusinformatsiooni allikatest.

Euroopa Liiduga seonduvat teavet jagati maavalitsuste töötajatele, raamatukoguhoidjatele, kooliõpetajatele ja muudele huvilistele viiel seminaril/õppepäeval — Tartumaa kooliõpetajatele 22.03., “Team Europe – Eesti seminar” 25.–26.03., “Räägime rahast” 07.05., “Näpunäiteid materjalide hankimise võimalustest” 16.09., “Algteadmised Euroopa Liidust” 30.11. — ja rändnäitusega “Kümme korda Euroopa Liidust” Kõrveküla ja Ilmat-salu raamatukogus.

XII. Teadustöö

1999. a. tegeldi raamatukogus teadustööga 8 teemal.

1) Lugejauuringud (juh. U. Tõnnov).

Korraldati lugejauuring (ankeet ja erineva metoodikaga ekspertküsitlus) raamatukogu avalikkussuhete teemal. Anketeeriti 350 lugejat ja 23 eksperti. Kokkuvõtted küsitlusest tegid I. Smuškina, T. Matsulevitš ja U. Tõnnov seminaril “Raamatukogu avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse” (lähemalt vt. I. Smuškina ja T. Matsulevitši artiklit käesolevas aastaraamatus).

Koostati ankeet ülikooli akadeemilise pere raamatukogukasutuse kohta, küsitlus ise lükkus uude aastasse.

2) Tartu Ülikooli Raamatukogu ja kogude ajalugu 19.–20. sajandil (juh. M. Ermel).

Koguti materjale koostatava raamatukogu ajaloo tarbeks Eesti Ajalooarhiivis ja raamatukogu oma arhiivis. M. Ermel pidas ettekande “Ülikool ja raamatukogu. Aastad 1918–1919”, publitseeris aastaraamatus artikli “Spetsfondi viimane vaatus” ning kirjutas ülevaate TÜR-i ajaloost USA-s ilmuvale kogumikule *International Dictionary of Library Histories*. L. Dubjeva kaitses raamatukogu kataloogide ajaloo teemalise magistritöö “Traditsiooniliste infootsüsteemide kujunemine Tartu Ülikooli Raamatukogus 19. saj. – 20. saj. algul”.

3) Tartu Ülikooli ajalugu 19. sajandil ja 20. sajandi I poolel (täitja H. Tankler).

H. Tankler töötas sihtfinantseeritava teadusteema “Mõtlemise ajaloolisus ja ratsionaalsus filosoofias ja teadusloos (*science studies*)” raames, avaldades artikleid ja pidades ettekandeid (vt. ka lisa XVII, XIX). Eesti Teadusfondi grandid 2442 (hoidja R. Vihalemm) alusel koostas eesti teadusfilosoofia ja -ajaloo alast ingliskeelset kogumikku, mis peab ilmuma sarjas *Boston Philosophical Transactions*.

4) **Eesti-, Liivi- ja Kuramaa haritlaskonna kujunemine ja akadeemilised sidemed 17.–18. sajandil** (täitja A. Tering).

A. Tering jätkas sihtfinantseeritava teadusteema “Mõtlemise ajaloolisus ja ratsionaalsus filosoofias ja teadusloos (*science studies*)” raames teatmeteose “Eesti-, Liivi- ja Kuramaalt pärit üliõpilaste matrikkel 1561–1800” koostamist, töötades Saksamaa arhiivides. Lisaks biograafiliste andmete täiendamisele hankis ta sealt koopiaid u. 200 isiku portreedest ja selgitas välja kümme uut, Baltikumist pärit üliõpilast. Samuti jätkas A. Tering biograafiliste lühiartiklite (kogumaht u. 5900 nime) sisestamist arvutis.

Välismaistes teaduskogumikes publitseeris A. Tering nimetatud teemal 2 artiklit u. 34 lk-l.

5) **Tartu ülikooli trükikoja toodang aastail 1632–1710** (täitjad E. Jaanson, M. Rand).

E. Jaanson täiendas ja täpsustas bibliograafilist andmebaasi, milles tuli leida ja redigeerida programmi muudatusest tekkinud vigu. Ladinakeelsed kirjed toimetas ülikooli õppejõud K. Viiding. Et tõsta kavandatava väljaande uurimuslikku kaalu, koostas E. Jaanson uue peatüki “Trükiste kujundusvahendid”, millega kaasnes analüüsivate dekoratiivelementide skaneerimine. Väljaanne peab ilmuma aastal 2000 Eesti Raamatu Aasta trükisena.

6) **Paleotüübid Tartu Ülikooli Raamatukogus** (täitja N. Vorobjova).

N. Vorobjova alustas trüki- ja kultuurilooliselt kommenteeriva sissejuhatusega illustreeritud trükikataloogi ettevalmistamist, milles bibliograafiline kirje oleks esitatud tiitellehte “pildistavana” ja üldtunnustatud lühikirjena. Eelnevatel aastatel on selgitatud välja u. 600 nim. koosnev paleotüüpide kogum ja need esialgselt kataloogitud. Aruandeaastal kirjeldas N. Vorobjova 27 nimetust, määras defektseid ja seni identifitseerimata trükiseid, redigeeris varasemaid kirjeid, dešifreeris sissekirjutusi, selgitas trükiste proveniensi.

7) **THULE. Esimene alaprojekt “Kultuuriväärtuste seisund Eesti suuremates raamatukogudes”** (ühisprojekt Eesti Kirjandusmuuseumi, Eesti Akadeemilise Raamatukogu ja Eesti Rahvusraamatukoguga; UNESCO projekt nr. 98, ENA 98; juht M. Siiner (RR); konsultandid J. Palm (Kopenhameni Kuninglik Raamatukogu) ja K. Konsa (Eesti Postimuuseum); täitjad TÜR-ist J. Lehtaru, M. Ilus).

Projekti ülesanneteks on raamatukogude kogude uuringuteks kasutatavate meetodikate kaasajastamine ja ühtlustamine, kogude seisundi väljaselgitamine, säilitustingimuste analüüs ja enam ohustatud kogude kindlaksmääramine.

Uurimisaluseks kogumiks valiti eestikeelne raamat vanimatest näidistest tänapäevani, mida säilitatakse Eesti neljas suuremas raamatukogus. Valim moodustati nimekirjade alusel süstemaatilise väljavõtu meetodil. Tartu Ülikooli Raamatukogus uuriti 1500 nimetust ja 1550 eksemplari raamatuid. Lisaks raamatute seisundi visuaalsele testimisele määrati raamatute paberi pH ning osal raamatutest ka ligniini ja kampoli sisaldus.

- 8) **Eesti mõistatused (eesti rahvaluule teadusliku suurpublikatsiooni *Monumenta Estoniae antiquae* IV seeria koostamine)** (juh. prof., akad. A. Krikmann, ühisprojekt Eesti Keele Instituudiga).

Raamatukogust osaleb väljaande ettevalmistustöös R. Saukas, kes märkis kartoteegis tüüpide redaktsioonitähised ja paberväljaandes tsiteeritavad tekstid (50 kasti, märksõnad 'kaljanõu' – 'lumesõda').

Raamatukogus toimus kaks rahvusvahelist üritust: EAHIL '99 seminar ja konverents "Goethe Tartus"; lisaks neli ettekandepäeva ja seminari, millel peeti 57 ettekannet, nendest 12 raamatukogu töötajate poolt (vt. lisa XIX).

Enamiku ettekannete kohta avaldati raamatukogu paljunduses teesid, mida võis lugeda ka koduleheküljelt <http://www.utlib.ee>.

Raamatukogu töötajad esinesid 55 korda konverentsidel ja seminaridel Eestis ning välismaal (vt. lisa XIX).

H. Tankler juhendas kolme bakalaureusetööd: H. Voll (farmaatsia) "Farmaatsiaüliõpilased Tartu Ülikoolis 1919–1940", J. Lomp (ajalugu) "Välisüliõpilased Tartu ülikoolis 19. sajandil", K. Pihla (germanistika) "Tartu Ülikooli kasvandikud akadeemilistes ametites väljaspool Eestit". U. Tõnnov retsenseeris majandusüliõpilase K. Pikneri bakalaureusetööd "Mittetulundusfirmade turundusstrateegia kujundamine".

XIII. Kirjastustegevus

Aasta jooksul ilmus 3 raamatut kogumahuga 24 trükipoognat, mitmesuguseid reklaamväljaandeid 20 nimetust, neist enamik raamatukogu oma paljunduses (loend vt. lisa XVI). Kaks väljaannet ilmusid koostöös vastavalt TÜ geograafia instituudi ja ERÜ-ga.

1999. aastal ilmunud väljaanded on kättesaadavad ka elektroonilisel kujul raamatukogu koduleheküljel <http://www.utlib.ee>.

Kirjastuskolleegiumis arutati kahel korral lähiaastate kirjastusplaani ja raamatukogu 200. juubeliks kavandatavaid väljaandeid.

XIV. Koostöö Eesti raamatukogudega

Seoses INNOPAC-i käivitamisega on koostöö ELNET Konsortsiumi raamatukogude vahel muutunud tihedamaks. Lisaks vahetussuhetele ja komplekteerimise koordineerimisele on oluliseks muutunud koostöö kataloogimise alal, vastastikku on tutvunud teiste raamatukogude töökorralduse ja probleemidega. Koostöö toimub ka konverentside, seminaride korraldamisel ja osavõtul neist, artiklikogumike koostamisel ("Raamatukogud avatud ühiskonnas"), uurimistegevuses jne. 10.–11. veebruaril korraldati INNOPAC-is osalevatele raamatukogudele seminar ühiste probleemide arutamiseks infosüsteemi töölerakendamisel.

RVL-i teel on lugejatele kirjandust saatnud Rahvusraamatukogu, Eesti Akadeemiline Raamatukogu, Eesti Meditsiiniraamatukogu.

Tehti kaastööd eesti retrospektiivsele rahvusbibliograafiale — “Eesti raamat 1980–1991” (juhtiv asutus RR) jaoks koostati 10 637 eksemplarikirjet, “Eesti perioodika 1941–1944” (juhtiv asutus EAR) ja “Eesti perioodika 1945–1993” (juhtiv asutus RR) jaoks kokku 6870 eksemplarikirjet.

Ühiste probleemide lahendamiseks on Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu (ERÜ) ja Kultuuriministeeriumi jne. juurde moodustatud asutustevahelised toimekonnad, milles osalevad ka TÜ Raamatukogu töötajad:

- 1) **Kogude toimekond** — TÜR-ist K. Uri.
- 2) **Kogude toimekonna sundeksemplari töörühm** — K. Viirsalu.
- 3) **Liigitamise ja märksõnastamise töörühm** — TÜR-ist H. Laanes, T. Tarkpea.
- 4) **Vanaraamatu toimekond** — TÜR-ist M. Rand, K. Tammur, V. Hiir, K. Kaugver. Aasta jooksul tegeldi INNOPAC-i problemaatikaga, käidi Helsingi ÜR-is seminaril, jätkati tutvumist Eesti raamatukogude ja arhiivide ajalooliste kogudega.
- 5) **Raamatukogu- ja arhiivimaterjalide säilitamise toimekond** — TÜR-ist K. Jentson, R. Sonn, K. Laur (kuni 21.03.).
- 6) **Bibliograafiatoimekond** — TÜR-ist M. Kümnik, A. Laumets.
- 7) **Terminoloogiatoimekond** — TÜR-ist M. Onga, kelle koostatud peatükki (bibliograafiaterminid, 38 lk.) valmivast raamatukogusõnaraamatust ka toimekonna koosolekul arutati.
- 8) **ERÜ täiendkoolituse toimekond, Kultuuriministeeriumi raamatukoguhoidjate koolitusnõukogu** — TÜR-ist M. Ermel. Korraldati küsitlus koolitusvajaduste kindlakstegemiseks ja seminar “Raamatukogu- ja infotöötaja kutse-eesitika”.
- 9) **Ajakirja “Raamatukogu” toimetuse kolleegium** — TÜR-ist U. Tõnnov, kes vahendas ajakirjale 7 artiklit, jooksvat informatsiooni ja 2000. aasta ürituste kalenderplaani.
- 10) **ERÜ raamatukogu- ja infotöötaja eetikakoodeksi töögrupp** — TÜR-ist M. Ermel.
- 11) **Eesti raamatukogude, muuseumide ja arhiivide vaheline koordineeriv töögrupp “Eesti foto”** — TÜR-ist S. Lembinen. Töörühm ei tegutsenud.
- 12) **Eesti Muusikakogude Ühenduse (EMKÜ) muusika märksõnastiku koostamise töörühm** — TÜR-ist A. Kartul.

Seoses INNOPAC-ile üleminekuga on ELNET Konsortsium moodustanud kuus töörühma:

- 1) **Kirje töörühm** — TÜR-ist E. Loooris, K. Moont. Arutati jätkväljaannete kataloogimise ja pisitrükise määratluse ühtlustamist raamatukogude vahel.
- 2) **Normandmete töörühm** — TÜR-ist E. Loooris, K. Moont. Arutati ja täiendati RR-is koostatud tööjuhendeid “Kollektiivautori moodustamine ja selle kasutamine kirje pealdises” ning “Normkirjeid isikunimedele”.
- 3) **Liigitamise ja märksõnastamise töörühm** — TÜR-ist H. Laanes, T. Tarkpea.
- 4) **Elektrooniliste teavikute komplekteerimise koordineerimise töögrupp** — TÜR-ist M. Meltsas, K. Uri.
- 5) **Perioodika töögrupp** — TÜR-ist K. Moont, U. Otsus, A. Rämmer.

Raamatukogu töötajad osalevad lisaks eelnevale mitme nõukogu, toimkonna jne. töös. H. Tankler osaleb "Eesti teaduse biograafilise leksikoni" toimetuskolleegiumi, TÜ ajaloomisjoni ja Ajaloo Muuseumi nõukogu töös, on *Baltische Historische Kommission* (Göttingen) korrespondentliige. T. Liivamägi on Eesti Rahvusraamatukogu nõukogu ja Eesti Teadusraamatukogude Direktorite Nõukogu liige. Ü. Must ja U. Tõnnov on Eesti Rahvusraamatukogu teadusnõukogu liikmed, K. Jentson on Eesti Hoiuraamatukogu nõukogu liige. U. Tõnnov oli ERÜ 1998. a. aastaraamatu toimetuskolleegiumi liige. Eesti Raamatu Aasta Peakomiteesse oli arvatud M. Ermel. K. Taal on Õpetatud Eesti Seltsi raamatukoguhoidja ja juhatuse liige ning M. Kümnik samas revisjonikomisjoni liige.

XV. Rahvusvaheline koostöö

Kirjanduse vahetamise välismaa teadusraamatukogude jm. asutustega on läbi aastate stabiilne olnud — vahetuspunkte on endiselt u. 520. Vahetuseks minevate trükiste peale kulutab raamatukogu aastas u. 500 000 krooni. Välismaale saadetavatest teaduspublikatsioonidest on pooled Tartu Ülikooli väljaanded. Mõningal määral saadavad väljaandeid ka teaduskonnad ise, aga suures osas täidab ülikooli teaduse levitamise funktsiooni raamatukogu.

Eestis ilmunud trükisõna tutvustasid ka K. Taal ja L. Teedema, kes koostasid väljaande "Berichte und Forschungen : Jahrbuch des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte" (München) 55 annotatsiooni Eestis ilmunud *humaniora*-alastele raamatutele (ilm. 1995–1998), tellijaks M. Garleff Saksamaalt.

Rariteetide uurimisele ja läbitöötamisele aitas kaasa mitu Venemaa raamatukogu ja arhiivi, kelle poole pöörduiti F. Schardiuse kogu puuduvate autograafide otsinguil, Poznanis abistati raamatukogust viimase sõja ajal väljalaenutatud käsikirjasäilike saatuse väljaselgitamisel. Mitme aasta vältel sujus koostöö prof. J. W. Krause päevikute väljalugemisel suguvõsa uurija pr. V. Krausega Saksamaalt, kes lõpetas oma töö Tartus ja andis välja loetud teksti arvutitrukis üle.

RVL-i olulisemad partnerraamatukogud on ülikooliraamatukogud Rootsisis (Stockholm, Linköping, Umeå, Lund, Uppsala), Soomes (Helsingi, Turu, Jyväskylä, Joensuu, Kuopio), Taanis (Odense), Saksamaal (Berliin) ja Norras (Oslo).

Külalisnäituste korraldamiseks raamatukogus toimib edukalt pikaajaline koostöösuhe mitme riigi saatkonnaga. Oma loomingut eksponeerisid raamatukogus kunstnikud ja fotograafid Ungarist, Saksamaalt, Iisraelist, Jaapanist.

Raamatukogus pidasid loenguid Saksamaa Ajakirjanike Liidu president dr. H. Meun, Lüneburgi Raeraamatukogu direktor G. Hopf, Alam-Saksimaa Riigi- ja Ülikooliraamatukogu (Göttingen) direktor prof. E. Mittler. Viimane oli raamatukogu külaline ülikoolis korraldatud *Academica* raames.

Restauraatorid osalesid Balti- ja Põhjamaade konserveerimis- ja restaureerimisalasel näituskonverentsil 6.–9. oktoobril Tallinnas. Restaureerimisosakonnas stažeeris Vantaa üliõpilane Tõnu Uusküla.

Raamatukogu töötajad esinesid 10 rahvusvahelisel konverentsil/seminaril kokku 14 ettekandega, välismaistes väljaannetes ilmus 17 uurimust/artiklit või ettekande kokkuvõtet.

Aasta jooksul arutati koostöövõimalusi Soome Hoiuraamatukoguga, sõlmimisel on koostööleping Göttingeni Ülikooli Raamatukoguga.

Raamatukogu osaleb kolmes rahvusvahelises kootööprojekti:

1) **“Handbuch des personalen Gelegenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven”.**

Rahvusvaheline koostööleping 16.–18. sajandi saksakeelsete juhutrukiste registreerimiseks, kirjeldamiseks ja mikrofilmimiseks sõlmiti Osnabrücki Ülikooli ja Olmsi kirjastusega 1996. aastal (vt. aastaraamat '96, lk. 58–61). 1998. a. valminud andmebaaside “Tartu” ja “Dorpat” (kokku 5277 kirjet) ning M. Klökeri ja K. Hagena koostatud nimekirja alusel mikrofilmide valmistamiseni ei jõutud, kuna tööks vajaminev aparaat jõudis Saksamaalt Tartusse alles aasta lõpus.

2) **URBIS. Rahvusvaheline andmebaas, soome-ugri keeleteadus 1988–1999→ (Vene aladel ilmunu). ARTAL. Soome-ugri rahvaste kooliõpikud ja ajaleheartikleid 1996–1999→.**

Koostöö Soome Kodumaiste Keelte Uurimiskeskuse, Ungari TA Keeleteaduse Instituudi ja Hamburgi Ülikooliga (SLV) (lähemalt vt. VIII, 4).

3) **DIEPER (Digitised European PERiodicals)**

Rahvusvahelises koostööprojekti osalevad Kopenhaageni Kuninglik Raamatukogu, Frankfurdi *ABC-Datenservice*, Alam-Saksimaa Riigi- ja Ülikooliraamatukogu Göttingenis, Grazi Karl-Franzeni Ülikooli Raamatukogu, Kirjastus *Springer-Verlag Ltd & Co* Heidelbergis, Helsingi Ülikooli Raamatukogu, Leuveni Katoliku Ülikooli Raamatukogu (Belgia), René Descartes'i nim. Pariisi V Ülikooli Raamatukogu, Patra Ülikooli Raamatukogu (Kreeka), Siena Ülikooli informatsiooniteaduste osakond (Itaalia), Tartu Ülikooli Raamatukogu.

Projekti juht on Werner Schwartz ja tehniline juht Norbert Lossau Alam-Saksimaa Riigi- ja Ülikooliraamatukogust Göttingenis.

Projekt on kavandatud novembrist 1998 detsembrini 2000.

Projekti eesmärk on rajada virtuaalne raamatukogude võrk ja keskne otsingumootor, mille kaudu oleks võimalik leida juurdepääs erinevate Euroopa riikide või muu maailma retrospektiivselt digiteeritud perioodikale.

Raamatukogu on järgmiste rahvusvaheliste organisatsioonide liige:

- Euroopa Teadusraamatukogude Ühendus (LIBER),
- Läänemere maade raamatukogude ühendus *Bibliotheca Baltica*,
- Euroopa Meditsiini raamatukogude Assotsiatsioon (EAHIL),
- Rahvusvaheline Muusikaraamatukogude Assotsiatsioon (IAML),
- Euroopa Informatsiooni Assotsiatsioon (EIA) ja selle Balti- ja Põhjamaade haru.

XVI. Raamatukogu nõukogud, toimkonnad, kolleegiumid

1) Raamatukogu nõukogu

Koosseis: raamatukogu direktor P. Olesk (esimees ja liige kuni 14.03.), usuteaduskonna professor K. Kasemaa, õigusteaduskonna lektor V. Olle, arstiteaduskonna professor J. Harro, filosoofiateaduskonna dotsent V. Parve, bioloogia-geograafiateaduskonna lektor L. Ainsaar, füüsika-keemiateaduskonna dotsent U. Mäeorg, kehakultuuriteaduskonna vanemmetoodik M. Kivistik, matemaatikateaduskonna dotsent M. Abel, majandusteaduskonna professor M. Sörg, sotsiaalteaduskonna dotsent A. Pulver, filosoofiateaduskonna üliõpilane F. Puss, õigusteaduskonna üliõpilane K. Laurits, raamatukogu hoiuosakonna juhataja K. Jentson, raamatukogu teadusosakonna peatoimetaja R. Saukas.

Nõukogu koos ei käinud.

2) Raamatukogu meetodikanõukogu

Koosseis: H. Epner, M. Ilus, K. Kaugver, T. Kuusik, M. Kümnik, T. Liivamägi, E. Loorits, M. Meltsas, P. Olesk (esimees ja liige kuni 14.03.), M. Rand, U. Tõnnov, R. Saukas, Ü. Treikelder. Nõukogu koosolekuid protokollis S. Bachmann.

Metodikanõukogu pidas 5 koosolekut (21.05., 27.05., 31.05., 27.08., 30.08.), kus arutati struktuuriüksuste, toimkondade uusi nimesid ja ülesandeid, raamatukogu kasutamise eeskirja.

Otsustati

- lõpetada andmebaaside toimkonna tegevus ja luua infotehnoloogia toimkond;
- kiita heaks töölusosakondade uus struktuur;
- nimetada osakonnad järgmiselt: kodumaise kirjanduse osakond, väliskirjanduse osakond, retrokataloogimise osakond, liigitamisosakond;
- võtta vastu raamatukogu kasutamise eeskirja uus, eelmisest põhjalikum ja detailsem redaktsioon, mis sätestab raamatukogukaardi endise lugejapileti asemel, sisekorra, laenutuskorra ja lugejate vastutuse.

3) Hoiutoimkond

Koosseis: V. Hiir, M. Ilus, K. Jalas (esimees), K. Jentson, V. Klement, K. Pai, M. Rand, V. Selge, K. Uri.

Toimus kolm koosolekut (14.09., 22.11., 22.12.), kus arutati anatoomiaatlaste ja Baeri kogu puhastamise ja säilitamisega seonduvaid probleeme, Eesti trükise säilitamist, restaureerimisprotokollide ja fotodokumentatsiooni hoidmist jm.

Otsustati,

- et unikaalsed anatoomiaatlasted tuleb puhastada ja desinfitseerida esmajärjekorras ning teha nendest 2000. aasta aprillis näitus koos ettekandepäevaga;
- et igast eestikeelsest trükisest säilitatakse kolm eksemplari, väga kasutatavatest 7–8, ülikooli trükistest 5;
- et restaureerimisprotokolle ja fotodokumentatsiooni hoitakse edaspidi ainult arhiivis ja taotletakse arhivaari töölevõtmist (0,5 ametikohta).

4) Andmebaaside toimkond

Koosseis: M. Ermel, K. Kaugver, L. Külv, M. Kümnik, H. Laanes, E. Loorits (esimees), K. Moont, U. Otsus, E. Taevere, Ü. Treikelder.

Toimkond pidas kolm koosolekut (29.01., 6.04., 6.05.), kus arutati raamatu ja perioodika optimaalset teed INNOPAC-i tingimustes, vanatrükise töötlemist ning ülikooli allasutustes oleva kirjanduse kataloogimist Tartu raamatukogude ühtsesse elektronkataloogi.

Otsustati,

- kuna kõik raamatuhood — eestikeelne trükis, võõrkeelne trükis — liiguvad erineva kiirusega ning et lühendada raamatu teed, pidada otstarbekaks komplekteerivate-kataloogivate osakondade moodustamist, kus koostatakse kohe täispikad originaalkirjed;
- et vanatrükise töötlemisel võetakse aluseks K. Kaugveri koostatud juhend ja luuakse vanatrükise terviklik andmebaas (aastani 1830), kus trükiseid ei märksõnastata;
- et ülikooli allasutustes olevat kirjandust hakkab minimaaltasandil ilma märksõnastamata kataloogima sealne raamatukoguhoidja/töötaja L. Külvi juhendamisel ja kontrolli all; varalised ja töökorralduslikud küsimused lahendatakse direktsiooni ja allasutuse juhataja vahel.

5) Kirje töögrupp

Koosseis: A. Espenberg, P. Ladva, E. Loorits (esimees), K. Moont, U. Otsus, A. Rämmer, S. Tänavots.

20.10. tegevust alustanud töögrupi ülesanneteks on aidata lahendada kataloogimisalaseid probleeme, võtta vastu otsuseid Rahvusraamatukoguga konsulteerides, koostada või muretseda kataloogijatele vajaminevaid abimaterjale.

Töögrupp pidas 6 koosolekut (20.10., 27.10., 3.11., 17.11., 24.11., 15.12.), kus arutati läbi ja võeti vastu järgmised tööjuhendid:

- “Segateavikute kataloogimise juhend” (S. Tänavots, K. Moont),
- “Separaatide kataloogimise juhend” (P. Ladva, K. Moont),
- “Alligaadid (konvoluudid) INNOPAC-is” (A. Rämmer),
- täiendused ISBD(M) alternatiivsetele reeglitele ja juhendile “Raamat USMARC-is” (E. Loorits).

6) Bibliograafia- ja infotöö toimkond

Koosseis: M. Kümnik, A. Laumets (esimees), M. Meltsas, L. Teedema.

Toimkonna kolmel koosolekul arutati artiklikirjeid INNOPAC-is, tutvuti H. Tankleri juhendamisel koostatava andmebaasiga “Tartu ülikoolis aastatel 1802–1918 töötanud täppisteadlaste tööde bibliograafia” ja kirjastuse “Elsevier” elektrooniliste ajakirjadega ning otsinguvõimalustega neist.

7) Teenindustoimkond

Koosseis: Olga Einasto (alates 18.08.), Malle Ernits, Mare-Nelli Ilus (esimees), Lilia Külv, Maria Luštšik, Sirje Madisson, Mari Murdvee (alates 1.10.), Ülle Must, Leili Punga (kuni 30.09.), Endla Schasmin (kuni 31.07.), Piret Zettur, Svea Pärsimägi, Lea Teedema, Maret Vanamb.

Lugejateenindusega seotud küsimuste arutamiseks ja koosotsustamist vajavate problee-

mide lahendamiseks moodustati 25. maist teenindustoimkond, mille liikmed esindavad kõiki raamatukoguteenust pakkuvaid valdkondi raamatukogus. Töökoosolekud toimusid iga kuu.

Arutati

- kooskõlastamist vajavaid probleeme seoses üleminekuga elektroonilisele süsteemile,
- teavikute kasutamise juhendit,
- elektroonilise kataloogi kasutamise juhendit (koost. Ü. Treikelder),
- lugejakonverentsile laekunud kirjades ning küsimustes olevaid ettepanekuid ja pretensioone ning püüti leida võimalusi olukorra parandamiseks.

8) Kirjastuskolleegium

Koosseis: M. Ermel, S. Issakov, M. Kümnik, T. Liivamägi (alates 01.07.), P. Olesk, M. Rand, R. Saukas, U. Tõnnov.

Toimus 3 koosolekut (19.03., 30.11., 22.12.), kus arutati kahte valminud väljaannet: "Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1998", "Eestikeelsed maakaardid kuni 1940. aastani", U. Ivaski kirjavahetuse publitseerimise vajadust/võimalikkust, E.-L. Jaasoni valmiva käsikirja "Tartu ülikooli trükikoja toodang 1632–1710" struktuuri, raamatukogu lähiaastate kirjastusplaani. Kaks esimest arutluse all olnud väljaannet ilmusid aruandeaasta jooksul.

9) Eesti Raamatu Aasta töörühm

Koosseis: M. Ermel, M. Kümnik, M. Rand, R. Saukas, I. Smuškina, U. Tõnnov.

Peeti kaheksa koosolekut. Koostati ERA ürituste plaan raamatukogus, taotlused nende finantseerimiseks, jälgiti näituste jm. ürituste ettevalmistuste kulgu. M. Ermel peakomitee liikmena teavitas toimkonda olulisematest vastuvõetud otsustest.

10) Veebitoimkond

Koosseis: M. Ilus, T. Kuusik, M. Liivamägi, T. Liivamägi, M. Meltsas, Ü. Must, M. Pulver (esimees), R. Saukas, V. Seiler, I. Smuškina, Ü. Treikelder.

Ajutise veebitoimkonna ülesandeks oli raamatukogu kodulehekülje struktuuri ülevaatamine ja uue kujunduse hindamine.

XVII. Töötajate enesetäiendamine

Ljudmila Dubjeva kaitses magistriväitekirja "Traditsiooniliste infootsüsteemide kujunemine Tartu Ülikooli Raamatukogus 19. saj. – 20. saj. algul" (juhendaja M. Aasmets, oponendid L. Aarma, H. Tankler). Talle omistati *magister artium*'i teaduslik kraad raamatukogunduse erialal (25.05.).

TPÜ infoteaduste osakonna juures õpivad doktorantuuris Ü. Must ja O. Teder, magistrantuuris T. Liivamägi ja M. Poljakov. TÜ eesti keele õpetooli juures on magistrantuuris K. Pai. I. Kukel valmis magistritöö teemal "17. saj. hollandi joonistus Tartu Ülikoolis. Ajalugu ja atribueerimisprobleemid".

Tartu Ülikoolis õpivad geograafiateaduskonna õpetajakoolituses E. Leesik, eesti filoloogiat S. Toomla ja K. Pettai. Tartu Teoloogia Akadeemia III kursusel õpib Maie Fedin.

Viljandi Kultuurikolledži raamatukogunduse ja infoteaduste erialal õpivad S. Plaksi, S. Pärsimägi, A. Tomingas.

Raamatukogus korraldatud õppustel oli peatähelepanu all INNOPAC-iga seotud temaatika — USMARC-kirje, teavikute kirjeldamine vastavalt rahvusvahelisele standardile (ISBD-le) ja kataloogimisreeglitele (AACR-le) kataloogijatele ja lühikirjete koostajatele, kataloogimise algkursus töötajatele, kes alustasid originaalkirjete koostamist.

Arvutialast koolitust saadi raamatukogus organiseeritud *Excel*'i, *Word*'i (algajaile, edasijõudnuile) ja Interneti-kursustel, samuti tasulistel kursustel ülikooli arvutuskeskuses.

Kursusel "Ametialane suhtlemine saksa keeles" osalesid T. Kolk ja K. Uri, kursusel "Ametialane suhtlemine inglise keeles" Kertu Uri.

Arvukalt kasutati võimalusi enesetäiendamiseks välismaal. Helsingi ÜR-iga käis tutvumas 13, Stockholmi ÜR-iga 6 töötajat, Helsingi Ülikooli teabepäeval "EL 5. raamprogramm" osales 4 inimest, ERÜ vanaraamatu toimkonna ja Helsingi ÜR-i korraldatud seminarist võttis osa 3 töötajat, pikemaajaliselt täiendasid end Pennsylvanias M. Liivamägi, M. Meltsas, Göttingenis K. Kaugver, Ü. Mölder, Grazis M. Davõdov.

Personalikoolituse organisaator M. Ermel koostas koolituskava "Raamatukogunduse ja informatsiooninduse alused", mis rahapuudusel rakendamata jäi.

Koduleheküljel uuendatakse süstemaatiliselt nimestikku raamatukokku saabunud erialasest uudiskirjandusest, mis sisaldab peamiselt välisajakirjade artikleid. INTRA-s avati rubriik "Erialateave", milles oli aasta lõpuks 12 refereeringut lugejauuringuga jms. seotud välisajakirjade artiklitest.

XVIII. Ametiühing

Lükkmeid 141, eelmisel aastal 149.

Büroo koosseis: M. Konson (usaldusisik, palgaküsimused), H. Luik (lastetöö), A. Rämmer (töökaitse), L. Teedema (sekretär, kultuuritöö), K. Uri (palgaküsimused). 3.12. toimunud aruande-valimiskoosolekul valiti uus büroo koosseisus: M. Konson (usaldusisik), H. Luik (lastetöö), A. Rämmer (töökaitse), L. Teedema (kultuuritöö), S. Bachmann (kultuuritöö), M. Veromann (palgaküsimused).

Ametiühingualasest koolitusest koostöös EAKL-iga võtsid osa M. Poljakov, M. Konson, L. Teedema, H. Luik, E. Sarap. Ametiühingu tööd tutvustas ajakirjanduses M. Poljakov. Tegutsesid laste laulu- ja mänguring ning õmblusring.

Põhiprobleemiks oli töö- ja palgatingimuste parandamine. 31.05. saadeti Riigikogule, Valitsusele ja Presidendile ettepanekud 1) korrastamiseks seadusandlikult teadusraamatukogude võrk, 2) taotlemaks TÜR-ile riigieelarvesse oma rida sarnaselt Eesti Rahvusraamatukoguga. Paraku palgaprobleemile lahendust ei leitud.

Üritused, ettevõtmised:

- emadepäeva tähistamine väikese kontserdiga; 1. septembril kooli minevad lapsed said ametiühingu poolt kingituseks 500-kroonise ostukaardi;
- raamatukogu aastapäeva tähistamine piknikuga Kabinas;
- ekskursion Karula rahvusparki;
- TÜ a/ü esimehe A. Jakobsoni loeng "Olukord tööturul";
- töötajate jõulupidu.

LISAD

I. Kogud (ISO 2789 järgi)

	01.01.1999	Komplek- teerimine	Kustutamine	31.12.1999
Raamatud (eks.)	2 634 357	26 403	15 482	2 645 278
Jadaväljaanded	605 391	9 495	11 672	603 214
s.h. ajakirjad (ak.)	173 323	3 190	10 398	166 115
ajalehed (ak.)	6 339	813	–	7 152
jätkväljaanded (eks.)	425 729	5 492	1 274	429 947
Kaardiväljaanded	6 003	954	1	6 956
Noodiväljaanded	3 406	58	1	3 463
Graafikateavikud	48 839	306	–	49 145
s.h. kunstikogu	14 381	49	–	14 430
fotokogu	19 255	167	–	19 422
fotod käsikirja- kogus	15 203	90	–	15 293
Käsikirjad	28 691	333	–	29 024
Pisitrükised jm.	57 522	6 033	–	63 555
Audiaal-teavikud	14 622	513	–	15 135
Elektroonilised teavikud	5 699	1 920	294	7 325
s.h. kompaktplaadid	1 220	457	294	1 383
disketid	4 479	4	–	4 483
muud (elekt- roonil. ajak.)		1 459	–	1 459
Mikrovormid	10 454	1 500	–	11 954
s.h. mikrokaardid	7 339	–	–	7 339
mikrofilmid	3 115	1 500	–	4 615
	3 414 984	47 515	27 450	3 435 049
Varukogu	298 060	6 174	377	303 857
Vahetuskogu	30 590	5 494	4 835	31 249
Kokku:	3 743 634 (ehk 63 209 laudimeetrit)	59 183	32 662	3 770 155 (ehk 63 327 laudimeetrit)

II. Komplekteerimine 1995.–1999. a. (ISO 2789 järgi)

	1995	1996	1997	1998	1999
Raamatud (eks.)	31 632	30 645	27 646	28 376	26 403
Jadaväljaanded	10 701	9 535	11 657	11 614	9 495
s.h. ajakirjad (ak.)	4 702	3 582	3 751	4 170	3 190
ajalehed (ak.)	580	491	1 185	1 238	813
jätkväljaanded (eks.)	5 419	5 462	6 721	6 206	5 492
Kaardiväljaanded	70	541	1 950	932	954
Noodiväljaanded	35	43	61	152	58
Graafikateavikud	254	197	306	1 199	306
s.h. kunstikogu	34	2	46	26	49
fotokogu	220	195	260	883	167
fotod käsikirjakogus	–	–	–	290	90
Käsikirjad	1 307	455	839	505	333
Pisitrükised jm.	–	–	2	809	6 033
Audiaalteavikud	906	1 410	1 206	854	513
Elektroonilised teavikud	1 784	1 135	183	159	1 920
s.h. kompaktplaadid	814	162	158	158	457
disketid	970	973	25	1	4
muud (elektroonil. ajak.)	–	–	–	–	1 459
Mikrovormid	363	–	12	17	1 500
s.h. mikrokaardid	363	–	12	17	–
mikrofilmid	–	–	–	–	1 500
	47 052	43 961	43 862	44 617	47 515
Varukogu	3 244	3 628	4 000	6 362	6 174
Vahetuskogu	4 848	4 246	5 506	5 309	5 494
Kokku:	55 144	51 835	53 368	56 288	59 183

III. Komplekteerimisallikad 1999. a. (ISO 2789 järgi)

Teavikud	Ostud	Vahetus	Annetus	Sundeks.	Muu	Kokku
Raamatud (eks.)	10 194	1 420	6 611	6 060	2 118	26 403
Jadaväljaanded kokku (a.-ü.)	2 452	1 813	2 070	2 228	932	9 495
Kaardiväljaanded	71	–	650	230	3	954
Noodiväljaanded	14	1	1	42	–	58
Graafikateavikud	40	–	226	–	40	306
Käsikirjad	2	–	331	–	–	333
Pisitrukised jm.	3	–	87	5 943	–	6 033
Audiaalteavikud	504	4	5	–	–	513
Elektroonilised teavikud	1 795	2	123	–	–	1 920
Mikrovormid	–	–	1 500	–	–	1 500
Kokku (a.-ü.):	15 075	3 240	11 604	14 503	3 093	47 515

IV. Komplekteerimine (arvandmeid)

Raamatud, nim.	11 888
Eestikeelsed raamatud, nim.	3 342
Perioodikaväljaandeid kokku, nim.	1 754
Ajakirjad, nim.	1 641
Ajalehed, nim.	322
Jätkväljaanded, nim.	3 026
Uued perioodikaväljaanded, nim.	229
Eestis ilmunud perioodikaväljaanded, nim.	568
Eestis ilmunud perioodikaväljaanded, aastakäik	1 774
s.h. ajakirjad	1 001
päeva- ja nädalalehed	287
väikelehed (harvem kui kord nädalas)	486

AASTAARUANNE

Eestikeelsed ajalehed, nim.	265
s.h. päeva- ja nädalalehed	73
väikelehed (harvem kui kord nädalas)	188
väliseesti ajalehed	4
Vanema kirjanduse järelkomplekteerimine, eks.	5 389
s.h. reservkogust	377
arvele võtmata kirjandusest	419
TÜ õppetoolidest ja erialakogudest	2 008
annetused	2 182
ostud	403
Raamatute keskmine eksemplaarsus	2,2
Eesti raamatu keskmine eksemplaarsus	4,9
Teaviku keskmine hind, kr.	135.70*

V. Raamatuostusummade kasutamine 1997.–1999. a. (tuh. kr.)

	1997	1998	1999
Ettetellitav perioodika	3 958,8	4 233,7	5 859
s.h. Eestis ilmuv perioodika	213,5	294,8	2 60
välisperioodika	3 745,3	3 938,9	5 599
Ostud (teavikud paberkandjal)	2 579,6	1 598,6	1 925
s.h. Eesti trükis	784,2	1 070,3	1 064
s. h. ostud TÜ kirjastuselt	194,4	424,0	373
väliskirjandus	1 795,4	528,3	861
Järelkomplekteerimine oksjonitelt, antikvariaatidest, eraisikutelt	110,7	66,8	60
Elektroonilised teavikud	314,1	693,2	904
Helisalvestised	153,4	157,5	162
Muud (voldikud, toll, RVL jne.)	123,4	250,2	580
Kokku	7 240,0	7 000,0	9 490

* Võrdluseks: 1998 — 104.90 kr.

VI. Raamatukogu teatmestu täiendamine

1) (Elektron)kataloogimine

Originaalkirjed uutele teavikutele	12 709
raamatud, nim.	7586
ajakirjad, nim.	163
ajalehed, nim.	41
väikelehed, nim	25
jätkväljaanded, nim.	2 013
pisitrükised, a.-ü.	188
artiklid, nim.	1 386
kaardid, nim.	775
noodid, nim.	3
audiaalteavikud, nim.	314
visuaalteavikud, nim.	–
käsikirjad, s.	93
kunstiteosed, nim.	5
fotod, nim.	106
mikrovormid, nim	1
elektroonilised teavikud, nim.	10
eestikeelsed kirjed	3 021
inglisekeelsed kirjed	3 578
saksakeelsed kirjed	1 617
venekeelsed kirjed	2 461
kirjed muudes keeltes	2 032
Koopiakirjed uutele teavikutele	1 308
raamatud, nim.	1 080
ajakirjad, nim.	38
ajalehed, nim.	1
väikelehed, nim	7
jätkväljaanded, nim.	73
pisitrükised, a.-ü.	–
artiklid, nim.	–
kaardid, nim.	43
noodid, nim.	15
audiaalteavikud, nim.	49
visuaalteavikud, nim.	–
käsikirjad, s.	–
kunstiteosed, nim.	–
fotod, nim.	–
mikrovormid, nim	–
elektroonilised teavikud, nim.	2
eestikeelsed kirjed	967

AASTAARUANNE

inglisekeelsed kirjed	241
saksakeelsed kirjed	25
venekeelsed kirjed	40
kirjed muudes keeltes	35
Lühikirjed varem kataloogitud teavikutele	46 683
Retrokataloogimine (lühikirjete täiendamine täiskirjeteks)	7262
raamatud, nim.	5 513
ajakirjad, nim.	143
ajalehed, nim.	15
väikelehed, nim	67
jätkväljaanded, nim.	1 308
pisitrükised, a.-ü.	103
artiklid, nim.	—
kaardid, nim.	55
noodid, nim.	6
audiaalteavikud, nim.	41
visuaalteavikud, nim.	—
käsitrad, s.	8
kunstiteosed, nim.	—
fotod, nim.	1
mikrovormid, nim	—
elektroonilised teavikud, nim.	2
eestikeelsed kirjed	2 325
inglisekeelsed kirjed	1 617
saksakeelsed kirjed	823
venekeelsed kirjed	1 770
kirjed muudes keeltes	727
Liigitamine, märksõnastamine, nim.	19 350
2) Elektronkataloog (31.12.1999)	132 747
raamatud, nim.	115 355
ajakirjad, nim.	2 000
ajalehed, nim.	199
väikelehed, nim	309
jätkväljaanded, nim.	10 312
pisitrükised, a.-ü.	191
artiklid, nim.	1 386
kaardid, nim.	1 906
noodid, nim.	60
audiaalteavikud, nim.	491
visuaalteavikud, nim.	19
käsitrad, s.	335
kunstiteosed, nim.	6

fotod, nim.	109
mikrovormid, nim	2
elektroonilised teavikud, nim.	68
biomeedikumi raamatukogu teavikud	400
füüsikaraamatukogu teavikud	279
humanitaarraamatukogu teavikud	5 871
keemiaraamatukogu teavikud	555
majandusraamatukogu teavikud	1 644

3) (Kaart)kataloogimine, bibliografeerimine

Enne 1945. a. ilmunud väljaanded	
raamatud, nim.	2 617
periodika, nr.	22 480
periodika, nim.	278
Märksõnastamine, nim.	2 943
Bibliografeerimine, nim.	9 924
bibliograafilise materjali märksõnastamine, nim.	4 311
annoteerimine, nim.	1 854
Rariteetide teaduslik kirjeldamine	
trükised, nim.	85
käsitõlked, s.	1 033
kunstiteosed, nim.	128
fotod, s.	362

VII. Bibliograafiakartoteegid (31.12.1999)

Kartoteek	Bibliografeeritud aasta jooksul (nim.)	Kartoteegi seis 31.12.1999 (kaarti)
Tartu Ülikool	6 965	389 316
Teaduste ajalugu Eestis	78	3 791
Eesti ajalugu (1918–1944)	1 066	21 424
Kokku:	8 109	414 531

VIII. Raamatukogus loodud andmebaasid (31.12.1999)

Jrk.	Andmebaasi nimi	Kirjete arv
	Interneti kaudu kättesaadavad	
1.	Elektronkataloog	132 747
2.	INGRID-i märksõnastik	17 052
3.	Raamatukogunduse uudiskirjandus	1 084
4.	Rahvakombed	569
	Kokku	151 452
	Raamatukogus kättesaadavad	
5.	Tartu ülikoolis aastatel 1802–1918 töötanud täppisteadlaste tööde bibliograafia	4 800
6.	TRÜ. 1987. a. ilmunud tööde bibliograafia	3 770
7.	TRÜ. 1990. a. ilmunud tööde bibliograafia	3 535
8.	TÜ. 1992. a. ilmunud tööde bibliograafia	3 200
9.	Eesti ajaloo bibliograafia 1918–1944	14 391
10.	URBIS (1988–1999 □)	4 837
11.	ARTAL (1996–1999 □)	601
12.	TÜ trükikoja toodang 1632–1710	1 387
13.	Professor Paul Ariste biobibliograafia	1 890
14.	Die deutschen Personalschriften (Dorpat)	3 776
15.	Die deutschen Personalschriften (Tartu)	1 501
16.	Lääne-Euroopa vanagraafika TÜR-is	1 086
17.	Baltisaksa kunst Tartus	1 505
18.	Maailma maad	1 403
19.	Rahvameditsiin	723
20.	National Geographic	3 222
21.	Tartu Ülikoolis raamatukogundust ja bibliograafiat õppinud (1927–1988)	315
	Kokku	51 942
	Raamatukogusisesed tööandmebaasid	
22.	Välis-Eesti (raamatukokku saanud väliseesti kirjandus)	2 751
23.	Komplekteerimisrahade arvestus	776
24.	Temperatuuri ja õhuniiskuse näidud	-
	Kokku:	3 527
	Kõik kokku	206 921

IX. 1999. a. korraldatud arhiivifondid

1) Fond 25, Titus Christiani (1853–1919), ajaloo-uuriija ja õpetaja

Tartu ülikooli kasvandiku, kauaaegse Tartu linnavalitsuse arhivaari (1905–1919) Titus Christiani isikuarhiivis on 68 säilikut ajavahemikust 1876–1919. Käsikirjaline pärand sisaldab biograafilisi materjale, kirjavahetust, teadustööde käsikirju ning töömaterjale. Biograafiliste materjalide hulgast võib esile tõsta tema raamatukogu nimestikku 1892. aastast, kui T. Christiani oli Tartu Reaalkooli õpetaja, ja märkmeid kahest reisist Rootsi (1885, 1897). Üksikud kirjad, peamiselt ajaloolastelt ja raamatukoguhoidjatelt, peegeldavad T. Christiani teaduslikke kontakte ja on seotud tema ajaloo-huviga. T. Christiani uuris Liivimaa ajalugu 16. saj. II poolel – 17. saj. I veerandil, eriti Tartu linna ajalugu. Kõik tema tööd tuginesid rikkalikule, suurelt osalt avaldamata arhiivimaterjalile. Ajaloolased märkmed, väljakirjutused ning koopiad arhiiviallikatest moodustavad isikuarhiivi põhiosa.

Uurijate tähelepanu võib juhtida asjaolule, et T. Christiani ajaloolaseid konsepte ja väljakirjutusi ning tema tööd linnaarhivaarina kajastavaid dokumente leidub ka Eesti Ajalooarhiivis Tartu linnavalitsuse fondis (f. 2623, nim. 2, s. 625–634).

Materjalide saabumise täpne aeg (pärast T. Christiani surma) ülikooli raamatukogusse ei ole teada.

Fondi korraldas ja nimistu koostas Tatjana Šahhovskaja 1999. a.

2) Fond 124, Rem Blum (1925–1989), filosoof, TÜ professor

Varsti pärast Leningradi ülikooli lõpetamist 1950. a. sai R. Blum töökoha Tartu Riiklikus Ülikoolis, kus töötas 1951. aastast surmani. Ta pidas loenguid ajaloolisest materialismist ja filosoofiast, oli üle 20 aasta ülikooli filosoofiaringi juhataja, pühendas palju aega ja jõudu parteilisele ja ühiskondlikule tegevusele. Järjekindlaks marksistiks ja kommunistiks jäi ta elu lõpuni ja elas raskelt üle nende mõistete mitmesuguseid deformatsioone. Pere- stroika algusest tegutses ta aktiivselt Rahvarindes.

R. Blumi arhiivimaterjalid andis valikuliselt raamatukogule üle tema abikaasa A. Arhipova 1993. ja täiendavalt 1998. a. R. Blumi isikuarhiiv sisaldab 126 säilikut ajavahemikust 1943–1990. Peaaegu täiesti puuduvad biograafilised dokumendid, erakirju on vaid üksikuid. R. Blumi loengulist tegevust Tartus kajastavad tema omakäelised või masinakirjalised loengukonseptid ning töömaterjalid, samuti mitme üliõpilase konseptid R. Blumi filosoofia- ja filosoofia ajaloo loengutest. Huvipakkuvad on üliõpilaste vastused küsimusele: “Mida teile andis ajaloolise materialismi õppimine?” (1960.–1970. aastad).

R. Blum tegutses palju aastaid NSVL Filosoofia Seltsi Eesti osakonna filosoofia sektsiooni esimehena, seda tegevust kajastab ulatuslik kirjavahetus a. 1976–1987.

R. Blumi materjalide hulgas on säilinud ülikooli sotsioloogia laboratooriumi tegevuse materjale a. 1974–1975.

R. Blumi teaduslikud huvid olid suunatud ühiskonnas toimuvate sotsiaalsete protsesside uurimisele. Tema kandidaadi- ja doktoriväitekiri ning tähtsamad monograafiad on pühendatud revolutsiooniprobleemidele. Monograafia “Поиски путей к свободе” (Tallinn, 1985) mustandvariandi kõrval säilitatakse arhiivifondis avaldamata artiklite käsikirju ning

nende töömaterjale. 342-lehelise säiliku moodustavad ENE-le koostatud artiklid (1960.–1980. aastad).

R. Blumi märkmed perestroikale pühendatud sümposiumidel ja seminaridel, üleskutsed, avalikud kirjad, arvamused, Rahvarinde Tartu volikogu põhikirja ja programmi projekt, samuti üliõpilaste arvamused perestroikast talletavad väärtuslikku informatsiooni sellest perioodist.

R. Blumi arhiivimaterjalidega koos üleantud fotode hulk ei ole suur. R. Blumi portreefotode ja grupifotode kõrval pakuvad huvi pildid Kääriku sotsioloogiasümposiumidelt (1966–1969) ning TÜ füüsikaosakonna 1960. a. lõpetajate album.

Fondi korraldas ja nimistu koostas Tatjana Šahhovskaja 1999. a.

3) Fond 133, Eduard Rudolf Poom (a-ni 1935 Bomm) (1902–1986), majandusteadlane, TÜ professor

Eesti-rootsi majandusteadlast Eduard Poomi on peetud üheks parimaks nõukogude majanduse asjatundjaks välismaal.

Lõpetanud 1929. a. *cum laude* TÜ õigusteaduskonna majandusteaduse osakonna, töötas ta teadusliku stipendiaadina nii kodu- kui ka välismaal. Tartu ülikoolis omandas ta *mag.rer.oec.* kraadi (1933), millele järgnesid dotsentuur ja professor üldise käitismajandusteaduse alal (1936). E. Poomil on suuri teeneid iseseisva majandusteaduskonna loomisel TÜ-s 1938. a. ja selle õppekavade koostamisel. E. Poomi majandusalane kompetents leidis rakendamist ka väljaspool õppetööd TÜ-s — Tallinna Tehnikaülikoolis, Kõrgemas Sõjakoolis, Riigi Statistika Keskbüroos, Riiklikus Töötülide Lahendamise Komisjonis jm.

Suundunud 1944. a. sügisel sõjapõgenikuna Rootsi, töötas ta algul teadusliku uurijana Stockholmi Kaubandusülikooli juures, hiljem aga käitismajanduse õppejõuna Stockholmi Ülikoolis. Paguluses olles võttis ta aktiivselt osa sealsete eestlaste poliitiliste jt. kesketse pagulasorganisatsioonide rajamisest ja tegevusest. E. Poom oli üks viljakamaid ja põhjalikumaid Eesti iseseisvusaegse, eriti aga nii okupeeritud Eesti kui ka kogu NSVL majanduselu uurijaid ning selle asjatundjaid. Ta on avaldanud töid käitis- ja rahvamajanduslikes küsimustes, muu hulgas *Moodne töötehnika ja majanduskriis* (1932), *The Productivity of Collective and Private Enterprise in Agriculture* (1949), *Wirtschaftlichkeit, Effektivität und Rentabilität in der Sowjetwirtschaft* (1952), *Das Leitungsprinzip in der marxistischen Theorie und in der sowjetischen Praxis* (1954), *Nationaleinkommen und Besteuerung in Sowjet-Estland* (1977–1979).

E. Poomi isikufondi 87 säilikusse on koondatud materjalid aastatest 1926–1986. Selles on tema eluloolisi ning teadustöö materjale — majandusalaseid uurimusi ja artikleid, tööde käsikirju ja separaate, kirjavahetust ja fotosid, materjale TÜ majandusteaduskonna ja selle loomise kohta. Põhiosa pärineb E. Poomi emigratsiooniaastatest, Eesti-perioodi kajastavad vaid biograafilised materjalid, üks varasem foto ning kiri Berliini Kaubandusülikooli prof. Mellerowiczilt aastast 1938. Ülejäänud korrespondents on pärit pagulasperioodist ning on peamiselt majandusteadusliku või poliitilise sisuga. Kirjad E. Poomi arhiivifondis on enamuses väliseestlastelt — E. Kantilt, V. Palmilt, I. Talvelt, R. Jalakaselt, E. Ridalalt jt. Kirjasuhted mitmete kodu-eesti majandusteadlastega (J. Väljataga, U. Mereste, T. Made) hoidsid teda kursis ENSV-s ilmunud majandusalase kirjandusega. Arhiivifondis on ka mõned säilikud Eesti vabadusliikumise kohta aastatest 1981–1984.

Tartu Ülikooli Raamatukogule loovutas E. Poomist järelejäänud materjalid tema kasupoeg Henry Radewall Rootsist 1995. a., esimest üleandmist vahendas TÜ prof. V. Krinal.

Fondi korraldas ja nimistu koostas Aili Bernotas 1999. a.

4) Fond 134, Otto Emil Seesemann (1866–1945), teoloog, TÜ professor

Vaimuliku ja pedagoogi perest pärinev Otto Seesemann lõpetas 1890. a. TÜ usuteaduskonna ning täiendas oma teadmisi Vana Testamendi ja orientalistika alal Leipzigi ülikoolis. Pärast kraadi kaitsmist filosoofia alal 1895. a. töötas ta kaks aastat Leipzigi perioodikaväljaande *Mittheilungen und Nachrichten des deutschen Palästina-Vereins* toimetajana. Aastatel 1898–1900 oli O. Seesemann Vana Testamendi eradotsent Leipzigi ülikoolis, seejärel pöördus tagasi Tartusse. Tartu ülikooli professorina luges ta Vana Testamendi erinevaid kursusi, heebrea keele grammatikat, andis araabia ja teiste ida-keelte praktilisi tunde. 1939. aastast elas O. Seesemann Lääne-Preisimaal.

O. Seesemanni isikuarhiiv koosneb 14 säilikut piirdataumitega 1898–1936, sisaldades Leipzigi ja Tartu ülikoolis peetud loengutekste juudi ajaloost ja Piiblist ning 16-lehelise loengukatkendi heebrea keele grammatikast.

Tartusse jäänud vähesed arhiivimaterjalid jõudsid raamatukogusse ilmselt pärast O. Seesemanni lahkumist Tartust.

Fondi korraldas ja nimistu koostas Tatjana Šahhovskaja 1999. a.

5) Fond 163, Ernst Julius Saareste (a-ni 1923 Saaberg) (1892–1944), kõrva-, nina- ja kurguarst, TÜ professor

Nimekas eesti otorinolarüingoloog Ernst Saareste töötas Tartu Ülikoolis aastatel 1920–1944, oli a-st 1926 ülikooli kõrva-, nina- ja kurgukliiniku juhataja, a-tel 1938–1939 arstiteaduskonna dekaan ning 1927–1936 Tartu Eesti Arstide Seltsi esimees. 1944. a. lahkus E. Saareste sõjapõgenikuna Saksamaale, kus ta samal aastal suri. E. Saareste isikuarhiivi materjalid on jõudnud TÜR-i arvatavasti koos tema poolt mahajäetud raamatutega.

Prof. Saareste oli Eestis kirurgilise suuna ja koolkonna rajajaks otorinolarüingoloogias. Temalt ilmus üle 100 kirjutise ja referaadi ajakirjas *Eesti Arst* ning välismaa ajakirjanduses, millest üks tähtsamaid — *Résultats des recherches otologiques pratiquées sur 1366 écoliers de Tartu* (1935) — on ka tema arhiivimaterjalide hulgas. E. Saareste väike, 16 säilikuga isikufond sisaldab materjale aastatest 1925–1938, millest põhiosa moodustavad teadustööd — uurimused, akadeemilised kõned ja ettekanded, separaadid ajakirjast *Eesti Arst*.

E. Saareste doktoriväitekiri *Kõrvahaigused ja kuulmisrikked Tartu koolilastel* (1924) asub TÜR-i dissertatsioonikogus.

Fondi korraldas ja nimistu koostas Aili Bernotas 1999. a.

X. Lugejateenindus (arvandmeid)

Lugejate arv	23 412
Külastuste arv	802 450
Laenutused, eks.	742 457
lugemissaali	460 717
koju	281 740
Kirjalikud teadised, arv	1 335
teema-	165
bibliograafia-	817
fakti-	177
leidumus-	155
metoodika-	24
RVL abonementraamatukogud, arv	
Eestis	28
välismaal	21
RVL-ga saadetud kirjandus	
tellimused Eestist	610
tellimused välismaalt	140
tellimused edast. teistele rmtk-dele Eestis	56
tellimused edast. teistele rmtk-dele välismaal	12
tagasi saadetud tellimused (Eestist)	248
tagasi saadetud tellimused (välismaalt)	48
Eestisse saadetud originaalid	114
välismaale saadetud originaalid	12
Eestisse saadetud koopiad	192
välismaale saadetud koopiad	68
RVL-ga saadud kirjandus	
tellitud Eesti raamatukogudelt	200
tellitud välismaa raamatukogudelt	2 800
Eestist saadud originaalid	92
välismaalt saadud originaalid	707
Eestist saadud koopiad	99
välismaalt saadud koopiad	1 793
Bibliograafianimestike koostamine, arv	11
bibliokirjed, arv	454
Otsingud andmebaasides	
kasutajate arv	26 405
arvuti kasutamise aeg, tund	28 000
päringud	62 806
päringud e-posti teel	648

XI. Laenutused (raamatukogutöötaja vahendusel)

	Lugemissaali	Koju	Kokku
Hoiuosakond	–	174 400	174 400
Teaduskirjanduse lugemissaalid	303 600	–	303 600
Õppekirjanduse osakond	50 200	53 000	103 200
Muusika- ja keeleõppekeskus	22 700	900	23 600
Teatmebibliograafia osakond	2 113	–	2 113
KHO	5 000	–	5 000
Biomedikumi raamatukogu	115	–	115
Humanitaarraamatukogu	35 000	24 000	59 000
Füüsikaraamatukogu	10 917	3 240	14 157
Keemiaraamatukogu	7 900	4 100	12 000
Majandusraamatukogu	21 300	22 100	43 400
Infoosakond	1 872	–	1 872
Kokku:	460 717	281 740	742 457

XII. Restaureerimine ja konserveerimine (arvandmeid)

Trükiste hügieeniline töötlemine	
tolmu emald. koos kuivdesinf., eks.	60 450
hallitusnakkusega trükiste desinf., eks.	11 020
trükiste, käsikirjade jne. leht-leheline desinf., leht	7 389
Pärgamentkõidete puhast. ja pehmendamine, eks.	1
Trükiste köitmine, eks.	2 887
Mappide, karpide, ümbriste valmistamine, eks.	1 423
Paspartuude valmistamine, eks.	94
Konserveerimine/ restaureerimine	
käsikirjad, leht	536
trükised, leht	7 564
raamatugraafika, leht	53
originaalgraafika, leht	117
koloreeritud kaardid ja joonistused, leht	16
geograafilised kaardid, atlased jne.	224
fotod, eks.	6

AASTAARUANNE

poolnahkköited, eks.	42
täisnahkköited, eks.	8
pärgamentköited, eks.	1
Konserveerimine	
köited, eks.	128

XIII. Raamatu ja raamatukogu varade tutvustamine (arvandmeid)

Uudiskirjanduse näitused, arv	97
eksponaadid, arv	11 308
Teema- ja tähtpäevanäitused, arv	31
eksponaatide arv	5 104
Kunstinäitused, arv	42
Lugejauiritused, arv	40
osavõtjad, arv	1 730
Ekskursioonid raamatukogus, grupp	72
osavõtjad, arv	1 299
Raamatukoguõppused, tund	90

XIV. Näitused

1) Raamatukogus koostatud näitused

1. Eesti bibliograafiaid. Väljapanek raamatukogu bibliograafiapäevaks (koost. **A. Laumets, M. Pikk**, konsult. **M. Künnik**).
2. Eesti teaduse noorus ja küpsemine. Eestikeelne trükisõna aastani 1940 (koost. **L. Punga, E. Hansson**; raamatumuuseumis; avasid P. Olesk ja E. Hansson).
3. Esimesi eesti matemaatikuid. Pühendatud prof. Ü. Lumiste 70. sünnipäevale (koost. **T. Matsulevitš**, avas M. Ilus).
4. Et Eesti pime tuba valgemaks saaks — J. V. Jannsen 180 (koost. **K. Pedak, S. Madisson**; humanitaarraamatukogus).
5. Firma "Lange&Springer" raamatuprojekt. Maailma suurimate kirjastuste raamatunäitus (koost. **väliskirjanduse osakonna töötajad**, avasid T. Liivamägi, kirjastuse "Springer" tegevdirektor P. Helferich).
6. Goethe Weimar Tartus (koost. **M. Rand**; raamatumuuseumis; avas M. Rand).
7. Kino- ja filmialased raamatud. Väljapanek Pimedate Ööde Filmifestivali raames 6.12.–12.12. (koost. **M. Pikk**).
8. Milan Kundera 70 (koost. **S. Toomla, K. Pettai**; humanitaarraamatukogus).
9. Prof. Olaf Printits 75 (koost. **M. Vanamb**, avasid P. Olesk, prof. K. Velsker).

10. Puškin ja kirjandusteadus Tartu Ülikoolis. Pühendatud A. S. Puškini 200. sünniaastapäevale (koost. **T. Matsulevitš**). Puškini surimaski eksponeerimine raamatumuuseumis (TÜR-i kogust).
11. Põltsamaa trükikoja toodang 1766–1940 (koost. **L. Teedema**, eksponeeritud Jõgeva-maa Keskraamatukogus Põltsamaal 21.–29.10.).
12. Rahvusülikooli avamine. Tähtsündmusi aastast 1919 (koost. **K. Taal**, avas prof. H. Piirimäe).
13. See on kui veesoontele istutatud puu... (Ps 1,3). Valik eesti harduskirjandust, jutluste raamatuid ja esseistikat (koost. **S. Härm**; humanitaarraamatukogus).
14. Tervituskardid ülikooli raamatukogule (1998. aastal saabunud uusaastakaardid ja valik raamatukogu vanemaid uusaastakaarte; koost. **M. Tang**).
15. TÜ emeriitprofessor filosoofiadoktor Leonid Stolovitš 70 (koost. **M. Koor**).
16. Valik kirjandust avalikkussuhete kohta (väljapanek seminaril "Raamatukogu avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse"; koost. **M. Ostrovskaja**, **I. Smuškina**, prof. A. Lepik TPÜ-st).

2) Külalisnäitused

1. Aidsiteemaline fotonäitus (teostus R. Kannik, Eesti Arstiteadusüliõpilaste Seltsi korraldusel).
2. Anton Weiss-Wendt'i (New York) fotonäitus "New Yorgi meeleseis".
3. Astrid Rammo-Saare guašid ja akvarellid.
4. Eero Ijavoineni maalid ja joonistused "KERGE".
5. Eesti Kunstiakadeemia IV kursuse kursusetööd (juhendajad J. Arro, T. Pääsuke).
6. Eestimaa Loodusfondi loodusfoto konkursi tööd.
7. Ekkehard Pabschi (TÜ auliige, külalisprofessor) reisielamused akvarellis.
8. Eva Limbergi "Plastika. Graafika".
9. Eva Orav (TÜ maaliosakond) akvarellid "Väikesed võlud".
10. Evelyn Määrsepa maalid "Juvenilis vulgaris".
11. Goethe — kas viimane universaalgeenius? (plakatinäitus Saksa Kultuuri Instituudi korraldusel).
12. Goethe värviõpetus (plakatinäitus Saksa Kultuuri Instituudi korraldusel).
13. György Liptäki (Ungari) raamatugraafika.
14. Heino Kersna "Ars libri. 50 aastat raamatuga rivis".
15. Helga Nõu maalid "Tiivad ja hambad" (Tartu Linna Keskraamatukogu vahendusel).
16. Iisrael — arheoloogia õhust (fotonäitus).
17. Jan Steen (1626–1679) (stendinäitus Hollandist RR-i vahendusel).
18. Jevgeni Kolpakovi maalid.
19. Johannes Vermeer (fotonäitus Hollandist RR-i vahendusel).
20. Johannese Kooli Rosmal õpilastööde näitus "Aja nõue" (avas T. Liivamägi).
21. Juhan Püttsepa mälestusnäitus (maal, graafika).
22. Jõulu- ja aastavahetuse tervitused EV presidendile (koost. presidendi kantselei).
23. "Kalevala" — soome rahvuseepos 1835–1849–1999 (koost. S.-L. Mettomäki; avasid T. Liivamägi, Soome Vabariigi Suursaatkonna ministernõunik Nyyrikki Kurkivuori, näituse koostaja ja Eesti-Soome Sümfooniaorkestri dirigent Anu Tali).
24. Kalli Kalde fotod "Vaatemäng".

25. Keraamiline skulptuur (jaapani kaasaegne keraamika; raamatumuuseumis).
26. Kohtuge lastega. Ülevaade rootsi moodsast lastekirjandusest 1940. aastast tänapäevani (korraldasid Rootsi Instituut, Rootsi saatkond Eestis ja Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus; humanitaarraamatukogus).
27. Kolm viimast eluaastat Revali esmatrükkali Christofer Reusner vanema elus (mini-raamatunäitus, koost. R. Haljasmäe Eesti Akadeemilisest Raamatukogust).
28. Konrad Mäe Ateljee kevadnäitus (maal).
29. Korp! Amicitia 75 (koost. E. Varblane).
30. Korp! Fraternitas Tartuensis 70. aastapäev ja 10 aastat taasasutamisest (koost. K. Kaarna).
31. Korp! Indla 75. aastapäev ja 10 aastat taasasutamisest (koost. T. Rehema).
32. Kärt Putki (TÜ maali osakond) maalid "Aktatsioon".
33. Kärt Summataveti pildid ja pisigraafika "Ümin".
34. Langenud Vabadusvõitleja Päev. Jüri Kuke (1.05.1940–27.03.1981) mälestusele pühendatud näitus (koost. R. Vanja, teostus **T. Matsulevitš, M. Tang**).
35. Leho Rubise maalid.
36. Liviusz Gyulai (Ungari) graafika.
37. Maive Öunapuu ja Kadi Kängsepa (TÜ maali osakond) maalid.
38. Mati Kose (Korp! Fraternitas Tartuensis) loodusfotod "Olemise kuldsed hetked".
39. Nurmsi küla etnofuturistlik tulevik. Külaarhitektuur ja inimene läbi sajandi (koost. R. L. Pennala Soomest).
40. Ove ja Juhani rabaretked (fotod ja tekstid "Postimehe" ajakirjanike O. Maidla ja J. Püttsepa tööretkedest Eestimaa rabadesse 1998.–1999. a.).
41. Peeter Sirge ("Postimees") fotod "Kadripäev. Öhtu ja öö Kihnu saarel. 24. november 1999. Kolmapäev".
42. Peter Tökey tempera ja serigraafia (Ungari Instituudi vahendusel).
43. Raivo Kanniku fotod "Installatsioon".
44. Riina Pilli fotod "Minu aken" (loodusfotod Valgamaalt Sangaste lähialtelt; humanitaarraamatukogus).
45. Sandor Körösi Csoma teekond (graafika; möödunud sajandi ungari keelemehe ja tibetoloogia rajaja rännakud esivanemate otsinguil; humanitaarraamatukogus).
46. Shadows of Motherland (TÜ arstiteaduskonna välistudengi Suranga Wickramanayake (Sri Lanka) akvarellid, pastellid, külmbatika, paberlaternad; humanitaarraamatukogus).
47. Silja Härmi õlipastellid "Abstraktsioonid" (humanitaarraamatukogus).
48. Uus elu (Ed. Wiiralti Galerii ennistustööd; RR-i vahendusel).
49. Valik Venemaa Fundamentaalteaduste Fondi ja Sihtasutuse Eesti Teadusfond toetusel ilmunud raamatuid (1994–1999) (koost. H. Martinson Eesti Teadusfondist).
50. Vanu kaarte Eesti- ja Liivimaast (Ilo Käbini kaardikogust, RR-i vahendusel).
51. Viive Noore raamatuillustratsioonid.
52. Visuaalse väljendusoskuse algkursus (avatud ülikooli kunstide osakonna 1998/99 õ.-a. näitus).
53. Wagner Riias (koost. Tartu Richard Wagneri Selts).
54. Õnnitlused Eesti Vabariigi presidendi sünnipäevaks (koost. presidendi kantselei).
55. Ülo Parve "Syldi klaasimaalid".
56. ÜS Põhjala 115 (koost. H. Sooväli).

XV. Lugejaüritusi raamatukogus

1. J. M. Lotmani büsti pidulik avamine teatmekirjanduse lugemissaalis (1.03.).
2. „Raamating“ kirjastuse „Varrak“ ja raamatukogu korraldusel (17.03.).
3. Tudengipüding (OÜ Tallinna Piim, 6.03.).
4. Osavõtt messist „INNOVAATIKA '99“ (8.–10.04.).
5. Raamatu ja roosi päev (21.04.).
6. Edgar Savisaare raamatu „Usun Eestisse“ esitlus (3.09.).
7. AIDSIPÄEV (koos Eesti Arstiteadusüliõpilaste Seltsiga, 1.12.).
8. Saksamaa Ajakirjanike Liidu presidendi dr. Hermann Meuni loeng „Piirideta meediavabadus demokraatia tingimustes?“ (27.10.).
9. Lüneburgi Raaraamatukogu direktori G. Hopfi loeng „Saksamaa raamatukogude areng peale II maailmasõda“ (14.06.).
10. Alam-Saksimaa Riigi- ja Ülikooliraamatukogu Göttingenis direktori prof. E. Mittleri loengud „Die europäische Integration im Bibliotheks- und Informationswesen“ ja „Die moderne Bibliothek — Organisation und Service“ (14.–15.09.).
11. Lugejakonverents „Teie kõrd on küsida“ (29.09.).
12. Kirjastuse „Springer“ tegevdirectori Peter Helferichi esinemine maailma suurimate kirjastuste raamatunäituse avamisel (26.05.).
13. Kirjastuse „Olion“ raamatumüük (14.04., 17.12.).
14. Kirjastuse „Kunst“ raamatumüük (6.04., 20.12.).
15. Kirjastuse „Varrak“ raamatumüük (17.04., 8.12.).
16. TÜ Kirjastuse ja TÜ Raamatukogu väljaannete müük (5.–6.05., 15.11.).
17. ÜS Raimla raamatumüük (13.11.).
- 18.–28. Näituste avamised.

XVI. Väljaanded

1) Teadustööd, kataloogid

1. **Eestikeelsed maakaardid kuni 1940. aastani** : näitus Tartu Ülikooli Raamatukogus 26. 06.– 28. 09. 1998 / Tartu Ülikooli Raamatukogu, Tartu Ülikooli geograafia instituut ; näitus ja kataloog H. Mardiste, V. Paatsi, A. Lentsius. Tartu, 1999. 32 lk.: ill. — ISBN 9985-874-08-0.
2. **Raamatukogud avatud ühiskonnas** : Eesti raamatukoguhoidjate VII kongress 22.–23. oktoobril 1998 Tartus : [ettekannete kogumik] = Libraries in an open society : the VIIth congress of Estonian librarians. Oct. 22–23, 1998 Tartu / Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, Tartu Ülikooli Raamatukogu ; toim. U. Tõnnov. Tartu, 1999. 199 lk.: ill. — ISBN 9985-874-09-9.
3. **Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1998** / koost. R. Saukas. Tartu, 1999. 152 lk.: ill. — ISBN 9985-874-10-2; ISSN 1406-0892.

2) **Reklaamväljaanded**

1. Eesti bibliograafiaid : väljapaneku nimestik Tartu Ülikooli Raamatukogu bibliograafia-päeval 16. novembril 1999. a. / [koost. **A. Laumets, M. Pikk**, konsult. **M. Kümnik**]. 4 lk. — Paljundatud TÜR-is.
2. Eesti ja Euroopa Liit. Eestikeelsed väljaanded : [infoleht / koost. **Ü. Must**. Tartu, 1999. 19 lk.]. — Paljundatud TÜR-is, 49 eks. — Ilm. 2 korda.
3. Eesti teaduse noorus ja küpsemine : eestikeelne trükisõna aastani 1940 : [näituse voldik / koost. **E. Hansson, L. Punga** ; kujund. M. Tang. Tartu, 1999. 1 l., 6 murtud lk.].
4. Euroinfo Teenistus : [reklaamvoldik / koost. **Ü. Must**. Tartu, 1999. 1 l.]. — 500 eks.
5. Euroopa Liidu alane informatsioon Eestis : kontaktandmed : [infoleht / koost. **Ü. Must**. Tartu, 1999. 14 lk.]. — Paljundatud TÜR-is, 49 eks. — Ilm. 4 korda.
6. Euroopa Liit. Dokumendid Internetis : kollektsiooni juht : [infoleht / koost. **Ü. Must**. Tartu, 1999. 14 lk.]. — Paljundatud TÜR-is, 49 eks. — Ilm. 4 korda.
7. INNOPAC : [reklaamleht / koost. **Ü. Treikelder**. Tartu, 1999. 1 lk.]. — Paljundatud TÜR-is.
8. Tartu Ülikool bibliograafias : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 15.11.1999. Tartu, 1999. 3 lk.]. — Paljundatud TÜR-is.
9. Tartu Ülikool bibliograafias : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 31.03.1999. Tartu, 1999. 1 l.]. — Paljundatud TÜR-is.
10. Tartu Ülikool bibliograafias : personaalnimestikke : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 31.03.1999. Tartu, 1999. 2 lk.]. — Paljundatud TÜR-is.
11. Tartu Ülikool bibliograafias : väitekirjad : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 31.03.1999. Tartu, 1999. 1 l.]. — Paljundatud TÜR-is.
12. Tartu Ülikooli õppejõudude personaalnimestikke : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 15.11.1999. Tartu, 1999. 4 lk.]. — Paljundatud TÜR-is.
13. Tartu Ülikooli Raamatukogu avalike suhete osakond : [reklaamvoldik. Tartu, 1999. 1 l., 6 murtud lk.]. — Trükitud trükikojas Feiss.
14. Tartu Ülikooli Raamatukogu bibliograafilisi andmestikke : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 15.11.1999. Tartu, 1999. 4 lk.]. — Paljundatud TÜR-is.
15. Tartu Ülikooli Raamatukogu bibliograafilisi andmestikke : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 31.03.1999. Tartu, 1999. 1 l.]. — Paljundatud TÜR-is.
16. Tartu Ülikoolis kaitstud väitekirjade bibliograafiaid : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 15.11.1999. Tartu, 1999. 3 lk.]. — Paljundatud TÜR-is.
17. Tartumaa ja Euroopa Liit Eesti ajakirjanduses : valik artikleid 1997.–1999. a. : [infoleht / koost. **Ü. Must**. Tartu, 1999. 42 lk.]. — Paljundatud TÜR-is, 40 eks.
18. Teie küsite — meie vastame! : [teatme- ja teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 31.03.1999. Tartu, 1999.]. — Paljundatud TÜR-is.
19. Valik kirjandust avalikkussuhete kohta : [väljapaneku nimestik TÜR-i seminaril “Raamatukogu avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse” / koost. **M. Ostrovskaja, I. Smuškina**, prof. A. Lepik TPÜ-st. Tartu, 1999. 2 lk.].
20. Библиографические базы данных библиотеки Тартуского университета : [teadusbibliograafia osakonna reklaamleht 31.03.99. Tartu, 1999. 1 l.]. — Paljundatud TÜR-is.

XVII. Artiklid, bibliograafianimestikud, sõnumid

1. **Dubjeva, L.** Concealed sources of the history of sciences : [about library catalogues and science classifications in catalogues] // *Historiae Scientiarum Baltica* '99 : abstracts of XIX Baltic conference on the history of science, Vilnius, January 15–17, 1999. [Vilnius, 1999]. Vol. [1]. P. 55–56.
2. **Dubjeva, L.** Humanitaarraamatukogu — 100 // Raamatukogu. 1999. Nr. 2. Lk. 14–15. — Res. ingl. k. lk. 42–43.
3. **Dubjeva, L.** TÜR-i kataloogid 19. sajandil ja 20. sajandi algul : [kronoloogiline loetelu] // Raamatukogu. 1999. Nr. 3. Lk. 12–17. — Res. ingl. k. lk. 46.
4. **Dubjeva, L.** Ülikooliraamatukogu kataloogid teadusajaloo allikana // Ajalooline Ajakiri. 1999. Nr. 2 (105). Lk. 71–78.
5. **Ermel, M.** Eesti raamatukoguhoidjate VII kongress “Raamatukogud avatud ühiskonnas” : ühisistungid // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat. 10 : 1998. Viljandi, 1999. Lk. 7–11. — Res. ingl. k. lk. 146–147.
6. **Ermel, M.** Lea Trikkant — 70 // Raamatukogu. 1999. Nr. 3. Lk. 43. (Õnnitleme.) — Allk.: Kolleegide nimel Malle Ermel.
7. **Ermel, M.** Raamatukoguhoidja elukutsest aastatuhande vahetusel // Raamatukogu- ja infoteaduse kutse-eeskiri : seminari ettekanded, Tallinn, Eesti Rahvusraamatukogu 28.–29. oktoobrini 1999. Tallinn, 1999. Lk. 37–40.
8. **Ermel, M.** Spetsfondi viimane vaatus [Tartu Ülikooli Raamatukogus] // Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1998. Tartu, 1999. Lk. 113–126. — Bibl. jooneal. märkustes. — Res. ingl. k. lk. 150–151.
9. **Espenberg, A.** Skandaal Aafrikas // Nelli Teataja. 1999. 15. okt., nr. 71. Lk. 13.
10. **Espenberg, A.** Spontaanne riigipööre Pakistanis // Nelli Teataja. 1999. 22. okt., nr. 72. Lk. 15.
11. **Espenberg, A.** Nicaragua esileedi // Nelli Teataja. 1999. 26. nov., nr. 77. Lk. 19.
12. **Espenberg, A.** Ameerika esimeste leedide klubi // Nelli Teataja. 1999. 17. dets., nr. 80. Lk. 19.
13. **Espenberg, A.** Peaministri armuafäär ajendas mõrva // Nelli Teataja. 1999. 24. dets., nr. 81. Lk. 19.
14. **Espenberg, A.** Panama superlesk // Eesti Naine. 1999. Nr. 12. Lk. 46–47.
15. **Ilus, M.-N.** Raamatukogus on töös elektrooniline infosüsteem : [elektroonilisest kataloogist ja kojulaenuksest] // *Universitas Tartuensis*. 1999. 8. okt., nr. 32.
16. [**Ilus, M., Smuškina, I.**] Kas on kerge olla 197 aastane? : TÜ Raamatukogu ajaloo ja murrangulisest 1999. aastast // Sirp. 1999. 18. juuni, nr. 24. Lk. 20. — Allk.: Tartu Ülikooli Raamatukogu avalike suhete osakond.
17. **Klement, V.** Tartu ülikooli esimene filosoofiaprofessor Gottlob Benjamin Jäsche // Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1998. Tartu, 1999. Lk. 127–134. — Bibl. jooneal. märkustes. — Res. ingl. k. lk. 152.
18. **Kümnik, M.** Kõik on vanaviisi..., aga ometi uutmoodi : [rets.: Eesti Rahvusraamatukogu 80 : artiklite kogumik. Tallinn, 1998] // Raamatukogu. 1999. Nr. 4. Lk. 27–28.

19. **Kümnik, M., Uri, K.** Täielik andmebaas sõltub õppejõududest ja teadureist endist : [lünkadest TÜ õppejõudude tööde bibliograafiates ja ülikooli raamatukogu komplekteerimises; koostöö pakkumisest] // *Universitas Tartuensis*. 1999. 11. juuni, nr. 23.
20. **Liivamägi, T.** Raamatukogus integreeritud infosüsteem // *Universitas Tartuensis*. 1999. 28. mai, nr. 21.
21. **Luštšik, M.** Raamatukogudevahelise laenutuse ja dokumentide levi töökorralduse põhimõtted : [Tartu Ülikooli Raamatukogu näitel] // Raamatukogud avatud ühiskonnas : Eesti raamatukoguhoidjate VII kongress, 22.–23. oktoobril 1998 Tartus : [ettekannete kogumik]. Tartu, 1999. Lk. 91–95. — Res. ingl. k.
22. **Matsulevič, T.** Teadusest ja eesti keelest : uus näitus raamatukogus : “Eesti teaduse noorus ja küpsemine. Eestikeelne trükisõna aastani 1940” // *Universitas Tartuensis*. 1999. 1. apr., nr. 13.
23. **Meltsas, M.** Infoteenindusest virtuaalses raamatukogus // Raamatukogud avatud ühiskonnas : Eesti raamatukoguhoidjate VII kongress, 22.–23. oktoobril 1998 Tartus : [ettekannete kogumik]. Tartu, 1999. Lk. 79–86. — Res. ingl. k.
24. **Meltsas, M.** Elektroonilise raamatukogu väljaarendamisest Tartu Ülikoolis // Muutuv ülikooliraamatukogu : Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 80. aastapäeva teaduskonverents 11. novembril 1999 : ettekannete teesid. Tallinn, 1999. Lk. [7].
25. Tudge, J., Hogan, D., Lee, S., Tammeveski, P., **Meltsas, M.**, Kulakova, N., Snezhkova, I., Putnam, S. Cultural heterogeneity : parental values and beliefs and their preschoolers' activities in the United States, South Korea, Russia, and Estonia // *Children's engagement in the world : sociocultural perspectives*. New York : Cambridge University Press, 1999. P. 62–96.
26. Tudge, J., Doucet, F., Odero, D., Tammeveski, P., Lee, S., **Meltsas, M.**, Kulakova, N. Desenvolvimento infantil em contexto cultural : o impacto do engajamento de pré-escolares em atividades do cotidiano familiar // *Interfaces : Revista de Psicologia*. 1999. No 2(1). P. 23–32.
27. **Must, Ü.** Estonian historical science in the 1990s. // *Research Evaluation*. 1999. Vol. 8, No 2 (August). P. 77–81 : tab. (Scientometric analysis.) — Bibl. 3 ref.
28. **Must, Ü.** Euroopa Liidu institutsioonide ametlikud dokumendid : kohaliku omavalituse ja riigiametnike pädevuskoolitusprogramm. Tallinn : Eesti Haldusjuhtimise Instituut, 1999. 67 lk. — Bibl. 10 nim.
29. **Must, Ü.** The humanities of post-communist Baltic States // Seventh conference of the International Society for Scientometrics and Informetrics, Colima, México, July 5–8, 1999 : proceedings — 1999 / Universidad de Colima, México; edited by C. A. Macias-Chapula. Colima, 1999. P. 355–360 : tab. — Bibl. 7 ref.
30. **Must, Ü., Must, A.** Historical science of post-communist Baltic States // II Congreso Internacional Historia a Debate = L'Histoire en débat = History under Debate, Santiago de Compostela 14–18 de Xullo/Julio de 1999 Palacio de Congressos : libro de abstracts. [Santiago], 1999. S. pag. [2] p. — Bibl. 3 ref.
31. **Must, Ü., Must, A.** Interdisciplinarity in Estonian history research and more essential debates // II Congreso Internacional Historia a Debate = L'Histoire en débat = History under Debate, Santiago de Compostela 14–18 de Xullo/Julio de 1999 Palacio de Congressos : libro de abstracts. [Santiago], 1999. S. pag. [1] p.

32. **Olesk, P.** Jooksu pealt seisatav Runnel : [riigi kultuuripreemiale esitatud artikl-kogumik: H. Runnel. Jooksu pealt suudeldud. Ilmamaa, 1998] // Eesti Päevaleht. 1999. 4. veebr., nr. 28. Lk. 10.
33. **Olesk, P.** Kas sa tead, kus sa elad? : [isamaalisest kasvatuses] // Pere ja Kodu. 1999. Veebruar. Lk. 51.
34. **Olesk, P.** Näita ennast, Tartu! : [reklaamist linnas linna enda kohta] // Tartu Postimees. 1999. 6. jaan., nr. 205 [!3]. Lk. 7.
35. **Olesk, P.** Tartu Ülikool ja raamatukogu // Raamatukogud avatud ühiskonnas : Eesti raamatukoguhoidjate VII kongress, 22.–23. oktoobril 1998 Tartus : [ettekannete kogumik]. Tartu, 1999. Lk. 30–33. — Res. ingl. k.
36. **Olesk, P.** Raamatukoguhoidja ja rahvustrükis : [tervitustest ja ettekandest Rahvus-raamatukogu 80. aastapäeval 18. dets. 1998 Tallinnas] // *Universitas Tartuensis*. 1999. 8. jaan., nr. 1.
37. **Olesk, P.** Õpetav avarus : [konverents "Telemaatika '99" 27.–28. nov. Tartus ja 29.–30. nov. Tallinnas, avaettekanne] // Arvutimaailm. 1999. Nr. 1. Lk. 21. (Haridus.)
38. **Poljakov, M.** Kas Eesti riik vajab Tartu Ülikooli? [ja selle raamatukogu. Ülikooli raamatukogu töötajate palkadest] // Postimees. 1999. 18. mai, nr. 113. Lk. 6.
39. **Poljakov, M.** Raamatukogu korraldab teabetunde // *Universitas Tartuensis*. 1999. 10. dets., nr. 41. (Uudised.)
40. **Poljakov, M.** Raamatukogu — meie arm ja viletsus // Ametiühinguleht. 1999. Nr. 2. Lk. 3.
41. **Poljakov, M.** Raamatuteenindajad täiendasid oskusi : [erialaõppusest TPÜ prof. A. Lepiku juhtimisel] // *Universitas Tartuensis*. 1999. 15. okt., nr. 33. Lk. 2.
42. **Poljakov, M.** Rahanappus sunnib ülikooli raamatukogu uksi sulgema // Rahvaleht. 1999. 3. juuni, nr. 11. Lk. 3.
43. **Poljakov, M.** Tööstressis saab ka üksteist aidata // *Universitas Tartuensis*. 1999. 19. nov., nr. 38.
44. **Poljakov, M.** Töötingimustest TÜ Raamatukogus // Ametiühinguleht. 1999. Nr. 3. Lk. 3.
45. **Poots, L.** Armastatud koalaga saab kohtuda vaid kaitsealadel // Loodus. 1999. Nr. 5/6. Lk. 36–39.
46. **Poots, L.** [Entsüklopeedia artiklid: aafrikahiir, akaatsiarott, haplodontlased, austraaliahiir, banaanihiir, bildi, blarinella, deegulased, eukalüptihiir, hamsterrotlased, hamstrik, harjasrotlased, hiidhamster, hiirhamstrik, katkurott, kehik, kobrasrotlased, kojarott, kukkurkurat, kukkurkärplased, kukkursipelgakarulased, landak, kuutia, kääbushamstrik, okaskunellased, pakaraanlased, prillhiir, puuhiir, huutilased, hüpikhamstrik, hüp-purhiir, kaguhamstrik, kammkarvaslased, karvassiillased, kukkurhant, küünisrott, põldhamstrik, rannarott, rohuhiir, ronihamster, soohamster, udrashamster] // Eesti entsüklopeedia. Tallinn, 1999. Kd. 13.
47. **Poots, L.** 50 years of bat-ringing in Estonia : methods and the main results // Plecotus et al. [Moskva], 1999. Vol. 2. P. 20–35.
48. **Poots, L.** "Saate ühe. Istuge" // Endel Varep : artikleid ja mälestusi / Tartu Ülikool. Geograafia instituut. Tartu, 1999. Lk. 100–101.
49. **Poots, L.** Zooloogina maakera kuklapoolel // Loodus. 1999. Nr. 5/6. Lk. 90.

50. **Pulver, M.** Meenutades Ilme Mesipuud. 6.07.1926–15.09.1998 // Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1998. Tartu, 1999. Lk. 88–89.
51. **Rämmer, A.** Rockefeller Foundation's travel stipends and Tartu University // *Historiae Scientiarum Baltica '99* : abstracts of XIX Baltic conference on the history of science, Vilnius, January 15–17, 1999. [Vilnius, 1999]. Vol. [1]. P. 49–50.
52. **Smuškina, I.** Miks me osalesime innovaatikamessil // Raamatukogu. 1999. Nr. 3. Lk. 11–12.
53. **Smuškina, I.** Raamatukogu külastasid Lüneburgi kolleegid // *Universitas Tartuensis*. 1999. 18. juuni, nr. 24.
54. **Smuškina, I.** Raamatukogu 197. aastapäev // *Universitas Tartuensis*. 1999. 18. juuni, nr. 24.
55. **Taal, K.** Õpetatud Eesti Selts tegutseb siiski // "Sakala" kalender 2000. Viljandi, 1999. Lk. 72–74.
56. Tartu Ülikooli rektorid ja prorektorid aastail 1919–1999 / koost. **S. Tammoja** // *Universitas Tartuensis*. 1999. 26. nov., nr. 39.
57. **Tankler, H.** Reaching out to the International Scientific Community : the case of natural sciences at Tartu/Dorpat University in the 19th and early 20th centuries // *Historiae Scientiarum Baltica '99* : abstracts of XIX Baltic conference on the history of science, Vilnius, January 15–17, 1999. [Vilnius, 1999]. Vol. [1]. P. 51–52.
58. **Tankler, H.** Science on the borderline of two cultures illustrated by the case of the University of Tartu in the 19th century // Science, technology and political change : proceedings of the XXth international congress of history of science (Liège, 20–26 July 1997) / ed. by D. Hoffmann, B. Severyns and R. G. Stokes. [Turnhout], 1999. Vol. 1. P. 145–152.
59. **Tankler, H.** Die Universität Tartu/Dorpat in den Wissenschaftsbeziehungen zwischen Ost und West // Der Beitrag der Deutschbalten und der städtischen Rußlanddeutschen zur Entwicklung des Russischen Reiches von der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis zum ersten Weltkrieg / hrsg. von B. Meissner und A. Eisfeld. Köln, 1999. S. 267–279. (Der Göttinger Arbeitskreis Veröffentlichung ; 466). — Bibl. in den Anmerkungen.
60. Linamaa, T., **Tankler, H.**, Raal, A. Ethnic estonians among the students of pharmacy at Tartu University in 1889–1918 // *Historiae Scientiarum Baltica '99* : abstracts of XIX-th Baltic conference on the history of science, Vilnius, Kaunas, January 15–17, 1999. [Vilnius, 1999]. Vol. 2. P. 23–24.
61. **Tankler, H.**, Voll, H., Raal, A. Farmaatsia üliõpilased Tartu ülikoolis aastatel 1919–1940 // Arstiteaduskonna aastakonverents, 7. oktoober 1999. Tartu, 1999. Lk. 149.
62. **Tankler, H.**, Voolma, K. Heinrich Moritz Willkomm (1821–1895) ja tema osa metsateaduses // Metsanduslikud Uurimused. 1999. Kd. 31. Lk. 23–35.
63. **Teder, O.** Professor Walter Friedrich Clossiuse *Iter Rossicum* 1825.–29. a. // Ajalooline Ajakiri. 1999. Nr. 2 (105). Lk. 37–48. — Bibl. jooneal. märkustes. — Res. ingl. k. lk. 144–145.
64. **Tering, A.** Est-, Liv- und Kurländer an auswärtigen Gymnasien und Pädagogien im 17. und 18. Jahrhundert // Europa in der Frühen Neuzeit : Festschrift für G. Mühlpfordt / hrsg. von E. Donnert. Köln; Weimar; Wien, 1999. Bd. 5. S. 473–494. — Bibl. in den Fussnoten.

65. **Teriing, A.** Die Universität Dorpat in der schwedischen Zeit und ihre Ausstrahlung nach Ingermanland und Karelien // Der Finnische Meerbusen als Brennpunkt : Wandern und Wirken deutschsprachiger Menschen im europäischen Nordosten / hrsg. von R. Schweitzer, W. Bastman-Bühner. Helsinki, 1998. S. 169–182.
66. **Tulmin, E.** Aasta turvavärvatega // Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1998. Tartu, 1999. Lk. 69–72.
67. **Tõnnov, U.** Avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse? // Raamatukogu. 1999. Nr. 6. Lk. 38–39.
68. **Tõnnov, U.** Eesti raamatukoguhoidjate VII kongress “Raamatukogud avatud ühiskonnas” : teadusraamatukogude sektiooni tööst // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1998. Viljandi, 1999. Lk. 12–15. — Res. ingl. k. lk. 146–147.
69. **Tõnnov, U.** Saateks = Foreword // Raamatukogud avatud ühiskonnas : Eesti raamatukoguhoidjate VII kongress 22.–23. oktoobril 1998 Tartus : [ettekannete kogumik]. Tartu, 1999. Lk. 9–10.
70. **Tõnnov, U.** Täna peetakse Friedrich Puksoo päeva // *Universitas Tartuensis*. 1999. 22. jaan., nr. 3.
71. **Vene, I.** Ateena ja Firenze // Tuna. 1999. Nr. 3. Lk. 4–11.
72. **Vene, I.** Naeratuseta // Läbi äreva vere : pühendusteos Hando Runnelile. Tartu, 1999. Lk. 447–455.
73. **Veromann, M.** Ajalugu ei tehtud ümber : [vastukaja artiklile : T. Toomet. Maitsetuse saluut // Tartu Postimees. 1999. 30. aug.] // Tartu Postimees. 1999. 6. sept., nr. 151. Lk. 7.
74. **Veromann, M.** Kuidas me haiged olime // Pere ja Kodu. 1999. Veebruar. Lk. 49.
75. **Veromann, M.** Lastelehekülje muinasjutt // Kodukiri. 1999. Nr. 1. Lk. 61; Nr. 2. Lk. 61.
76. **Veromann, M.** Lastelehekülje muinasjutt // Pere ja Kodu. 1999. Juuli. Lk. 61; August. Lk. 56.
77. **Veromann, M.** Tahan keelerõngast // Pere ja Kodu. 1999. November. Lk. 20–21.
78. **Veromann, M.** Vanaema oskas meid oodata // Pere ja Kodu. 1999. Mai. Lk. 6–7.
79. **Воробьева, Н.** Старая литовская книга в библиотеке Тартуского университета // Кнуготыра. 1998. Т. 34. Р. 59–66. — Res. ingl. k.
80. **Кузовкина, Т.** Ощущение свободы : Ю. М. Лотман о Пушкине : отклики читателей // Вышгород. 1999. № 1–2. С. 33–43.
81. **Кузовкина, Т.** Тема смерти в последних статьях Ю. М. Лотмана // Б. Ф. Егоров. Жизнь и творчество Ю. М. Лотмана. Москва, 1999. С. 259–270.

XVIII. Elektroonilised publikatsioonid

1. Tartu Ülikooli arvutivõrgus kättesaadavad elektroonilised ajakirjad / [koost. M. Meltsas.] — <http://www.utlib.ee/ee/ajakirjad.html>
2. Tartu Ülikoolile avatud teadusandmebaasid Internetis / [koost. M. Meltsas.] — http://www.utlib.ee/ee/Osakonnad/info/online_andmebaasid.html
3. Eurodokumentatsiooni Keskus / [koost. Ü. Must.] — <http://www.euroinfo.ee/>
4. European Documentation Centre / [koost. Ü. Must.] — <http://www.utlib.ee/en/euro/>

XIX. Ettekanded

1. **Dubjeva, L.** Concealed sources of the history of sciences — Vilniuses 19. teadusajaloo konverentsil *Historiae Scientiarum Baltica* '99 16.01.
2. **Ermel, M.** Kuidas mujal? : (Ülevaade teatmeteeningu teoreetilistest aspektidest ja praktilisest korraldusest välismaa raamatukogudes) — TÜR-i seminar-nõupidamisel "Kas raamatukogu vajab keskset infoteenistust" 5.12.
3. **Ermel, M.** Raamatukoguhoidja elukutsest aastatuhande vahetusel — Tallinnas seminaril "Raamatukogu- ja infotöötaja kutse-eeetika" 28.–29.10.
4. **Ermel, M.** Raamatukogutöötajate koolitusnõukogu tööst — teadusraamatukogude seminaril Lahemaal Ojaäärsel 17.08.
5. **Ermel, M.** Ülikool ja raamatukogu. Aastad 1918–1919 — TÜR-i ettekandepäeval "Tartu Ülikool — 80 aastat rahvusülikoolina" 25.11.
6. **Jaanson, E.-L.** *Typographia Academiae Dorpatensis*: mis ilmus Tartus ja Pärnus 1632–1710? — F. Puksoo päeval 22.01.
7. **Kümnik, M.** Tartu Ülikooli bibliograafilisest mälestusest — TÜR-i ettekandepäeval "Tartu Ülikool — 80 aastat rahvusülikoolina" 25.11.
8. **Liivamägi, M.** Komplekteerimistööst Pennsylvania Ülikooli raamatukogus ja raamatukogu üldisest korraldusest — TÜR-i töötajatele 15.04.
9. **Liivamägi, T.** Raamatukogu ülikooli infrastruktuuris — Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 80. aastapäeva teaduskonverentsil "Muutuv ülikooliraamatukogu" 11.11.
10. **Liivamägi, T.** Ülikool ja raamatukogu. Vaadates tulevikku — TÜR-i ettekandepäeval "Tartu Ülikool — 80 aastat rahvusülikoolina" 25.11.
11. **Matsulevitš, T.** Näitused raamatukogus — missugused ja kelle jaoks? — TÜR-i seminaril "Raamatukogu avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse" 22.10.
12. **Meltsas, M.** Elektrooniline teadusinformatsioon raamatukogus: hetkeseis ja perspektiivid — teadus- ja arendusmessil „Innovaatika '99“ 9.04.
13. **Meltsas, M.** Elektroonilise raamatukogu väljaarendamisest Tartu Ülikoolis — Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 80. aastapäeva teaduskonverentsil "Muutuv ülikooliraamatukogu" 11.11.
14. **Must, Ü.** Eesti ajaloo teadus. Stsientomeetiline analüüs — Akadeemilise Ajaloo Seltsi asutamiskoosolekul 7.01.
15. **Must, Ü.** EL informatsiooni korraldus Eestis — Võru Keskraamatukogus 15.09.
16. **Must, Ü.** EL projektid Eestile — Valga Keskraamatukogu õppepäeval 25.11.
17. **Must, Ü.** EU information activities in Tartu County — seminaril „Regional EU-information co-ordinators“ 9.11.
18. **Must, Ü.** EU information in Estonia — Ühendkuningriikide eurodokumentatsiooni-keskuste aastakoosolekul Londonis 6.12.
19. **Must, Ü.** EU information in Tartu County — seminaril „Regional EU-information co-ordinators“ 29.04.
20. **Must, Ü.** Eurodokumentatsiooni Keskus — teadus- ja arendusmessil „Innovaatika '99“ 9.04.

21. **Must, Ü.** Euroinformatsioon Tartu maakonnas — EL delegatsiooni korraldatud teabepäeval Võnnu koolis 20.10.
22. **Must, Ü.** Euroopa Liidu ajalugu — Põlva maakondlikul teabepäeval 21.09.
23. **Must, Ü.** Euroopa Liidu dokumentatsioon. Euroopa Liidu alased andmebaasid — TÜR-i seminaril "Team-Europe — Eesti" 26.03.
24. **Must, Ü.** Euroopa Liidu institutsioonide tasuta väljaanded — TÜR-is seminaril "Näpunäiteid materjalide hankimise võimalustest" 16.09.
25. **Must, Ü.** Teadusinformatsioon Tartu Ülikooli Raamatukogus — TÜ välismajanduse õppetooli teabepäeval 1.10.
26. **Must, Ü.** Teadusmeetriliste meetodite kasutamine — TPÜ raamatukogunduse magistriõppe seminaril 30.11.
27. **Must, Ü.** The humanities of Baltic states — Mexicos Colima ülikoolis konverentsil „Seventh Conference of the International Society for Scientometrics and Informetrics“ 5.–8.07.
28. **Must, Ü., Must, A.** Historical science of post-communist Baltic states — Hispaanias Santiago de Compostelas kongressil „II Congreso Internacional Historia a Debate“ 14.–18.07.
29. **Must, Ü., Must, A.** Interdisciplinarity in Estonian history research and more essential debates — Hispaanias Santiago de Compostelas kongressil „II Congreso Internacional Historia a Debate“ 14.–18.07.
30. **Olesk, P.** Kust me raamatuteadust õpime? — F. Puksoo päeval 22.01.
31. **Pai, K.** Translatiivne ja essiivne predikatiivadverbiaal eesti keeles — tüpoloogiline lähenemine — Turus Põhjamaade soome-ugri keeleteaduse magistrantide-doktorantide ühisseminaril 26.–28.08.
32. **Poots, L.** Changes in the number of hibernating bats in the caves of Piusa: 1949–1999 — Sagadis IV Balti terioloogide konverentsil 18.04.
33. **Rand, M.** Autograafide kogudest ja teadlaste kirjavahetustest TÜR-i kogudes — TÜ vilistlaskogu Tartu koondises 25.02.
34. **Rand, M.** Goethe Weimar Tartus — konverentsil "Goethe Tartus" 1.–2.11.
35. **Rand, M.** Weimari klassikute seostest Tartuga ning selle peegeldustest TÜR-i kogudes — Akadeemilises Baltisaksa Seltsis 30.11.
36. **Rand, M., Bernotas, A.** Raamatukogu — ülikooli õppejõudude käsikirjapärandi hoidja — TÜR-i ettekandepäeval "Tartu Ülikool — 80 aastat rahvusülikoolina" 25.11.
37. **Rämmer, A.** Rockefeller Foundation's travel stipends and Tartu University — Vilniuses 19. teadusajaloo konverentsil "*Historiae Scientiarum Baltica* '99" 16.01.
38. **Rämmer, A.** Tartu Ülikooli õppejõudude välissõidud 1920.–1930. aastatel — TÜR-i ettekandepäeval "Tartu Ülikool — 80 aastat rahvusülikoolina" 25.11.
39. **Smuškina, I.** Lugeja hinnangud ja ootused — meie taotlused ja tegemised (lugeja- ja ekspertküsitluse analüüs) — TÜR-i seminaril "Raamatukogu avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse" 22.10.
40. **Tammeorg, R.** Tartu Ülikoolile avatud võrguandmebaasid — TÜ välismajanduse õppetooli teabepäeval 1.10.
41. **Tammeorg, R.** The importance of human communication in the digital era in the library (stendiettekanne) — Kreekas Haniias IATUL-i (the International Association of

- Technological University Libraries) XX konverentsil "The Future of Libraries in Human Communication" 17.–21.05.
42. **Tammeorg, R.** Ülevaade statistikamaterjalidest — TÜR-is seminaril "Näpunäiteid materjalide hankimisest" 16.09.
 43. **Tammur, K.** Ajalooline ja rareiteetne köide — Eesti Tarbekunstimuuseumi töötajatele, Eesti Kunstiakadeemia üliõpilastele, AS Ago ja soome restauraatoritele.
 44. **Tammur, K.** Renessansskirjanduse klassikute teoste rareiteetseid käsikirju ja trükiseid — Dante Seltsi liikmetele.
 45. **Tankler, H.** Deutsche Lehrkräfte an der Universität Dorpat/Tartu — Travemündes *Ostsee-Akademie* konverentsil „Esten und Deutsche. Begegnungen“ 13.11.
 46. **Tankler, H.** Die Universität Tartu/Dorpat und ihre Beziehungen zur europäischen Medizin des 19. und frühen 20. Jhs. — Šveitsis Berni ülikoolis 02.03.
 47. **Tankler, H.** Reaching out to the International Scientific Community. The case of natural sciences at Tartu/Dorpat University in the 19th and early 20th centuries — Vilniuses 19. teadusajaloo konverentsil "*Historiae Scientiarum Baltica '99*" 16.01.
 48. **Tankler, H.** Russische und deutsche Elemente an der Universität Dorpat/Tartu im 19. Jahrhundert — Oldenburgis *Bundesinstitut für ostdeutsche Kultur und Geschichte* konverentsil 3.11.
 49. **Tankler, H.** Tartu ülikool enne ja nüüd — Saksamaal Bad-Godesbergis kohalikele eestlastele 17.04.
 50. **Tankler, H., Raal, A., Linamaa, T.** Ethnic estonians among the students of pharmacy at Tartu University in 1889–1918 — Vilniuses 19. teadusajaloo konverentsil "*Historiae Scientiarum Baltica '99*" 16.01.
 51. **Tankler, H., Siilivask, K., Viktor Kalnini** meditsiiniloolised uurimused — TÜ Ajaloo Muuseumi meditsiiniloo päeval 17.09.
 52. **Tankler, H., Voll, H., Raal, A.** Farmaatsia üliõpilased Tartu ülikoolis aastatel 1919–1940 — TÜ arstiteaduskonna aastakonverentsil 07.10.
 53. **Teedema, L.** Bibliograafiatoõ — infotoõ osa või üksikute veidrike harrastus? — TÜR-i bibliograafiapäeval 16.11.
 54. **Tõnnov, U.** Avalikkussuhete dominandid ja ääremaad — TÜR-i seminaril "Raamatukogu avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse" 22.10.
 55. **Viirsalu, K.** Teadusraamatukogud ja Eesti teavik — ERÜ korraldatud seminaril "Raamatu tee raamatukokku" 21.09.

XX. Loengud ja loengukursused

1. **Meltsas, M.** SOPH.00.003. Teadusinformatsiooni allikad — 1 AP, 28 kuulajat.
2. **Must, Ü.** EC00.00.002. Euroopa Liidu ajalooline ja institutsionaalne kujunemine. EL dokumentatsiooni ja informatsiooni osa — 2 tundi, 12 kuulajat.
3. **Must, Ü.** EC00.00.003. Euroopa Liidu majanduspoliitika. EL dokumentatsiooni ja informatsiooni osa — 4 tundi, 12 kuulajat.
4. **Must, Ü.** FLAJ.02.009. Teadusinformatsiooni allikad — 1 AP, 45 kuulajat.
5. **Must, Ü.** FLAJ.02.013. Ajaloo andmebaasid — 2 AP, 7 kuulajat.

6. **Must, Ü.** FLAJ.02.037. Cultural interaction in urban history: a course for the Baltic sea regions studies program — 3 AP, 4 kuulajat.
7. **Tammeorg, R.** MJRI.02.023. Teadustöö alused. Majandusinformatsiooni allikad. Kasutatud kirjanduse viitamine — à 3 loengut 1,5 tundi, 133 kuulajat.
8. **Tammur, K.** Lääne-Euroopa gravüürimeistrid ja tehnikad 16.–18. saj. — TÜ maali-osakonna üliõpilastele.

XXI. Konverentsid, seminarid, ettekandepäevad

1) **F. Puksoo päev** 22. jaanuaril 1999. a.

Olesk, P. Kust me raamatuteadust õpime?

Kreem, J. Kas Viljandi või Akkon? Johannes Renneri *Liivimaa kroonika* illustratsioonidest

Aarma, L. Georg Mülleri raamatulooline aeg

Jaanson, E.-L. *Typographia Academiae Dorpatensis*: mis ilmus Tartus ja Pärnus 1632–1710?

Reimo, T. Trükiprivileegidest Baltimail 17.–18. sajandil

Petina, L. Krahv Bobrinski raamatukogu Põltsamaal

Haljasmäe, R. Eesti 18. sajandi köide

2) **EAHIL '99 Workshop "Towards Quality in the Medical Information Services — Virtue of the Virtual Environment"** 28. juuni– 2. juuli 1999. a.

Asser, T. Needs for medical information — doctor's viewpoint

Sundin, O. (Rootsi). Nurses — a new group in development and some implications for library and information professionals

Flake, D. (USA). Consumer health library service provided by an outreach librarian

Veldman, G. (Holland). Towards quality in management by learning

Savenije, B. (Holland). New models of scientific communication

Hormia-Poutanen, K. (Soome). The Finnish model for consortia and national licenses

Kuelemeier, H. (Saksamaa). Online dissertation project

Gross-Paju, K. Needs for medical information in a new situation

Poznaka, V. (Läti). Activities of medical staff and the role of the Medical Research Library in the era of new information technologies

Kretaviciene, M., Saferiene, L. (Leedu). Development and prospects of the Library of Kaunas University of Medicine

Norberg, A. Situation of knowledge management in Estonia: some aspects of co-operation

Purina, I. (Läti). Development of the Library of Medical Academy of Latvia in the past five years

Kociene, S. (Leedu). Provision with medical information in Lithuanian Medical Library

Haraldstad, A.-M. (Norra). Evidence-Based Medicine

Merilainen, O. (Finland). Vocabularies in medicine and nursing

3) Seminar "Raamatukogu avalikkussuhted — mis nad on ja mida neilt oodatakse"
2. oktoobril 1999. a.

Lauristin, M. Raamatukogu avalikkussuhted
Lepik, A. Suhtekorraldus raamatukogus: vajadus ja võimalused
Toode, A. Mida peaks arvestama meediaga suheldes Eestis?
Kumberg, E. Teabekorraldus on suhtekorralduse tugisammas
Pals, U. Viis aastat suhtekorraldust Rahvusraamatukogus
Smuškina, I. Lugeja hinnangud ja ootused — meie taotlused ja tegemised (lugeja- ja ekspertküsitluse analüüs)
Matsulevitš, T. Näitused raamatukogus — missugused ja kelle jaoks?
Tõnnov, U. Avalikkussuhete dominandid ja ääremaad

4) Konverents "Goethe Tartus"

1.–2. novembril 1999. a. (koos Eesti Goethe-Seltsi ja Tartu Saksa Kultuuri Instituudiga)

Leistner, B. (Leipzig). Goethe — uns Gegenwärtige betreffend?
Saariluoma, L. (Turu). Goethe als Erneuerer des Romanerzählens: "Wilhelm Meisters Lehrjahre"
Hein, P. (Helsingi). Goethe's Morgenlandfahrt. Bemerkungen zum "West-östlichen Divan"
Rand, M. Goethe Weimar Tartus
Kukk, I. Weimari klassikute portreed Tartus — originaalid, repliigid või koopiad?
Priimägi, L. Fotograafiline Goethe
Kästner, I. (Leipzig). Naturwissenschaftliche Studien von Goethe
Mahl, B. (Tübingen). Zeitgenosse Faust: Goethes Drama im modernen Regietheater (1952–1999)
Grīnuma, G. (Riia). Läti Goethe-Seltsi tegevusest
Vaiksoo, J. 18. sajandi lugeja
Taterka, T. (Berliin). Viktor Hehn über Goethe
Matjus, Ü. Martin Heidegger — ja Goethe
Undusk, J. Maailm kui must maagia. Goethe loomisfilosoofiast
Kursīte, J. (Riia). Müütilised elemendid "Faustis"
Sumberg, L. Goethe eestikeelses tõlkes
Kaalep, A. Goethe ilmumata jäänud näidendite raamat aastast 1944
Salupere, M. Tartu tudengid ja teater teatrikeelu ajal Tartus
Zanders, O. (Riia) Goethes Jugendfreund, Livländer Jakob Michael Reinhold Lenz
Lukas, L. Jakob Michael Reinhold Lenz "Wertherit" lugemas

5) Tartu Ülikooli Raamatukogu bibliograafiapäev

16. novembril 1999. a.

Teedema, L. Bibliograafiatöö — infotöö osa või üksikute veidrike harrastus?
Kiius, M. Kes koera saba kergitab kui mitte koer ise ehk bibliograafiatööst Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus
Kivitar, M. Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu bibliograafiaosakonna tööst 1990–1999
Joamets, H. O. Lutsu nim. Tartu Linna Keskraamatukogu teatmebibliograafiatööst

6) Ettekandepäev "Tartu Ülikool — 80 aastat rahvusülikoolina"
25. novembril 1999. a.

Piirimäe, H. Rahvusülikool

Rand, M., Bernotas, A. Raamatukogu — ülikooli õppejõudude käsikirjapärandi hoidja

Kümnik, M. Tartu Ülikooli bibliograafilisest mälust

Rämmer, A. Tartu Ülikooli õppejõudude välissõidud 1920.–1930. aastatel

Ermel, M. Ülikool ja raamatukogu. Aastad 1918–1919

Liivamägi, T., Olesk, P. Ülikool ja raamatukogu. Vaadates tulevikku

XXII. Väliskomandeeringud ja -sõidud

- Armolik, K.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Davõdov, M.** 01.04.–31.07. AEF stipendiumiga restaureerimisalasel täiendõppel Grazis Karl-Franzen-Ülikooli raamatukogus.
- Dubjeva, L.** 15.–17.01. Vilniuses Baltimaade teadusajaloo konverentsil "*Historiae Scientiarum Baltica* '99".
- Einasto, O.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Ernits, M.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Hiir, V.** 13.–15.10. Helsingis ERÜ vanaraamatutoimkonna ja Helsingi Ülikooli korraldatud täienduskoolitusseminaril.
- Ilja, E.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Ilus, M.-N.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Jentson, K.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Joala, A.** 23.–28.02. mikrofilmimise alasel täiendõppel Saksamaal Kossenblattis *Mikrofilm-Center Wolf-Dietrich Klein*'is.
- Kartul, A.** 20.–23.05. Riias 1. rahvusvahelisel muusikatööstuse foorumil FORTE RIGA.
- Kaugver, K.** 25.05.–22.07.; 15.08.–30.09. Alam-Saksimaa Riigi- ja Ülikooliraamatukogus Göttingenis tutvumas kataloogide konverteerimise projektidega ja metaandmebaaside loomisega;
13.–15.10. Helsingis ERÜ vanaraamatutoimkonna ja Helsingi Ülikooli korraldatud täienduskoolitusseminaril.
- Kind, T.** 23.–25.02. õppereisil Stockholmi Ülikooli raamatukokku.
11.–12.05. õppereisil Helsingisse KATTI raamatukokku.
- Kivi, A.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Kuzovkina, T.** 19.–28.02. Moskvas Venemaa Riiklikus Raamatukogus seoses J. Lotmani isikuarhiivi korraldamisega.
- Kõre, A.** 7.–9.04. õppereisil Tampere Ülikooli raamatukokku.
- Külv, L.** 23.–25.02. õppereisil Stockholmi Ülikooli raamatukokku.
- Lentsius, A.** 6.–7.04. TÜ delegatsiooni koosseisus Helsingi Ülikooli teabepäeval "EL 5. raamprogramm".
- Liivamägi, M.** 4.–31.03. stažeerimas Pennsylvania Ülikooli raamatukogus;
13.–18.10. Frankfurdi raamatumessil.

- Liivamägi, T.** 23.–24.11. Helsingis näitusel, messil ja konverentsil IST'99.
- Meltsas, M.** 4.–5.02. Helsingis infomessil "Tieto 99";
23.–25.02. õppereisil Stockholmi Ülikooli raamatukokku;
6.–7.04. TÜ delegatsiooni koosseisus Helsingi Ülikooli teabepäeval "EL 5. raamprogramm";
20.09.–15.10. stažeerimas Pennsylvania Ülikooli raamatukogus, konverentsil "Reference in the New Millennium" Harvardi Ülikooli raamatukogus;
3.–8.12. Londonis Ühendkuningriikide eurodokumentatsioonikeskuste aastakoosolekul, messil "Online Information".
- Murakas, A.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Must, Ü.** 14.–15.02. Riias *Urban Studies Programme* (Turu, Tartu, Vilniuse ja Läti ülikooli ühisprojekt) koordinaatorite ja läbiviijate seminaril;
23.–25.02. õppereisil Stockholmi Ülikooli raamatukokku;
6.–7.04. TÜ delegatsiooni koosseisus Helsingi ülikooli teabepäeval "EL 5. raamprogramm";
17.–21.04. Firenzes konverentsil "European Integration: Research and Documentation in the Digital Age";
11.–12.05. õppereisil Helsingisse KATTI raamatukokku;
3.–5.06. Turus *Urban Studies Programme* koordinaatorite ja läbiviijate seminaril;
7.–8.06. õppereisil Helsingis ja Turus *Team-Europe* raames;
3.–11.07. Mexicos rahvusvahelisel konverentsil "Seventh Conference of the International Society for Scientometrics and Informetrics";
13.–20.07. Hispaanias Santiago de Compostelas rahvusvahelisel kongressil "II Congreso Internacional Historia a Debate";
3.–8.12. Londonis Ühendkuningriikide eurodokumentatsioonikeskuste aastakoosolekul, messil "Online Information".
- Mölder, Ü.** 25.05.–22.07. Alam-Saksimaa Riigi- ja Ülikooliraamatukogus Göttingenis täiendõppel, tutvumas mikrofilmimise ja digitaliseerimise projektidega.
- Natus, U.** 4.–5.02. Helsingis infomessil "Tieto 99".
- Pai, K.** 26.–28.08. Turus Põhjamaade soome-ugri keeleteaduse magistrantide-doktorantide ühisseminaril.
- Prank, S.** 23.–25.02. õppereisil Stockholmi Ülikooli raamatukokku.
- Pulver, M.** 6.–7.04. TÜ delegatsiooni koosseisus Helsingi Ülikooli teabepäeval "EL 5. raamprogramm";
7.05.–02.06. USA-s täienduskoolitusel.
- Reisner, T.** 23.–28.02. mikrofilmimise alasel täiendõppel Saksamaal Kossenblattis *Mikrofilm-Center Wolf-Dietrich Klein*'is.
- Rämmer, A.** 15.–17.01. Vilniuses Baltimaade teadusajaloo konverentsil "*Historiae Scientiarum Baltica* '99".
- Sepp, I.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Zettur, P.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Taevere, E.** 22.–26.04. Göttingenis seoses projektiga DIEPER;

- 01.–03.10. Kopenhagenis seoses projektiga DIEPER;
22.–26.10. Göttingenis seoses projektiga DIEPER.
- Tammeorg, R.** 23.–25.02. õppereisil Stockholmi Ülikooli raamatukokku;
17.–21.05. Kreekas Hanias IATUL-i (the International Association of Technological University Libraries) XX konverentsil “The Future of Libraries in Human Communication”;
7.–18.06. Rootsis Umeås suveülikoolis “Understanding the European Union”.
- Tammur, K.** 13.–15.10. Helsingis ERÜ vanaraamatutoimkonna ja Helsingi Ülikooli korraldatud täienduskoolitusseminaril.
- Tankler, H.** 15.–17.01. Vilniuses Baltimaade teadusajaloo konverentsil “*Historiae Scientiarum Baltica* ’99”;
14.02.–13.03.; 13.–29.04. ja 21.10.–19.11. teadustööl Saksamaa arhiivides ja teadusasutustes.
- Tarkpea, T.** 18.–23.03. õppereisil Stockholmi Ülikooli raamatukokku.
- Teedema, L.** 4.–5.02. Helsingis infomessil “Tieto 99”.
- Tering, A.** 7.03–1.04. Wittenbergi ja Halle arhiivides ja raamatukogudes uurimistöö;
18.04.–13.05. Leipzigi arhiivides ja raamatukogudes uurimistöö;
6.06.–3.07. Lübecki, Bremeni ja Rostocki arhiivides ja raamatukogudes uurimistöö;
16.08.–1.10. Marburgi ja Göttingeni arhiivides ja raamatukogudes uurimistöö.
- Tolli, T.** 15.–19.09. Göteborgi raamatumessil.
- Treikelder, Ü.** 24.–29.04. Californias INNOPAC süsteemi kasutavate raamatukogude konverentsil.
- Vanamb, M.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.
- Võlli, T.** 02.02. õppereisil Helsingi Ülikooli raamatukokku.

XXIII. Väliskomandeeringute aruandeid

1) Maret Vanambi aruanne külaskäigust Helsingi Ülikooli raamatukokku

02. veebruaril külastas Helsingi Ülikooli raamatukogu 12 teaduskirjanduse lugemisaalide, õppekirjanduse osakonna ja hoiuosakonna töötajat.

Meid huvitasid eelkõige laenutusega seotud probleemid. Üldjuhul laenutatakse neil raamatuid koju 28 päevaks, pikenduste arv on piiramatu. Kui raamatu järele on nõudmine, saab laenata vaid kaheks nädalaks. Lugejaks võivad saada kõik Soome riigi kodanikud eluja töökohast sõltumata. Õppekirjanduse raamatukogu tundub olevat peakogust võrdlemisi sõltumatu. Nad komplekteerivad kirjandust ja jagavad komplekteerimisrahasis vastavalt rahakoti paksusele ise. Õppekirjanduse avakogud, laenutus ja lugemissaal paiknevad määratus saalis, mille pindala on pool meie raamatukogu ühest korrusest.

2) Tiiu Tarkpea aruanne külaskäigust Stockholmi Ülikooli raamatukokku

Olin Stockholmis 22. märtsil ja minu vastuvõtja oli kataloogimisosakonna töötaja Ingaliil Teden.

Üldist.

Stockholmi ÜR paikneb mitmes hoones, sest erialakogud on reeglina vastavas õppehoones. Peamaja asub ülikooli *campus'*es. Kogus on u. 2, 5 miljonit trükist, sellest kolmandik erialakogudes. Raamatukogu peahoone on 5-korruseline, kaks alumist korrust on hoidla tarbeks. Külastaja satub 3. korrusele, kus paikneb kõik lugejateeninduseks vajalik — informatsioon ja konsultandid, laenutuspunktid, RVL, paljundus jne. Kõikjale on paigutatud arvuteid erinevaks otstarbeks — kataloogiotsinguks, Interneti kasutamiseks, CD-ROM andmebaasidega töötamiseks ning lisaks eraldi ruum tekstitöötamiseks. Lugejaid abistavad instruksioonid, kuid on ka palju konsultante. Kui töötaja on antud hetkel teenindaja funktsioonis, siis kannab ta vastavat vesti suure raamatukogu embleemiga seljal. Neljas, avakogude korrus paiknes rõduna ümber kolmanda. Töötajate ruumidesse lugejad ei pääsenud.

LIBRIS.

Minu jaoks oli olulisim kohtumine LIBRIS-e vastutava töötaja Lisbeth Byströmiga. LIBRIS on ülerootsiline elektronkataloog, mille haldajaks on Kuninglik Raamatukogu, kuid see peegeldab 160 raamatukogus leiduvat kirjandust. LIBRIS-e koostamist alustati 1971. aastal toleaegsete vahendite ja võimalustega. Minu külaskäigu ajal töötati kolmanda versiooniga, kuid tulevast sügisest läheb käiku neljas, mille aluseks on integreeritud raamatukogusüsteem ALEPH. Huvitav on märkida, et ülikooli raamatukogul on oma elektronkataloog *Voyager*. Trükised kataloogitakse küll LIBRIS-esse, kuid siis eksporditakse kirjed oma kataloogi, mille pidamise mõtet nähti selles, et on võimalik luua koondkataloogist sõltumatuid andmebaase ja ka lugejal on kergem orienteeruda. Kuna tegemist on tudengikeskse raamatukoguga, siis kasutajad tahavad enamasti teada, kas soovitud on võimalik oma raamatukogust saada.

Märksõnastamisest, liigitamisest.

Rahvusbibliograafia tarvis kataloogib ja märksõnastab Kuninglik Raamatukogu. Teavikud saavad seal suhteliselt üldised märksõnad, mis teaduskirjanduse puhul reeglina ei ole piisavad. Edasise märksõnastamise printsiip on järgmine: iga raamatukogu võib soovi korral lisada märksõnu varem panduid kustutamata. Teisest riigist tõmmatud kirje puhul jäetakse alles muukeelsed märksõnad, näiteks Kongressi Raamatukogu ingliskeelsed. Siiski tahetakse jõuda olukorrani, et igal teavikul oleks vähemalt üks rootsikeelne märksõna.

Ühtset rootsikeelset märksõnastikku ei ole, on vaid loendid, mis on kujunenud aastate jooksul enam kasutatud märksõnadest, ning selles leiduvaid märksõnu nimetatakse *controlled*, uusi siis vastavalt *uncontrolled*. Iga erialakogu kasutab endale sobivat tesaurust, kas siis enda tehtut või tõlgitud.

Dokumentide liigitamise puhul ei ole pilt nii kirju. Kasutusel on Rootsis väljatöötatud *SAB system*, mille sügavust ei oska aga hinnata ja ingliskeelse tõlke puudumise tõttu ei saa võrrelda UDK-ga.

Lugejakoolitusest.

Lugejakoolituse vajadus kerkis eriti teravalt esile kaartkataloogide koostamise lõpetamisega. Sellest teavitati lugejaid kõikvõimalikul viisil: personaalsed teated teaduskondade ja õppetoolide juhtidele, korduvad artiklid ülikooli väljaannetes, suuremõtmelised sildid

raamatukogu ruumides ning kaartkataloogidel jne. Selle tulemusena asus õppima eelkõige vanem põlvkond, kellel oli arvutiga suhteliselt vähe kokkupuutumist olnud. Praegu on raamatukogus välja töötatud kolmeastmeline programm: 1) elektronkataloogi kiirkursus lihtsamate otsingute tegemiseks; 2) teemaotsing vanemate kursuste üliõpilastele, kus õpetatakse orienteerumist märksõnasüsteemis ning oma infootsingute kasuteguri hindamist; 3) CD-ROM ja *on-line* andmebaaside kasutamine. Kursused ei ole kellelegi kohustuslikud, kuid mõnes teaduskonnas antakse nende läbimise eest ainepunkte.

Retrokataloogimisest.

Retrokataloogitud on kogu elektronkataloogi ajaloo vältel. Varasem kirjandus on jagatud kolme perioodi ja vastavalt perioodidele on erinev kataloogimise tase. Märksõnade ja liigiindeksitega on varustatud kogu kirjandus alates 1948. aastast.

Järeldused.

Mida rohkem raamatukogusid töötab ühise andmebaasi heaks, seda segasemaks see muutub. Eriti keeruline on olukord nende andmetega, mille puhul on subjektiivsus väga suur, nagu märksõnad ja liigiindeksid. Ilmselt ei ole üks ja üldine, kõigile sobiv süsteem mitte kunagi saavutatav. Sellest tulenevalt peaksime meie endale kõigepealt selgeks tegema, millisel määral on meil võimalik kooskõlastada oma tegevust raamatukogu osakondade vahel, siis Tartu raamatukogude vahel ja lõpuks üle-eestiliselt. Teiseks oleks vaja kindlaks määrata, kes mida märksõnastab, kuid seda ei saa teha enne, kui kõikide raamatukogude märksõnastamisalane kogemus on arvestatav. Võib-olla oleks mõistlik defineerida märksõnastamise tasemed erinevat liiki väljaannetele, näit. eestikeelsele kirjandusele, TÜ kirjastuse väljaannetele, välismaistele dissertatsioonidele jne. Igal juhul tuleb senisest enam tähelepanu pöörata lugejate õpetamisele, mida peab alustama teavitamisest toimunud muutustest kõikide kaasajal kättesaadavate vahenditega.

3) **Maiga Davõdovi aruanne restaureerimisalasest täiendkoolitusest Austrias Grazi ülikooli raamatukogu restaureerimisosakonnas**

Tänu Avatud Eesti Fondi ja *Open Society Institute* stipendiumile sain 1. aprillist kuni 31. juulini osaleda Grazi ülikooli raamatukogu (*Bibliothek der Karl-Franzens-Universität Graz*) koolitusprogrammis *Network Library Program/University of Graz*, mille eesmärgiks oli tutvustada endiste idabloki maade raamatukogutöötajatele avatud ühiskonna raamatukogude ja infoasutuste tööd. Minu väljaõpe oli heal tasemel ja väga hästi organiseeritud, mille eest võlgnen tänu eelkõige projektijuht Bruno Sperlile ja kursuse juhendajale, restaureerimisosakonna juhatajale Manfred Mayerile.

Kursuse programm sisaldas nii teoreetilise (restaureerimisdokumentatsiooni koostamine, sealhulgas süstemaatika, fotod, digiteerimine, raamatu- ja fondihooldus, restaureerimise prioriteedid) kui ka praktilise osa (suureformaadiliste plaanide ja kaartide, käsikirjade ning graafika restaureerimismeetodid, tintide ja värvainete kinnitamine, säilitusköidete (*Konservierungseinband*) valmistamine).

Et sealne raamatukogu sisaldas hulgaliselt erialakirjandust, millest ma siin sageli puudust tunnen, kasutasin erakordset võimalust sellega põhjalikult tutvuda. Igapäevase praktilise restaureerimistö kõrval osalesin võrdväärse kolleegina raamatukogu poolt korraldatud kursustel ja väljasõitudel Austria, Šveitsi ja Saksamaa kloostirraamatukogudesse, näituste koostamisel ning tutvusin omal käel arhiivide ja raamatukogudega, nagu

Steiermärkisches Landesarchiv, Salzburger Landesarchiv, Universitätsbibliothek Salzburg, Österreichische Nationalbibliothek Wien, Institut für Papierrestaurierung Wien/Schönbrunn jne.

Grazis sain töötada erinevate materjalidega ja uusimate töövahenditega, tutvuda seal kasutatavate töömeetoditega, tutvustades samal ajal austria kolleegidele meil kasutatavaid restaureerimisvõtteid, mis leidsid elavat vastukaja. Seega võib projekti hinnata mõlema-poolselt kasutoovaks.

4) Anne Lentsiuse aruanne osalemisest teabepäeval Helsingi Ülikoolis

Olime 7. aprillil Tartu Ülikooli delegatsiooni koosseisus Helsingis neljakesi: A. Lentsius, M. Pulver, Ü. Must, M. Meltsas.

Tartu Ülikoolis on teadus- ja arendusosakonna eestvõttel loodud Euroopa Liidu teadus- ja arendustegevuse 5. raamprogrammi (eelarvega ligikaudu 225 miljonit krooni) koordinaatorite kogu, kelle kaasabil loodetakse tagada teadusprojektidele raha taotlemise edukus. Selleks korraldatigi teabepäev Helsingi Ülikooli teadlastega, jagamaks 5. raamprogrammi alast infot ja aitamaks leida partnereid Soomes. Juba laeval viidi FEMIRC (*Fellow Members to the Innovation Relay Centres*) Eesti esindajate poolt läbi seminar "Kuidas olla edukas europrojektides", kus tutvustati 5. raamprogrammi üldiselt, selle mõisteid ja korraldust Eestis. Helsingis toimunud teabepäeval olid esinejateks kaks EL nõustajat Soomest ja põhiesinejaks euroliidu jurist Lotte Jaspers Amsterdami Ülikoolist, kes tutvustas projektkirjutamise nõudeid. Põhjuseks, miks toimus teabepäev just Helsingis, võib pidada soomlaste edukust europrojektides — 48% kõigist taotlustest on rahastatud.

5) Anne Kõre aruanne külaskäigust Tampere Ülikooli raamatukokku

Seoses abikaasa loengutega Tampere Ülikooli sotsiaalteaduskonnas 7.–9. aprillini avanes mul võimalus koos temaga külastada Tampere Ülikooli ja tutvuda sealsete raamatukogudega (ülikooli, sotsiaalteaduskonna ja linnaraamatukogu).

Ülikooli raamatukogus võtsid mind vastu infoosakonna juhataja Eila Knuutila, sama osakonna spetsialist Kai Haltunen ja kataloogimisosakonna juhataja Paula Manninen. Nad tutvustasid lahkesti oma raamatukogu, selle töökorraldust ja rääkisid oma probleemidest.

Tampere Ülikooli raamatukogu on õpperaamatukogu. Põhikogu asub endises tööstushoones, mis on remonditud ja varustatud kaasaegsete tehnoloogiliste seadmetega (valgustus, ventilatsioon, tuletõrjesüsteemid, arvutivõrk jm.). Vajaliku trükise leidmiseks kasutatakse ainult elektronkataloogi, kaartkataloogid on ammu kasutusest ära võetud. Arvutiklassis korraldatakse kursusi nii üliõpilastele kui ka õppejõududele, et aidata neil kiiremini leida infot elektronkataloogist ja Internetist. Kasutusel olev elektronkataloog *Tamcat* on loodud kohapeal. On ju Tampere Soomes tuntud tehnoloogiakeskus, kus asub üks kümnekonnast tehnopargist, mistõttu puudub vajadus infotehnoloogiliste lahenduste ostmiseks väljastpoolt.

Trükiseid on võimalik tellida ülikooli arvutivõrgu kaudu igast allüksusest. Seoses riigi majanduslike võimaluste ahenemisega 1990. aastatel valitakse tellitavaid raamatuid ja ajakirju hoolega teaduskondade soovitude alusel, kuid otsustusi mõjutavad ka laenutajad —

vähese laenutusega ajakirjadele tellimusi ei pikendata. Väiksemale lugejaskonnale mõeldud raamatud ja ajakirjad on teaduskondade raamatukogudes. Valdav osa raamatuid ja ajakirju on avariilistel. Seal on ka kõik Tampere Ülikoolis kaitstud doktoritööd, et õhutada üliõpilasi oma professorite töid lugema.

Töötajaskond on tunduvalt väiksem kui meie raamatukogus. Mõningatel töödel kasutatakse abijõudu, näiteks kataloogijatena tööturuameti poolt saadetud töötuid, kelle koostise ja palga tasub Töoministeerium. See viib kataloogimise kvaliteedi alla ja paneb alalistele töötajatele täiendava koormuse. Majanduslikust ja sotsiaalsest aspektist peetakse aga sellist praktikat otstarbekaks.

Lisaks ülikooli raamatukogule oli võimalik käia ka linnaraamatukogus, mille kõik kogud olid samuti avariilistel ja kasutati elektronkataloogi. Linnaraamatukogu on eelkõige kultuurikeskus näituste, kohvikute, fonoteegi jms.

6) **Marvi Pulveri aruanne külaskäigust North Carolina Ülikooli raamatukokku**

7. maist kuni 2. juunini olin ma Põhja-Ameerika ülikoolide teabekeskuse töötajana USA-s täienduskoolitusel. Pikemaajalisel viibimisel North Carolina Ülikoolis külastasin ka selle raamatukogu, millest siinkohal üht-teist huvitavat.

Raamatukogu on avatud tööpäevadel 8–24 ja nädalalõppudel 8–21 (suvel veidi vähem). Hilistel õhtu- ja öötundidel kasutakse palju tudengite tööjõudu, kes on huvitatud stipilisa teenimisest. Raamatukogus pole muusika- ega restaureerimisosakonda. Väiksemad tööd, nagu raamatute pisiparandus, tehakse ise. Ülejäänu tarvis, mis nõuab kvalifitseeritud tööd, ostetakse vastav teenus osariigis tegutsevatest kompaniidelt.

Enamik töötajaid on raamatukogundusala magistrikraadiga, mitmed õpetavad ülikoolis, näit. informaatikat. Viimaste palgad on loomulikult kõrgemad ja nad läbivad ülikooli õppejõududega sarnase kohalemääramise protsessi. Kui raamatukogus avaneb mõni vakantne koht, siis kuulutatakse sellest ajalehtedes, erialastes ajakirjades. Kohataotleja peab esitama avalduse, väljavõtte haridust tõendavatest dokumentidest ja soovituskirjad. Dokumendid vaadatakse läbi ja siis algavad intervjuud. Esmalt intervjuueerivad kohataotlejat selle osakonna juhataja ja töötajad, kuhu ta tööle asuda soovib. Seejärel toimuvad vestlused juhtkonnaga. Otsus tehakse mõlemat vestlust ja dokumente arvestades.

Raamatukogul on väga tihedad sidemed ülikooliga. Näiteks paikneb raamatukogus kaugkoolituskeskus. Raamatukogutöötajad aitavad õppejõududel kursusi, mida saavad Interneti vahendusel kasutada kõik osariigi tudengid, kokku panna, eelkõige tehnilisest küljest. Ülikooli jaoks valmistatakse ka TV- ja videokursusi. Raamatukogus on suurepärased tingimused lugejatele nii sealsete varade kasutamiseks kui ka auditooriumid loenguteks ja rühmatööks.

7) **Ruth Tammeoru aruanne osalemisest Kreekas Hania IATUL-i XX konverentsil "The Future of Libraries in Human Communication"**

Konverentsi organiseeris Kreeka Tehnikaülikooli raamatukogu. Osavõtjaid oli üle maailma, kokku üle 120. Ettekandeid oli väga palju ja vägagi huvitavaid, kahjuks toimus osa neist ühel ja samal ajal, mistõttu tuli teha valik. Konverentsil kõneldi palju raamatukogu

muutuvast rollist praegusaja ühiskonnas, informatsioonialasest kirjaoskusest ja raamatukogutöötajast kui koolitajast.

Meie raamatukogule tehti ettepanek astuda IATUL-i täisliikmeks, kuna Tartu Ülikool koolitab doktoriõppes reaalarade teadlasi — matemaatikuid, füüsikuid, arvutiteadlasi, keemikuid.

Esinesin konverentsil stendiettekanega "The importance of human communication in the digital era in the library", milles analüüsisin meie raamatukogu elektroonilisele info-teenistusele saadetud küsimusi alates teenuse rakendamisest 19. dets. 1997 kuni 31. märtsini 1999. Selle aja jooksul laekus 453 kirja, teadet ja küsimust, mille süstematiseerimisel selgub, et inimesed on harjunud raamatukogutöötajailt infot saama ja pöörduvad meie poole kõige erinevamate päringutega.

Aeg-ajalt on endale kasulik teadvustada, missuguses raamatukogus me õigupoolest töötame ja missugused unikaalsed varad meil on. Mul on hea meel, et stendile mahtus veidi infot ka raamatukogu ajaloost ja rikkalikest kollektsioonidest.

8) Avo Kartuli aruanne Riias toimunud 1. rahvusvahelisest muusikatööstuse forumist FORTE RIGA

20.–23. maini toimus Riias üheaegselt Balti riikide muusikakirjastuste ja plaadifirmade mess ning rahvusvaheline muusikakonverents. Minu eesmärk oligi viimasel osalemine. Kui messi korraldus jättis üsna kesise mulje, oli konverents organiseeritud kenasti. Ajakava oli paigas ja tõlkesüsteem töötas laitmatult. Konverentsil käsitletud temaatika haaras kõike, millega tegeleb muusikatööstus. Autorikaitseprobleemid, piraatlus Ida- ja Kesk-Euroopa riikides, muusikaväljaannete levitamise seonduv, muusikapress ja meedia, kontsertide organiseerimine ja rahvamuusika levitamine — kõiki neid teemasid arutati kokku 12 diskussioonipaneelil. Esinejaid oli 12 Euroopa riigist ja USA-st. Kuigi kõik arutelud toimusid muusikatööstuse seisukohalt, sai konverentsil hulgaliselt kasulikku informatsiooni, kontakte ja tutvusi. Eks raamatukogud talletavad ju kirjastuste poolt väljaantavaid materjale. Kuna Eesti Muusikakogude Ühendus organiseerib oktoobris Tallinnas Balti- ja Põhjamaade muusikaraamatukogude konverentsi, kus kõne alla tuleb küllaltki sarnane teemadering FORTE RIGA-l kuulduga (muidugi raamatukogude vaatepunktist), oli Riias saadud kogemus väga kasulik.

XXIV. Struktuur ja töötajad (01.01.1999 – 31.12.1999)

Administratsioon

Peeter Olesk (direktor kuni 15.03.)

Toomas Liivamägi (tehnoloogidirektor kuni 29.03., direktori kt. alates 29.03., direktor alates 01.07.)

Heiki Epner (majandusdirektor)

Mare-Nelli Ilus (teenindusdirektor alates 17.05.)

Kersti Jalas (peavarahoidja alates 01.09.)

Tiina Kuusik (personalijuht)

Leo Puusepp (peainsener)

Marvi Pulver (projektide nõustaja alates 01.03.)

Signe Bachmann (sekretär kuni 13.09.)
Anne-Ly Vaher (sekretär alates 13.09.)
Elle Zirk (sekretär-masinakirjutaja)
Eve Pentsa (komandant)

Andmetöötuse osakond vt. Infosüsteemide teenistus

Avalike suhete osakond

Piret Laan (kuni 19.11.), Tiina Matsulevitš, Priit Pajos (alates 09.09.), Ilona Smuškina (juh.), Mare Säck, Alan Tamm, Merike Tamm (kuni 15.04.), Maarika Tang.

Fonoteek vt. Muusika- ja keeleõppekeskus

Hoiuosakond

Kadri Ainz, Merike Ennok, Malle Ernits, Maie Hoop, Ester Ilja, Mare-Nelli Ilus (kuni 17.05.), Jelena Ivanova (kuni 01.11.), Kulla Jentson (juh.), Natalja Jevtjuhova (alates 01.10.), Anna Juhanson, Ene Kaart, Merike Karolin (kuni 01.03.), Larissa Kivenko, Kaja Kleimann, Liivi Kõiv (alates 25.10.), Juri Latko, Margit Leesik, Kaljo Lepik, Leivo Loik, Marju Murumets, Kadri Nelis, Kaie Nõlvak, Reet Olev (alates 20.09.), Tiina Pettai, Piret Pärnoja, Anu Rjabinin, Leno Saarniit (kuni 01.07.), Piret Zettur, Aili Tomingas, Larissa Tšesnokova, Elo Tulmin, Jaan Tulmin, Tiiu Täpsi, Lia Urba, Helju Vaidla (kuni 20.09.).

Hügieeni- ja restaureerimisosakond

Maie Austa, Maiga Davõdov, Anneli Jõgi, Elve-Viiu Klement (juh.), Maret Konson, Koidu Laur (kuni 21.03.), Jaan Lehtaru, Tiiu Lepasepp, Ricardo Mateo Durand, Tiia Reisner, Ene Sarap, Reet Sonn, Olev Teder, Tiina Tensing, Sirje Vesi.

Köitekoda

Siiri Bohl, Anželika Jakimova (kuni 01.05.), Elli Jakobson, Linda Parts, Lõris Põhjala, Valentina Selge (juh.), Veera Sillasoo, Inge Stimmer (alates 24.05.).

Hügieenisektor

Tiiu Fahrutdinova, Kersti Jalas (juh. kuni 01.09.), Reet Olev (kuni 20.09.), Külli Põhjala (alates 15.11.), Eike Pärn (kuni 07.11.), Eve Vernik (kuni 31.01.).

Info- ja eurodokumentatsiooni osakond

Tiiu Kind, Marika Meltsas, Ülle Must (juh.), Sigrid Prank, Alla Saari, Ruth Tammeorg.

Infosüsteemide teenistus (kuni 19.09. andmetöötusosakond)

Silvia Alev, Kalju Kill Kask, Tiina Kuusik, Eve Kümnik, Anneken Metsoja, Külli Moont, Leida Noorma, Ehtel Taevere, Ülo Treikelder.

Kataloogimisosakond (kuni 01.06.)

Liina Espenberg, Tiina Kaldvee, Piret Keero, Marju Kolk, Svetlana Kuul, Lilia Külv, Heljo-Mall Laas, Piret Ladva, Ülle Laidna, Anne Lentsius, Elsa Loorits (juh.), Sille Plaksi, Terje Rand, Külli Soobik, Ursula Taela, Mari Tamm, Silja Teder, Mare Vadi.

AASTAARUANNE

Kodumaise kirjanduse osakond (alates 01.06.)

Signe Bachmann, Valvi Hiir, Natalja Kapajeva, Piret Keero, Marju Kolk, Asta Kuha, Epp Leesik (alates 03.11.), Udo Otsus, Kristina Pai (juh.), Terje Rand, Mare Vadi, Kaarin Viirsalu, Tuuli Vähk.

Komplekteerimisosakond (kuni 01.06.)

Natalja Kapajeva, Asta Kuha, Elo Lindström, Eda Linnumägi, Jelena Raid, Kertu Uri (juh.), Kaarin Viirsalu.

Väliskirjanduse komplekteerimise sektor (kuni 01.06.)

Ludmilla Eeber, Natalja Jevtjuhova, Tähe Kolk (juh.), Marika Liivamägi, Kristina Pai, Tiina Tolli.

Arvestussektor (kuni 01.06.)

Mare Kahi, Viive Konsin, Urve Rohtmets, Tiiu Sade, Tuuli Vähk.

Käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond

Aili Bernotas, Elna Hansson, Ene-Lille Jaanson, Inge Kukk (kuni 01.09.), Sulo Lembinen, Mari Murdvee (alates 11.10.), Leili Punga (kuni 01.10.), Tiiu Põllumaa, Mare Rand (juh.), Kiira Schmidt, Tatjana Šahhovskaja, Kadri Tammur, Arvo Tering, Niina Vorobjova.

Lügitamisosakond (kuni 01.06. lügitamissektor)

Ljudmila Dubjeva, Ellen Kiloman (alates 01.12.), Kaja Kruus, Helgi Laanes (juh.), Anne Lentsius (alates 01.06.), Pille Naggel, Sirje Nilbe (kuni 04.06.), Ivika Pall, Koidula Piir (kuni 25.10.), Linda Poots (kuni 01.10.), Tiina Sammelselg, Anu Suiste, Ursula Taela (alates 01.06.), Tiiu Tarkpea, Lea Trikkant (kuni 31.08.), Elo Tõnisoo.

Muusika- ja keeleõppekeskus (kuni 01.03. fonoteek)

Andres Didrik, Tõnis Kahu (alates 02.06.), Avo Kartul (juh. alates 01.03.), Piret Luhamaa (kuni 09.04.), Ruta Mutso (juh. kuni 01.03.), Svea Pärsimägi.

Periodikaosakond (kuni 01.06.)

Ljudmila Makušina, Marina Ostrovskaja, Udo Otsus (juh.), Tatjana Rõžikova, Algo Rämmer, Riina Somson, Maire Tünn.

Raamatukogudevaheline laenus

Maria Luštšik (juh.), Olga Šarova, Tiina Vesterova.

Retrokataloogimise osakond (kuni 01.06. rekataloogimisosakond)

Kersti Aasmäe, Allan Espenberg, Liina Espenberg (alates 01.06.), Tiina Kaldvee (alates 01.06.), Katrin Kaugver (juh.), Viive Konsin (alates 01.06.), Miralda Koor, Svetlana Kuul (alates 01.06.), Heljo-Mall Laas (alates 01.06.), Ülle Laidna (alates 01.06.), Elsa Loorits (alates 01.06.), Ljudmila Makušina (alates 01.06.), Ülle Mölder, Irina Opletajeva, Asta Pintsaar, Sille Plaksi (alates 01.06.), Tatjana Rõžikova (alates 01.06.), Riina Somson (alates 01.06.), Mari Tamm (alates 01.06.), Kandle-Loide Tralla, Ilmar Vene.

Teadusbibliograafiaosakond

Anne Kõre, Maare Kümnik (juh.), Anne Laumets, Mare Onga, Helgi Solba, Malle Suurväli, Kersti Taal, Sirje Tammoja.

Estica sektor

Ruth Michelson (juh.).

Teaduskirjanduse lugemissaal

Tiiu Aav, Olga Alova, Galina Bogdan, Leili Brikker, Olga Einasto (juh. alates 18.08.), Taimi Hagu, Jelena Ivanova (alates 01.11.), Liina Jürimaa, Linda Kivistik, Merike Kronberg, Eha Lambing, Heli Luik, Jelena Malaja (alates 28.09.), Merje Mets, Anu Murakas, Sirje-Mall Nilson (kuni 30.09.), Piret Rattasepp, Marju Rikand, Endla Schasmin (juh. kuni 31.07.), Rita Siilivask, Urve Soovere (alates 04.01.), Ljudmilla Šavrak, Gerda Tammerik (alates 13.10.), Ruth Teder (kuni 19.09.), Marianne Tiik, Häli Turjakas, Anne-Ly Vaher (kuni 13.09.), Margit Veromann.

Teadusosakond

Malle Ermel, Ilme Reintam, Rein Saukas, Vilve Seiler, Hain Tankler, Urve Tõnnov (juh.).

Teatmebibliograafia osakond

Ligia Kiin, Ulje Natus, Annemaria Onoper, Mare Pikkell, Lea Teedema (juh.).

Vana raamatu osakond (kuni 01.06.)

Valvi Hiir (juh.), Liivia Nukk.

Reserv-vahetusfondi sektor (kuni 01.06.)

Marje Burenkov, Siiri Reinola.

Väliskirjanduse osakond (alates 01.06.)

Marje Burenkov, Ludmilla Eeber, Natalja Jevtjuhova (kuni 01.10.), Mare Kahi, Tähe Kolk, Lilia Külv, Piret Ladva, Marika Liivamägi, Elo Lindström (kuni 12.08.), Eda Linnumägi, Liivia Nukk, Marina Ostrovskaja, Jelena Raid, Siiri Reinola, Urve Rohtmets, Algo Rämmer, Tiiu Sade, Külli Soobik, Tiina Tolli, Silja Tänavots (Teder), Maire Türn, Kertu Uri (juh.).

Õppekirjanduse osakond

Katri Armolik, Sirje Elias, Maie Fedin, Natalja Gordejeva, Leili Hansmann, Eva Ilves, Niina Kargina, Andra Kirna (kuni 01.09.), Agnes Kivi, Siiri Laidla, Merike Poljakov, Aime Põdersoo, Indrek Sepp, Maret Vanamb (juh.), Tiit Võlli.

Fotolabor

Andres Joala, Aivar Viinalas.

Kopeerimistööd

Kerli Kilp-Pütsepp, Toomas Pruus.

Biomeedikumi raamatukogu (alates 20.09.)

Ruth Teder, Helju Vaidla (juh.).

Füüsikaraamatukogu

Tiia Boiko, Heljo Virro (juh.).

Humanitaarraamatukogu

Erika Haar, Silja Härm, Sirje Madisson (juh.), Ervin-Ahti Org (kuni 08.05.), Annika Otsa, Kersti Pedak, Kadri Pettai, Sirje Toomla.

Keemiaraamatukogu

Anne Bürkland (juh.), Helju Kõrs, Marju Salve.

Majandusraamatukogu

Siiri Luts (juh. kuni 03.08.), Sirje Haas (alates 28.08), Olli Nukk (juh. alates 01.09.).

XXV. Teaduskraadi omavad töötajad (31.12.1999)

- Ljudmila Dubjeva** *magister artium raamatukogunduse erialal*, "Traditsiooniliste infootsisüsteemide kujunemine Tartu Ülikooli Raamatukogus 19. saj. – 20. saj. algul", 1999.
- Jaan Lehtaru** *magister scientiarum orgaanilise keemia alal (optime approbatur)*, "Paberi struktuuri muutuste uurimine oksüdeerijate ja redutseerijate toimel paberi pleegitamise protsessis", 1997.
- Ruth Michelson** *raamatukogunduse magister*, "TÜ Raamatukogu fondide kujunemine 19. saj. teisel poolel ja 20. saj. algul", 1993.
- Ülle Must** *infoteaduse magister*, "Universaalse teadusraamatukogu lugeja infoaktiivsus ja seda mõjutavad tegurid", 1995.
- Hain Tankler** *ajalookandidaat*, "Tartu ülikooli kasvandike osast loodusteaduste kujunemisel Peterburi Teaduste Akadeemias", 1983.
- Olev Teder** *magister artium ajaloo alal (cum laude)*, "Põhijooni Vene büsantistikast ja Tartu Ülikooli roll selles XIX–XX saj algul (kuni 1918. aastani)" 1998.
- Arvo Tering** *ajalookandidaat*, "Rahvusvaheliste akadeemiliste sidemete osa Eesti- ja Liivimaa haritlaskonna kujunemisel Rootsi ajal 1630–1710", 1986.

XXVI. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu liikmed (31.12.1999)

Anne Bürkland, Ljudmila Dubjeva, Malle Ermel, Valvi Hiir, Mare-Nelli Ilus, Kulla Jentson, Katrin Kaugver, Helju Kõrs, Maare Künnik, Helgi Laanes, Toomas Liivamägi, Elsa Loorits, Marika Meltsas, Ülle Must, Mare Pikkal, Sigrid Prank, Mare Rand, Ilona Smuškina, Riina Somson, Ruth Tammeorg, Lea Teedema, Kandle-Loide Tralla, Maret Vanamb, Heljo Virro.

Raamatukogu ühendusse kuuluvad ka siit teisele tööle siirdunud Heili Kase, Varje Kuut, Kärt Miil, Ingrid Saare.

XXVII. Kroonikat

1. jaan. — teavikute kirjeid hakati sisestama ainult elektronkataloogi INNOPAC, kaartkataloogide täiendamisest loobuti, v.a. KHO erikataloogid.
16. jaan. — Heljo Virrol möödus 40 ja Urve Tõnnovil 35 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
22. jaan. — F. Puksoo päev. F. Puksoo auhinna sai Tõnu Tannberg väljaande "Tartomaa rahva Näddali-Leht : uurimusi ja allikmaterjale" (Tartu, 1998) koostamise eest. Tunnustati 1) nimetatud raamatu kaasautoreid S. Issakovi, J. Peebot, J. Peeglit, M. Kiipust, 2) L. Dubjevat teaduslike artiklite eest teemal "Traditsiooniliste infootsisüsteemide ja nende kasutamise uurimine raamatukogu varade igakülgeks avamiseks automatiseeritud infootsisüsteemidele üleminekul" ja 3) V. Jürissoni "Eduard Tubin : bibliograafia. 1–3." (Tallinn, 1995–1998) koostamise eest. Auhinna žüriisse kuulusid A. Valmas (esimees), L. Aarma, K. Tammaru, M. Kümnik, U. Tõnnov.
3. veebr. — avati *Economicum*, kuhu sai uue kodu ka majandusraamatukogu.
- 3.–4. veebr. — raamatukogule mittevajaliku kirjanduse müük.
- 10.–11. veebr. — teadusraamatukogude talveseminar Käärikul.
16. veebr. — teadusbibliograafia osakonnas alustati ajakirjaartiklite sisestamist ühisandmebaasi ARTIKKEL.
26. veebr. — avati värskelt remonditud muusika- ja keeleõppekeskus.
1. märts — teatmekirjanduse lugemissaalis avati prof. Juri Lotmani büst (Peterburi skulptor Lev Razumovski).
1. märts — Tartu raamatukogude mälumäng O. Lutsu nim. Tartu Linna Keskraamatukogus. Võistkond koosseisus M. Kümnik, R. Saukas, L. Teedema ja E. Tulmin sai 6. koha.
- 10.–11. märts — raamatukogule mittevajaliku kirjanduse müük.
22. märts — info- ja eurodokumentatsiooni osakonna seminar Tartumaa kooliõpetajatele teemadel "Euroopa Liidu regionaalpoliitika ja Tartumaa" ja "Euroopa Liit Internetis — kasulikke näpunäiteid materjalide kasutamiseks õppetöös".
23. märts — avati Põhjamaade MN infobüroo ja Soome Instituudi ühine Põhjamaade infostend.
25. märts — lugejad said hakata kasutama elektronkataloogi venekeelset otsingut.
31. märts — EBSCO andmebaasi *Academic Search FullTEXT Elite* tutvustus ja otsistrateegiate õpetamine.
- märts — ülikooli kunstmuuseum tagastas humanitaarraamatukogule vana ajaloo seminari kogu (ca 250 nim.), mis oli 1933. a. tolleaegse filosoofiateaduskonna seminariraamatukogu poolt neile üle antud.

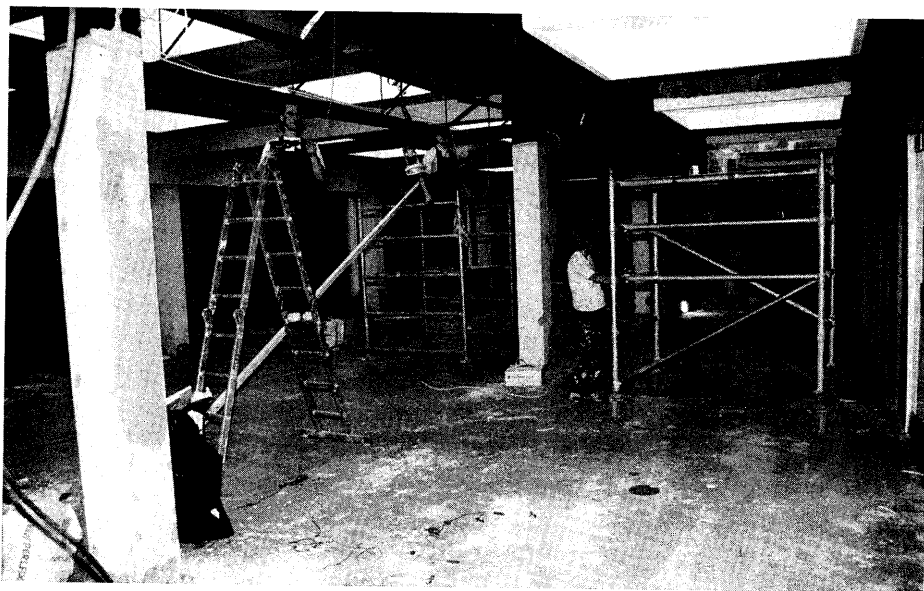
5. apr. — endise direktori P. Oleski HEAD AEGA-pidu.
7. apr. — Heljo-Mall Laasi 65. sünnipäev.
9. apr. — žürii valis raamatukogule tunnuslaused: *Loe mind! Ootan sind! Raamat. ja Raamat — teejuht elus.*
12. apr. — alustati komplekteerimisetepanekute vastuvõtmist elektroonilisel teel.
- 12.–19. apr. lugejate anketeerimine avalikkussuhete küsimustes.
- 26.–27. apr. — raamatukogule mittevajaliku kirjanduse müük.
27. apr. — raamatukogu külastas Eestis visiidil viibinud OECD delegatsioon.
29. apr. — Marju Kolgil möödus 30 aastat esimesest tööpäevast kataloogimisosa-konnas.
1. mai — humanitaarraamatukogu sai saja-aastaseks.
5. mai — Wim Luijendijk ja Paul Donovan tutvustasid EBSCO andmebaasi *Academic Search Elite*.
7. mai — infoosakonna ja Eurodokumentatsiooni Keskuse seminar “Räägime rahast”.
10. mai – 4. juuni — lugemissaali avariilistel olevate trükiste kirjete sisestamine elektron-kataloogi, raamatukogu avati lugejatele hommikul alles kell 10.
11. mai — restaureerimisosakonna hooldepäev J. Liivi Muuseumis. Puhastati ja korrastati Liividega seotud kollektiooni kõige väärtuslikumat osa.
14. mai — Mari Tammel möödus 30 aastat esimesest tööpäevast kataloogimis-osa-konnas.
19. mai — ekskursioon Karula rahvusparki.
25. mai — Ljudmila Dubjeva kaitses magistriväitekirja “Traditsiooniliste infootsi-süsteemide kujunemine Tartu Ülikooli Raamatukogus 19. saj. – 20. saj. algul” (juhendaja M. Aasmets, oponendid L. Aarma, H. Tankler). Talle omistati *magister artium*’i teaduslik kraad raamatukogunduse erialal.
- 26.–27. mai — raamatukogule mittevajaliku kirjanduse müük.
27. mai — Eurodokumentatsiooni Keskuse rändnäituse “10 korda Euroopa Liidust” pidulik avamine Kõrveküla raamatukogus.
- mai — sisestati esimesed 100 kirjet vanatrükise (ilm. enne 1830. a.) andmebaasi “Vana ja haruldane raamat TÜ Raamatukogus”.
8. juuni — töötajate eelistushääletus direktorikandidaatide vahel — prof. Aadu Must sai 17 häält (9%), Toivo Jullinen 27 (13%) ja Toomas Liivamägi 157 (78%). Hääletusest võttis osa 203 töötajat 246-st (83%).
14. juuni — Lüneburgi raamatukogu direktori Gerhard Hopfi loeng “Saksamaa raama-tukogude areng peale Teist maailmasõda”.
21. juuni — raamatukogu 197. aastapäeva tähistamine. Aktusel esinesid sõnavõttu-dega direktori kt. T. Liivamägi, raamatukogu nõukogu liikmed dots. U. Mäeorg ja üliõpilane F. Puss. Raamatukogu aastapreemiad said: I — M. Kümnik raamatukoguhoidja ameti väärtustamise eest, II — L. Külv

ülikooli raamatuvara ühtsesse koondkataloogi viimise eest, III — A. Tomingas silmapaistvalt kohusetundliku ja korraliku kogude hooldamise eest. Tänukirjad said A. Jõgi, A. Kuha, T. Matsulevitš, A. Pintsaar ja T. Tolli. S. Madissoni korraldamisel toimus sünnipäeva-piknik vabas looduses.

30. juuni – 2. juuli — EAHIL-i (Euroopa Meditsiiniraamatukogude Assotsiatsioon) seminar.
- 5.–25. juuli — raamatukogu suletud, töötajad kollektiivpuhkusel.
1. aug. — Mare Rannal möödus 30 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
- 16.–17. aug. — teadusraamatukogude suveseminar Ojäärsel.
20. aug. — Ilona Smuškinall möödus 25 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
26. aug. — uudiskirjanduse näitus nimetatakse raamatukokku saabunud kirjanduse näituseks.
29. aug. — Balti riikide EL Komisjoni delegatsiooni juhtide külaskäik.
1. sept. — kohvikus saab lugeda ajalehti *Postimees*, *Päevaleht*, *Sõnumileht*, *Äripäev*.
1. sept. — Tiiu Aaval möödus 35 ja Jelena Raidil 25 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
2. sept. — suursaadik Ryutaro Fujii osavõtul avati Jaapani kultuurigrandi toetusel sisustatud keeleõppe kabinet.
- 6.–10. sept. — esmakursuslastele mõeldud õppused.
8. sept. — Oleg Iguine ISI-st (*Institute for Scientific Information*) tutvustas andmebaasi *Web of Science*'it.
8. sept. — Malle Ermelil möödus 25 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
9. sept. — Tatjana Šahhovskajal möödus 30 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
- 14.–15. sept. — Alam-Saksimaa Riigi- ja Ülikooliraamatukogu Göttingenis direktori prof. E. Mittleri loengud “Die europäische Integration im Bibliotheks- und Informationswesen” ja “Die moderne Bibliothek — Organisation und Service”.
20. sept. — moodustati raamatukogu viies filiaal — biomeedikumi raamatukogu.
24. sept. — rektori vastuvõtul anti Siiri Lutsule ja Sirje-Mall Nilsonile pikaajalise kohusetruu töö eest ülikooli väike medal.
29. sept. — Maiga Davõdov jagas muljeid stažeerimisest Grazi ülikooli raamatukogus.
29. sept. — lugejakonverents “Teie kord on küsida”, küsimustele vastasid T. Liivamägi, M. Ilus, Ü. Treikelder, K. Uri, K. Pai, E. Loorits.
- sept. — *Editorial and Advisory Boards of the International Biographical Centre* nimetas Ludmilla Eeberi rahvusvaheliseks aasta naiseks 1999/2000 (*International Woman of the Year 1999/2000*).
11. okt. — seminar “Raamatukoguteenus: Miks? Kuidas? Kellele?”

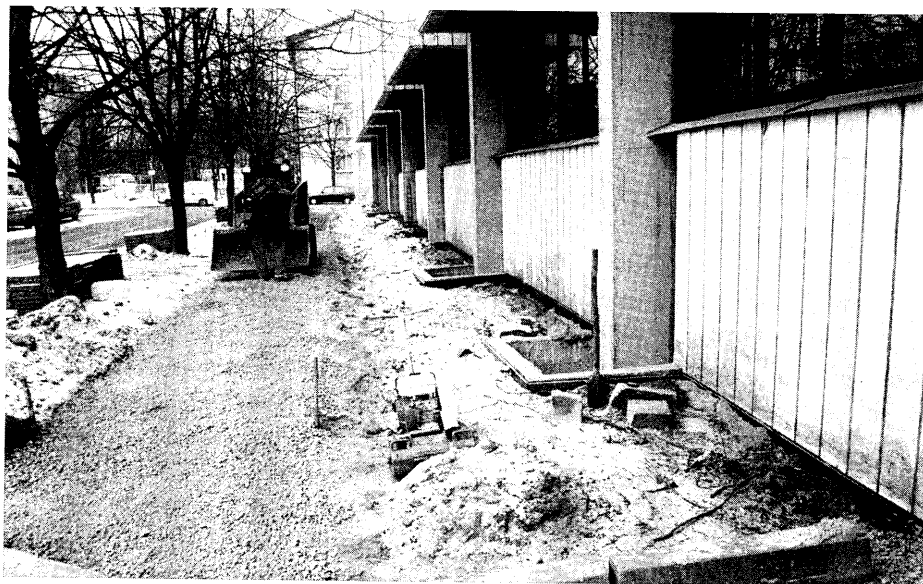
AASTAARUANNE

16. okt. — Elve-Viiu Klementil möödus 30 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
- 20., 27. okt. — infoosakonna poolt korraldatud võistlus Eesti raamatukoguhoidjatele "Infootsing Internetis" (I koht — M. Jaagosild ERM-i raamatukogust, II — K. Toompark RR-ist, III — K. Kokk Rapla Keskraamatukogust).
21. okt. — Külitsel toimus seminar-nõupidamine teeninduse kvaliteedi küsimustes.
- 27.–28. okt. — raamatukogule mittevajaliku kirjanduse müük.
29. okt. — M. Meltsas jagas muljeid komanderingust USA raamatukogudesse.
- nov. — lugejad saavad hakata kasutama ajalehe "Äripäev" elektroonilist versiooni.
1. nov. — teaduskirjanduse lugemissaalis alustati avakogu teavikute elektroonilist laenutust.
10. nov. — Avatud Ühiskonna Instituudi ning maailma ühe suurima elektrooniliste ja trükiajakirjade vahendaja EBSCO projekti EIFL (*Electronic Information for Libraries*) Direct (vahendab üle 3000 elektroonilise täistekst ajakirja) tutvustus.
24. nov. — Valvi Hiirel möödus 30 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
30. nov. — euroinfo teenistuse avamine (<http://www.euroinfo.ee/discus>).
5. dets. — seminar-nõupidamine "Kas raamatukogu vajab kesket infoteenistust", pikemate sõnavõttudega esinesid E. Loorits, L. Teedema, A. Laumets, S. Prank. Kirjalikud ülevaated olid koostanud O. Einasto (teaduskirjanduse lugemissaali töötajatele esitatud päringud) ja M. Ermel (teatmeteeninguse korraldamisest välismaa raamatukogudes).
7. dets. — direktsooni esimene teabetund raamatukogu töötajatele.
8. dets. — Ene-Lille Jaansonil möödus 30 aastat esimesest tööpäevast raamatukogus.
- 15.–16. dets. — raamatukogule mittevajaliku kirjanduse müük.
29. dets. — M. Maeterlinck'i "Püha Antoniuse imetegu" (tõlkinud Ü. Treikelder) ettekanne raamatukogu näitetrupilt ja töötajate jõulupidu.

1. Remont õppekirjanduse lugemissaalis

Foto: A. Viinalas

2. Maja vundamendi niiskuskaitseriba rajamine on lõpetatud

Foto: A. Viinalas

Peeter Oleski HEAD-AEGA-pidu 5. aprillil 1999

3. Paremalt: Peeter Olesk, kingitus raamatukogule, Heiki Epner

Foto: A. Viinalas

4. Peeter Oleskile kingitud *библиотечная водка*'t uudistavad Toomas Liivamägi, Volli Kalm, Jaak Aaviksoo jt.

Foto: A. Viinalas

DIREKTOR PEETER OLESK

Vahekõneks. Raamatukogus 1995–1999 ja edasi

Kandideerisin 1995. a. aprillis Tartu Ülikooli Raamatukogu direktori kohale viimasel hetkel. Määravaks sai jutuajamine ülikooli nõukogu saali uktsel, kus me seisime kolmekesi — Eesti Vabariigi president, rektor ja mina. Rektor prof. Peeter Tulviste ütles selgesõnaliselt, et tema arvates oleks kõige parem, kui ma tuleksin raamatukogu etteotsa ja nii ma siis ka otsustasin.

Ülikooli nõukogu koosolekul 28. aprillil küsis prof. Ain-Elmar Kaasik, kaua ma mõtlen oma tulevast tööd teha, kas ei või suur poliitika mind varem jälle tagasi kutsuda. Vastasin, et mastaapseteks ümberkorraldusteks raamatukogus kulub kümme-kond aastat ja kui tulla nende juurest ära enne, siis jäävad asjad pooleli. Arvan seda ka täna, ehkki olen ise käitunud just nõnda, nagu prof. Kaasik pelgas. Aga tookord ei aimanud ma, et vaevalt pool aastat hiljem, 1996. a. algul, tekitatakse kahe vana raamatusõbra ja muidu sõbra, rektori ning raamatukogu direktori vahele tüli, mis ei kao. Kõige rohkem elasid seda üle raamatukogu inimesed, kes ise seda tüli lahendada ei saanud.

Minul jäi üle vältida sõda kolmel rindel. Esimene rinne — kahjuks ei ole selle sõna kasutamine kohatu — jooksis ülikooli keskparaadist ühe osa ja raamatukogu vahelt. Teine rinne, mis ei avanenud, oleks võinud tekkida raamatukogu juhtkonna ja ülejäänud personali vahel. Kolmas rinne, positsioonivõitlus Tartu ja Tallinna raamatukogude vahel, on seisnud ammu enne mind ning kehtiv raamatukoguõigus ja maksev kultuurilooma finantseerimise praktika on siin Tartu raamatuvarade suhtes ülekohtused.

Et ellu jääda, oli raamatukokku vaja meeskonda, kes ei sõltuks üksipäini direktorist, kes ei oleks üksteisega seotud ega intrigeeriks omavahel. Selle loomiseks polnud vahendeid, kuid kindlasti oli tarvis õhkkonda, kus usaldus oleks suurem kui väikesed vastuolud ja minu arusaamist mööda me saime nii õhkkonna kui ka meeskonna ning on lootusetu vaielda, kumb oli enne. Üle hulga aja raamatukogu juhtkond ei tülitsetud omavahel. Kuidas see praegu välja näeb, selles võib ise veenduda igaüks, kes märkab, kui tihti raamatukogu endine ja nüüdne direktor sundimatult kokku saavad, ajades ühist asja.

1995. a. Tartusse koju jäädes lubasin endale, et ma ei lähe poliitika jaoks rooste. Ülikooli raamatukogu on esmajoones avaliku elu keskus ja poliitiline mõtlemine ning Eesti riik — täpselt niisamuti ka teised riigid — ei tohiks olla siin võõrad. Sestap oli loomulik, kui 1995–1999 käis raamatukogus, ja harilikult korduvalt, pikk rida poliitikuid, tipp-ametnikke, diplomaate, sõjaväelasi ning teiste raamatukogude juhte ja kedagi neist ei moositud. Kes ütleb, et nad käisid seal minu tõttu, paneb märgist mööda. Seal käidi selle vaimsure pärast,

mille kordaseatud raamatud loovad igal pool. Direktori kabinetis tähendas see, et seintel olid huvitavamad kaardid ning riulitel süstemaatiliselt järgmised teemad: Eesti ajalugu, Eesti loodus, Eesti maakonnad ja asulad, Tallinn, Tartu, eesti keel ja Emakeele Selts, eesti rahvaluule, Eesti bibliograafiad, Tartu Ülikooli professorite õpikud, Paul Ariste ja Juri Lotmani teosed, Tartu Ülikooli ajalugu käsitlevad tööd, ülikooli raamatukogu väljaanded, raamatuteadus. Tahtsin, et saaksin kellele tahes otsekohe näidata, mis on Eesti.

Väga oluline oli raamatukogu saali kapitaalremont, sest see võimaldas rajada korraliku konverentsikeskuse, ja katuse kordategemine, sest seni tuli katust kogu aeg niihästi karta kui ka kahetseda. Turvavärvate probleemiga olin ma kokku puutunud juba 1990. aastal, kui õhus oli võimalus, et nende hankimist saaksid rahastada Kanada eestlased. Vastuseks öeldi mulle, et need on liiga kallid, elav tööjõud tuleb odavam. Tartu Linnavolikogu ja selle rahanduskomisjoni tollaegne juht prof. Mait Klaassen otsustas teisiti ja kuigi turvaväravad üksi raamatute ning teiste teavikute varastamist ei lõpeta, on see siiski väga suur samm edasi.

Raamatukogudevahelisest ühistegevusest jäävad sellesse perioodi teadusraamatukogude vaheline konsortsium trükiste ühiseks kirjeldamiseks (me ütlesime lühidalt INNOPAC-i konsortsium) ja sundeksemplari seaduse vastuvõtmine. 1996. a. suveks tekkis raamatukogus see must meeolu, et arvuteid ei tule ja inimesed, kes oskavad arvutiga midagi suuremat ette võtta, lähevad ära. Pöörata see meeolu ümber oli tehnoloogiadirektori, nüüdse täisdirektori Toomas Liivamäe otseseks tööks ja mul on väga hea meel, et INNOPAC-i veetakse peamiselt Tartust. Sundeksemplari seadus 1997. a. kindlustas, et Tartu rahvustrükise kogud säilitavad oma järjepidevuse — ehkki on naiivne loota, et see kõik kestab iseenesest edasi.

1995–1999 avati ülikooli raamatukogus mitu asja: Euroopa Liidu õppeklass, Euroopa Liidu maakondlik infopunkt, Peruu Vabariigi aukonsulaat, pärast minu lahkumist jaapani keele õppeklass ja fonoteegi uued ruumid. Raamatukogu saalist alustas oma tegevust Eesti Muusikaakadeemia Tartu filiaal. Võeti käsile mitmed töösuunad, mida pidulikult ei avatud, kuid mis on pikaajalised. Neist on mul südamel kaardikogu, sest maatundmine on oskus, mida tuleb arendada pidevalt ja ilma kaasaegsete kaartideta pole see võimalik. Samal ajal tunnen ma suurt rõõmu “Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamatust”, mida kolleeg Rein Saukas on toimetanud tundlikult algusest peale. Neid asutusi, mille tegevusaruandes on kõik otsekohele kirjas, on Eesti Vabariigis väga vähe.

Mis jäi lahtiseks või pooleli või unistuseks?

1. Raamatuteaduse õpetamine raamatukogu baasil.
2. Raamatukogu ja tema rahastamise õiguslik korraldus.
3. Ülikooli raamatuvara ühtne kirjeldamine.
4. Läänemaise teaduskirjanduse avaram komplekteerimine, täpsemalt selle rahastamine.
5. *Estica* ja *Estonica* süstemaatiline läbitöötamine.
6. Erihoidlad kaartidele ja videoteavikutele.
7. Modernne garderoob koos pakihoidlaga.
8. Teadusbibliograafiade kirjastamine.
9. Hoone ventilatsioon ja akende väljavahetamine lõpuleviimine.

Ma tänan kõiki, kellega ma raamatukogus koos tööd tegin ja ma ei mäleta raamatukogu seest kedagi, kellega ma poleks tööd teha tahtnud.

20. augustil 2000 Tähtveres

Peter Olsu

DIREKTOR TOOMAS LIIVAMÄGI

Enesest ja raamatukogust

Sündisin 4. veebruaril 1959. aastal Tartus. Õppisin tollases Tartu 1. Keskkoolis ja siis Tartu Ülikooli füüsikaosakonnas. Peale ülikooli lõpetamist 1982. aastal töötasin pikka aega üldharidussüsteemis, viimati Tartu linna haridusosakonnas peaspetsialistina. Ülikooli raamatukogus olen alates 1996. aastast.

Olen Eesti Kirjanduse Seltsi ja Eesti Reservohvitseride Kogu juhatuse liige. Kuulun EÜS-i Veljesto. Valdava osa oma elust olen olnud tartlane.

Tartu Ülikooli Raamatukogu on raske alahinnata tema ajaloo ja praeguse tähtsuse tõttu ülikoolile ja Eesti riigile. Ülikooli raamatukogu on direktorile nii suur väljakutse kui ka vastutus.

Raamatukogu tugev külg on tema universaalsus ja senine suhteliselt tasakaalustatud areng põhifunktsioonide osas — raamatukogu kui ülikooli õpperaamatukogu, universaalne teadusraamatukogu ja rahvusraamatukogu funktsioone täitev raamatukogu. Siin on esindatud praktiliselt kõik peamised raamatukogunduslikud tegevusvaldkonnad alates restaupeerimisest, bibliograafiate koostamisest ja lõpetades kõrge kvaliteedilise infoteenindusega.

Ülikooli raamatukogul on kindel ja oluline koht Eesti raamatukoguvõrgus. Teadusraamatukogusid ühendava ELNET Konsortsiumi tegevus toetubki põhiliselt Rahvusraamatukogule Tallinnas ja ülikooliraamatukogule Tartus.

Eelnevast lähtuvad ka Tartu Ülikooli Raamatukogu põhiprobleemid. Riigi jaoks kahtlemata olulise teadusraamatukogunduse korralduse õiguslik alus on ebamäärane. Teadusraamatukogunduse õigusliku regulatsiooni ja finantseerimisskeemide korrastamine on ülikooli raamatukogu lähemate aastate eduka arengu peamiseks tagatiseks.

Üheks olulisemaks ja lähemaks ülesandeks tuleb pidada ülikooli raamatukoguvõrgu korrastamist ja teaduskondadega suhtlemise muutmist paindlikumaks ja tulemuslikumaks. Võib öelda, et raamatukogu tuleb pöörata senisest enam näoga ülikooli poole.

Elektroonilise informatsiooni hulga kasv ja nii mõnelgi erialal valdavaks muutumine loob raamatukogude jaoks täiesti uue olukorra. Sellega paralleelselt tuleb jätkata traditsioonilise ja ajaloolise raamatukogundusega. Uue, elektroonilise infosüsteemi juurutamine annab võimaluse optimeerida ja paremini korraldada suurt hulka tööprotsesse nii lugejateeninduses kui ka töötluses.

Kirjeldatud väljakutsed saab võtta vastu, kui on millelegi kindlalt toetuda. Tartu Ülikooli Raamatukogu on selleks siin töötavad inimesed.

Toomas Liivamägi

TEENINDUSDIREKTOR MARE-NELLI ILUS

Olen sündinud 13. aprillil 1954. aastal.

Tartu Meditsiinikooli lõpetasin 1972. a. ja Tallinna Pedagoogilise Instituudi 1981. a.

1. dets. 1977 asusin tööle Tartus ülikooli raamatukogu hoiuosakonnas raamatukoguhoidjana, 1981 jätkasin vanemraamatukoguhoidjana, 1982 meetodika osakonnas vanemmeetodikuna. 1986. aastast töötasin jälle hoiuosakonnas pearaamatukoguhoidjana, 1998 peavarahoidjana.

17. mail 1999 asusin raamatukogu teenindusdirektori ametikohale.

Olen ERÜ liige.

Mul on heameel, et otsustati uuesti täita raamatukogu teenindusdirektori ametikoht. Kuna kogu raamatukogu tegevus on lõppkokkuvõttes suunatud kasutajale,

on vajalik nii lugejateeninduse ühtne arendamine kui ka igapäevase töö koordineerimine.

Tegevuse kavandamisel pean väga oluliseks säilitada vajalik tasakaal raamatukogus väljakujunenud traditsioonide ja kaasaegse infoteeninduse võimaluste ning nõudmiste vahel.

Ülikooli õppejõud ja üliõpilased vajavad endiselt informatsiooni, kuid paljudel juhtudel on muutunud selle kättesaamise vormid. Elektrooniliste informatsiooniallikate tõttu ei pruugi lugeja alati enam raamatukokku tulla — elektronkataloog ja vajalikud teadusajakirjad on kättesaadavad ülikooli arvutivõrgus.

Raamatukogu peab olema teadlik lugejate muutuvatest soovidest ja omalt poolt teada andma oma võimalustest, seda saab teha ka raamatukogu nõukogu, lugejaküsitluste, meedia jne. kaudu. Olukorra analüüsile saab üles ehitada toimiva teenindussüsteemi.

Töenäoliselt kujuneb lähiaastate üheks olulisemaks märksõnaks INNOPAC. Teenindusmooduli tööle rakendamiseks tehakse praegu agaralt ettevalmistusi. Sügisel, uuest õppeaastast peaksime hakkama vahetama lugejapileteid ja järk-järgult üle minema arvuti-laenutusele. Loodetavasti suudame me paari lähema aasta jooksul võtta kasutusele kõik laenutusmooduli poolt pakutavad võimalused.

Vaja oleks moodustada raamatukogusisene töögrupp erinevates teeninduspunktides töötavatest raamatukoguhoidjatest. See oleks nõuandev ja otsustav kogu raamatukogu ühtse lugejateeninduse strateegia kujundamiseks ja elluviimiseks.

Oma vanade ja rikkalike kogude säilitamiseks vajab raamatukogu tänapäeva nõudmistele vastavat säilitusstrateegiat ja selle järjekindlat elluviimist, kaasates kõiki võimalikke lisaressursse. Kindlasti on kõigil minu kolleegidel kogunenud soove ja mõtteid, mille realiseerimine raamatukogus oleks vajalik kas kohe või siis pikema perspektiiviga sissekirjutatuna arengukavasse. Kõik ettepanekud on oodatud.

Loodan, et koostöö kolleegide ja lugejatega kujuneb üksteist mõistvaks ja edukaks.

Lugupidamisega

Mare-Nelli Ilus

JUUBILARID

SIRJE ELIAS

50

Sirje Elias on sündinud 27. veebruaril 1949. aastal Jõgevamaal teenistuja perekonnas. 1967. a. lõpetas ta Häädemeeste Keskkooli. Edasi jätkus haridustee Tallinna Pedagoogilises Instituudis, mille Sirje lõpetas 1975. aastal koolielsete lasteasutuste metoodiku ja psühholoogia õpetaja diplomiga. Instituudiaega jäid ka olulised sündmused isiklikus elus — abiellumine ning tütarde Kai ja Katrini sünd. Pärast kõrgkooli lõpetamist töötas Sirje lasteaias muusikala juhatajana, hiljem haridusosakonnas lasteade inspektor-metoodikuna.

Ülikooli raamatukogus töötab Sirje Elias alates 1982. aastast, algul teaduskirjanduse lugemissaalis, praegu õppekirjanduse osakonnas. Ta on kohusetundlik ja täpne, oma põhimõtetes järjekindel.

Sirje armastab muusikat ja laulu, oma kiindumist jagab ta raamatukogu töötajate laste muusikaringis juba kümnendat aastat. Sirje muusika- ja lauluarmastusest on osa saanud nii raamatukogu üritustel kui ka kitsamas ringis.

Sirje on pühendunud oma perele. Ta on hea perenaine, tal on tore mees ja kolm tublit täiskasvanud last.

Maret Vanamb

LINDA POOTS

70

Linda Poots sündis 25. märtsil 1929. a. Tartus. Tartu II Keskkooli lõpetamise järel astus ta Tartu ülikooli bioloogiat õppima, kuid julge ja ettevõtliku neiuena läks peagi üle Moskva Riiklikku Ülikooli, mille lõpetas 1952. a. zooloogina.

1952–1957 töötas Linda Poots Eesti Põllumajanduse Akadeemia zoologia ja entomoloogia kateedris assistendina. Ta oli ajakirja “Eesti Loodus” taasisutajaid, töötades selle vastutava sekretärina 1957–1960 ja peatoimetajana 1960–1984.

1984. a. lõppes Lindal n.-ö. “eelmine elu”, algas raamatukoguelu — algul lugemissaalis, seejärel liigitamis-sektoris, kus ta tööks sai meditsiini- ja zoologiaalase kirjanduse liigitamine-märksõnastamine.

Zooloogina spetsialiseerus Linda Poots terioloogiale, olles käsitiivaliste talvitumise ja talvitumispaikade monitooringu rajajaid Eestis.

Linda Poots on tuntud loodusteaduste populariseerijana. Tema sulest on ilmunud kümneid sisukaid ja huvitavaid artikleid loomade kohta ning haaravaid reisikirju maailma eri paikadest (abikaasa Viktor Masinguga kahasse kirjutatud "Tuhat tutvust tundrast kõrbeni" on ilmunud koguni kahes trükis, 1970. ja 1977. aastal). L. Poots on olnud tegev loodusteemaliste aimeraatute toimetaja ja tõlkijana ning kirjutanud "Eesti entsüklopeediale" märksõna-artikleid pisiimetajate kohta.

Lindal on kirjutamine veres ja ta pole piirdunud teaduslike ja ajakirjanduslike lugudega, kirjapandud mälestuste kõrval on auhindu võitnud novellegi — 1969. a. "Loomingu" novellivõistlusel sai kirurgiateemaline "Öövalve" kolmanda preemia.

Linda on alati olnud julge ja hakkaja erakordseid asju ette võtma ja aastad ei ole suutnud sundida teda tagasi tõmbuma. Mainida võiks siinkohal ehk tavakodanikke ilmselt pisut üllatavat ettevõtmist — leida pilu, mille kaudu ronida vastvalminud "plasku" katusele, et Tartu linnast huvitavaid fotosid teha. Aga Lindal selline plaan tekkis ja läks ka korda!

Helgi Laanes

ANNE LENTSIUS

50

25. märtsil 1949 sündinud Anne Lentsius lõpetas Tartu ülikooli bioloogia-geograafiateaduskonna 1972. a. Erialasel tööl oli Anne Tallinnas väga pika nimega meteoroloogiaasutuses (Hüdro meteoroloogia Teenistuse Valitsuse Hüdro meteoroloogia Observatoorium), kus kogus andmeid õhusaaste kohta ja edastas infot üleliidulisse keskusesse.

Perekonna suurenemisel kolis Anne tagasi Tartusse, 1973. a. sai temast raamatukoguhoidja ülikooli raamatukogus, esimesed 4 aastat töötas ta liigitamissektoris (erinevaid erialasid tundvaid inimesi on seal ikka ja alati vajatud), seejärel koordineeris 4 aastat metoodikaosakonnas kateedriramatukogude tööd.

Ikka uut ja huvitavat otsivana sidus Anne 1981. a. end uue alaga ja oli 6 aastat sotsioloog Teaduste Akadeemia Majandusinstituudi maasotsioloogide rühmas, viies läbi küsitlusi töömotivatsiooni ja eluga rahulolu kohta.

1986–1992 korraldas Anne Tartu Reisi- ja Ekskursioonibüroos bussireise NL piires ja reisis ka ise grupijuhina.

1992. a. jõudis Anne tagasi raamatukokku, algul lugemissaali, siis *Estica* sektorisse ja 1996. a. n.-õ. teisel ringil liigitamisosakonda. Nüüd on aga tema töö sisu liigitamisest-märksõnastamisest hoopis laiem. Anne korraldada on lisaks geograafiaalaste trükiste liigitamisele-märksõnastamisele kõik kaardikoguga seonduv. Selles tööloigis on tal palju plaane ja ideid. Seetõttu julgeksin ja tahaksin loota, et tal ei teki järjekordset vastupandamatut soovi mõnda muud tööd proovida.

Anne on alati optimistlik ja kõik, mis ta ette võtab, saab tehtud. "Mis see siis on, teeme ära!"

Helgi Laanes

ARVO TERING

50

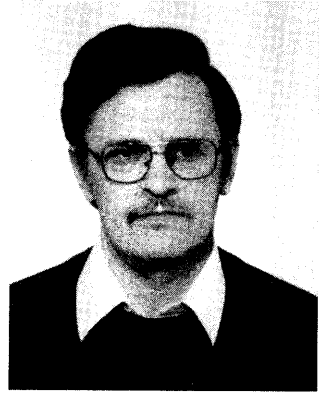
Ei ole teada, kas kuulutasid mingidki märgid 6. aprillil 1949. aastal Suure-Jaanis tõsise teadusemehe sündi, kuid juba koolinooruki eas oli Arvol selge, et teadmised on suurim väärtus ja nende kogumine võib olla elu mõtteks ning selleks tuleb tugevalt tööle rakendada oma tahe ja vaim. Nüüdseks on Arvo Tering möödunud esimesest verstapostist, mille juures tahetakse tavaliselt vaadata tagasi käidud teele ning teeline ise teab juba üsna selgelt, milline tema ees seisvatel on tema soovide ja tegude tee tulevikuks.

Kui Arvo 1972. aastal raamatukogus tööle asus, oli tal ajaloolase diplom veel saamata, selleks tuli teadusliku kommunismi ja parteiajaloo teaduslikkus vajaliku kindluse ja vääramatult ühese mõistmisega siiski omandada. Diplom tuli, olulisem oli aga kultuurivaramus töötamiseks, et Arvo tundis end kindlalt tõsiajaloo, ja mis peaasi, hingelt ja südamest uuriva ajaloolasena, kellele on ajaloodokument püha. Raamatukogus oli töö käsikirjaarhiividega alles algusjärgus, pikka aega nooremaks kaunistatud *alma mater*'i arhiiviallikad olid veel läbi töötamata. Siit saigi alguse pühendumus, mis tänaseks on andnud seitse iseseisvat teadusväljaannet ning üle 40 uurimusliku artikli. Spetsialistina 17.–18. sajandi tekstide publitseerimise alal on Arvo Teringul esitada kolm tööd: *Tartu Ülikooli (Academia Gustaviana) senati protokollid I 1632–1634* (1978) ja *II 1637–1644* (1994) ning rootsiaegse Tartu ülikooli matrikliraamatu laiendatud publikatsioonina teatmeteos *Album Academicum ... 1632–1710* (1984). Need on saanud teadlaste kõrge hinnangu osaliseks ja tekitanud ühtlasi sügavat imestust, sest oma töömahukuse tõttu peetakse selliseid tulemusi võimalikuks üksnes terve suure kollektiivi tööna.

Tartu ülikooli ja ülikooli raamatukogu vanema perioodi allikate uurimine on aastate jooksul avardunud ja Arvo on kasvanud Euroopa varase uusaja akadeemilise ajaloo alal tubliks asjatundjaks. Laiemalt nähtavamaks on tema uurimissuund saanud vastavate näituste koostamisega, milline töö on jäädvustunud neljas uurimuslikus näitusekataloogis, näit. *Descartes ja tema ideede jõudmine Baltimaale 17. saj. ja 18. saj. algul* (1996).

Arvole ja tema töödele on jagatud tunnustust mitmetel konkurssidel ja seda kodust kaugemalgi. Teda on haaratud vastavatesse ekspertgruppidesse, teda kutsutakse esinema konverentsidele ja seminaridele või soovitakse kaastööd erialaväljaannetes ka Saksamaal, Soomes, Rootsis, Poolas jm. Põhjaliku allikatundmise, üldistava haarde ning detailse probleemikäsitlusega on tal õnnestunud luua oma publikatsioonidega nii uurimisbaase teistele kui ka esitada ise senitundmata fakte. Äratades ellu väärtuslikku minevikust, on ta oma töödega otsekui oma maa hea saadik.

On ilmselge, et selle kõigeni jõudjal peab olema raudne tahe, süsteemi- ja režiimikindlus. Aga midagi inimlikku ja argielugi pole Arvole ka võõras. Ta on hakkaja tehnikahuviline, suur loodusesõber ja rännumees, kindlasti nõudlik, kuid õiglane ja hea perekonnapea. See kõik on olnud talle samuti väga tähtis ja kõrvalseisja ei saagi kaaluda, mis on olnud see kõige tähtsam.

Kolleegid elavad kaasa Arvo suurele soovile näha paari aasta pärast teatmeteosena kaante vahel viimasel kümmekonnal aastal käsilolevat suurtööd *Eesti-, Liivi- ja Kuramaalt pärit üliõpilaste matrikkel 1561–1800*. Edasistes plaanides on rootsiaegse Tartu ülikooli senati protokollide publitseerimise jätkamine ja palju muudki, mille kordasaatmiseks soovime jaksu ja edu. Tahaksime loota, et Sa oma eneseteostuses ei jäta viimast sõna ajaloo-kandidaadi akadeemilisele kraadile, mida omad 1987. aastast. Üht oskaks siiski tahta Arvult senisest paremini — tunneta hoolsamini ennastsalgavuse piire töösse pühendumisel, et ei tuleks maksta lõivu oma tervisele.

Mare Rand

ENE KAART

50

Ene Kaart, neiuna Lomp, on sündinud 17. aprillil 1949. a. Tartumaal. Kooliaastad möödusid Tartus, 1967. a. lõpetas ta I keskkooli. Töö kõrvalt õppides omandas ta Tartu Riikliku Ülikooli kaugõppeosakonnas eesti filoloogiaeriala. Diplom on aastast 1979.

Ülikooli raamatukogus töötab Ene alates 1970. aastast, algul köitekojas, 1971. aastast hoiuosakonnas raamatukoguhoidjana.

Ene on väga aktiivse eluviisiga, alati liikvel, teda jätkub kõikjale — kolleegidki kadestavad tema pulbitsevat energiat. Olles sinasõber spordiga, on ta liikumissõprade klubi liige, käib võimlemas ja ujumas, harrastab rahvataansu. Suure loodusesõbrana võtab ta osa Looduskaitse Seltsi tegevusest.

Ene on hoolitsev ema oma kahele, praeguseks juba täiskasvanud pojale.

Kulla Jentson

LEA TRIKKANT

70

8. mail 1929 Viljandis Mältonite perre sündinud Lea kohta ei osanud ilmselt ei Lea ega keegi teine arvata, et temast pärast Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonna lõpetamist 1953. a. ei saa mitte jurist, vaid hoopis bibliograaf. Võime tõesti tänulikud olla asjaolule, et nõukogude plaanimajanduses aeg-ajalt ilmnenud ettearvamatute asjaolude tõttu just nimelt sel aastal polnud riigil kõiki koolitatud juriste nn. erialasele tööle võimalik suunata.

Töö Tartu Ülikooli Raamatukogus haaras Lea nii tõsiselt, et ta asus uuesti õppima ja 1962. aastal sai temast diplomeeritud raamatukoguhoidja-bibliograaf.

Lea on raamatukogus mitmeid ameteid pidanud, olnud muu hulgas 7 aastat õppe-raamatukogu juhataja selle asutamisest 1958. a. ja seega allüksuse tegelik rajaja, 12 aastat (1965–1977) direktori asetäitja teaduslal, vastutades raamatukogu teadusliku ja metoodilise töö, seminaride ja teaduskonverentside korraldamise ning arvukate publikatsioonide trükkitoimetamise eest. Igas töös põhjaliku ja väga kohusetundlikuna tuli neis ameteis mõnigi kord pisaraid valada.

1977. a. sügisel sai Lea valida, millises raamatukogu osakonnas tööd jätkata. Ta otsustas kataloogimisosakonna liigitamissektori kasuks. Ei saa siinkohal mainimata jätta, et liigitajad ja kataloogijad on tema valikuga väga rahul. Lea muutus kiiresti “omaks” ning vanema kirjanduse (ilm. enne 1945. a.) märksõnastamine ja märksõnakataloogide hooldamine sai headesse kättesse. Kuigi raamatukogu on tänaseks jõudnud n.-ö. elektronkataloogi aega, on kaartkataloogid päris kindlasti veel üsna pikka aega meie fondide avamisel väga olulised.

Lea koostatud bibliograafianimestik “Tartu Ülikooli perioodikaväljaanded 1802–1940” (Tartu, 1983) on püsiva väärtusega teatmeteos.

Lea on hea sõber kolleegidele, kes tihti naudivad tema hõrke küpsetisi ja mõnusaid seenelkäike Kiidjärve metsades.

Lea seltskonda hindavad *tüdrukud*, s.t. Lea klassiõed Tartu 2. Keskkoolist. Kena on kuulda, et jälle on *tüdruketel* plaanis kokku saada. Ja kõik need *tüdrukud* on nii noored!

Kahel viimasel suvel on Lea pere osalenud projektis “Eesti talu õpetab eesti keelt” ja ta on juba olnud “suvevanaema” kümnele vene lapsele Ida-Virumaalt. Uutel suvedel jätkatakse täie innu ja hoolega. Noorte sõprade ring, kellega südamlilikud suhted kestavad, aina kasvab.

Lea ja tema pere südamesoojust jätkub peale oma lastelaste ja suvelaste ka Mäe nt. lastekodu noormehele, kellele tugipere väga oluline on.

Helgi Laanes

LEILI HANSMANN

50

Leili Hansmann, neiuna Unt, on sündinud 12. juunil 1949. aastal Valgamaal. Ta lõpetas Valgas keskkooli ja 1973. aastal Tartu Riikliku Ülikooli vene keele ja kirjanduse erialal.

Raamatukogu tööpõldu hakkas Leili kündma 1981. aastal toonase Eesti Põllumajanduse Akadeemia raamatukogus. Ülikooli raamatukogusse tuli ta tööle 1995. aastal, praegu töötab õppekirjanduse osakonnas.

Leili armastus ja rõõm on võõrkeeled. Praegu õpib ta teist aastat rootsi keelt, soome keele omandas Tartu Ülikooli täienduskoolituses, saades soome keele ja kultuuri õpetaja lisaeriala. Kõrgeima taseme testi sooritas ta Soomes Oulu Ülikoolis. Uus eriala on Leilile andnud tööd nii tõlgina kui ka Tartu linna giidina ning ta on sellel alal pälvinud tunnustuse.

Leili on mitmekülgsete huvidega, loeb palju. Lugejatega suhtlemisel on ta vaba ja nõuandev, kolleegina seltsiv ja otsekohene, analüüsib olukorda ja ütleb siis oma arvamuse. Leili on täiskasvanud tütre ja poja ema, suure Jaani abikaasa ja väikese Jaani vanaema.

Maret Vanamb

KIIRA SCHMIDT

60

Kiira Schmidt sündis 25. augustil 1939. a. Tartus apteekri perekonnas, *Neitsi* tähtkujus, kaks päeva pärast kurikuulsa Molotov-Ribbentropi pakti sõlmimist. Ema oli saksa gümnaasiumi haridusega noor daam ja ristiisa kohustused võttis enda kanda tulevane peaminister Jüri Uluots. Isa surm ja alanud sõda varjutasid paljutõotava alguse ning viisid Kiira koos ema ja vanaemaga 1944. a. Järvamaale. Seal, Järva-Jaani Mittetäielikus Keskkoolis saigi alguse tema koolitee. Jõudnud Tartusse tagasi, jätkusid Kiira õpingud tollases 4. (pärastises 10.) 7-klassilises koolis ja juba hiljem 2. keskkoolis. Aastail 1958–1964 õppis keeleandekas Kiira Tartu ülikoolis oma lemmikala — saksa filoloogiat ja, tundmata erilist huvi õpetajaameti vastu, asus tööle Eesti Põllumajanduse Akadeemia raamatukogus, kust

mõne aasta möödudes, 25. märtsil 1968 sai oma filoloogilistele huvidele enam sobiva, vanembibliograafi koha Tartu Ülikooli Raamatukogus peatselt omaette üksusena formeerivas reserv-vahetusfondi osakonnas. Töö selles nõukogude raamatukogunduse tüüpskeemis ettenähtud üksuses tähendas tegelikult üle 400 000 trükiüksuse sisaldava, peamiselt vanema, kuni 1941. aastani ilmunud eesti-, vene- ja võõrkeelse kirjanduse kogu läbitöötamist, s. t. suunamist kas põhifondi, varuks või vahetuseks teiste raamatukogudega. Külmad ja karmid töötingimused kütmata Aleksander Nevski kirikus Sõbra tänaval ei heidutanud tollast noort kollektiivi, vaid kasvasid huvi vanaraamatu vastu, mis sai väljenduse vanade eksliibriste ja raamatumärkide registreerimistöös ning kulmineerus suurejoonelise näitusena *Omandimärkidega köited TRÜ Teaduslikus Raamatukogus*. Kiira üks tegevusvaldkondi oli sel ajal muuseas ka välisvahetuse pidamine põhiliselt saksa raamatufirmadega.

Mõistes töösuuna vahetamise värskendavat toimet ja soovides seada sammud kaasaega, asus Kiira 1975. a. tööle raamatukogu metoodikaosakonda, kus kahe aasta möödudes tõusis osakonnajuhatajaks. Raamatukogus tehtav metoodiline töö oli tollal suunatud peale oma maja ka ülikooli allüksuste ja Eesti kõrgkoolide raamatukogude juhendamisele. Ja seegi töö laabus tõrgeteta.

Kuid nagu ütleb laulusalm: *Vana arm ei roosteta ...* Kiira astus oma elus veel ühe otsustava sammu (kuigi ametiskaalas tagasi) ning sai käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna vanemraamatukoguhoidjaks. Nüüd võis jätkuda juba varem alustatud vana ja haruldase raamatu uurimine ja kirjeldamine: *K. Morgensteri isiklik raamatukogu* (1970), *Karl Morgenstern und seine Privatbibliothek* (1994), *Saksa 17. sajandi trükkis Tartu Ülikooli Raamatukogus* (1997) jt. tööd. Töötulemusi tutvustasid esinemised konverentsidel.

Uueks töösuunaks kujunes tegelemine vanade käsikirjatekstidega: Schardiuse autograafide kogu läbitöötamine.

Kiira asjatundlik, ladus ja ülepakkumistest vaba esinemisstiil on rõõmustanud meid alati tema koostatud arvukatel raamatunäitustel, millest võiks nimetada näitena seeriat *Rara zoologica* (1984), ... *oeconomica* (1986), ... *astronomica* (1987), ... *pharmaceutica* (1989) või *Philipp Melanchthon — 500*.

Tänu heale saksa keele oskusele on Kiira olnud aegade jooksul ekskursioonijuhiks paljudele väliskülalistele ja pälvinud tänusõnu kolleegide teadusartiklite tõlkimise eest. Kiira avar silmaring nii kirjanduse, teatri, eriti aga balleti ja muusika vallas on võrdväärne tema reisihuviga, mis realiseerus nii “suure kodumaa” avarustes kui ka nüüdisaegsete üleeuroopaliste võimaluste juures.

Kiira sõbralikkus, heatahtlikkus ning nooruslik uudishimu on teinud ta meeldivaks kaaslaseks kolleegide seas.

Ene-Lille Jaanson

KOIDULA PIIR

70

26. augustil 1999 seitsmekümnendat sünnipäeva tähistanud Koidula Piir alustas oma raamatukogukarjääri 16. juulil 1990, kui seljataha olid jäänud tööpäevad Tartu Ülikooli analüütilise keemia kateedris, pooljuhtide ja elektroluminestsentsi problemlaboratoriumis ning TA Füüsika Instituudis. Pikka uurimistööd ühte lausesse surudes võime öelda, et Koidula Piir uuris neis kollektiivides kiledes ja kristallofoorides sünteesi tingimusi ning nende füüsikalise-keemilisi, dosimeetrilisi ja optilisi omadusi. Kogu tema teaduslik tegevus oli seotud prof. F. Klementi poolt rajatud Tartu luminestsentsi koolkonna töödega.

Enne 1990. a. oli meie raamatukogu kaua vajanud, aga mitte leidnud inimest, kes oleks võimeline keemiaalast kirjandust teadusraamatukogule kohase asjatundlikkusega liigitama ja märksõnastama. Lisaks igapäevasele liigitamise-märksõnastamisele, said Koidula teadmised loodusteaduste alal peagi rakendatud ka UDK (*Universal Decimal Classification*) liigitustabelite eestindamisel. Eesti teadusraamatukogude liigitajate kollektiivse tööna esimest korda eesti keeles ilmuvates tabelites on füüsika ja astronoomia osa Koidula Piiri tõlgitud, ja UDK klassifikatsiooni see variant jääb aastateks liigitajate käsiraamatuks.

Koidula on hariduselt küll keemik, kuid tal on ka hea käsi ilusate ja uhkete lillede kasvatamisel. Lilled on õilmitsemas nii tema Tartu kodu aknail kui ka Elva armsas aias ning neid jätkub kolleegide laudu ja aedu ehtima.

Helgi Laanes

MALLE ERMEL

50

Malle Ermel on sündinud mööduva sajandi esimesel poolel — nii armastab ta ise vahel öelda. Ta on ettevalmistuse poolest ajaloolane — lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo osakonna 1974. a. Saatuse tahtel sai temast pärast ülikooli lõpetamist raamatukogutöötaja. Juba rohkem kui veerand sajandit tegutseb ta ülikooli raamatukogus tõeliselt universaalse töötajana, kel on ettekujutus kõikidest tööprotsessidest. Mitmekülgsus on arusaadav, teades, et ta on töötanud kaua aega raamatukogu teadussekretärina (1975–1988), raamatukogunduse labori teadurina (1988–1990), direktorina (1990–1995), personalijuhina (1995–1998) ja viimastel aastatel teadusosakonna pearaamatukoguhoidjana. Kõike nagenii haarata ei jõua ja nii on ta keskendanud oma tähelepanu ülikooli raamatukogu ajaloole, raamatukogunduse teooriale, raamatukogu töökorralduse üldistele küsimustele. Direktoriks oleku ajal pööras ta suurt tähelepanu raamatukogu automatiseerimisele ja aitas korraldada *on-line* kataloogi INGRID loomist. Ajaga kaasas käimine, et meie praegustes tingimustes mitte öelda, talle järelejäudmine on üks Malle Ermeli oluline iseloomomadus. Mõnigi kord, kui tegijate otsingul on vaikus juba piinlikuks muutunud, on ta püsti tõusnud ja öelnud oma raamatukogu nimel — teeme ära. Nii ongi sündinud ja arenenud mitmed suured ettevõtmised, olgu see *Bibliotheca Baltica*, iga-aastane F. Puksoo päev, eesti raamatukoguhoidjate VII kongress, kaasalöömine Eesti Raamatu Aasta üritustel. Ta pole nende käigus suunanud mitte ainult teisi, vaid teinud ka ise palju ära.

Tema hiljutisel juubelil jäi kõlama mõte — Malle viib täide kõik, mida ette võtab. Tegelikult oli igal õnnitlejal tema kohta midagi head öelda, ilma et oleks pidanud eelkõnelejat kordama.

Malle on läbinisti Tartu tüdruk, kes on siit eemal olnud vaid lühikest aega, selleks et tutvuda teiste riikide raamatukogude tööga, pidada ettekandeid võõrastes riikides (Saksamaal, Poolas, Taanis, Rootsis, Lätis, Venemaal, Leedus), võtta osa koosolekutest ja -olemistest teistes Eesti paikades, veeta suvesid maal — alul Hellenurmes, siis Koigeras ja nüüd Piigandi järve ääres.

Hain Tankler

LEIDA ALVER

75

Leida Alver, neiuna Wiesemann (1938. a-st Viljasaar), on sündinud 30. novembril 1924 Raplamaal Märjamaa vallas (end. Läänemaa) talupidajate 4-lapselise pere viimase lapsena.

Peale kohaliku Tolli algkooli lõpetamist 1937. a. jätkus haridustee Tallinna koolides: 1937–1940 Tallinna 3. Reaalkoolis, 1942/43 Tallinna Tehnikumis, 1944/45 Tallinna 1. Keskkoolis. 1945–1950 õppis Leida Viljasaar Tartu Riiklikus Ülikoolis inglise keelt ja kirjandust. Ülikooli lõpetamise aastal ta abiellus, uueks perekonnanimeks sai Alver. Abikaasa elu- ja töökoha tõttu Tartus tuli esialgu jääda koduseks, sest Tartus polnud vaba inglise keele õpetaja kohta.

1951–1954 töötas ta “Estonprojekti” Tartu filiaalis joonestaja-konstruktorina, 1954–1956 oli Võnnu Keskkoolis inglise keele õpetaja. Inglise keelt õpetas ta veel aastatel 1958–1975 ülikoolis õppeülesande täitjana.

Alates 1956. a. detsembrikuust on Leida Alver töötanud Tartu Ülikooli Raamatukogus erinevatel ametikohtadel (lepingulised tööd, raamatukoguhoidja, vanemraamatukoguhoidja, vahetus-reservfondi juhataja, pearaamatukoguhoidja välismaise kirjanduse komplekteerimise sektoris, olles selle sektori sisulise töö korraldaja).

1983. aastal otsustas ta, üheaegselt abikaasaga, pensionile jääda. Vabadust ei olnud kauaks, sest üsna pea kutsuti mõlemad tööle tagasi. Kuni lõpliku pensionile jäämiseni 1993. a. töötas Leida Alver raamatukogu rekataloogimise osakonnas.

Leida Alveri tööaastate jooksul taastusid raamatukogu suhted välismaa teaduslike asutustega, mis olid katkenud Teise maailmasõja ajal. Tollane rektor Feodor Klement väljendas oma kabinetis Leida Alveriga vesteldes soovi taastada ennesõjaaegsed välissidemed ning selle ülesandega tuli Leida Alver mitte üksnes toime, vaid laiendas tunduvalt ülikooli raamatukogu suhteid välismaaga. Leida Alver esines sageli raamatukogu erialapäevadel ja konverentsidel väliskirjanduse komplekteerimise teemadel. Raamatukogu tööde VIII köites on ilmunud tema “Tartu Ülikooli Toimetuste” vahetamine välismaa teadus-asutustega” (1990).

Tööst tulenev on olnud Leida Alveri reisihuvi, mis on viinud teda paljudesse Euroopa riikidesse ning mitmesse Ameerika Ühendriikide osariiki.

Inimesena on Leida Alver rõõmsameelne ja naerusuine, teistesse optimismi sisendav. Oma tööülesannetesse suhtus ta suurima tõsidusega. Tal polnud vajadust olla range ja nõudev, sest tema tööstiil äratas lugupidamist ning soovi töötada samamoodi.

Ludmilla Eeber

LEILI VELDI

70

Leili Veldi, neiuna Käär, sündis 12. detsembril 1929. aastal Viljandimaal Võlli külas talupidajate perekonnas. 1936. a. alustas Leili kooliteed Suure-Jaani algkoolis ja 1941/42. õppeaastal jätkas haridusteed Viljandi Hariduseltsi Tütarlaste Gümnaasiumis, mille lõpetas 1948. a. Samal aastal asus ta edasi õppima Tallinna Polütehnilise Instituudi majandusteaduskonnas, kust sai ökonomisti diplomi 1952. a.

Kuna Leilil olid humanitaaralased huvid, asus ta juba teisel aastal peale instituudi lõpetamist kaugõppe teel edasi õppima TRÜ ajaloo-filoloogiateaduskonna raamatukogunduse ja bibliograafia osakonnas. Vahepealsete dekreet- ja akadeemiliste puhkuste tõttu venis lõpetamine 1966. aastasse.

Majanduserialal töötas Leili 12 aastat. Ajavahemikul 4. jaanuar 1965 kuni 30. aprill 1986 oli Leili Veldi TÜR-i töötaja. Algul töötas ta mõned kuud laenusosakonnas, siis vabanes koht komplekteerimisosakonnas, kus vajati arvutamisoskusega inimest. Leili alustas raamatukoguhoidjana vahetussektoris, hiljem sai vanemraamatukoguhoidjaks ja kui 1. augustil 1971. a. moodustati arvestussektor, siis oli Leili kõige sobivam isik selle juhatajaks.

1977. a. avati uue filiaalina majandusraamatukogu, kus Leili asus juhatajana tööd korraldama. Sealt läks ta ka 1986. a. pensionile.

Tööd raamatukogus peab Leili huvitavaimaks ja isikut arendavaks ajajärguks oma elus. Peale otsese töökohustuste lisandus teaduslik töö, milleks olid raamatukogus ideaalsed võimalused.

Kui Leili asus tööle raamatukogus, oli ta viimase kursuse kaugõppe-üliõpilane. E. Kudu juhendamisel valmis diplomitöö "Tartu Ülikooli töötajate XIX sajandi ekspeditsioonid", mis sai aluseks ettekannetele mitmel teaduskonverentsil ja mida praegugi kasutatakse.

Leili ühendas oma majandusalased teadmised raamatukogunduslikega ja asus innukalt uurima raamatukogu ökonoomikat, pöörates erilist tähelepanu komplekteerimiskuludele. Nimetatud valdkond oli tollal Nõukogude Liidus uudne ja Leili uurimistulemused leidsid üleliidulist tähelepanu (ettekanne teaduskonverentsil, artikkel *Некоторые экономические аспекты в комплектовании Научной библиотеке Тартуского государственного университета // Научная организация труда в библиотеках. Москва, 1977*).

Leili abiellus 1953. a., lestetus 1993. Abikaasad on üles kasvatanud 3 last, keda võib tõesti pidada raamatukogu lasteks. Andekad lapsed — Enn inglise filoloogina, Thea arstina ja Madis klassikalise filoloogina — on elus hästi edasi jõudnud.

Leili peamisteks pensioniea hobideks on käsitöö-rahvakunst (kodukihelkonna rahvariided on Leilil enda tehtud algusest lõpuni, kangakudumisest tikkimiseni) ja perekonna ajaloo, oma juurte uurimine, millega alustas juba 1986. a. Alates 1990. a. kuulub Leili Veldi Eesti Genealoogia Seltsi liikmeskonda.

Tiiu Sade

EHA SAARMAA

75

Eha Saarmaa on ülikooli raamatukogus töötanud kaua aastaid (1961–1993), algul ajutiselt, rännates ühelt ametikohalt ja osakonnast teise. Igas tülikas asjas on ikka ka midagi head: nii õppis ta ära põhilised raamatukogutöö protsessid, sai tuttavaks raamatukogu ja inimestega. Üle 30 aasta töötas ta bibliograafi ja peabibliograafina praeguses teadusbibliograafia osakonnas. Eha kui tunnustatud teatmebibliograaf vastas väga-väga paljudele päringutele. Tema andis vähemteadjaile nõu, eriti kuningaid ja Eesti ajalugu ning arstiteadust puudutavates küsimustes, rääkimata teemadest nagu vene kirjandus, teater jne. Tartu Ülikooli ajalugu ja professoreid teadis ta peastki. Ega üliõpilasedki talle võõraks jäänud. Aastaid oli ta bibliograafiaõppuste “professor” arstiteaduskonna tudengitele, hiljem tuli õigus-teaduskonna noormeeste-leidudele isegi kursusetöö või referaadi teema valmis mõelda, ikka kartoteegi “Tartu Ülikool” ainekogu alusel. Õppejõud juba teadsid, et tudengeid raamatukogus hädasse ei jäeta. Eha teadmised on kulunud marjaks ära 1981. a. raamatukogukuu üle-eestilises mälumängus, kus TÜR-i 2. võistkond (U. Otsus, S. Mikelsaar, Ü. Must ja juubilar) saavutas 2. koha, ja üliõpilaste “treenimiseks” INFORMIIN-ist osavõtuks.

Eha on koostanud sügavasisulisi näitusi, neid emotsionaalselt tutvustanud ja kirjeldanud artiklites, näit. “Kes oli prof. Samson?” (Edasi, 2. veebr. 1984).

Eha panus ülikooli raamatukogu töösse on suur. Tartu Ülikooli ja tema isikute elu ning tegevus aastatel 1935–1940 on Eha bibliografeeritud sel ajal ilmunud suurematest ajalehtedest. Tema koostatud on rida bibliograafiaid: *Tartu ülikool kirjasõnas. 1–2.* (1983 ja 1990, esimest premeeriti üleriigilisel bibliograafia teemal võistlusel 1984); *Prof. Leo Schotteri tööde bibliograafia* (1987, kaasaut. A. Panov); *Professor Elmar Karu tööde bibliograafia* (1988, kaasaut. V. Vahing, L. Mehilane); *Hendrik Bekker : 29.12.1891–22.06.1925* (ilm. TÜ Toimetised nr. 956, (1992)); *Professor Peeter Põld : kirjanduse nimestik 1901–1994* (1994).

Märksõnastaja ja toimetajana (*Tartu Riiklik Ülikool : 1944.–1959. a. ilmunud tööde bibliograafia. 1-3.* (1985); *Professor Viktor Masingu trükitööd* (1985)) on ta olnud tugev ja innustunud kaastöötaja TÜ bibliograafia-aastaraamatute koostamisel tänaseni.

Peale toreda töö toimusid sünnipäevakohvid 21. detsembril, huvitavad vestlused, ägedad vaidlused, külaskäigud, humoorikad seiklused Tartus ja Emajõel.

Palju õnne ja tervist!

Maare Kümnik

LAINA KILK

75

Laine Kilk on põline tartlane. Ta sündis 22. dets. 1924. Kooliaastad möödusid Tartu Tütarlaste Gümnaasiumis, millele järgnesid õpingud Tartu Ülikoolis saksa filoloogia erialal. Peale lõpetamist sai Lainest viieks aastaks Võru I Keskkooli õpetaja.

Kodulinna tuli ta tagasi 1955. aastal, asudes peagi tööle ülikooli raamatukogus. Aastatel 1967–1980 oli ta bibliograafiaosakonna juhataja. Ehkki ametlikult jäi Laine 1981. aastal pensionile, töötas ta veel pikki aastaid teatmebibliograafia osakonnas edasi. Peaaegu lõplikult pensioneerus Laine alles 1993. aastal. Peaaegu sellepärast, et kui 1995. a. teatmebibliograafia osakond peaaegu väljasuremise piirile sattus, tuli Laine oma endistele kolleegidele appi ja aitas meid kõige raskemast üle.

Laine tegutsemisvaldkond on olnud väga lai, sest ta on tõeline humanitaar selle sõna kõige paremas ja laiemas mõttes. Sinna mahub teadustööga tegelemine (maailma esimesed teadusajakirjad *Journal des Sçavans* ja *Philosophical Transactions* TÜR-i kogudes), populaarteaduslike artiklite kirjutamine, omaaegse menüüürituse INFORMIIN organiseerimine ja populariseerimine, teaduskonverentsidel esinemine, tõlketööd, üliõpilaste juhendamine, loomulikult lugejate nõustamine jpm.

Laine töövoimet, energiat ja teadmishimu võib ainult kadestada. Alates 1997. aastast teeb ta kaastööd Max-Plancki Psühhiaatriainstituudile Münchenis (*Neue Dörptsche Zeitung* (1885–1914) läbivaatamine TÜ arstiteaduskonda puudutava materjali bibliografeerimiseks), kus tema tööd ja teadmisi hinnatakse väga kõrgelt.

Lainet kui inimest iseloomustavad ehk kõige paremini kunagiste kolleegide ütlused — sõbralik, huumorimeelega, teab kõike, ei ole kunagi näinud teda vihastamas ega häält tõstmas, isegi kui selleks põhjust on; tema juures tunned end turvaliselt; alati abivalmis; helge ja positiivne inimene. Ja kõige lõpuks — temasuguseid on väga vähe.

Lea Teedema

50. sünnipäev

koristaja **NIINA JAKOVLEVA** — 17. jaanuar

koristaja **TAMARA ZAIKINA** — 23. juuni

60. sünnipäev

riidehoidja **HILME-AASA KIVIMAA** — 21. jaanuar

koristaja **EILI LEIER** — 17. juuli

koristaja **JUHAN JUNOLAINEN** — 6. august

koristaja **MARGARITA KIRSANOVA** — 29. detsember

70. sünnipäev

uksehoidja **RICHARD ANNAMAA** — 20. juuni

75. sünnipäev

lukksepp **LEMBIT TATRIK** — 13. august

liftimehhaanik **MIHHAIL BENDT** — 17. juuni

IN MEMORIAM

VIRVE NAGEL
28.04.1924 – 16.04.1999

Vastu suurt kevadet, 16. aprillil lõppes Virve Nageli toimekas elu. Ees ei ole enam probleemideräga ega lahknevaid teid, ei rõõme, ei muresid ...

Virve Nagel sündis Tartus äriteenija August Nageli peres 28. aprillil 1924. Ta õppis Tartu VI Algkoolis (1932–1938), Tartu II Tütarlaste Gümnaasiumis (1938–1943). 1944. aastal astus Tartu Ülikooli veterinaariateaduskonda, kuid 1945 korraldas ülemineku arstiteaduskonna stomatoloogiasakonda. 1946 abiellus Virve Nagel maalikunstnik Kalju Nageliga ja kuna samal aastal sündis poeg Aimar, tuli õpingud ülikoolis katkestada. 1948 sündis teine poeg — Lemming. Ülikooliõpet jätkata ei olnud enam võimalik.

Virve Nageli tööaastad algasid Tartu Tarbijate Kooperatiivis müüjana (1947–1949). 1949–1954 oli ta Kunstifondi Tartu osakonna kaupluse juhataja, 1954–1956 ETKVL mänguasjade tsehhis mänguasjade valmistaja, 1956–1966 Tartu Kunstifondi nahkehistöö ateljees mänguasjade värvija.

1966. aastal seob Virve Nagel oma elu ülikooli raamatukoguga köiterestauraatorina, kellena ta oma kolleegide mälestustes ereda isiksusena meelde on jäänud. Virve oli suhtlusaldis, elurõõmus, vastutustunnet kõrgelt hindav töötaja. Ta on meenutanud: “Tulin tööle 16. augustil 1966, isiklik litokivi kaenlas, käes natuke nahka ja mitmesuguseid tööriistu. Õnneks on meie raamatukogus rohkesti kirjandust nii köite ajaloo kui ka -tehnika kohta, instruksioone, illustreeritud albumeid” (Raamat — aeg — restaureerimine VI, lk. 125). Kutsumus aina õppida, põhjalikult uurida ja analüüsida ning kõike uut konsepteerida viis Virve Nageli oma ametiala piires kõrge professionaalsuseni. Ta oli esimene atesteeritud köiterestauraator Eestis: Moskvast asunud atesteerimiskomisjon andis talle 1970. a. esimese ja 1980. a. kõrgema kategooria haruldaste köidete restaureerimise alal. Tema töölaual alustasid uut eluringi suurte kahjustustega vanad köited kreeka, inglise, prantsuse, vana-vene, idamaade jm. köitestiilide alalt, nende seas inkunaableid, pärgamentürikuid kaunite tekstide ja arvukate pitseritega, auaadresse, keerukaid nahkvutlareid ja -karpe, toorasid, manuskripte. Suur kaptaalide taastaja oli Virve samuti, kui vaid vähimigi fragment säilinud oli.

Virve Nagel oli alati nõus jagama oma rikkalikke teadmisi ühtviisi nii algajatele kui ka meistritele teistest restaureerimiskeskustest: Ermitaažist Eesti Rahvusraamatukogu, “Kanuti” ja muidugi Tartu asutusteni. Tema õpilaste arv 19 asutusest ulatub 30-ni. Virve Nageli restaureeritud ja hästi dokumenteeritud köited ei puudunud üheltki näituselt Tartus ja Tallinnas alates 1970. aastast. Praktilise töö kõrval jätkus tal alati tahet tutvustada oma töö tulemusi ettekannetes, artiklites, juhendmaterjalides.

Ei ole võimalik jätta rõhutamast Virve sügavat perekonna- ja koduarmastust, tema külalislahkust ja muutumatut sõprustunnet oma kolleegide vastu ka pärast raamatukogust lahkumist 1. veebruaril 1993. a. Koos Kalju Nageliga rajas ta võrdväärse partnerina suve-

kodu Peedumäel, majandas seda ja haris väikest armast aeda pikki aastaid. Suureks toeks oldi lapselastele, noorema poja kahe lapse üleskasvatamine ja koolitamine oli vanavane- mate kanda, hoolimata muret toonud tervisest, töökohustustest, oma eluaastate edenemisest.

Kuivõrd, või kas suudetakse mõista teerajajate pühendumust, nende panust püsi- väärtuste loomisel selles Eestimaale keerukate aastakümnete kontekstis, milles möödus Virve Nageli töörohke elu, nähtub aja kulgedes.

Elve-Viiu Klement

ERIKA NUGIN
17.02.1913 – 06.06.1999

Päikeselisel suvepäeval, 6. juunil 1999. aastal jõudis Erika, kauaaegne kolleeg paljudele meie töötajatele, Toonela kaldale. Ülikooli raamatukogus töötas Erika Nugin aastatel 1947–1983, kataloogimisosakonnas alates 1958. aastast.

36 pikka aastat töötas Erika raamatukogus. Kolleegid mäletavad teda tore ja rõõmsameelse inimesena.

Mälestus Erika Nuginist jääb soe...

KÜLLI LAUGASTE
15.03.1937 – 11.06.1999

Külli Laugaste sündis 15. märtsil 1937. a. üliõpilaste Eduard ja Gerda Laugaste, hilisemate Tartu ülikooli õppe- jõudude perekonnas esimese lapsena. Külli koolitee algas Tartu 2. Keskkoolis. Keskkoolidiplomi sai ta 1957. aastal Tartu 3. Keskkoolis.

Samal aastal astus ta TRÜ Ajaloo-Keeleteaduskonna eesti keele ja kirjanduse osakonda, kuid veel samal sügisel läks üle kaugõppeosakonda.

Ülikooli lõpetas Külli eriplaani alusel teatriajaloo alal 1965. aastal. Diplomitööd kaitses teemal “Eduard Vilde teosed teatrilavadel”, millega talle omistati filoloogi, kirjandusteaduse alal töötaja kvalifikatsioon.

Külli Laugaste esimeseks töökohaks (1957–1966) oli Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, kus ta töötas “mitte- kooseisulisena bibliograafiliste ülesannete alal” ja sekre-

tär-masinakirjutajana. 1966. a. septembrist oli ta Tartu Linna TSN kultuuriosakonna vaneminspektor.

1968. a. 1. maist sidus Külli oma elu peaaegu 25 aastaks Tartu Ülikooli Raamatukoguga, asudes raamatukoguhoidja kohale ajaloo-keeleteaduskonna raamatukogus. Samas oli ta lühikest aega asendanud töötajat juba 1960. ja 1962. aastal. Külli kogu raamatukoguteenistust täitis lugejateenindus — hiljem töötas ta vanembibliograafina õppekirjanduse lugemissaalis. Külli Laugaste lahkus ülikooli raamatukogust koondatuna 1. veebruarist 1993. a.

Filoloogi ja hea eesti kultuuriloo tundjana on ta andnud vene üliõpilastele praktilise eesti keele tunde ja töötanud Tartu linna tutvustajana ühingus "Teadus". Samuti on ta vahendanud ajalehte "Edasi" artikleid venekeelsetest ajakirjadest.

Küllil armastus ja huvi olid teater ja teatriajalugu. Juba ülikoolis õppimise ajal võttis ta osa näiteringi tööst ja esines kesksete osadega kümnekonnas näidendis. 1968. aastast oli ta E. Vilde nim. Tartu Rahvateatris koosseisuline näitleja.

Küllil lõi ka raamatukogus näiteringi, kellega esineti esimest korda raamatukogu aastalõpupeol. See traditsioon on jätkunud tänapäevani.

Palju aastaid oli Külli raamatukogus teatripiletite levitaja, hankides neil aegadel Tallinna Draamateatri populaarsetele suviste külalissetendustele väga nõutavaid pileteid.

Pensionieas avaldas Külli Laugaste ülikooli kirjastuses viis näidendikogumikku eesti vanemast dramaturgiast: J. V. Jannsen. *Näidendid* (1993); J. Kunder. *Näidendid* (1994); *Ilunäitlused* (1997); *Eesti esimesi tragöödiad* (1997); H. Vuolijoki. *Juuraku Hulda ja teised. Talulapsed. Justiina, Juuraku Hulda* (1999).

Küllil Laugaste suri 11. juunil 1999. a., ta põrm tuhatati ja maeti Tartu Vana-Jaani kalmistule vanemate kõrvale.

Maret Vanamb

SEMINARKA 100

Seminārium (lad. k.) — 'puukool, taimelava'.
Seminar — ... ülikoolis asutis, kus üliõpilased
 iseseisvalt töötavad teaduslike ülesannete
 lahendamisel ... (Eesti entsüklopeedia. Tartu,
 1936. Kd. 7. Vrg. 682/683).

Alguses

... oli 1889.–1895. a. Tartu ülikooli reform, millega osaliselt rakendati ellu 1884. a. ülenemaaline ülikoolide põhikiri ja mis tõi endaga kaasa ülemineku vene keelele nii õppetöös kui ka asjaajamises. Sellega seoses muutusid õppeplaanid, samuti üliõpilaste ja õppejõudude koosseis ning tekkis kõrgendatud vajadus uue õppekirjanduse järele. Vene kirjanduse ajaloo professor Jevgeni Petuhhov kirjutas mõni aasta hiljem,¹ et puudus oli eelkõige vene-, kuid ka inglisi- ja prantsuskeelsest kirjandusest, ning uute ainete õpetamine oleks olnud võimatu ilma spetsiaalsete eraldisteta ülikooli erivahenditest nende lünkade täitmiseks. Raamatukogu napist eelarvest tingitud uudiskirjanduse defitsiit oli tuntav varemgi. Vene keele ja slaavi keeleteaduse professor P. A. Viskovatov kurtis juba 1880-ndatel aastatel korduvalt, et tema ainetes annab tunda õppekirjanduse ja värske perioodika puudus.² Nii pöördus ajaloo-keeleteaduskond professorite pealekäimisel korduvalt ülikooli ja riigikassa poole palvega eraldada raha vene keelt, kirjandust, slaavi filoloogiat, vene ajalugu ja geograafiat käsitleva õppekirjanduse ostmiseks. Sama teed käisid kõik teaduskonnad, kuid humanitaarid olid selles osas ilmselt ühed aktiivsemad. Et hangitud kirjandus oleks üliõpilastele maksimaalselt kättesaadav, tegi tollane ülikooli raamatukogu direktor, vene ajaloo professor J. F. Šmurlo ettepaneku asutada õppeprotsessi toetuseks spetsiaalne üliõpilasraamatukogu.³ Taolise, pearaamatukoguga seotud raamatukoguvõrgu olemasolu oli tollal Venemaa kõrgkoolides üsna levinud.⁴ Ka ülikooli valitsuses ning ajaloo-keeleteaduskonnas leidis mõtte toetust ja nii loodigi **1. mail 1899. a. Keiserliku Jurjevi Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilasraamatukogu** algkapitaliga 200 rubla, mis eraldati ülikooli erivahenditest.⁵

Raamatukogul oli algselt neli osakonda: klassikaline filoloogia, vene filoloogia, vene ajalugu, keskaja ajalugu. Hiljem lisandusid veel uusaeg ja üldajalugu. Iga osakonda juhtis vastava eriala professor, kes vastutas kirjanduse hankimise eest. Nad tellisid peakogust dublette, koostasid katalooge, esinesid rahataotlustega, pöördusid erinevate organisat-

¹ Петухов Е. В. Императорский Юрьевский, бывший Дерптский, университет за сто лет его существования (1802–1902). Санкт-Петербург, 1906. Т. 2 : университет в последний период своего столетнего существования (1865–1902). С. 118.

² *Ibid.* С. 117.

³ Dubjeva, L. Tartu Ülikooli Ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilasraamatukogu aastail 1899–1919 // *Kleio*. 1997. Nr. 4. Lk. 23.

⁴ Dubjeva, L. Ajaloo-keeleteaduskonna raamatukogu asutamine // TRÜ Teadusliku Raamatukogu 9. teaduskonverents "Raamatukogu ajaloo küsimusi" 16.–17. VI 1982 : ettekannete teesid. Tartu, 1982. Lk. 70.

⁵ *Ibid.* Lk. 71.

sioonide ja isikute poole palvetega annetada kirjandust ning olid ise aktiivsed annetajad. Osakondade koostised andsid seetõttu selgelt märku oma juhtide eri- ja huvialadest.⁶ Kuigi raamatukogu paisus kiiresti ja muutus teaduskonnale oluliseks asutuseks, rahuldati vajadus omaette ruumide järele alles 1918. aasta I semestri alguseks, kui endise kreeka-õigeusu kiriku ruumidest eraldati üks selleks otstarbeks.⁷ Seni aga asusid erinevate osakondade raamatud peahoone eri paikades. Üliõpilasraamatukokku saabunud kirjandus kanti ülikooli pitsatiga kinnitatud nõorraamatutesse (iga osakonna oma eraldi), mis olid kasutatavad kataloogina, aga täitsid ka inventariraamatute osa.⁸ Aastatel 1901–1910 vene filoloogia osakonda lisandunud raamatute kataloog on ilmunud ka trükis.⁹ Meie kataloogispetsialist Ljudmila Dubjeva on üliõpilasraamatukogu nelja osakonna nõorraamatutest lugenud kokku 2726 kirjet, kuid tema arvates oli kogu tegelik maht ilmselt suurem.¹⁰ Tõenäoliselt läks suur osa kirjandusest Esimese maailmasõja aegu kaduma, sest 1919. aastal oli peakokku üle anda ainult 200 köidet.¹¹ Hiljem peakogust uuesti tagasi saadud raamatud paistavad praegu riulis hästi silma tänu oma ühetaoliste kaunitele köidetele.

Nii loodi alus tulevasele seminariraamatukogule.

Ja siis

... oli aeg sealmaal, et 1. detsembril 1919. a. avati Tartu Ülikool eestikeelse rahvus-ülikoolina. Struktuuriliste muutuste käigus oli endisest ajaloo-keeleteaduskonnast saanud filosoofiateaduskond¹² ja uuendusena loodi õppetoolide juurde seminarid. Kuna filosoofiateaduskonnas ei olnud ruumipuudusel võimalik neid kõigi õppetoolide juurde sisse seada, siis asutati 1919. aasta novembris ühtne filosoofiateaduskonna seminar, kuhu koondati kõikide õppetoolide raamatukogud. Vastsündinu sai nimeks **filosoofiateaduskonna seminariraamatukogu**¹³ ja asukohaks taas endise kreeka-õigeusu kiriku ruumid. Koguteos "Tartu" kirjutas selle kohta, et "ülikooli peakere 3. kord kuulub suurelt osalt filosoofia seminarile".¹⁴

Peale ülikooli varade reevakueerimist Voronežist anti seminariraamatukogule üle rohkem kui 600 nimetust varem üliõpilasraamatukogule kuulunud kirjandust, lisaks peaaegu 200 nimetust venekeelset ilukirjandust Jurjevi ülikooli üliõpilaste ühiselamu raamatukogust

⁶ Dubjeva, L. Tartu Ülikooli Ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilasraamatukogu aastail 1899–1919 // Kleio. 1997. Nr. 4. Lk. 24.

⁷ TÜ arhiiv, nim. 5, s. 140, l. 13.

⁸ Dubjeva, L. Tartu Ülikooli Ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilasraamatukogu aastail 1899–1919 // Kleio. 1997. Nr. 4. Lk. 25.

⁹ Каталог книг студенческой библиотеки историко-филологического факультета Императорского Юрьевского университета : словесное отделение. Юрьев, 1911. 44 с.

¹⁰ Dubjeva, L. Tartu Ülikooli Ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilasraamatukogu aastail 1899–1919 // Kleio. 1997. Nr. 4. Lk. 25.

¹¹ Puksov, F. Ülikooli Raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Tartu, 1929. Lk. 302.

¹² Tartu ülikooli ajalugu 1632–1982. Tallinn, 1982. Kd. 3 : 1918–1982. Lk. 34.

¹³ Põld, P. Tartu Ülikool 1918–1929 // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Tartu, 1929. Lk. 92.

¹⁴ Põld, P. Tartu ülikool // Tartu. Tartu, 1927. Lk. 661.

(J. Liivi t. 4) ja 51 nimetust ülikooli keskmuseumist. Viimaste hulgas oli kaks haruldust eesti keele kohta: J. H. Rosenpläneri *Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache* (1813–1832) ja A. Thor Helle *Kurzgefasste Anweisung zur ehstnischen Sprache* (1732). Lisa saadi veel ülikooli lektoriumilt, Õpetatud Eesti Seltsilt, Rootsi Kirjanduse Seltsilt, samuti peakogust dublettide näol.¹⁵

Ülikooli raamatukogu tegi sel perioodil kaks suuremat raamatuostu, millest osa suunati seminariraamatukokku. Nii lisandus inventariraamatute andmetel 1223 nimetust saksa keele õppejõu ja raamatukoguhoidja, kunagise Õpetatud Eesti Seltsi presidendi Wolfgang Schlüteri kogust. Need raamatud käsitlevad peaaesjalikult saksa keelt ja kirjandust, klassikalisi ning soome-ugri keeli, sealhulgas on ÕES-i toimetisi ja Schlüteri enda töid. 124 nimetust tuli juurde saksa keele ja klassikaliste keelte lektori Gustav Schönbergi kogust — ka need on valdavalt erialased.

Nagu praegugi nii ka siis sai raamatukogu suurt abi annetajatelt, kes tookord olid enamikus ülikooli õppejõud. Tuntumatest võiks nimetada J. Jõgeveri, K. Krohni, L. Kettust, J. M. Eisenit ja J. Bergmanni, kellelt lisandus fondidesse üle 150 nimetuse valdavalt nende enda töid.

Nii oli siis 1920-ndate aastate alguseks, s.o. väga lühikese ajaga loodud ca 4000-köiteline erialaraamatukogu.

F. Puksoo andmetel¹⁶ toimus kuni 1940. aastani kirjanduse muretsemine peakogu komisjoni poolt teaduskonnale eraldatud summa piires, kusjuures teaduskonna nõukogu jagas saadud summa õpetoolide vahel — algul kõigile võrdselt ja hiljem vajaduste järgi. Tähelepanuväärne oli õppejõudude aktiivsus ettepanekute tegemisel — kust kohast ja mida tellida. Eriti paistsid selles osas silma G. Suits ja P. Tarvel. Käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas on säilinud õppejõudude tellimislehtede kartoteegid, kust võib näha, et enamik nende soove ka täideti. Raamatuid osteti kodu- ja välismaistest raamatukauplustest, antikvariaatidest, samuti eraisikutelt. 1924. a. osteti eesti keele professori J. Jõgeveri kogust 49 nimetust raamatuid soome-ugri keelte kohta, sealhulgas H. Gösekeni *Manuductio ad Linguam Oesthonicam* (1660) ja A. W. Hupeli *Ehstnische Sprachlehre* (1780). Samal aastal osteti üldajaloo professori H. Oldekopi kogust 22 saksa-, prantsus- ja venekeelset ajaloo-raamatut ja hiljem slaavi filoloogilt G. L. Masingilt keeleteaduslikku kirjandust.¹⁷ Kui peakogu sai endale suure osa Raadi mõisa omanike Liphartite raamatukogust, siis dubletid anti ülikooli allasutustele, sealhulgas seminariraamatukogule.¹⁸ Jätkuvalt tuli juurde annetusi — kuni 1940. aastani lisandus nii üle 200 nimetuse. Oma teoseid kinkisid W. Anderson, A. Kallas, J. Mägiste, A. Saareste, O. Loorits, V. Ernits jpt.

1940. aastaks oli inventariraamatute andmeil seminariraamatukogus üle 16 000 eks. kirjandust, mis oli jaotatud 13 osakonda ehk nn. seminari. Kuna teaduskonna raamatukogu sisaldas õpetoolide juures asunud seminaride raamatukogud, siis säilitatigi see liigendus.

¹⁵ Grišan, A. TRÜ ajaloo- ja filoloogiateaduskonna raamatukogu 1919–1981 : Diplomitöö. Tartu, 1985. — TÜ üldajaloo õpetoolis.

¹⁶ Puksoo, F. Tartu ülikooli raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toimetised. Tartu, 1968. Vihik 224. Lk. 39.

¹⁷ Grišan, A. *Op. cit.* Lk. 35.

¹⁸ Puksov, F. Ülikooli Raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Tartu, 1929. Lk. 303.

Need 13 seminari olid: ajaloo (A. S.), filosoofia (F. S.), pedagoogika (P. S.), keeleteaduse (K. S.), rahvaluule (R. S.), inglise (I. S.), germaani (G. S.), romaani (Ro. S.), kirjanduse (Ki. S.), soome-ugri (Su. S.), slaavi (S. S.), etnograafia (Etn. S.) ja vene kirjanduse (V. Ki. S.) seminari kogu. Neist suurim oli keeleteaduse ja väikseim vene kirjanduse seminari kogu. (Etteruttavalt võib öelda, et see liigendus on säilinud tänapäevani, ainult et vene kirjandust paigutatakse nüüd slaavi seminari.) Etnograafiaalane kirjandus telliti ja vormistati kuni 1948. aastani õppetooli juures, kataloogikaardid asusid seminariraamatukogus, aga raamatud ja diapositiivid olid Eesti Rahva Muuseumis.¹⁹ Kaks suurt ja väärtuslikku kogu — vana ajaloo ja klassikalise filoloogia seminar — anti 1930-ndate aastate algul üle klassikalise muinasteaduse instituudile ja nad asusid klassikalise muinasteaduse muuseumis. Esimene neist tagastati raamatukogule 1998. a. lõpul (ca 250 nimetust), aga teine moodustab praegu põhilise osa klassikalise filoloogia õppetooli raamatukogust.

Algselt paigutati kogudes raamatuid saabumise (aja) järgi, 1928. aastast sai aga valdavaks süstemaatiline paigutus. Ja need süsteemid võisid olla väga erinevad. Näiteks filosoofia seminari kogu jaotus lähtuvalt keeleprintsibist: I osakonnas oli venekeelne kirjandus (enamik Jurjevi ülikooli üliõpilasraamatukogust), II osakonda kuulusid võõrkeelsed raamatud ja III osakonda, mis moodustati hiljem, pandi raamatud juba saabumise järjekorras. Pedagoogika seminaris oli kaks osakonda ja seal oli jaotus ilmselt kappide järgi — kui üks sai täis, alustati teist osakonda. Ka inglise seminari kogu jaotus kaheks — ühes oli ilukirjandus ja teises keeleteadus. Germanistika kogus, millele pani aluse Rootsi Kirjanduse Seltsi poolt annetatu, oli alguses neli osakonda, kusjuures kolmes esimeses oli kirjandus saabumise järjekorras, aga neljanda moodustasid sõnastikud. Hiljem tehti juurde veel viies jaotus, kuhu pandi kogu germanistika (v. a. sõnastikud) ja siis esimesi osakondi enam ei täiendatud. Slaavi seminari kogu, mis sisaldab palju Jurjevi ülikooli üliõpilasraamatukogust pärit raamatuid, moodustati alles 1920-ndate aastate lõpul ja kõigepealt paigutati kirjandus sinna saabumise järgi. 1930. aastast on olemas ka II ja III osakond, esimeses on raamatud slaavi ja balti keelte kohta, teises aga slaavi ilukirjandus ja kirjandusteadus. Kirjanduse seminari, mis sai alguse W. Schlüteri saksakeelse kirjanduse kogust, on aegade jooksul liigitatud väga erinevaid raamatuid. Lisaks venekeelsetele (paigutati hiljem slaavi seminari kogusse) ka kõigis neis keeltes, mille jaoks ei olnud omaette fondi. 1934. aastast jäi III osakonda eestikeelne ilukirjandus, lisaks eesti autorite tööd kõigis keeltes, ja II osakonda kirjandusteadus, kunst ja muu mitte-eestikeelne ilukirjandus. Selle fondi vanemat, I osa enam ei täiendatud.²⁰ Praegu on seminaride kogudes paigutus jälle saabumise järjekorras — see kergendab tunduvalt laenuaja tööd ja lühendab lugeja ooteaega. Kõik vanad osakonnad on aga säilinud, neid ainult ei täiendata enam.

Filosoofiateaduskonna seminariraamatukogu raamatud kajastusid tähestikkataloogis, kus eesti-, vene- ja võõrkeelsed kirjed olid liidetud ühtsesse ladina alfabeeti. Kuna raamatud paiknesid kappides, siis koosnes kohaviit kolmest osast: seminari nimetus, kapi number ja raamatu järjekorranumber kapis. Sinisest kartongist kataloogikaardid asusid kuni 1924. aastani lahtiselt kastides, siitpeale aga juba spetsiaalses kataloogikapis.²¹ Ühise koondkata-

¹⁹ EAA, f. 2100, nim. 5, s. 259, l. 94.

²⁰ Grišan, A. *Op. cit.* Lk. 16–23.

²¹ Grišan, A. *Op. cit.* Lk. 41.

loogini jõuti ülikooli raamatukogus alles 1934. aastaks. Juba 1927. a. oli tolleaegne filosoofiateaduskonna dekaan K. Ramul teinud ülikooli valitsusele vastava ettepaneku, kuid nagu selgus, oli probleem peakogus juba ammu päevakorral ja ainus takistus selle lahendamisel oli kvalifitseeritud tööjõu puudus. F. Puksoo ettepanekul võeti tähtajaliselt tööle u. 10 inimest, kelle palk saadi ülikooli erivahenditest ja kes kirjutasi allasutuste raamatukogudes leiduva kohta ca 100 000 kaarti.²²

Rääkides filosoofiateaduskonna raamatukogu kujunemisest, ei saa mööda minna selle juhatajaist, kes kõik olid tähelepanuväärsed isiksused. Juhataja valiti teaduskonna nõukogu poolt õppejõudude hulgast ja ta töötas ühiskondlikel alustel. Ta vastutas raamatute tellimise ja väljaostmise eest, lahendas kaadri- ja majandusküsimusi. Raamatukogu esimene juhataja oli slaavi keelte ja kirjanduse professor M. Vesmer, talle järgnes saksa filoloogia professor W. Wiget, keda vahepeal asendasid eesti ja võrdleva rahvaluule professor W. Anderson ja indo-euroopa keeleteaduse professor E. Kieckers. Aastatel 1932–1935 kandis seda ametit Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor H. Kruus ja tema järel ajaloolane J. Vasar. Viimased valitud sel perioodil olid inglise filoloogia professor A. Oras ja läänemeresoome keelte professor J. Mägiste. Prof. Mägiste oli seminariraamatukogu eesotsas kuni 1944. aastani.²³

Laenutamise ja fondide valvamisega tegeles korraldaja, kellele võeti abilisi, kui raamatuid palju kaotsi hakkas minema või tuli tarvidus pikendada lahtiolekuaega. Arvestades seminariraamatukogu suurust ja töökoormust, muudeti 1938. aastal korraldaja koht vanemraamatukoguhoidja kohaks ja korraldajabist sai raamatukoguhoidja.²⁴ Kuni 1940. aastani said lugejad raamatuid koju laenata kell 11–14, lugemissaal oli avatud kl. 9–18.²⁵

Kokkuvõtvalt võib öelda, et seminariraamatukogu oli teaduskonna vajadusi arvestades hästi komplekteeritud. Kirjandus oli enamikus võõrkeelne, sest kuigi õppetöö ülikoolis toimus eesti keeles, oli endiselt tähtsal kohal võõrkeelne trükisõna. Kogu sisaldas rariteete XVI, XVII ja XVIII sajandist, vana perioodikat ja haruldasi esmatrukke. Kuna peakogus puudusid õpikud, mis oleksid koondanud üliõpilasi lugemissaali, ja kuna ilma raamatukogu juhataja loata ei laenutatud ka ilukirjandust, oli üliõpilastel mõistlikum töötada seminaraamatukogude ruumides, auditooriumide läheduses, sest seal leidis õpikuid suuremal arvul.²⁶

Tormised neljakümnendad ja järgnevad aastakümned

... tõid kaasa ülikooli järjekordse reorganiseerimise ja uue põhikirja (9. oktoobrist 1940), mille järgi filosoofiateaduskonnast sai ajaloo-keeleteaduskond. Seminariraamatukogu jätkas ametlikult **ajaloo-keeleteaduskonna raamatukoguna**, jäädes aga rahvasuus endiselt seminarkaks. See nimi toimib siiani, vaatamata raamatukogu vahepealsele elukohamuutusele ja rääkimata arvukatest ametlikest nimemuutustest.

²² Riives, H. Kataloogimine ja kataloogid // Tartu Ülikooli Toimetised. Tartu, 1990. Vihik 910. Lk. 80–81.

²³ EAA, f. 2100, nim. 5, s. 259, l. 107, 108, 120, 144.

²⁴ EAA, f. 2100, nim. 5, s. 159, l. 134.

²⁵ Grišan, A. *Op. cit.* Lk. 49.

²⁶ Puksoo, F. Tartu ülikooli raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toimetised. Tartu, 1968. Vihik 224. Lk. 39.

1941. a. jaanuaris taheti teaduskonna raamatukogu hajutada kateedrite vahel, aga tänu tolleaegse juhataja prof. A. Orase sekkumisele seda siiski ei tehtud.²⁷ Lisaks nimele tegi muutuse läbi ka raamatukogu fond. Üliõpilaste haridus- ja kultuuritaseme tõstmiseks oli koheselt vaja muretseda marksismi-leninismi klassikute teoseid ning muud ideoloogilist kirjandust. Varsti alanud sõda ja sellele järgnenud Saksa okupatsioon katkestasid selle protsessi mõneks ajaks. Kuna töö ülikoolis oli häiritud ja lugejaid vähe, tegeldi põhiliselt järelkomplekteerimisega — muretseti eestiaegset ilukirjandust ja saksakeelset teaduskirjandust.²⁸ Paraku läks lõviosa hangitust hiljem erifondi kui ideoloogiliselt kahjulik. Inventari-raamatute andmetel kadus sõjakeerises mitmesugustel põhjustel umbes 400 raamatut (näit. märge: põles ära G. Suitsu kodus). Need 62 kastitait kirjandust, mis Saksa okupatsiooni lõpukuudel Läänemaale evakueeriti, toodi varsti tagasi ja anti juba 1945. a. algul taas lugejate käsutusse.²⁹

Sõja lõpul oli ajaloo-keeleteaduskonna raamatukogus üle 23 000 köite.³⁰ Kõige suuremad olid ajaloo, germaani ja kirjanduse seminari kogu, kõige vähem oli raamatuid slaavi kogus. Aga vahepeal oli aset leidnud sündmus, millest ei saa üle ega ümber — 25. oktoobril 1944 loodi Glavliti korralduse alusel peakogu erihoiuosakond, kuhu aastatel 1945–1974 võeti seminarkast rohkem kui 4500 raamatut. Inventariraamatute ja ülikooli raamatukogu arhiivis säilinud aktide põhjal võib öelda, et kõige rohkem kannatasid ajaloo, germaani ja kirjanduse, hiljem soome-ugri ja etnograafia seminari kogu. Kõigepealt suunati erihoidu Saksamaal ilmunud ideoloogiliselt vale kirjandus, siis kirjandus, mis oli ilmunud Saksamaa kohta, samuti NSVL kohta välismaal ilmunud kirjandus. Eestikeelsetest trükistest rändasid erihoidu *Ajalooline Ajakiri* ning Eesti Vabariigis ilmunud õpikud. Peab ütlema, et Glavlit hoidis pidevalt kätt ajaloo pulsil. 5. oktoobril 1953 võeti erifondi Beria kõne J. Stalini matustel, mõni aeg hiljem Stalini biograafia, siis jõudis järjekord Molotovi, Malenkovi ja Bulganini kätte. Kõige viimasena korjati ära juudi autorite tööd. 1940-ndate aastate lõpul, 1950-ndate algul võeti erifondi ajakirja *Eesti Kirjandus* aastakäigud 1906–1940, samuti arvukalt eesti klassikute (Tuglas, Koidula, Tammsaare, Hindrey jne.) teoseid. Oma kirjas rektorile (03.03.1951) viitas raamatukogu juhataja J. Madisson pearaamatukogu spetsfondi juhataja ettekirjutusele eraldada kohapeal erifondiks kõik alates 1917. aastast ilmunud võõrkeelne kirjandus ja asetada see eraldi lukustatavatesse kappidesse. Üpris resoluutses vormis vastas J. Madisson, et see ei ole võimalik kas või juba sellepärast, et pole vastavat ruumi ega mööblit.³¹

Ruumipuudus kimbutas seminarkat enamiku sellest ajast, kui ta paiknes ülikooli peahoones. Kuni 1941. aastani oli raamatukogu käsutuses 6 ruumi, peale sõda hakati neid järjest eraldama teiseks otstarbeks, nii et varsti pidid lugejad, raamatud ja töötajad ära mahtuma ainult kahte lugemissaali. Raamatud paiknesid kappides kahelt realt ja osa oli lihtsalt laua peal hunnikus, mis juhataja sõnul oli “seaduste ja määrustega rangeimalt

²⁷ Tamul, S. Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskonna allasutuste ainelisest olukorrast aastail 1940–1944 // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. Tartu, 1991. Vihik 25. Lk. 57.

²⁸ Tamul, S. *Op. cit.* Lk. 57.

²⁹ TÜ arhiiv, nim. 5, s. 16, l. 6.

³⁰ TÜ arhiiv, nim. 5, s. 6, l. 16.

³¹ TÜ arhiiv, nim. 5, s. 10, l. 21.

keelatud”.³² Lisaks halvenes sanitaarne olukord sedavõrd, et järgmine juhataja E. Laas tellis ühelt tudengilt kriitilise artikli ajakirjanduse tarvis. Loo ilmumine tõi raamatukokku remondi, idee autorile aga seletuskirja.³³ Ruumipuudus leevendus veidi 1962. aastal, kui seminarkale tagastati kaks lugemissaali,³⁴ aga sõjajärelne olukord selles osas taastus alles 1975. aastaks.³⁵

Seminarka 1960. a. detsembris. Foto: Urm

³² TÕ arhiiv, nim. 5, s. 140, l. 5.

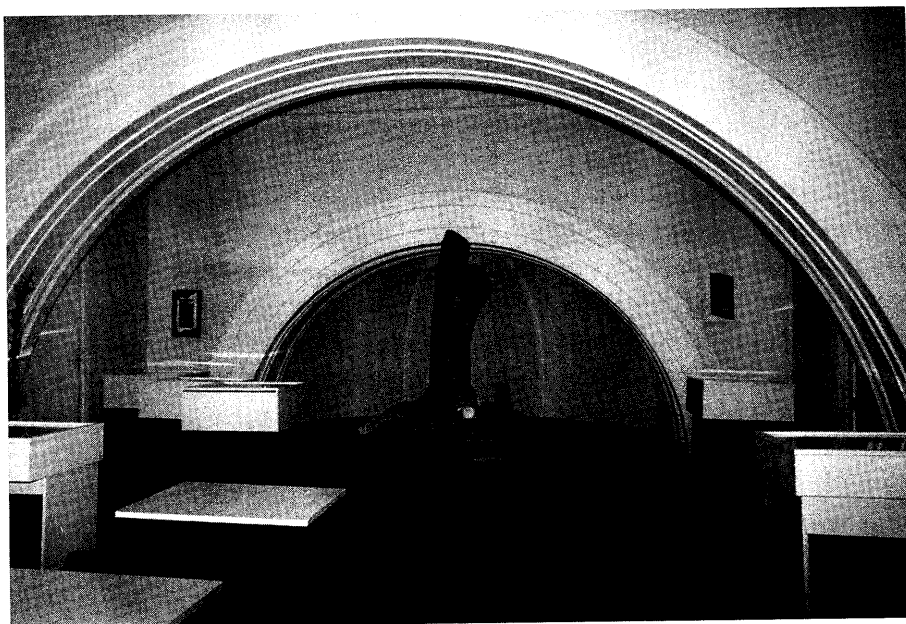
³³ TÕ arhiiv, nim. 18/1-k, s. 160, l. 98.

³⁴ TÕ arhiiv, nim. 5, s. 218, l. 2.

³⁵ Grišan, A. *Op. cit.* Lk. 81.

Sündmus, mis rüüstas nii raamatukogu ruume kui ka fonde, oli ülikooli peahoone põleng 1965. aasta 21. detsembril, mil tules hävis 4122 köidet. Peale kohese täieliku inventuuri läbiviimist saadi kogude suuruseks 39 543 eksemplari.³⁶

Kuni 1950. aastani komplekteeris ajaloo-keeleteaduskonna raamatukogu kirjandust iseseisvalt selleks ettenähtud rahasumma piires. Edaspidi läks raha rektori käskkirja (nr. 9, 24.03.1950) alusel peakogu käsutusse ja erialaraamatukogude juhatajad pidid oma ostuarved direktori juures viseerima,³⁷ mis oli suhteliselt formaalne. Raamatuid telliti teaduskonna õppejõudude kaasabil ja kirjastuste temaatiliste plaanide alusel (eesti-, vene- ja võõrkeelne eraldi) raamatukauplustest ja Tallinna Bibkolektorist. Perioodikat muretseti ajakirjanduslevi kaudu. Uuendusena sai olulist kirjandust tellida ka mitmes eksemplaris.

Humanitaarraamatukogus saab vaadata ka raamatunäitusi. Foto: A. Viinalas

Varem valiti raamatukogule juhataja teaduskonna õppejõudude hulgast kolmeks aastaks, kuid kuna 1954. aastast hakkas juhatajat määrama peakogu direktor, siis soovitas teaduskond talle abiks kolmeliikmelise brigaadi ajaloo, filoloogia ja kirjanduse eriala-õppejõududest.³⁸ Referentide süsteem toimis vahelduva eduga — aruandeid lugedes kohtab

³⁶ TÕ arhiiv, nim. 5, s. 218, l. 3.

³⁷ Veldi, L. Raamatukogu komplekteerimine // TRÜ Toimetised. Tartu, 1977. Vihik 423. Lk. 36.

³⁸ TÕ arhiiv, nim. 5, s. 140, l. 4.

vahel kurtmisi, et referente ei õnnestu kuskilt kinni püüda, kui tellimislehed saabuavad. Viimane teaduskonna poolt valitud juhataja oli üldajaloo dotsent Julius Madisson aastatel 1946–1954,³⁹ kellele mitu aastat asendajat ei leitud. Alates 1958. aastast on raamatukogus juhatajad olnud Elfriede Laas, Tiia Vahtra, Helju Kern, Kersti Kikkas, Sirje Nilbe ja praegu teeb seda tööd Sirje Madisson.

Ikka ajaga sammu astudes. Humanitaarraamatukogu töökas kollektiiv rõõmustamas uue arvuti üle. Paremalt: Kadri Pettai, Kersti Pedak, Silja Härm, arvuti, Sirje Madisson, Sirje Toomla ja Erika Haar.

Foto: A. Viinalas

1972. aastast mindi ülikooli raamatukogus üle tsentraalsele komplekteerimisele ja kataloogimisele, s.t. et erialakogud hakkasid kirjandust saama peakogu komplekteerimis-osakonnast akti alusel. See kergendas tööd tunduvalt, kuna koos raamatutega saabusid ka kataloogikaardid. Siiski tuli täiendkirjete jaoks kaarte käsitsi dubleerida. Ka uutes oludes said erialakogud kirjanduse tellimisel sõna sekka öelda, samuti oli vajadusel võimalik esitada peakogule oma järelkomplekteerimissoovid. Kahjuks töötas referentide süsteem endiselt viletsalt ja nii lähtus raamatukoguhoidja tellimust esitades ikka oma sisetundest.

³⁹ Grišan, A. *Op. cit.* I.k. 71.

Loomulikult seadis ka ajastu piirid komplekteerijate tahtmistele ja võimalustele, seda eriti võõrkeelse kirjanduse osas. Aga nii või teisiti oli teaduskonna raamatukogu fondides 1980. aastaks üle 50 000 raamatu.

Kõuepilved ja kolimine

Kaks korda on seminarika saatus kaalul olnud ja mõlemal korral tõusid üliõpilased ja õppejõud oma raamatukogu kaitseks. Kui 1980. aastal taheti peahoone ruumid vabastada ja raamatud Leningradi mnt. ühiselamusse viia, tekkis diskussioon, mis jõudis Tartu ja Tallinna ajalehtedesse. Hans Luik kirjutas ülikooli lehes,⁴⁰ et peab vist midagi suurt ja tarka teoksil olema, et nii palju filolooge ühe mütsi alla mahub. Professor Kalju Põldvere lisis samas, et see pisike raamatukogu kuulub peahoone juurde nagu aula ja fassaadisambad ning Juhan Peegel kinnitas, et seminarika on üks omalaadsemaid erialakogusid just tänu asjatundlikule komplekteerimisele. Peale legendaarset aulakoosolekut 26. veebruaril 1980, kui rektor ja üliõpilased olid asja energiliselt arutanud, lubati seminarikale vabaneva õppe-raamatukogu ruumid ülikooli vanas kirikus peahoone vahetus läheduses. Kodulinna ajaleht pühendas raamatukogu avamisele uues kodus kaks aastat hiljem terve esilehekülje pealkirja all *Seminarka taassünd*.⁴¹

Teist korda läks hädasti abi vaja 1995. aastal, kui äsjasaabunud skandinavistika välislektorid leidsid üksmeelselt, et neile kõlbaks küll kirikus seminare pidama hakata. Usuteaduskonna dekaan Kalle Kasemaa märkis oma kirjas rektorile (16.10.1995),⁴² et lisaks väärtuslikele kogudele on sellel raamatukogul väga soodne asend, mis tagab talle kindla lugejaskonna, kiire teenindamine ning mõnusad tööttingimused. Toetuseks ütles hea sõna ka filosoofiateaduskonna dekaan Ago Künnap.

1990. aastal sai seminarika järjekordse ametliku nime — humanitaarraamatukogu —, mida on lugejate poolt korduvalt kritiseeritud. Kui 1996. aastal toimus ülikoolis majanimede konkurss, tegi komisjon eesotsas Tullio Ilometsaga ettepaneku kinnitada hoone välisseinale silt kirjaga "Seminariraamatukogu".⁴³ Aga kuna sellele ei järgnenud rektori kinnitust, siis sinna see asi jäi.

Lõpetuseks või jätkuks

Praegu on humanitaarraamatukogu hoidlas ja lugemissaalis kokku üle 70 000 säiliku, mis jagunevad 13 seminarikoguks. Suurim on kirjanduse kogu oma kahe pea võrdse osakonnaga (u. 13 000 nimetust), millest üks sisaldab antiikkirjandust, kirjandusteaduslikke ja kunstialaseid teoseid ning teises on eestikeelne ilukirjandus ja eesti kirjandus teistes keeltes. Aastatel 1989–1990 lisandus siia u. 700 nimetust eesti pagulaskirjandust ja välismaal ilmunud eestikeelset tõlkekirjandust. Nimetuste arvult umbes sama suur on ajaloo seminari kogu oma kolme osakonnaga, veidi väiksem (u. 9000 nim.) on slaavi kogu, millest

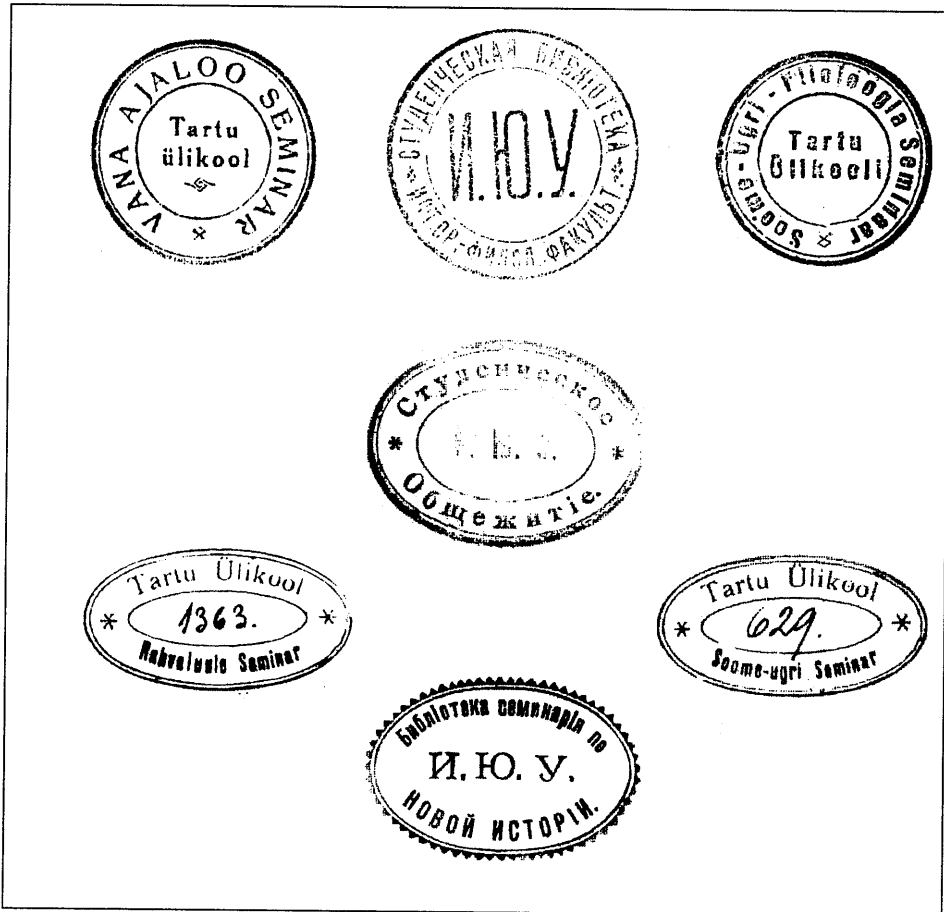
⁴⁰ Seminarka peahoonest ära? // Tartu Riiklik Ülikool. 1980. 22. veebr., nr. 5.

⁴¹ Zimmer, E. Seminarka taassünd // Edasi. 1982. 24. detsembr., nr. 294.

⁴² Kirja koopia autori valduses.

⁴³ Ilomets, T. Ülikooli majanimede konkursi senised tulemused // *Universitas Tartuensis*. 1996. 12. jaan., nr. 1.

praegu täiendatakse ühte osakonda. Kui 1991. aastal taastati Tartu Ülikoolis usuteaduskond, siis moodustati sealsete tudengite tarvis usuteadusliku seminari kogu, mis sisaldab praegu-seks üle 5000 nimetuse. Sama palju on kirjandust ka germaani ja inglise, veidi vähem (alla 3000 nimetuse) aga keeleteaduse, romaani, pedagoogika, filosoofia ja rahvaluule seminari kogus. Päris tilluke, veidi üle 300 nimetuse, on etnograafia kogu — nagu juba eespool mainitud, jäid varem sinna kuulunud trükised Eesti Rahva Muuseumile. Eraldi memoriaal-koguna säilitatakse keeleteadlase, slavisti, bibliofiili, karskustegelase ja kauaaegse ülikooli õppejõu Villem Ernitsa raamatuid.

Templeid seminarka raamatutest

SÜNNIPÄEV

Raamatukogul on ca 3000 kojulaenusõigusega lugejat — need on filosoofia, usu- ja sotsiaalteaduskonna üliõpilased ja magistrandid-doktorandid ning õppejõud muudelt erialadelt. Teised ülikooliga seotud raamatukogukülastajad saavad kasutada 80 kohaga lugemissaali avafondi, tellida hoidlast kirjandust kohalkasutamiseks, tutvuda värskel perioodikaga ning vajadusel laenutada raamatukogukaardi vastu trükiseid 24 tunniks koju. Lugemissaalist eraldatud osas saab teha otsinguid Internetis, sealhulgas elektronkataloogis INNOPAC, lugeda meile, paljundada, vaadata mõnda raamatu- või kunstinäitust ja kui vaja, siis puhkenurgas lõõgastuda. Eriti sobib lugemissaal neile, kes armastavad vaikset töökeskkonda.

Aeg on näidanud, et sellised paigad, kus tudengid saavad õppetöö toimumise koha vahetus läheduses “iseseisvalt tegelda teaduslike ülesannete lahendamise” on vajalikud ja seepärast ka elujõulistena püsima jäänud.

Sirje Madisson

***LIBER DATICUS BIBLIOTHECAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS 1999***

Jaanuar

- Autorid 11** Haige uurimine. Tallinn, 1996.
- Iraani Saatkond Helsingis 2** Socio-Economic Information Handbook on Islamic Conference Organization's Member Countries. Teheran, 1997. * Mutahheri. Man and Universe. Shohada, 1997.
- G. v. Pistohlkors 1** Johansen. Balthasar Rüssow als Humanist und Geschichtsschreiber. Köln, 1996.
- N. Lossom 1** Lichtenbergs Bücherwelt. Göttingen, 1989.
- Rootsi Saatkond Eestis 1** A Human Rights Message. Borås, 1998.
- International Association of Music Libraries 9** Muusikaalane kirjandus.
- J. Kalam 4** Kalam. Sissejuhatus kiirguste valda. Tallinn, 1996.
- E. Korkeamäki 1** Korkeamäki. Sata tulista vuotta. Tampere, 1996.
- Eläinlääketieteellinen korkeakoulu 1** Karemaa. Vanhan tieteenalan nuori korkeakoulu. Jyväskylä, 1995.
- V. Sermat 1** Siirala, Kulonen. Syvissä raiteissa. Porvoo, 1991.
- J. Paulaharju, M. Sinerma 1** Paulaharju, Sinerma. 39. kadettikurssi 35 vuotta, 1990. Vantaa, 1990.
- A. Forsius 1** Forsius. Tietämisen riemu ja tuska. Lahti, 1996.
- Eesti Rahvusraamatukogu 43** Chemical Abstracts. Biochemistry Sections. Vol. 73, 75–79, 84–85.
- T. Eskola 2** Eskola. Water Lilies and Wings of Steel. Helsinki, 1997. * Eskola. Kuva-Aulanko. Helsinki, 1997.
- P. Reinikainen, M. Rantanen 1** Reinikainen, Rantanen. Parantajat. Helsinki, 1992.
- H. Lehväslaiho 1** Lehväslaiho. Fauna. Helsinki, 1998.
- A. Reijonen 1** Random House Webster's Dictionary of Scientists. New York, 1997.
- Soome Instituut 3** Joukkoviestintä Suomessa. Porvoo, 1994. * Vierula. Pinnalle. Jyväskylä, 1990. * Express 5. Workbook. Helsinki, 1995.
- M. Sandberg 705** Meditsiiniajakirjad.
- E. Aruja 23** Safranski. Ein Meister aus Deutschland. München, 1994. * Drewermann. Tiefenpsychologie und Exegese. Bd. 1–2. Olten, 1984–1985, 1991. * Teadus- ja ilukirjandus.
- U. Ahven 1** Eesti topograafiline ülevaatekaart. 1938.

K. Kikas 1 Personal der Kaiserl. Universität zu Dorpat nebst Beilage. 1885. Sem. I. Dorpat, 1885.

E. Aruja 26 Bioloogia-, astronoomia-, keemia- ja matemaatikaalane kirjandus, ilukirjandus.

Veebruar

E. Aruja 15 Teadus- ja ilukirjandus.

E. Silm 16 Seeriad "The New Face of War" ja "Mysteries of the Unknown".

R. H. Haynes 1 Prevention of a Biological and Toxin Arms Race and the Responsibility of Scientists. Berlin, 1991.

Banco Central de Reserva del Peru 1 Annual Report 1997. Peru, 1998.

U. S. Environmental Protection Agency 8 Keskkonnakaitse-, loodusuringutealane kirjandus CD ROM-idel.

Jõgeva maavanem M. Paavel 5 Etnilised vähemused Eestis, nende tänased probleemid ja tulevik. Mustvee 2. konverents 21.–22. nov. 1997.

L. Järlestad 2 Järlestad. Alla helgons dag. Göteborg, 1998.

G. J. Elken 1 Pollot. Grand Theft and Petit Larceny. San Francisco, 1993.

N. Hollberg 1 Album Fratrum Dorpatensium. München, 1998.

The World Bank 1 My Turn Essays. New York, 1993.

E. Silm 26 *National Geographic Society* raamatud, sarjad "Lost Civilizations", "The Cultural Atlas of the World" jm.

E. Aruja 13 *Varia*.

Ed. Züblin AG 1 Züblin : 100 Jahre Bautechnik, 1898–1998. Stuttgart, 1998.

D. A. Loeber 1 Loeber. Regaining Independence — Constitutional Aspects: Estonia, Latvia, Lithuania. S. l., 1998.

Eesti Avatud Ühiskonna Instituut 5 Filantroopia ja kolmas sektor Eestis. Tallinn, 1998.

K. Arusoo 8 Lorents. Süsteemse käsitluse alused. Tallinn, 1998.

H. Mändar 5 Mändar. Röntgendifraktsiooni kursus: difraktogrammide saamine, töötlemine ja analüüs. Tartu, 1999.

M. A. Jusim 1 Юсим. Макиавелли в России. Москва, 1998.

N. V. Sinaiskaja 2 Синайская. Круг жизни. Рига, 1998.

TÜ vene keele õppetool 1 Тыняновский сборник. Вып. 10. Москва, 1998.

M. Abel 1 Одинец, Якубсон. Проекторы и базисы в нормированных пространствах. Санкт-Петербург, 1998.

Московский общественный научный фонд 1 Салыгин. Теократическое государство. Москва, 1999.

F. Kuhharenok 1 Набоков. Комментарий к роману А. С. Пушкина "Евгений Онегин". Санкт-Петербург, 1998.

- Eesti Elukvaliteedi Keskus 3** Laste ja noorte infoteatmik. [1998].
- A. Mölder 2** Eesti Metallikunstnike Liidu kataloog. [Tallinn], 1997. * Skulptuur. I. k., 1995.
- V. Masing 7** Separaadid.
- E. Aruja 27** Teadus- ja ilukirjandus.
- T. Meikar 2** Eesti metsanduslik bibliograafia. 1. Saksa- ja venekeelsed metsanduslikud kirjutised (aastani 1918). Tartu, 1998.
- K. Tarvainen 2** Vesterinen, Winter. Eesti lugemik. Helsingi, 1936. * Poliitikka ja merkkimiehiä. Helsinki, 1935.
- E. Aruja 15** Teadus- ja ilukirjandus.
- International Association of Music Libraries 4** Smithsonian Institution. Bureau of American Ethnology. Bulletin 53, 61, 80, 90.
- P. Olesk 5** Eesti Panga strateegiline arengukava. Tallinn, 1999. * Eesti Maapanga juhtum. * Eesti Maapanga juhtum. Lisad. * Eesti Maapank. A Case Study. * Eesti Maapank. A Case Study. Annex.
- Austria Vabariik 6** Gürtler, Schmid-Bortenschlager. Eigensinn und Widerstand. Wien, 1998. * Steurer. Psychologie der Umweltpolitik. Frankfurt am Main, 1998. * Geschlecht und Eigensinn. Wien, 1998. * Hülsmann. Läufege Zeichen. Wien, 1999. * Wagner-Haselbauer. Ausbildung zum Volksschullehrer. Frankfurt am Main, 1999. * URTIA 1998, 1.
- L. Poots 2** Häädemeeste kool 120. Pärnu, 1994. * Häädemeeste raamatukogu 1926–1996. Häädemeeste, 1996.
- R. Blum-Russaku perekond 3** Влюм. Перерастание народно-демократической революции в революцию социалистическую в Венгрии. Тарту, 1959. * Влюм-Русак. Перерастание народно-демократической ... [Ленинград], 1961. * Влюм-Русак. Проблема революции в общественной мысли второй половины XIX века. Тарту, 1974.
- A. Otsa 5** Keeleteadusealane kirjandus, ilukirjandus.
- H. Mändar 14** Mändar. Röntgendifraktsiooni kursus. Tartu, [1998].
- J. Leis 2** Leis. Conformational Dynamics and Equilibria in Amides. Tartu, 1998.
- I. Leito 2** Leito. Studies of Brønsted Acid-base Equilibria in Water and Nonaqueous Media. Tartu, 1998.
- S. Toomla 1** Kuulsad sakslased idast. Tallinn, 1998.
- Märts**
- U. Kokassar 19** Kokassar. Toiduainete säilitusviisid ja tervis. Tartu, 1999.
- R. T. Lindroos 51** Ilukirjandus.
- J. Tooming 1** Gesenius' Handwörterbuch. Leipzig, 1886.
- Modern Language Association 163** Keele- ja kirjandusteadusealane kirjandus.

- Московский общественный научный фонд 1** Конституционное право: восточно-европейское обозрение. № 3 (24). Москва, 1998.
- A. Raun 2** A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure, and Style. Washington, 1964. * Jespersen. Language. London, 1954.
- R. T. Lindroos 4** Davies. The Deptford Trilogy. New York, 1987. * Buruma. Voltaire's Coconuts. London, 1999. * Keneally. A Family Madness. London, s. a. * Carter. Nights at the Circus. London, 1992.
- E. Aruja 11** *Varia*.
- J. Alaots 5** OIE A-nimekirja haigused. 1998.
- V. Türk 2** Külvimees. Tartu, 1998.
- H. Jaanusson 2** Balodis. Det äldsta Lettland. Uppsala, 1940. * Clark. The Mesolithic Settlement of Northern Europe. Cambridge, 1936.
- K. Kasemaa 6** Saksakeelsed religioonialased raamatud.
- Prof. S. J. Nekljudov 16** Живая старина 1994, 1–3; 1995, 1–4; 1996, 2, 4; 1997, 1–3; 1998, 1–4.
- J. Uibu 1** Uibu. Eesti rahvastiku tervis XXI sajandi künnisel. Tallinn, 1997.
- Kultuuriministeerium 4** Kultuuriseadused. Tallinn, 1999.
- Bundesminister für Bildung und Wissenschaft der BRD 1** Lexikon der romantischen Linguistik (LRL). Bd. 2. Tübingen, 1991.
- D. L. Tšavtšanidze 1** Чавчанидзе. Феномен искусства в немецкой романтической прозе: средневековая модель и ее разрушение. Москва, 1997.
- Õdede Ühing 7** Tervis ja õendushooldus. Tartu, 1998.
- H. Mändar 1** World Directory of Crystallographers. 9. ed. 1995.
- S. Härm 2** Uus testament. Laulud. Soome Piibliselts, 1991.
- E. Aruja 4** Stine. The Biology of Sexually Transmitted Diseases. Dubuque, 1992. * Mader. Introduction to Biology. Dubuque, 1994. * Lipschutz. Schaum's Outline of Theory and Problems of Linear Algebra. New York, 1991. * Halpern. Schaum's Solved Problems Series: 3000 Solved Problems in Physics. New York, 1988.
- O. Lindqvist 1** Tønnessen, Johnsen. The History of Modern Whaling. London, 1982.
- EELK Usuteaduse Instituudi raamatukogu 4** Kraack-Luther. Rosen aus dem Meer und andere Erzählungen. Berlin, 1991. * Kraack-Luther. Allein, mein Gott, mit Dir. Berlin, 1992. * Kraack-Luther. Sie lebten und sie starben. Berlin, 1991. * Kraack-Luther. Kindlich durchs Leben. Berlin, 1993.
- L. Sofonea 1** Romanian Millenary Civilization in „Astra“ Museum Sibiu. Sibiu, 1995.
- Библиотека-фонд „Русское Зарубежье“ 99** Vene emigrantlik kirjandus, ilmunud peamiselt Pariisis.
- T. Zvereva 1** Зверева и др. Глееобразование в таежной зоне и изменение поверхностно-глеевых почв при сельскохозяйственном использовании. Петрозаводск, 1997.

- J. Družnikov 7** Дружников. Собрание сочинений. Т. 1–6. Балтимор, 1998. * Дружников. Виза в позавчера. Балтимор, 1998.
- TÜ vene keele kateeder 3** Wortman. Scenarios of Power. Princeton, 1995. * Baltic-Russian Relations in the New Geopolitical Framework. Princeton, 1998. * A szinonimitásról. Budapest, 1998.
- E. Aruja 11** Loodusteadustealane kirjandus. Nabokov. Stone.
- B. Meissner 2** Burger. Politik und politische Ethik bei F. W. Foerster. Köln, 1968. * Linn. Zur Einschätzung sowjetischer Bedrohung in der Westdeutschen überregionalen Tages- und Wochenpresse. Bonn, 1983.
- M. Graham 1** Graham. On Reincarnation. Miami, 1998.

Aprill

- E. ja T. Tarik 1** Pildikesi Taaralinna aguleist ja häärbereist ehk Juhtumeid raamatukoguhoidja rahulikust ja turvalisest elust. Tartu, 1998.
- V. Masing 1** Kult. Kosmos-Pilzfibel. Stuttgart, 1978.
- K. Dobrzyńska-Cantwell 1** Dobrzyńska-Cantwell. An Unusual Diplomat. Dobrzyński Biography. London, 1998.
- K. Tarkpea, H. Voolaid 10** Laboritöid füüsikast. Tartu, 1999.
- V. Masing 1** Matulevičiūtė. Systematic and Syntaxonomic Structure and Dynamics of the *Magnocaricetalia elatae Pignatti* (1953) 1954 Order Communities in Lithuania. Vilnius, 1998.
- Eesti Pank 10** Rahapoliitiline ülevaade: 1998. a. II poolaasta. Tallinn, 1999.
- V. Masing 3** Проблемы геоэкологии и экологическая безопасность городских агломераций. Гомель, 1998. * Кавтарадзе. Обучение и игра. Москва, 1998. * Dynamics of Mire Ecosystems of Northern Eurasia in Holocene. Petrozavodsk, 1998.
- M. Laidre 1** 175 Jaar Universiteit Gent. Ghent University 1817–1992. Gent, 1992.
- Общество „Мемориал“, музей „Пермь-36“ 2** Тоталитаризм в России (СССР) 1917–1991 гг.: оппозиция и репрессии. Пермь, 1998. * Годы террора. Пермь, 1998.
- S. Issakov 8** Slavistikaalane kirjandus.
- A. Viira 1** Kirsiõiedetsember. Tartu, 1995.
- A. Künnap 2** Иваницкий. Основы общей и контрастивной аспектологии. Кемерово, 1991. * Иваницкий. Методология, методы и приёмы современного языкознания. Кемерово, 1994.
- S. Issakov 1** The New Russian Diaspora: the Russians Outside the Russian Federation in the Former USSR. S. 1., 1994.
- Prof. V. M. Šurõgin 1** Шурыгин. Теория обтекания тел со струями. Москва, 1998.
- Московский общественный научный фонд 1** Конституционное право: восточно-европейское обозрение 1998, 4 (25); 1999, 1 (26).

- S. ja B. Linnér 29** Rousseau. Collection complete des oeuvres. T. 1–4, 6–22, 31. Deux-Ponts, 1782–1789. * Goethe. Briefe aus der ersten Hälfte seines Lebens. München, 1910. * Sainte-Beuve. Portraits de femmes. Paris, s. a. * Sainte-Beuve. Portraits littéraires. T. 1–3. Paris, s. a. * Sainte-Beuve. Les grands écrivains français. T. 1–2. Paris, 1926.
- A. ja T. Reijonen 5** Robins. General Linguistics. London, 1980. * The New International Webster's Student Dictionary of the English Language. [New York], 1997. * Milton's Poems. London, 1966. * Hopp. Norwegian History Simplified. Bergen, 1965. * Sweet's Anglo-Saxon Primer. Oxford, 1980.
- V. Stadler-Labhart 1** Zürcher Taschenbuch 1999. Zürich, 1998.
- J. Feldman 10** Фельдман. Поэтическая серия. 1–9. 1996. * Избранное из 9-ти книг. 1996.
- Kirjastus „Contra Mundum Books“ 1** Kelley. The Impulse of Power. Minneapolis, 1998.
- M. Hanso 5** European Journal of Forest Pathology 1981, Vol. 11.
- E. B. Deksnis 1** Deksnis. Eiropas apvienošanās: integrācija un suverenitāte. Rīga, 1998.
- Z. J. Kosztołnyik 1** Kosztołnyik. Hungary in the Thirteenth Century. New York, 1996.
- Eesti Akadeemiline Raamatukogu 1** Аладьев и др. Основы информатики. Москва, 1999.
- S. Cimermanis 1** Cimermanis. Zveja un zvejnieki Latvijā 19. gadsimtā. Rīga, 1998.
- R. Raag 2** Tillhagen, Dencker. Svenska folklekar och danser. Del 1–2. Stockholm, 1949–1950.
- M. Chavarri Dupuy 1** Gran Enciclopedia del Perú. Barcelona, 1998.
- K. Thomasson 2** Strömholm. Levande ansikten. Stockholm, 1994. * De lärdas bibliotek. Stockholm, 1993.
- S. ja B. Linnér 5** Поэтика. Budapest, 1982. * A Treasury of Russian Spirituality. London, 1952. * Глазов. Тесные врата. London, 1973. * Бахтин. Вопросы литературы и эстетики. Москва, 1975. * Зернов. Вселенская церковь и русское православие. Paris, 1952.
- L. Poots 28** India st toodud turismialane kirjandus. Pisitrükised.
- K. Soonets 25** Peamiselt vanem eestikeelne ja *Estonica*-alane kirjandus.
- L. Suurorg 5** Suurorg. Mittenakuslike haiguste riskitegurite esinemine kooliõpilastel 1997/98. õppeaastal. Tallinn, 1999.
- TÜ üldkeeleteaduse õppetool 1** Финско-русский словарь. Москва, 1977.
- E. F. Ossipova 1** Осипова. Ральф Уолдо Эмерсон. Ленинград, 1991.
- M. Titma 5** Социальное расслоение возрастной когорты. Москва, 1997.
- S. V. Tsvinski 2** Цивинский. Новые идеи: реабилитация классической физики. Москва, 1999. * Сидоров. Борьба идей в современной физике. Москва, 1999.

Mai

- H. Mardiste 71** Blekinges Natur 1969, 1972. * Sveriges Natur 1945–1956, 1958. * Skånes Natur 1972–1974.
- J. Reiljan 3** Reiljan. Maaelust. Majandusest. Riigist. Tartu, 1999.
- Raamatuvaramu 10** Giddens. Kolmas tee. Sotsiaaldemokraatia uuestisünd. Tallinn, 1999.
- Eesti Akadeemiline Raamatukogu 3** Ajastu stiilitunnuste säilitamine konserveerimisel. Gooti, renessanss- ja barokkstiil köitekunstis. Met. kogumik. 1. Tallinn, 1999.
- B. Meissner 3** Siegers. Staatsnotrecht. Köln, 1969. * Weidinger. Die Kapitulation als wehrstrafrechtlicher Tatbestand. Köln, 1969. * Kerbusch. Die Bindung an Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts. Köln, 1982.
- M. Hanso 6** European Journal of Forest Pathology 1983, Vol. 13.
- R. T. Lindroos 21** Ilukirjandus.
- Московский общественный научный фонд 1** Конституция Российской Федерации. Москва, 1997.
- Iraani Saatkond Helsingis 7** Islami-, meditsiini- ja kirjandusteadusealane kirjandus.
- Royal Danish Ministry of Foreign Affairs 1** Danish Exporters 1998.
- A. Ambre 4** Technology Review 1998, Vol. 101, No. 4–6; 1999, Vol. 102, No. 1.
- T. Anepaio 2** Приговор по обвинению И. Хинта, Л. Петерманн, Х. Тяхисте, У.-А. Лийка, Э. Кийза, Я. Кыдара, И. Плоома, Н. Бердела, Н. Рябчикова и А. Тойбермана. 1984.
- G. Zdanovič 2** Аркаим. Челябинск, 1995. * Кенинг и др. Синташта. 1. Челябинск, 1992.
- A. Valmeti pärandus eesti keele õppetoolist 22** Autoreferaadid.
- V. Hiie pärijad 130** Autoreferaadid, konverentside ettekannete teesid, TÜ trükised.
- G. Reimann 33** The Practitioner 1998, Vol. 242. * Prescriber 1998, Vol. 9. * Medical Monitor 1998.
- H. Moosbergi pärijad 10** Autoreferaadid, sepeeraadid.
- A. Bulõtševa 1** Булычева. Стиль и жанр опер Жана-Батиста Люлли. Санкт-Петербург, 1999.
- N. Andrejeva 1** Андреева. Прибалтийские немцы и российская правительственная политика в начале 20 века. Санкт-Петербург, 1999.
- Eesti Akadeemiline Raamatukogu 7** Trett. Hango kroonika. Stockholm, 1989. * Rajamaa. Kannatuse mängud. Stockholm, 1988. * Raamot. Mälestused. II. Stockholm, 1991. * Made. Eesti tee. Stockholm, 1989.
- S. V. Tsivinski 2** Цивинский. Перестройка в физике. Москва, 1999. * Цивинский. Научный базис теории антиотносительности. Москва, 1999.
- A. Didrik 1** Ansambel „Modus“. Live in Tartu. Moskva, 1998.

- B. Meissner 2** Brintzinger. Die ausländische Adelsgesetzgebung und der Adelsname im deutschen Internationalen Privatrecht. Göttingen, 1961. * Rausching. Rechtsprobleme der Suezkanal-Krise. Göttingen, 1958.
- H. Mändar 2** H. Mändar. Röntgendifraktsiooni kursus: difraktogrammide saamine, töötlemine ja analüüs. Tartu, 1996.
- S. ja B. Linnér 9** Raamatud Dostojevskist.
- H. Mardiste 10** Sveriges Natur 1915–1918, 1938, 1944.
- I. Loosme 2** Aktuse kava Pärnu kuurordi 100. a. juubeliks. Pärnu, 1939. * Kompus. Tallinn, the Capital of Estonia. Tartu, 1939–1940.
- TÜ rektoraat 2** Панич. „Медный всадник“ А. С. Пушкина: от мифа к вымыслу. Донецк, 1998. * Панич. История диалектики. Донецк, 1998.
- Majandusministeerium 2** Eesti majandusülevaade 1998–1999. Tallinn, 1999.
- L. E. Ljapina 1** Ляпина. Циклизация в русской литературе 19 века. Санкт-Петербург, 1999.

Juuni

Kiviloog 17 *Varia*.

- A. Leemet 1** Leemet. Merel on torm ... aga siis tuleb vaikus (luulet proosas). Kuressaare, 1998.
- A. Järvesoo 1** Aino Järvesoo : maalid, kollaažid, tikandid. Tõravere, 1998.
- S. ja P. Olesk 1** Saaremaa suvesimman Vikil 1985–1998: järjepidev kultuuritöö muuseumi õueiluks. Kuressaare, 1998.
- Eesti Teaduste Akadeemia 4** Eesti Teaduste Akadeemia juubeliaasta — 1998. Tallinn, 1999.
- Eesti Teaduslik Selts Rootsis 5** Bibliography of Scholarly Publications by Peter de Beauvoir Brock from 1951 to 1999. Toronto, 1999. * De Gaulle. Mémoires de guerre. (L'Appel) 1940–1942. Paris, 1954. * De Gaulle. Mémoires de guerre. (L'Unité) 1942–1944. Paris, 1956. * De Gaulle. Mémoires de guerre. (Le Salut) 1944–1946. Paris, 1959. * Pétrone. La Satiricon. Paris, 1960.
- ÜRO 5** Travelling Seminar: Environment and Development. New York, 1998. * Image and Reality. New York, 1998. * Violence Against Girls and Women: A Public Health Priority. New York, 1998. * Lee, Rhee. Social Impacts of the Asian Crisis: Policy Challenges and Lessons. New York, 1999. * Resolutions and Statements of the Security Council 1998. New York, 1999.
- International Monetary Fund 1** Summary Proceedings of the Fifty-Third Annual Meeting of the Board of Governors. October, 6–8, 1998. Washington, 1998.
- J. Biemond 1** Biemond. Gravito-magnetism. Eindhoven, 1999.
- J. Panksepp 1** Ethics in Research on Animal Behaviour. London, 1999.
- H. Clarck 1** Emmanuel *et al.* Accounting for Management Control. London, 1991.

- Department of Veterans Affairs, Baltimore 1** DeLisa. Gait Analysis in the Science of Rehabilitation. Baltimore, 1998.
- L. Teedema 1** Jahrbuch des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte. 1998, Bd. 6.
- R. Thomas 35** Saksa kirjanduse ajaloo, kunsti- ja kultuurialane kirjandus.
- Iraani Saatkond Helsingis 6** Molavi. Mathnavie Ma'navi. Teheran, 1993. * Islamic Republic of Iran. Teheran, s. a. * 4 raamatut islami usust.
- University of Pennsylvania Library 23** Humanitaarteaduslikud raamatud.
- L. Dubjeva 1** Dubjeva. Traditsiooniliste infootsüsteemide kujunemine Tartu Ülikooli Raamatukogus 19. saj. – 20. saj. algul. Tartu, 1999.
- Majandusministeerium 2** Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja Euroopa Liit. Tallinn, 1999.
- A. Suomela-Vaga 1** Kask. Eesti kirjakeele ajaloost. 1–2. Tartu, 1970.
- E. Silm 1** Lumiste, Kangroopool. Niguliste kirik. Tallinn, 1990.
- Kultuuriministeerium 1** Eesti lipp. Tallinn, 1999.
- R. Kõlli, I. Lemetti 10** Kõlli, Lemetti. Eesti muldade lühiiseloostus. 1: Normaalsed mineraalmullad. Tartu, 1999.
- Šiauliai raamatukogutöötajad 2** Vilniaus Dailės Akademijos senoji grafika. Vilnius. * Smilgys. Šiauliai. Kaunas, 1998.
- G. Reiman 93** Meditsiiniajakirjad.
- Põllumajandusministeerium 8** Struktuurifondide roll põllumajanduse ja maaelu arendamisel. Tallinn, 1998. * Põllumajandus ja maaelu. Ülevaade 1998. Tallinn, 1999. * Põllumajanduse säästva arengu pikaajaline strateegia. Tartu, 1997. * Pärn. HACCP: käsi-raamat toidukäitlejale. Tallinn, 1998.
- I. Veermäe 1** Veermäe. Jõusööda automatiseeritud selvesöötmise etoloogilised aspektid lüpsikarja pidamisel. Tartu, 1999.
- K. Adler 1** Contributions to the History of Herpetology. New York, 1989.
- L. Petina 1** De portret-galerij van de Universiteit van Amsterdam en haar stichter Gerard van Papenbroeck 1673–1743. Amsterdam, 1964.
- H. Taremäe 1** Webster's Collegiate Thesaurus. Springfield, 1988.
- Põlva Ühisgümnaasiumi 10-ndad klassid 1** Põlvepõllud: Põlva Ühisgümnaasiumi almanahh. Põlva, 1998.
- International Society of Nephrology, M. Ots 9** Nefroloogiaalane kirjandus.
- K. Roolaine, H. Salm** Roolaine. Skaudipoisina elu miiniväljadel. Kodu-, kooli- ja sõjapälestusi aastaist 1925–1945. Valga, 1999.
- Soome Bahá'ide Rahvuslik Vaimne Haldusnõukogu 1** Esslemont. Bahá'u'llah ja Uus Ajastu. Turku, 1989.
- Tallinna Bahá'i Kogudus 1** Kõned Pariisis. 'Abdu'l-Bahá kõned Pariisis 1911. aastal. Tallinn, 1998.

- Leedu Muusikaakadeemia 2** Lietuviu liaudies muzika. [Vilnius], 1998. * Pinu pinu pyne. [Vilnius], 1998.
- K. V. Laas 2** Khvostov, Karachtchouk. The Russian Civil War (2): White Armies. London, 1997. * Nicolle. Lake Peipus 1242. London, 1996.
- Roloff Beny Foundation 1** Beny. People: Legends in Life and Art. Vancouver, 1995.
- H. Kulpa 7** Иваск. О библиотечных знаках. Москва, 1902. * Иваск. Село Суханово. Москва, 1915. * Ivask. Table genealogique de la famille Ivask. Moscou, 1910. * Ivask. Stimmungsbilder ... Moskva, s. a. * Иваск. Литература о книжных знаках. Москва, 1918. * Иваск. Еврейская периодическая печать России. Вып. 1. Таллинн, 1935. * Иваск. Об инкунабулах. Москва, 1913.
- TÜ eesti kirjanduse õppetool 355** Vanem eestikeelne kirjandus.

Juuli

- Eesti Akadeemiline Raamatukogu 24** Välismaal ilmunud eestikeelne kirjandus.
- Volkswagen-Stiftung 1** Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Bd. 7:2. Hildesheim, 1998.
- V. Kaavere 1** Findbuch zum Nachlass Karl Ernst von Baer. Giessen, 1999.
- M. Reintam 5** Zeitschrift für ärztliche Fortbildung und Qualitätssicherung 1997, 5–8; 1999, 1.
- P. Olesk 3** Finnish Defence Studies 1990, 1; 1991, 3; 1994, 7.
- V. Pohlebkina 1** Библиография произведений В. В. Похлебкина и отзывов на них в отечественной и зарубежной прессе 1948–1999 гг. Москва, 1999.
- Joh. Gutenbergi Ülikool 11** Ilukirjandus, filosoofiaalane kirjandus.
- R. T. Lindroos 11** Ilukirjandus.
- A. Kirch 1** Geistlinger, Kirch. Estonia — A New Framework for the Estonian Majority and the Russian Minority. Wien, 1995. (Ethnos ; 45).
- A. Kompa 2** Kompa. Assessment Center. Bd. 1. 3.–4. Auflage. München 1989, 1992.
- Cornelsen Verlag 1** Das Buch der Gedichte. Frankfurt am Main, 1987.
- S. ja B. Linnér 262** *Varia*.
- E. Aruja 353** *Varia*.
- B. Meissner 1117** Ühiskonnateadustelane kirjandus.

August

- Justiitsministeerium 10** Graham, Bennett. Kriminaalpreventsioon Euroopas ja Põhja-Ameerikas. Tallinn, 1998.
- Sotsiaalministeerium 6** Social Protection in Estonia. Handbook & Dictionary. Tallinn, 1998.
- Justiitsministeerium 3** Järvelaid, Pihlamägi. 80 aastat Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi 1918–1998. Tallinn, 1999.

- E. Hexelschneider 1** Hexelschneider. Walther Friedrich Clossius und Jacob Grimm. Stuttgart, 1999.
- V. Bankauskaitė 1** Bankauskaitė. Dviejų Lietuvos administracinių rajonų gyventojų sveikatos netolygumai ir jų galimos priežastys. Kaunas, 1999.
- V. Masing 25** *Varia*.
- USA Saatkond Tallinnas 12** Teadus-, teatme- ja õppekirjandus.
- T. Lammassaari abikaasaga 2** Henna ja Pertti Niemistön nykytaiteen kokoelma. Hämeenlinna, 1997. * Carl Fredrik Hill 1849–1911. Vaasa, 1998.
- M. Graf 1** Images and Mutual Perceptions of the Finns, the Estonians and the Russians in the 20th Century. Jyväskylä, 1998.
- Oxfordi Ülikooli kirjastus 10** Perioodikaväljaanded aastast 1999.
- J. Tudge 16** American Educational Research Journal 1995–1998.
- Ü. Proost 29** Journal of Autism and Developmental Disorders 1993–1998.
- A. Viirg 1** Estonia: Implementing the EU Accession Agenda. Washington, 1999.
- J. Tudge 9** Child Development 1992, 1993, 1996.
- P. Olesk 61** Põhiliselt vanem eestikeelne õppe- ja teaduskirjandus.
- V. Masing 4** Piiper. Zooloogia õpperaamat keskkoolile. I kl. 2. tr. Tartu, 1935. * Vaga. Botaanika õpperaamat keskkoolile. III kl. 2. tr. Tartu, 1934. * Vaga. Botaanika I, III. 4. tr. Tartu; Tallinn, 1938–1939.
- J. Jaama 1** Kreutzwald. Kalevipoeg. Tallinn, 1904.
- E. Envere 8** Sterne. The Works. Vol. 1–8. Berwick, 1800.
- Ü. Lumiste 32** Biobibliography of Ülo Lumiste. Development of Differential Geometry in Estonia. Tartu, 1999.
- H. Palamets 3 köidet** Ajaleht „Tartu Riiklik Ülikool“.
- Московский общественный научный фонд 2** Митюков. Конституционные суды на постсоветском пространстве. Москва, 1999. * Катанян. Конституционный „процесс века“ в России. Москва, 1999.
- Prof. M. Zilmer 6** Zilmer jt. Meditsiiniline biokeemia. 2. Tartu, 1999.

September

- J. Aaviksoo 1** Staff Appraisal Report: Estonia. Health Project. January 19, 1995.
- I. Kuldvere Ungerson 1** Nybyggare i folkhemmet: Invandrarminnen från norra Södermanland. Årsbok 1991. Eskilstuna, 1991.
- J. Paija 1** Paija. Keltainen lehti. Saarijärvi, 1997.
- R. Ojanperä 5** Ojanperä. Rauhan ja sodan tilanteita kuvina. Helsinki, 1995. * Ojanperä. Valikoimia. 2. painos. Helsinki, 1995. * Ojanperä. Valikoimia. 1. painos. Helsinki, 1995. * Ojanperä. Tarinoita. Helsinki, 1996. * Ojanperä. Kirjoitelmia. Helsinki, 1998.
- Kustannus Oy DUODECIM 9** Üldarsti käsiraamat. 2. Tallinn, 1996.

- S. Issakov 2** 100 aastat ukraina seltse Eestis. Konverentsi materjalid. Tallinn, 1999.
- P. Olesk 228** Kaardid.
- J. Bewer 1** Kleines frühneuhochdeutsches Wörterbuch. Tübingen, 1996.
- R. T. Lindroos 43** Ilu- ja teaduskirjandus.
- TÜ bioloogia-geograafiateaduskond 9** Bioloogia-geograafiateaduskonna õppekavad ja tunniplaan 1999/2000.
- University of Pennsylvania Library 23** *Varia*.
- Soome Instituut 14** Suomen Luonto 1997, 10–12; 1998, 1, 3–12.
- J. Tudge 4** National Geographic, Vol. 188, No. 4; Vol. 189, No. 1–3.
- I. Jõe-Cannon 1** Jõe-Cannon. A Mighty Hand. Manchester, 1996.
- R. Krusten 1** Female/Male — Gender in Children's Literature. Stockholm, 1999.
- K. Børge Hansen 1** Hansen. Logical Physics. Stockholm, 1996.
- J. Beyer 1** Heuss. Robert Bosch. Tübingen, 1946.
- A. Kohaloo Kabe 1** Kohaloo Kabe. Observer. Baltimore, 1996.
- K. V. Laas 3** Figes. A People's Tragedy. London, 1996. * Khvostov, Karachtchouk. The Russian Civil War (1): The Red Army. London, 1996. * Davis, McGregor. Flags of the Third Reich 2: Waffen-SS. London, 1996.
- Kirjastus „Disantrek“ 4** Обучение в Эстонии на русском языке. Справочник 1999/2000. Таллинн, 1999.
- Московский общественный научный фонд 1** Конституция как фактор социальных изменений. Москва, 1999.
- U. S. Environmental Protection Agency 138** Keskkonnauringute- ja looduskaitsealane kirjandus.
- K. A. Spengard 1** Schopenhauer. Werke in fünf Bänden. Lewiston, 1988.
- The Eastern Roerich Society URUSVATI 3** The Roerich Pact and the Banner of Peace. New York, 1947. * Hierarchy 1931. New York, 1977. * Armageddon, the Fiery Path, Fiery World – II (Agni Yoga). Vladivostok, 1996.
- J. Kaplinski 3** Oja. Toinen Europa. Helsinki. 1999. * Kaplinski. Õhtu toob tagasi kõik. Vilnius, 1999. * Kaplinski. Meztelen juhurfák. Budapest, 1999.
- J. Joonsaar 1** Mamberg. Die Ostfront. Reval, s. a.
- Liivi muuseum 6** Hašek. Vahva sõduri Šveijki seisklused ... 11. Tartu, 1928. * Mäe. Ilmade ettekuulutamine. Tallinn, 1921. * Õied ja okkad. Keila, 1925. * Rinne. Saatja kodumaalt. Paide, 1895. * Peterson. Paised. 1. Tallinn, 1920. * Lipp. Koolilaste piibli lugu. 1.–2. Tallinn, 1901.
- A. ja T. Reijonen 1** Noonan. Neuro. New York, 1990.
- A. Juske 1** Anto Juske personaalnimestik. Tallinn, 1999.

Oktoober

- V. Masing 18 Kaardid.
- H. Mardiste 7 Orienteerumiskaardid.
- TÜ avaliku halduse ja sotsiaalpoliitika osakond 30 Kiis. Puudelaste perede sotsiaalne toimetulek Tartu linnas. Tartu, 1999. * Rosental. Lapse seksuaalne väärkohtlemine Eestis. Tartu, 1999.
- TÜ teoreetilise füüsika instituut 4 Mankin. Mittetasakaaluliste protsesside statistiline termodünaamika. I–II. Tallinn, 1997–1998.
- G. Lebedev, J. Žvitašvili 1 Лебедев, Жвиташвили. Дракон „Нево“. Санкт-Петербург, 1999.
- S. Issakov 9 Hariduse- ja migratsioonialane kirjandus.
- T. Lehtsaar 1 Lehtsaar. Transformations in Religious Experience: Social Context and Psychic Aspects of Religion in Estonia. Amsterdam, 1999.
- A. Värnik 3 Suicide in the Baltic Countries and the Former Republics of the USSR. Stockholm, 1997.
- E.-M. Tiit 5 Bulletin of the International Statistical Institute. 52nd session. T. 58, 1–3.
- R. Šlapikas 1 Šlapikas. Propafenono, amiodarono ir dofetilido poveikis serijinės ir suvidurkinto signalo elektrokardiogramos P bangai, sergant išemine širdies liga su pasikartojančiais paroksizminiais prieširdzių virpėjimais. Kaunas, 1999.
- Sotsiaalministeerium 8 Roper jt. Õenduse alused. Tartu, 1999.
- P. Olesk 3 Tooman. Travel Geography. Tartu, 1999.
- I. Misāns 1 Kurzeme, Vidzeme, Latgale. Riga, 1999.
- A. Nikanorov 1 Музыка колоколов. Санкт-Петербург, 1999.
- U. S. Environmental Protection Agency 22 Keskkonnakaitsealane kirjandus.
- H. Lempinen 8 White. Alfa ja Omega. 1–8. Tampere, 1987–1993.
- J. Šavli, M. Bor 1 Šavli, Bor. Unsere Vorfahren — die Veneter. Wien, 1988.
- Borck 1 Berndt von Staden. Erinnerungen aus der Vorzeit. Berlin, 1999.
- Baltic Association for Media Research 10 Baltic Media Researchers: Bibliography of Media Literature 1997–1998. Tartu, 1999.
- H.-D. Golde 1 Anonymus. Mit aller Macht. München, 1996.
- Austria Saatkond 1 World Wide Words. Bad Vöslau, 1998–1999.
- K.-H. Grundmann 1 Grundmann. Deutschlandspolitik zur Zeit der Weimarer Republik. Hannover-Döhren, 1977.
- T. Jagomägi 1 Jagomägi. Geinfosüsteemid praktikule. Tartu, 1999.
- S. Issakov 1 Lukeminen — reseptio — tulkinta. Tampere, 1985.
- J. Kaplinski 2 Kaplinski. Selected Poems. [Jaapani keeles]. Tokio, 1999. * Kaplinski. Samme hav i os alle. Århus, 1999.

ANNETUSTE REGISTER

J. Beyer 3 Götze. Frühneuhochdeutsches Glossar. Berlin, 1967. * Kyrkohistorisk årsskrift. Uppsala, 1998. * Zschunke. Konfession und Alltag in Oppenheim. Wiesbaden, 1984.

Deutsch-baltischer Freundeskreis 7 Archiv der Gegenwart 1990–1996. Sankt Augustin, 1990–1996.

Volkswagen-Stiftung 2 Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Bd. 6. Hildesheim, 1999. * Handbuch historischen Buchbestände in Deutschland. Bd. 21. Hildesheim, 1999.

Bundesminister für Bildung und Wissenschaft der BRD 1 Enzyklopädie des Märchens. Bd. 9. Berlin, 1999.

November

P. Olesk 16 Geograafilised kaardid.

S. ja P. Olesk 9 NATO-teemaline kirjandus.

A. Hernesniemi 1 Hernesniemi. Presentation of Bonesetter-Patient Collaboration through Positiographical Cinemanalysis. Oulu, 1999.

A. ja H. Lenzner 1 Новые биотехнологии — практическому здравоохранению. Москва, 1999.

Московский общественный научный фонд 1 Конституционное правосудие в посткоммунистических странах. Москва, 1999.

Prof. V. Raudsepp, prof. M. Sörg 3 Финансовый рынок: адаптация к рыночной экономике. Санкт-Петербург, 1999.

J. Mikk 1 Savolainen. Kieli ja sen käyttäjä äidinkielen oppikirjasarjan tuottamana. Joensuu, 1998.

R. T. Lindroos 16 Pukirjandus.

Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg 1 Grayeff. Deutung und Darstellung der theoretischen Philosophie Kants. Hamburg, 1977.

L. Stolovitš 2 Еврей в меняющемся мире. Рига, 1998. * Столович. Философия. Эстетика. Смех. Санкт-Петербург, 1999.

Prof. B. Jegorov 1 Егоров. Жизнь и творчество Ю. М. Лотмана. Москва, 1999.

M. Hagemeister 1 Hagemeister. Nikolaj Fedorov: Studien zu Leben, Werk und Wirkung. München, 1989.

D. A. Loeber 1 The Pact on Stability in Europe. Paris, 1995.

J. Kronberg 1 Estland — Partner im Ostseeraum. Lübeck, 1998.

Deutsche Bundesbank 2 Fünfzig Jahre Deutsche Mark. München, 1998. * Fifty Years of the Deutsche Mark. Oxford, 1999.

N. Nail 1 Über Jena: das Rätsel eines Ortsnamens. Stuttgart, 1999.

Detsember

- H. Mardiste 111** Orienteerumiskaardid.
- S. ja P. Olesk 4** Собчак. Хождение во власть. Ленинград, 1991. * Джефферсон. Автобиография. Заметки о штате Виргиния. Ленинград, 1990. * Музыка в творчестве, судьбе и в доме Бориса Пастернака. Ленинград, 1991. * Early Books of Lithuania. Vilnius, 1997.
- Saksamaa Liitvabariigi Suursaatkond Tallinnas 1** Meyn. Mass Media in the Federal Republic of Germany. Berlin, 1994.
- J. Beyer 3** Hören, Sagen, Lesen, Lernen. Bern, 1995. * Herzog. Geistliche Wohlredenheit: die katholische Barockpredigt. München, 1991. * Himmlers Hexenkartothek. Bielefeld, 1999.
- Avatud Eeesti Fond 28** Majandusteadusealane kirjandus.
- Deutsche Forschungsgemeinschaft 759** Gmelin Handbook of Inorganic Chemistry. * Gmelins Handbuch der anorganischen Chemie. * Gmelin Handbook of Inorganic and Organometallic Chemistry. * Gmelins Handbuch der theoretischen Chemie. * Metallurgy of Iron. * Metallurgie der Eisens.
- R. M. Hasse 2** Who is Who in der Bundesrepublik Deutschland. 2 Bände. Zug, 1999.
- E. Pesur (üleandja Tartu Kunstmuuseum) 2** Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments. T. 7–8. Leipzig, 1756–1758.
- T. Kolk 1** Руководство по выражению неопределенности измерения. Санкт-Петербург, 1999.
- Dr. G. E. Schrömbgens (Saksa LV suursaadik) 1** Schriften zum öffentlichen Recht. Bd. 784. Berlin, 1999.
- USA Saatkond Tallinnas 3** Who's Who in America. Ed. 53, Vols. 1–3. New Providence, 1999.
- The East & Central Europe Journal Donation Project, USA 106 nim.** Erinevate kirjastuste poolt 1999. a. välja antud ajakirjad.
- International Monetary Fund (IMF), USA 8 nim.** IMF 1999. a. jadaväljaanded.
- IEEE Computer Society, USA 18 nim.** Ühingu poolt 1999. a. välja antud ajakirjad.
- The Bard of Governors of the Federal Reserve System, USA** Ajakirja "Federal Research Bulletin" 1999. a. täiskomplekt.
- International Reading Association, USA** Ajakirjade "The Reading Teacher" ja "Journal of Adolescent & Adult Literacy" ning ajalehe "Reading Today" 1999. a. ilmunud numbrid.
- International Association for the Study of Pain, USA** Ajakirja "Pain" 1999. a. täiskomplekt ning 2 meditsiinilase rahvusvahelise kongressi kogumikku.
- California Academy of Sciences, USA** Seeriaväljaande "Proceedings of the California Academy of Sciences" 1999. a. numbrid.
- World Bank, USA** Ajakirjade "The World Bank Economic Review", "Public Policy for Private Sector" ja "Transition" 1999. a. numbrid.

- R. T. Lindroos 1** Irwin. Night and Horses and the Desert. London, 1999.
A. Belousov 1 Studia metrica et poetica. Санкт-Петербур, 1999.
L. Boldõreva, N. Sotina 1 Болдырева, Сотина. Возможность построения теории света без специальной теории относительности. Москва, 1999.
V. Skrõpnik 1 Скрыпник. Философия российской двухполюсной социально-экономической системы целостного и гармоничного развития общества. Москва, 1999.
H. Mardiste 122 Orienteerumiskaardid.

KÄSIKIRJADE JA HARULDASTE RAAMATUTE OSAKONNAS REGISTREERITUD ANNETUSED

- E. Sakk 46** fotot ja negatiivi TÜ meditsiini- ja farmaatsiaüliõpilastest ja õppejõududest 1918.–1950. a. 1999: 1
A. Viksna (vahendaja H. Tankler) H. Idelsohni foto. Koopia. 1999: 2 * Kõide kserokoopiaid A. Viksna ja V. Kalnini kirjavahetusest 1970–1971. 1999: 30
P. Olesk Eesti Maapank: Raport. 1998; Eesti Maapanga juhtum: Aruanne. Dets. 1998; Eesti Panga strateegiline arengukava. Tallinn, 1999. 1999: 3 * P. Oleski isikuarhiivi materjale. 1999: 12
B. Jegorov 20 J. Lotmani kirja V. Toporovile. Kserokoopia. * 173 J. Lotmani kirja B. Uspenskile. Kserokoopia. 1999: 4
K. Lepik Priiuse sinepiiva kasvamisel. Stockholm, 1999. Eks. nr. 31. 1999: 5
TÜ vene ja slaavi filoloogia osakond L. Razumovski. J. Lotmani portree. Kips. 1999: 6
Uppsala ÜR Kaks käsikirja 1995. a. raamatusaadetisest. 1999: 7
D. Papp T. Künnapase materjale (biograafia, tööde bibliograafia jm.). 1999: 8
H. Rebane Masing, Rebane. Kase aasta. Käsikiri, korrektuurpoognad, materjalid. 1999: 9
V. Masing V. Masingu isikuarhiivi materjale (kirjavahetus 1957–1998, avaldamata käsikirju, teadustöö aastakokkuvõtted ja aruanded 1953–1992, dokumendid tööst TÜ-s 1956–1994 jm.). 1999: 10, 13, 18, 22, 24, 26, 28, 31, 34
S. Liblik Eesti Portugaali väike sõnaraamat. Arvutitruki koopia. 1999: 15
R. Saukas (vahendaja) 13 TÜR-i töötaja portreefoto koopiaid. 1999: 16
S. Madisson 4 fotot prof. E. Salumaast 1930.–1980. a-d. 1999: 17
TÜ biokeemia instituut (vahendaja T. Ilomets) E. Martinsoni isikuarhiivi materjalid. 1999: 19
R. Haljasmäe 4 fotot miniraamatu näitusest TÜR-is. 1999: 20
V. Villo (vahendaja J. Tulmin) V. Toots. 50 ekliibrist. Tallinn. 1979. Eks. nr. 41. 1999: 21
E. Kukkk M. von zur Mühlendi portree. Neg. 1999: 23
I. Palm AMKSi 10. aastapäeva foto. 1999: 25
K. Viira Eesti sõjaväe kindralstaap. Foto aluspapil, 1920. a-d? 1999: 27

- E. Valk-Falk** E. Valk-Falk. Kolm viimast aastat... Tallinn. 1998. Miniraamat, eks. nr. 362. Autori köide. 1999: 29
- Tartu Linnavolikogu** (vahendaja I. Smuškina) Foto Tartu Linnavolikogu III koosseisust ja Linnavalitsusest 1996–1999. 1999: 32
- K. Kukkk** 14 fotot "Raamatu ja roosi päevast" TÜR-is 21.04.1999. 1999: 33
- K. Annuk** Ratt. Minu kaasaegsed. 1991–1992. Autobiograafia käsikiri masinakirjas; A. Ratti artiklite bibliograafia. 1992. 1999: 35
- M. Lotman** 86 kirja J. Lotmanile erinevatelt isikutelt. 1999: 36

KEEMIARAAMATUKOGUS REGISTREERITUD ANNETUSED

- Turu Ülikooli üliõpilaskond 2** Manahan. Environmental Chemistry. Boca Raton, 1994. * Schwarzenbach. Environmental Organic Chemistry. New York, 1993.
- A. Rinke** 7 Biokeemiaalane kirjandus.
- J. Leis 2** Leis. Conformational Dynamics and Equilibria in Amides. Tartu, 1998.
- I. Leito 1** Leito. Studies of Brønsted Acid-Base Equilibria in Water and Nonaqueous Media. Tartu, 1998.
- A. Jänes 1** Jänes. Adsorption of Organic Compounds on Antimony, Bismuth and Cadmium Electrodes. Tartu, 1998.
- K. Tammeveski 1** Tammeveski. Oxygen Electroreduction on thin Platinum Films and the Electrochemical Detection of Superoxide Anion. Tartu, 1998.
- K. Palm 1** Palm. Regulation of Neuronal Gene Expression. Stockholm, 1998.
- J. Arold 1** Arold. Huvitavaid katseid keemias. Tallinn, 1999.
- A. Koorits, L. Nei 1** Koorits, Nei. Sissejuhatus keskkonnakeemiasse. Tartu, 1998.
- A. Koorits 1** Koorits. Meetodeid vee ja mulla keskkonnakeemilisteks määramisteks. Tartu, 1996.
- R. Pullerits 2** 30. Rahvusvaheline keemiaolümpiaad. * International Chemistry Olympiads 1986–1992.

MUID TOETUSI

- Eesti Kultuurkapital** Projektile "Tartu ülikooli trükikoda 1632–1710. Trükiste bibliograafia" 17 500 kr.
- Avatud Eesti Fond** M. Davõdovile restaureerimisalaseks täiendõppeks ja praktikaks Karl-Franzen-Ülikooli raamatukogu juures Grazis 10 763 kr.
- Eesti Rahvuskultuuri Fond** Professor Paul Ariste biobibliograafia koostamiseks 10 000 kr.
- Eesti Teadusfondi Nõukogu** Projektile "Eesti humanitaarteadused 1991.–1998. a. Bibliomeetriline analüüs" 35 000 kr. * Projektile "Prof. J. Lotmani isikuarhiivi teaduslik-tehniline läbitöötamine ja vastava andmebaasi loomine Tartu Ülikooli Raamatukogus" 60 000 kr. * Projektile "Tartu ülikoolis aastatel 1802–1918 töötanud täppis-teadlaste tööde bibliograafia" 60 000 kr.

Tartu Maavalitsus Tartu Maakonna Euroinfo Keskuse arendamiseks (leping LRERT 02199) 100 000 kr.

Riigikantselei Projektile "TÜR-i Eurodokumentatsiooni Keskuselt Eesti avalikkusele" (leping LRERT 02499) 285 000 kr.

USA Saatkond Tallinnas Raamatute ostmiseks 2000 USD.

ANNETUSTE REGISTRI ISIKUNIMEDE LOEND

- Aaviksoo, J., 121
Abel, M., 112
Adler, K., 119
Ahven, U., 111
Alaots, J., 114
Ambre, A., 117
Andrejeva, N., 117
Anepaio, T., 117
Annuk, K., 127
Arold, J., 127
Aruja, E., 111, 112, 113, 114, 115, 120
Arusoo, K., 112
Bankauskaitė, V., 121
Belousov, A., 126
Bewer, J., 122
Beyer, J., 122, 124, 125
Biemond, J., 118
Blum-Russak, R., 113
Boldõreva, L., 126
Bor, M., 123
Borck, 123
Børge Hansen, K., 122
Bulõtševa, A., 117
Chavarrí Dupuy, M., 116
Cimermanis, S., 116
Clarck, H., 118
Deksnis, E. B., 116
Didrik, A., 117
Dobrzyńska-Cantwell, K., 115
Družnikov, J., 115
Dubjeva, L., 119
Elken, G. J., 112
Envere, E., 121
Eskola, T., 111
Feldman, J., 116
Forsius, A., 111
Golde, H.-D., 123
Graf, M., 121
Graham, M., 115
Grundmann, K.-H., 123
Hagemeister, M., 124
Haljasmäe, R., 126
Hanso, M., 116, 117
Hasse, R. M., 125
Haynes, R. H., 112
Hernesniemi, A., 124
Hexelschneider, E., 121
Hiie, V. pärijad, 117
Holberg, N., 112
Härm, S., 114
Issakov, S., 115, 122, 123
Jaama, J., 121
Jaanusson, H., 114
Jagomägi, T., 123
Jegorov, B., 124, 126
Joonsaar, J., 122
Jusim, M. A., 112
Juske, A., 122
Jõe-Cannon, I., 122
Järlestad, L., 112
Järvesoo, A., 118
Kaavere, V., 120
Kalam, J., 111
Kaplinski, J., 122, 123
Kasemaa, K., 114
Kikas, K., 112
Kirch, A., 120
Kiviloog, 118
Kohaloo Kabe, A., 122
Kokassaar, U., 113
Kolk, T., 125
Kompa, A., 120
Koorits, A., 127
Korkeamäki, E., 111
Kosztolnyik, Z. J., 116
Kronberg, J., 124
Krusten, R., 122
Kuhharenok, F., 112
Kukk, E., 126
Kukk, K., 127
Kuldvere Ungerson, I., 121
Kulpa, H., 120
Kõlli, R., 119
Künnap, A., 115
Laas, K. V., 120, 122
Laidre, M., 115
Lammassaari, T. abikaasaga, 121
Lebedev, G., 123
Leemet, A., 118
Lehtsaar, T., 123
Lehväslaiho, H., 111
Leis, J., 113, 124

- Leito, I., 113
 Lemetti, I., 119
 Lempinen, H., 123
 Lenzner, A. ja H., 124
 Lepik, K., 126
 Liblik, S., 126
 Lindqvist, O., 114
 Lindroos, R. T., 113, 114, 117, 120, 122, 124, 126
 Linnér, S. ja B., 116, 118, 120
 Ljapina, L. E., 118
 Loeber, D. A., 112, 124
 Loosme, I., 118
 Lossom, N., 111
 Lotman, M., 127
 Lumiste, Ü., 121
 Madisson, S., 126
 Mardiste, H., 117, 118, 123, 125, 126
 Masing, V., 113, 115, 121, 123, 126
 Meikar, T., 113
 Meissner, B., 115, 117, 118, 120
 Mikk, J., 124
 Misäns, I., 123
 Moosberg, H. pärijad, 117
 Mändar, H., 112, 113, 114, 118
 Mölder, A., 113
 Nail, N., 124
 Nei, L., 127
 Nekljudov, S. J., 114
 Nikanorov, A., 123
 Ojanperä, R., 121
 Olesk, P., 113, 120, 121, 122, 123, 124, 126
 Olesk, S. ja P., 118, 124, 125
 Ossipova, E. F., 116
 Otsa, A., 113
 Paavel, M., 112
 Paija, J., 121
 Palamets, H., 121
 Palm, I., 126
 Palm, K., 127
 Panksepp, J., 118
 Papp, D., 126
 Paulaharju, J., 111
 Pesur, E., 125
 Petina, L., 119
 Pistohlkors, G. v., 111
 Pohlebkina, V., 120
 Poots, L., 113, 116
 Proost, Ü., 121
 Pullerits, R., 127
 Raag, R., 116
 Rantanen, M., 111
 Raudsepp, V., 124
 Raun, A., 114
 Rebane, H., 126
 Reijonen, A., 111
 Reijonen, A. ja T., 116, 122
 Reiljan, J., 117
 Reiman, G., 119
 Reimann, G., 117
 Reinikainen, P., 111
 Reintam, M., 120
 Rinken, A., 127
 Roolaine, K., 119
 Sakk, E., 126
 Salm, H., 119
 Sandberg, M., 111
 Schrömbgens, G. E., 125
 Sermat, V., 111
 Silm, E., 112, 119
 Sinaiskaja, N. V., 112
 Skröpnik, V., 126
 Sofonea, L., 114
 Soonets, K., 116
 Sotina, N., 126
 Spengard, K. A., 122
 Stadler-Labhart, V., 116
 Stoloviitš, L., 124
 Suomela-Vaga, A., 119
 Suurorg, L., 116
 Sörg, M., 124
 Šavli, J., 123
 Šlapikas, R., 123
 Šurögin, V. M., 115
 Zdanoviitš, G., 117
 Zilmer, M., 121
 Zvereva, T., 114
 Žvitašvili, J., 123
 Tammeveski, K., 127
 Taremäe, H., 119
 Tarik, E. ja T., 115
 Tarkpea, K., 115
 Tarvainen, K., 113
 Teedema, L., 119
 Thomas, R., 119
 Thomasson, K., 116
 Tiit, E.-M., 123
 Titma, M., 116
 Tooming, J., 113
 Toomla, S., 113
 Tšivinski, S. V., 116, 117
 Tšavtšanidze, D. L., 114
 Tudge, J., 121, 122
 Türk, V., 114
 Uibu, J., 114
 Valk-Falk, E., 127
 Valmet, A. pärandus, 117
 Veermäe, I., 119
 Viira, A., 115
 Viira, K., 127
 Viirg, A., 121
 Viksna, A., 126
 Villo, V., 126
 Voolaid, H., 115
 Värmik, A., 123

KAS RAAMATUGA UUDE AASTATUHANDESSE?

Anne Valmas

Eesti Akadeemiline Raamatukogu

Aasta 2000 tahab olla pidulik kokkuvõte sellest ühes mõttes siiski ilusast ajastust — raamatusajandist Eestis ja maailmas, ütleb lõppeva sajandi viimases “Keeles ja Kirjanduses” Hando Runnel. Muidugi on raamat vanem kui sajand ja selle mõju kogu maailma-kultuuri arengule on raske alahinnata. Ja veel kord Runnelile viidates — just raamatutarkus kasvatab meid headeks, tarkadeks, kõlbelisteks inimesteks. Kuid ohtu raamatu osatähtsuse vähenemisele ennustatakse aina sagedamini. Arvata ja ennustada võib paljugi, ent oma-moodi pöördelisel ajal elame tõepoolest. Ükskõik kui suured arvutisõbrad me ka oleme, ilma raamatuta on raske hakkama saada, kui trükisõnast lugu peame. Ja vastupidi — üha raskemaks läheb elu ilma arvutita nii kirjutaval kui ka lugeval inimesel.

Raske öelda, kas eestlane loeb üldiselt rohkem või vähem kui kümme aastat tagasi, kuid selge on, et koju ostab ta kirjandust tunduvalt vähem. Ühtelugu suletakse raamatupoode, kodudes leidub ahtamalt raamatuid, kui neid üldse on, ja laste side raamatuga lõdveneb. Peresid, kus raha napib, on liiga palju ning seal pole ei raamatut ega arvutit. Jõukatel aga ei jää arvuti kõrval tihti raamatutele enam ruumi, sest pealesurutav mõtteviis ütleb ju, et internet toob maailma koju kätte. Kahju neist inimestest, kel jääb olemata oma lapsepõlve lemmikraamat, kelle tundeelus pole kohta raamatul, mille kaanepildid ja värvikad leheküljed kangastuvad kogu elu. Olemata jääb ülev tunne keerata lehte ja põnevusega oodata uusi sündmusi, pilte. Kas seda vahetut kontakti paberiga saab asendada tuim sinine ekraan?

Ka raamatukogudele on ennustatud lõppu niisugusel kujul, nagu neid siiaaani tunneme. Ometi loetakse raamatukogudes järjest rohkem. Ajalehed ja ajakirjad loetakse räbaleteks, teame pikki järjekordi ilukirjandusele ja õppekirjanduse nappust. Ja see on nii mitte ainult meil Eestis, vaid ka laias maailmas, kus arvutiasjandus palju kauem kasutusel ja kättesaadavam kui siin.

Kuid paratamatult mõjutab uus aeg järjest sügavamalt raamatukogude tänapäeva ja tulevikku, tõrjudes eemale nostalgilised tunded raamatu ilust ja võlust. Enam ei räägita lõputult ruumipuudusest kogudes ja seda mitmel põhjusel — raamat maksab ja ruum maksab ning mõlema arvel tuleb kokku hoida. Ruumi tuleb otstarbekalt kasutada ja seda saab ja tuleb teha kogusid otsustavamalt puhastades. Me ei pea enam hoidma mittekasutatava veneaegse raamatu mitmeid eksemplare ja vananenud perioodikat erinevates Eesti raamatukogudes. Koostöö raamatukogude vahel omandab laiemat tähenduse, sest meie ühist Eesti riigi raha tuleb sihipäraselt kasutada. Aeg on meilgi eneselt küsima hakata, missugune on ühe raamatu hoidmise hind, ja nii mõnedki vanad otsused väärivad ülevaatamist.

Uue võrkeelse teaduskirjanduse tellimine nõuab tõsist koordineeritust, eriti kehtib see hirmkalli perioodika kohta. Esimesed sammud selles suunas on tehtud. Firma EBSCO vahendusel hangiti komplekt elektronajakirju, mida kasutavad kõik teadusraamatukogud. Uusi pakkumisi tuleb üha juurde ja meie kohus on langetada õigeid otsustusi. Järjest rohkem peame mõtlema kokkulepetele ning mitte ainult Eesti raamatukogude vahel, vaid ka laiemalt, naaberriikide vahel. Arvutiajastu üheks oluliseks märksõnaks peakski olema koos-

töö. Kui suudaksime selle juures olla üksteise suhtes sallivad ja mõistaksime, et kui ühel raamatukogul on raha kirjanduse muretsemiseks pisutki rohkem kui teisel, siis tähendab see, et meil kõigil on raha rohkem ja võidame me kõik, eelkõige lugeja, asugu ta siis Tartus, Tallinnas või Narvas. Kõik me vajame rohkem teavet maailmast ja arvutiajastu annab selle päris lihtsalt kätte.

Kuigi mikrofilmimine ja digiteerimine annab ruumi osas suurt kokkuhoidu, loobub lugeja vanade ajalehtede sirvimisest väga vastumeelselt, kui üldse loobuda tahab, värskest ajalehest rääkimata. Ometi on see karm otsus lugejate tõrksusele vaatamata juba tehtud, kui tahame, et vanad ajalehed ja ajakirjad üldse püsima jäävad. Paberperioodika säilitamine tulevikus on veel lahendamata küsimus. Niisugune hoidla tuleb tõenäoliselt luua, nagu seda paljud riigid teinud on, ja kindlasti loodussõbralikumaskeskkonnas kui seda on linnad või nende lähiümbrus. Siingi on veel läbimõeldud otsused vastu võtmata — ELNET Konsortiumil on kavas alustada vanade ajalehtede mikrofilmide digiteerimisega, et selle kaudu oleks lõpuks info ajalehtedest täistekstidena võrgu kaudu kättesaadav. Kas digiteerimine tõepoolest peab käima läbi mikrofilmimise ja kas see kohutavalt kallis töö on õigustatud? Kas ei piisaks esialgu mikrofilmidest? Kas ei tuleks alustada hoopis vahendusinfost — analüütilisest retrospektiivsest rahvusbibliograafiast? Sii juurde üks hiljutine tähelepanek Austraalia Riigiraamatukogust Sydneys. Minu küsimusele ajalehtede digiteerimise kohta vastati, et neil on hästi välja arendatud mikrofilmimise süsteem ja digiteerimine olla nende jaoks liiga kallis. Kahjuks ei ole praegu tagatud digitaalkoopiate säilivus. Kas ei peaks niisuguste otsustustega kaasnema ka tõsised majanduslikud arvestused? Austraalia elatustase on kümnekond korda kõrgem meie omast. Kas oleme neid küsimusi piisavalt kaalunud, kuna otsuseid peame langetama mitte ainult endi, vaid ka tulevaste põlvete jaoks?

Arvutiajastu ja kataloogid. Elektronkataloog on suurepärase abivahend koondkataloogina, eriti siis, kui seda saab kasutada raamatukogudest eemal olles, selgitamaks, kas ja kus üks või teine trükis asub. Mida kiiremini elektronkataloogi raamatuid sisestada jõuame, seda avatumad oleme raamatukogude kaudu iseendale ja kogu maailmale. Sirvides Eesti interneti lehekülgi, tundub, et oleks aeg hakata mõtlema Eesti teadusraamatukogude elektronkataloogi ühendamisele Eesti tuntumate internetivärvatega *Delfi*, *Neti*, *Index* jt. Praegusel ajal suure üllatusena tulevad tuntud eesti autorite raamatud kätte maailma internetiportaalide, näiteks *Altavista* ja *Yahoo* kaudu koguni eestikeelsetena, paraku mitte Eestist.

Esmaülesandeks peaks siiski olema liita ühe serveri alla elektronkataloogi Tartu ja Tallinna osa. Kahest kohast otsimine on tülikas ja aeganõudev, tõsiselt takistab see ülevaate saamist ka analüütiliselt bibliografeeritud perioodikast, mis on Tallinna ja Tartu vahel jaotatud. Kuigi elektronkataloogi tuleb kasutada otsinguteks üha sagedamini, tunnetan praegu küll kaartkataloogi eeliseid, mis on esialgu kindlam ja selgem oma traditsioonilise liigisisese järjestusega. Et elektronkataloog oleks lugejatele lihtsalt ja loogiliselt kasutatav, peaks see olema tunduvalt paremini süstematiseeritud. Autori järgi otsides on autori kirjutatud, koostatud, toimetatud teosed segamini artiklitega ja lugejal on üsna raske selget pilti saada, mis on mis. Loodan, et ka meil säilivad kaartkataloogid veel vähemalt mõnikümmend aastat, nagu näiteks Austraalia Riigiraamatukogus, kus elektronkataloog toimib alates aastast 1980, kuid kaartkataloog on endiselt aktiivselt kasutatav. Paistsid silma pikad järjekorrad lugejaterminalide juures, kuigi viimaste arv ei olnud väike. Kaartkataloogi juures lugejad üksteist ei seganud ja ka selle sirvijaid oli piisavalt.

Bibliograafiate koostajana tean, missugust kergendust on arvutiajastu sellesse töösse toonud. Ei taha mõeldagi veel alles kümne aasta tagusele tegevusele, mil tuli kaartidele bibliografeerida, seejärel pikad nimekirjad mitmekordselt masinal ümber kirjutada ja korduvalt toimetada. See kõik on möödunud otsekuu halb unenägu ja noorem põlvkond ei kujuta niisugust tööd enam ettegi. Arvutiajastu annab võimaluse lihtsalt uusi andmeid jooksvalt lisada igasse bibliograafiasse ja peame järjest enam aru pidama, mida üldse trükituna vajame.

Aga otsing. Kuigi info on paremini kättesaadav, on probleeme nüüdki. Kõik vajalik ei ole siiski piisavalt lihtsalt leitav, otsisüsteemid raamatukogudes keerukad ja raskesti kasutatavad, info paikneb laiali erinevates baasides ja me isegi ei tea täpselt, kust mida leida, lugejatest-teabevajajatest rääkimata. Kust leida näiteks Eestis bibliografeeritavate ajalehtede nimekirja, kuigi neid bibliografeeritakse Eesti Rahvusraamatukogus andmebaasidesse *Littera*, *Majpol* ja mujalegi. Kas ei võiks see info olla näiteks Rahvusraamatukogu koduleheküljel? Elektronkataloogi sisestatakse ka ajakirjade artiklite kirjeid, kuid kuidas teab kasutaja, missuguseid ajakirju üldse bibliografeeritakse ja kust saab ta teada, mida otsida Tallinna, mida Tartu serveri kaudu. Kas selle kohta ei võiks saada infot kohe elektronkataloogi sisenedes? Omaette küsimus on, kas artiklid peavad olema ikka üheskoos raamatutega ja kuidas ning missuguste väljaannete artiklite täistekstid üldse on kättesaadavad?

Murelikuks teeb see, et nüüdseks on analüütiline retrospektiivne rahvusbibliograafia Rahvusraamatukogus lõpetatud. Seda jätkatakse vaid Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus, kus majanduslik olukord Eesti raamatukogudest kindlasti kõige kasinam. Ometi on just see info veel kaua ajaloo uurijatele asendamatu ja äärmiselt vajalik, mida näitab vana perioodika väga aktiivne kasutamine igas raamatukogus, kus seda leidub. Nagu juba eelpool mainitud, peaks üks esimesi ülesandeid olema teha elektroonilisel kujul kättesaadavaks nii Tallinnas kui ka Tartus bibliografeeritu, sest on see ju meie retrospektiivse rahvusbibliograafia äärmiselt tarvilik osa, mida ei suudetud kopeerida ajal, kui vastav tehnika oli nigel.

Arvutiajastu annab bibliograafia hoopis uue elu ja arvan, et see ongi arvutielu, sest jooksev rahvusbibliograafia on elektroonilisel kujul hoopis hõlpsamini kasutatav kui kunagine lõputu kroonikate sirvimine. Kumuleeritud kujul olemasolev bibliograafia võiks olla trükivariandina ainult võib-olla kümneaasta nimestikena, kui sedagi vajatakse. Eriala- ja eriti personaalnimestike vajadus trükinimestikena peaks märgatavalt vähenema, sest üldjuhul on nende kasutajaskond üsna piiratud, samuti on arvutiversioonis bibliograafia pidevalt kõige värskemate andmetega täiendatav.

Igasugusel vahendusinfol on elektroonilisel kujul oma kindel ja asendamatu koht. Teada saada, kas ja kus raamat, ajakiri või artikkel asub, on arvuti vahendusel kiirem ja käepärasem. Samal ajal tuleb läheneda oma otsustustele ka lugejapoolselt, püüdes ette näha kasutaja oskusi ja teadmisi, sest muidu võib vajalik ja olemasolev teave jääda leidmata. Raamatukogude poolt nõuab see läbikaalutud otsuseid ja kokkuleppeid, sest töötame mitte üksnes tänase, vaid ka tulevase lugeja jaoks.

Tekst, mida tahan lugeda, millesse süveneda, tagasi vaadata, mõnikord ka märkusi teha, nõuab minu jaoks paberit. Ilusat raamatut, eriti luulekogu tahan käes hoida, nautida seda kui kunstiteost, tunnetades nii viisi luulet hoopis täiuslikumalt. Soovin, et ka uuel ajal jääks raamat mu laste ja lapselaste raamaturiulile.

RAAMATUKOGU AASTAL (20)00 P. KR. — OLEMUS JA NÄHTUMUS

Jüri Järs

Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu

Olemus ja nähtumus on filosoofia kategooriad. Olemus ehk entiteet on nähtuse eksisteerimise seegmine alus, nähtust määravate püsivate oluliste elementide, seoste ja suhete kogum, mida me tunnetame teoreetilise mõtlemise teel. Nähtumuse moodustavad nähtuse välised tunnused, omadused ja seosed, mida me tunnetame vahetult, empiirilisel. Käesolev ettekanne ei ole filosoofiline traktaat, vaid eeskätt mõtisklus sellest, et raamatukogu olemus ei ole oluliselt muutunud meie eluajal, eelmisel sajandil ega eelmistel aastatuhandetel. Sellisena tuleb ta kaasa võtta ka aastasse (20)00 p. Kr. ja algavasse aastatuhandesse. Tava-päratu kirjaviisi on ajendatud aasta 2000 (A2T) arvutivõrgu kartuse globaalsest kampaaniast, kuigi usun, et Eestis pole raamatukogusid, mille arvutisüsteem töötaks nüüd aastas 1900 või koguni 0000. Aja kulg on pidev ja peatumatu, mis ühikutes me seda möödame ja kus on nullpunkt, on tegelikult kokkuleppe küsimus. Võib olla mängib digitaalne gregooriuse kalender meile vingerpussi hoopis 29. veebruaril?

Nähtumus raamatukogust on aegade jooksul tublisti teisenenud tänu mitmesuguste tehnoloogiate arengule, mis omakorda on võimaldanud kasutusele võtta üha paremaid ja mahukamaid infokandjaid. Viidates elektrooniliste infokandjate võidukäigule viimasel poolsajandil on mitmed mõtlejad jõudnud tehnokraatliku järelduseni, et raamatukogul pole infoühiskonnas kohta. Sellega peaks siiski ettevaatlik olema, sest teatavasti on olemuse ja nähtumuse vahel dialektiline vastuolu, mille äärmuslikuks ilminguks on näilikkus — nähtumus, mis väljendab olemust moonutatult, mitteadekvaatselt.

Kas raamatukogu olemus sõltub infokandjatest, mida ta kogub, töötleb, säilitab ja vahendab?

Ninive raamatukogus (700 e. Kr.), aga ka Uruki, Nippuri ja Lagaši raamatukogus (4000 e. Kr.) ei olnud ühtegi raamatut, kuid neis sisaldunud infokandjad — savitahvlid — osutusid nii vastupidavateks, et neid ei hävitanud tuli, niiskus, sõjad ega närilised. Ka Aleksandria (300 e. Kr.) ja Teeba (1300 e. Kr.) raamatukogus ei olnud ühtegi raamatut ning kahjuks on tuld ja niiskust kartvaid papüürusulle vähe säilinud. Sellele vaatamata ei sea keegi kahtluse alla, et Aleksandrias oli antiikmaailma suurim raamatukogu. Ka Pergamoni raamatukogus (100 e. Kr.) ei olnud ühtegi raamatut, aga seal asus antiikaja suurim pärgamentkäsikirjade kogu. Pärgamenti võidulepääs tekitas papüürusullile võistleja, tänapäeva raamatuköite algkujud, koodeksi.

Paber leiutati Hiinas aastal 105 p. Kr., kuid jõudis Euroopasse alles 12. sajandil. Nii paradoksaalne kui see ka pole — raamatukogu selle sõna kõige otsemas tähenduses tekkis Euroopas pimedal keskajal, kuid käsikirjaline raamat ei suutnud ühiskonna infovajadusi kuigi kaua rahuldada. 1440. aastal leiutas Johan Gutenberg menetluse trükiste paljundamiseks liikuvate trükütüüpide ja trükipressi abil. Paberimasina leiutamine 1799. aastal

põhjustas paberi odavnemise ja raamatutoodangu kasvu. Siitpeale hakkasid järjekindlalt kasvama ka raamatukogud, mis sisaldavad trükiseid.

1928. aastal valmistas firma "Eastman Kodak" spetsiaalse mikrofilmikaamera, mis muutis massiliseks mikrokandjate kasutamise. Elektronarvuti loomine ja areng XIX sajandi teisel poolel pani aluse digitaalkandjate levikule. Alates 1956. aastast kui firma IBM kasutas esmakordselt magnetkettaid, on need pidevalt täiustunud ja kuuluvad kõigi arvutite riistvarasse. Lasertehnoloogial põhinevad infokandjad hakkasid arenema 1970-ndate aastate teisel poolel. Kui esiklapp CD-ROM mahutas 650 MB, siis sajandilõpu DVD mahutab 18,8 GB. Loetletud tehnoloogilised edusammud on taas muutnud nähtumust raamatukogust — on tekkinud heterogeensed raamatukogud, mis lisaks trükistele sisaldavad mikro-, magnet- ja optilisi kandjaid.

Arvutivõrkude hoogne areng 1990-ndatel aastatel on loonud eeldused hajutatud elektrooniliste ressursside kasutamiseks. Seega on võimalik luua virtuaalne raamatukogu, mis koosneb viitelinkidest ja ei oma mingeid ressursse raamatutest rääkimata. Siinkohal kiputakse unustama, et keegi peab ka elektroonilisi ressursse genereerima, süstematiseerima, haldama ja arhiveerima ning et nende kasutamise eest tuleb maksta.

Kokkuvõtteks — infokandjad sisaldavad teavet, olenemata nende kujust või vormist ja teabe sisuline väärtus ei olene kandjast, millele teave on jäädvustatud. Küll aga on olemas kandjast otsingu kiirus, säilitusühiku maht ja maksumus ning säilivusaeg.

Milles seisneb raamatukogu olemus?

Raamatukogu olemuse on 1931. aastal lühidalt, täpselt ja elegantselt formuleerinud India suurmees Shiyali Ramamrita Ranganathan:

1. Raamatud on kasutamiseks.
2. Iga lugejale oma raamat.
3. Iga raamatule oma lugeja.
4. Säädta lugeja aega.
5. Raamatukogu on kasvav organism.

Nendele viiele Ranganathani seadusele on ka praegu raske lisada kuuendat ilma olemasolevaid kordamata. Kui Ranganathani "raamat" ja "lugeja" ei ole infoajastul piisavalt täpsed terminid, võib need asendada uematega:

1. Teave on kasutamiseks.
2. Iga kasutajale oma teavik.
3. Iga teavikule oma kasutaja.
4. Säädta kasutaja aega.
5. Teabekogu on kasvav organism.

Sisuliselt ei muutu midagi. Infoühiskonna jõud peitub iga tema liikme teadmistes. Kuni püsib vajadus teadmiste järele, püsib vajadus raamatukogu kui teabe vahendaja järele. Peaks olema vastatud ka küsimus — kas raamatukogus peavad olema ainult raamatud? Võrdle — kas arvuti on ainult arvutamiseks? Mis puudutab infokandjaid, siis igal ajastul on oma kandjad ja raamatukogu komplekteerimisel tuleks ka tänapäeval järgida printsiipi — parim sisu parimas vormis. Darwin on öelnud, et loodus ei tee oma arengus hüppeid. Infokandjate areng teeb küll. Viimaste hüpete otseseks põhjuseks on elektronarvuti loomine ja kiire areng.

Raamatukogu automatiseerimine: müüdid ja tegelikkus

Üks enamlevinud müüt pärineb 1945. aastast, kui ajakirjas *Atlantic Monthly* ilmus Vannevar Bushi artikkel *As We May Think*, milles autor kirjeldab Memexi-nimelist seadet. Memex koosneb arvutist, kus on realiseeritud loomuliku keele assotsiatiivsetel seostel põhinev otsisüsteem, ning elektromehaanilisest mikrofilmiarhiivist, kust otsitunnuse põhjal leitakse õige rull, asetatakse see lugerisse ja keritakse vajalik kaader ekraanile. Artikli kirjutamise ajal tegid arvutid vaid arvutustehteid, kuid esimesed releearvutid ja raadiolampidel töötavad mammut-arvutid olid tööpoolest olemas. Memex jäi ehitamata, kuigi 1960-ndatel ja 1970-ndatel aastatel analoogilisi monstumeid ilma erilise eduta katsetati.

Raamatukogu kui automatiseerimise objekti hakati tõsiselt uurima 1960-ndatel aastatel USA-s, kus 1962. aastal ilmus ka esimene sellealane monograafia.¹ Esimene erialajakiri *Program. News of Computers in Libraries* hakkas 1967. aastal ilmuma Suurbritannias. Aasta hiljem alustas USA-s ilmumist *Journal of Library Automation*. 1960-ndatel aastatel rakendati arvutit peamiselt üksikute tööprotsesside hõlbustamiseks (trükikataloogide ja loendite koostamine, kataloogikaartide valmistamine, perioodika saabumise registreerimine), ilmusid esimesed magnetlindidel levitatavad andmebaasid, Kongressi Raamatukogu töötas välja ühtlustatud MARC-vormingu raalkataloogide loomiseks ja bibliograafiakirjete levitamiseks. Integreeritud moodulitega raamatukogusüsteemide loomine sai õige hoo sisse 1970-ndatel aastatel, kui võeti kasutusele miniarvutid ja *on-line*-režiimis andmetöötlus muutus üldkättesaadavaks. Personaalarvutite laialdane kasutuselevõtt 1980-ndatel aastatel tõi turule hulgaliselt uusi raamatukogusüsteeme ja nende tegijaid. 1990-ndatel aastatel kujunes aga konkurents sedavõrd tugevaks, et paljudel väiksematel tegijatel tuli pood kinni panna.

Kus asuvad Eesti raamatukogud selles valdkonnas maailmakaardil? Mitu aastat me kellestki ees või taga oleme? Püüdmaks sellele küsimusele vastata, kasutan TTÜ Raamatukogu andmeid. Arvan, et väikese ajalise hälbeaga on kõik meie suuremad raamatukogud läbinud üldjoontes sarnase arengu.

IT rakendamine ja sellel baseeruvad teenused (*)TTÜ Raamatukogus

- 1977 — algas TTÜ arvutuskeskuse suurarvutite kasutamine.
- 1985 — loodi raamatukogu automatiseerimisgrupp.
- 1987 — raamatukoguhoidjate esimesed arvutikursused;
- ülikooli teadusosakonna personaalarvutil valmis esimene andmebaas.

Neid aastaid võiks nimetada ettevalmistusperioodiks. Selgus, et suurarvuti meie ülesannete lahendamiseks ei sobi. Puudus ühendus arvutuskeskusega ja sobiv tarkvara. Sai selgeks, mida kujutab endast personaalarvuti ja mida temaga teha saab.

- 1990 — esimesed oma arvutid PC-XT 286 ja Micro-CDS/ISIS tarkvara.
- 1991 — kaugotsingud Eesti Infostituudi andmebaasidest PC ja modemiaga;
- algas süstemaatiline andmebaaside loomine.
- 1992 — esimesed CD-ROM andmebaasid.
- 1993 — esimesed CD-ROM lugerid.

¹ Schultheiss, L. A., Culberston, D. S., Heiliger, E. M. *Advanced data processing in libraries*. New York : Scarecrow Press, 1962.

Õnnestus hankida esimesed arvutid, alustada andmebaasirakenduste väljatöötamist ja süstemaatilist andmete sisestamist. Kohtvõrgu puudumine hakkas igapäevast tööd üha rohkem häirima.

- 1994 — Interneti püsiühendus raamatukogu peahoones;
* teenused lugejale: Internet, CD-ROM ja oma andmebaasid.
- 1995 — kohtvõrgu rajamine raamatukogu peahoones.
- 1996 * esimene WWW kodulehekülg;
— võrguühendus raamatukogu kolmes Mustamäe hoones.

Esimesed piiratud ulatuses teenused lugejale. Oluline oli Internetiühenduse loomine ja kohtvõrgu väljaehitamine.

- 1997 * CD-ROM andmebaaside võrgukasutus;
WWW infoserver eesti ja inglise keeles.
- 1998 * ligipääs artiklite täistekstidele ülikooli arvutivõrgu kaudu;
— integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC õppimine ja kohandamine.
- 1999 — algas kirjete sisestamine INNOPAC-i andmebaasi;
* INNOPAC-i avalik kataloog Internetis kõigile kättesaadav;
— kohtvõrgu läbilaskevõime ja turvalisuse suurendamine;
* uue generatsiooni WWW infoserver.

Seda perioodi iseloomustab pakutavate teenuste kvalitatiivselt uus tase ja orienteeritus tavakasutajale. Kataloogikaartide masinal kirjutamise asemel arvutisse MARC-kirjete sisestamine tähendab seda, et infotehnoloogia on traditsioonilised raamatukogu tööprotsessid põhjalikult pea peale pööranud.

- 2000 — kaartkataloogide retrospektiivne konversioon;
— INNOPAC-i kõigi moodulite ja võimaluste kasutuselevõtt;
* digitaalraamatukogu pilootprojekt;
* virtuaalraamatukogu pilootprojekt.

Mida öelda kokkuvõtteks? Arvan, et meil pole sugugi halvasti läinud — oleme Eesti teadusraamatukogud maailmakaardile maha märkinud. Teades, kui vähe Eesti riigi raha selleks on kulutatud, tuleks öelda, et saavutused on suurepärased. Muid järeldusi võib igauks ise teha. Küsimus on rohkem selles, kellega tahame ennast võrrelda — kas Lätiga või Ameerika Ühendriikidega. Tegelikult tuleb kokkuvõtteks öelda, et info- ja kommunikatsioonitehnoloogia areng on muutunud sedavõrd kiireks, et vähegi arvestataval tasemel püsimiseks tuleb pidevalt midagi paremaks teha ja edasi arendada. Eriti oleks vaja teha investeeringuid, sest näiteks kolm aastat tagasi ostetud arvuti on tänaseks juba tüütavalt jõuetuks muutunud. Arengu kiirusest saab mingi ülevaate, kui võrrelda, milliseid personaalarvuteid hankisid Eesti teadusraamatukogud mullu ja kümme aastat tagasi.

Aasta	Protsessor	Protsessori taksagedus	Muutmälu	Kõvaketas	Hind USD
1999	Intel P III	450 MHz	64 MB	6,4 GB	1200
1990	Intel 8088	4,7 MHz	640 KB	20 MB	1500

Kümne aastaga on protsessori taktsagedus kasvanud peaaegu 100 korda, muutmälu täpselt 100 korda ja kõvaketas üle 300 korra, kusjuures hind on 20 protsenti langenud, sisaldades ka võrguvalmiduse ja CD-ROM lugeri, mis kümme aastat tagasi puudusid. See pole veel kõik — 1990. aasta arvutil oli 12-tolline monokroomkuvar ja *Hercules*-graafikakaart, 1999. aasta arvutil on 15-tolline värvikuvar ja *SVGA*-graafika koos video-kiirendiga.

Võrgutamise ajalugu on meie raamatukogudes veelgi lühem, ulatudes 6–7 aastani, kuid selle lühikese ajaga on areng toimunud pöörase kiirusega. Saavutatud tulemus on ehk rahuldav kohtvõrgus — 10 megabitilt 100 megabitile sekundis, mis võimaldab ka multi-meediat edastada. Laivõrgus jätab edastuskiirus endiselt (ja ilmselt ka edaspidi) paremat soovida, sest ribalaiust on küll juurde tulnud, aga ka edastatava info mahud ja kasutajas-kond kasvavad pidevalt. Veebi vanus on ainult 4–5 aastat, kuid selle ajaga on suuremad raamatukogud ära proovinud juba mitu veebiserveri põlvkonda ning algeliste kodulehe-külgede asemele on suudetud luua rohkeid ressursse ja teenuseid pakkuvad veebisaidid.

Kas arvutist saab raamatu ja raamatukogu asendaja?

Vannevar Bushi Memexist ei saanud asja, kuid infotehnoloogia on vahepeal suuri edusamme teinud. Tehnoloogilise poole pealt on selleks vaja:

- kerget, odavat, kvaliteetse ekraanipildiga elektroonilist lugemisseadet (infoseadet), mille saaks igale poole kaasa võtta;
- serverit ja massmäluseadet, kus raamatuvarad (elektroonilised täistekstid koos illust-ratsioonide, otsisüsteemi ja muu sellisega) paiknevad;
- traadita sidet lugemisseadme ja serveri vahel.

Põhimõtteliselt on kõik need komponendid (sülearvuti, serverid, mobiiltelefon) juba praegu olemas ja pole kahtlust, et järgmise viie aasta jooksul arendatakse lugemisseadmeid veelgi kompaksemaks, kvaliteetsemaks ja integreeritumaks, mis võimaldab ka diivanil lebades elektroonilisi raamatuid lugeda. Ka lamedad vedelkristallkuvarid ja pikaajalised akud peaksid masstootmises mõnevõrra odavamaks minema. Tasuliste infoteenuste pakku-jad seadistavad üha võimsamaid servereid ja täiendavad pidevalt oma elektrooniliste täis-tekstide ressursse. See on omakorda pannud aluse nn. *Print-on-Demand*-teenusele, mis võimaldab operatiivselt, paindlikult ja vastavalt nõudlusele tiražeerida trükitud teavikuid. Trükitoodangu vähenemist ega printerite tootmise vähenemist ei ole siiski täheldatud.

Mainitud suundumustele vaatamata pole põhjust arvata, et kogu trükitud raamatu-toodang viidaks digitaalsele kujule lähema kümne aasta jooksul. Probleemiks on ka praegune traadita side kiirus, mis ei ole piisav veebisaitide sirvimiseks ja videopiltide edasta-miseks, kuid küllap toob ka siin aeg lahendused. Teiselt poolt on vaja ka tarbijat-ostjat-legejat, kes sellise teenuse omaks võtab ja on võimeline selle eest maksma.

Maailma raamatukogudes on juba paarkümmend aastat otsitud vastust küsimusele — kas omada (teavikut) või omada ligipääsu (teavikule). Ligipääsu all mõeldakse teaviku hankimist raamatukogudevahelise laenutuse (RVL) teel mingist teisest raamatukogust või siis ligipääsu hankimist (kasutajalitsentside ostu) teaviku elektroonilisele täistekstile Inter-neti kaudu. On üsna lihtne ja selge, et kui kõik tahaksid omada ainult ligipääsu, siis tekib tellimuste kuhjumine nendes raamatukogudes, mis omavad trükitud teavikut (kui selliseid veel üldse on). Pealegi on rahvusvaheline RVL aeglane ja kallis teenus.

Viimastel aastatel on mitmed Eesti teadusraamatukogud ostnud *on-line*-ligipääsu ajakirjade elektroonilistele täistekstidele. Et rahalised vahendid on piiratud, tuleb enamasti vastavate paberajakirjade tellimine lõpetada. Arvestades praegust side kiirust ja kvaliteeti, kätkeb selline lahendus siiski ohtu, et igal suvalisel ajahetkel ameerika *host*'il paiknevaid täistekste lihtsalt ei saa kätte. Veelgi hullem on olukord, kui näiteks raamatukogu eelarvet vähendatakse ja järgmisel aastal pole võimalik ligipääsu eest maksta — siis katkeb ajakirjakomplektide järjepidevus. Meie raamatukogudes pole ka piisavalt lugejaile mõeldud arvutitöökohti elektrooniliste täistekstide kasutamiseks.

Tehnokraatlik nähtumus elektroonilisest, digitaalsest või virtuaalsest raamatukogust põhineb sageli sellel, et raamatukogu käsitletakse kui mittemateriaalset objekti, mille arvelt saab kõvasti raha kokku hoida — pole vaja töötajaid, pole vaja hoidlaid, pole vaja lugemissaale. Kui nüüd korraks filosoofia juurde tagasi tulla, siis tegemist on ilmse dialektilise vastuoluga olemuse ja nähtumuse vahel — seda nimetatakse näilikkuseks. Tõde on lihtne — mitte millestki ei saa mitte midagi.

Konversioon ja sõltumatus

Aastatuhandevahetust Eesti raamatukogudes võiks ka vaadelda kui totaalset konversiooni kõige laiemas tähenduses. Siia alla mahuvad kaartkataloogi kirjete retrospektiivne sisestamine elektronkataloogi, andmete tarkvaraline teisendamine tagamaks ühilduvuse eri süsteemide vahel, ümberkorraldused riist- ja tarkvarakeskkonnas ning lõpptulemusena ka ühest usust teise siirdumine — mõtlen töötajate ümberõpet ja arusaamade muutumist, mille tingis raamatukogutöö põhiprotsesside reorganiseerimine. Konversioon eeldab ühtsete mängureeglite olemasolu ja järgimist ning tugevat koostööd nii raamatukogude kui ka inimeste tasandil. Ühtsetele reeglitele üleminek ei ole kunagi kõigile meeltmööda ja kompromisside tegemine tähendaks nagu sõltumatuse tükikaupa loovutamist.

Kas raamatukogu saab olla täiesti sõltumatu? Võiks alustada ka teises plaanis — kas Eesti riik on sõltumatu? Jah, praeguse põhiseaduse järgi küll, aga teatavasti on seoses Euroopa Liitu astumisega tõstatatud küsimus põhiseaduse muutmisest. Eesti riigipiir on küll püha ja puutumatu, kuid gripiviirus tuleb ikka üle piiri Lätist meile, ükskõik kui väga me seda ka ei tahaks. Kas töötaja on sõltumatu? Eks ikka tööandjaga peab mingi kompromissi saavutama. Mõne aasta eest lugesin ülikooli ühe lugupeetud kolleegi tööruumi uksest järgmise sisuga silti: “Juhan Juurikas, sõltumatu” (nimi on välja mõeldud). Loomulikult tundsin huvi, mida see “sõltumatu” tähendab. Ta vastas: “See tähendab seda, et minust ei olene siin enam mitte midagi.” Hea nali küll, aga paar aastat hiljem ei olenenudki — polnud silti ukse peal ja öeldi, et ei tööta enam meil. Kas raamatukogu on sõltumatu? Kindlasti mitte, aga kui mõni siiski on, siis arvatavasti õnnetu.

Nii nagu loodusseaduste toimet ei saa vältida, ei saa ka ignoreerida rahvusvahelisi infotehnoloogia- ja raamatukogustandardeid, mis on ühised kõigile — teadus-, rahva-, kooli- ja erialaraamatukogudele. Näiteks, kui rahvaraamatukogude *Kirjasto 3000* toetaks Z39.50 standardit, oleks võimalik INNOPAC-i andmebaasist kirjeid alla laadida ja kasutada neid oma süsteemis lähtekirjetena. Tänapäeva maailmas on palju asju, mille puhul täieliku sõltumatuse taotlemine tähendaks eraldatust, millestki ilmajäämist, progressist taandumist, majanduslikke raskusi ja kokkuvõttes absurdi.

Alafinantseerimise tingimustes on üheks võtmeküsimuseks raamatukogudevaheline tööjaotus ja koostöö, mille põhieesmärgiks on ressursside optimaalne kasutamine. Alguse saab see komplekteerimise koordineerimisest. Tööjaotuse valem on lihtne — rohkem spetsialiseerumist, universaalsus tähendab üksteise tegevuse dubleerimist. Eesti ressursi-raamatukogude (teaduslike keskraamatukogude) komplekteerimisvaldkonnad ja vastutus-alad määrati kindlaks enam kui 5 aastat tagasi, kuid aeg on teinud mitmeid korrektiive ja vastutus-alad vajavad täpsustamist. Praegu on raske hinnata, mil määral need raamatukogud on oma ülesandeid täitnud või suutnud seda teha. Viimane aeg on käivitada ühtsel metoodikal põhinev kogude hindamise ja arendamise programm, mille raames määratletakse ka komplekteerimissügavus. Selleks on tutvutud ameeriklaste *Conspetus*-metoodikaga ja tehtud ettevalmistusi juba paar aastat. Teavikute komplekteerimise koordineerimisest ja kogude kooperatiivsest arendamisest võidavad kindlasti kõigi raamatukogude lugejad.

EESTI RAHVUSBIBLIOGRAAFIA — UUE AASTATUHANDE VÄLJAKUTSED

Janne Andresoo

Eesti Rahvusraamatukogu

Nii pika perspektiivi käsitlemine on väga pretensioonikas ettevõtmine, kuid tundub, nagu annaks aastatuhande vahetus selleks loa või mõningase õigustuse.

Tänapäeva analüüsid ja tulevikuvisionid luues tuleb paratamatult kasvõi korraks heita pilk möödunudle. See, mis eesti rahvusbibliograafial seljataga on, mahub umbes poolteise sajandi sisse, kui alustada J. H. Rosenplänterist, edasi Õpetatud Eesti Selts ja A. J. Schwabe kataloog *Chronologisches Verzeichniss aller in der Bibliothek der Gelehrten Estnischen Gesellschaft sich befindenden estnischen Druckschriften* (Dorpat, 1867). Kuni jõuame *Eesti raamatute üldnimestikuni*, mille eessõnas ütleb Friedrich Puksoo, et "... puudub seniajani rahvusliku bibliograafia põhi — eesti raamatute üldnimestik. ... On ilmunud koguke kõiksuguseid raamatute nimekirju, peaaesjalikult kirjastajate ja raamatukaupmeeste poolt, nii vanemast kui uuemast ajast, kuid süstemaatilist ülevaadet teataval ajajärgul ilmunud kirjanduse kohta pakub ainult bibliograafiline ajakiri *Kněžnaja Letopis* (*Книжная Летопись*), kus kõik Venemaal ilmunud raamatud loendati, ka Eesti raamatud 1907.a.–1917-aastani". Siinkohal ei saa nimetamata jätta Richard Antikut, kui kõneks on eesti rahvusbibliograafia ja iseäranis *Eesti raamatute üldnimestik*.

Eesti raamatute üldnimestikule järgnes 50 aastat *Raamatukroonikaid*, küll riikliku bibliograafia häälekandjana. Ning sajandi viimasest kümnendist jätkus taas jooksva rahvusbibliograafia koostamine tema õige nime all. Ajal, mil sõna rahvusbibliograafia asendas riiklik bibliograafia, koostati siiski ka rahvusbibliograafiat — retrospektiivset rahvusbibliograafiat, mida seostame Endel Annuse nimega.

Eesti rahvusbibliograafia kujunes algusest peale eestikeelsete trükiste bibliograafiaks, mis oli tingitud eesti rahvusliku kultuuri ja kirjanduse arengust. *Eesti raamatute üldnimestik* registreeris algul ainult eestikeelseid trükiseid ning eraldi Nõukogude Venemaal ilmunuid. Alates 1934. aastast lisandus *Eesti raamatu üldnimestikku* eraldi reana Eestis ilmunud võrkeelne kirjandus.

Nõukogude Eestis hakkas kehtima trükiste riiklik bibliograafiline arvestus territoriaalsel printsiibil ning registreeriv bibliograafia asus täitma nõukogude totaalse tsensuuri ülesandeid. Eesti taasiseseisvumise järel kehtis jooksva rahvusbibliograafia koostamisel mõnda aega territoriaalsuse põhimõte. Viimased aastad hõlmab aga jooksev rahvusbibliograafia Eestis kõigis keeltes ilmunud teoseid ning väljaspool Eestit eesti keeles ilmunud teoseid.

Kuigi J. H. Rosenplänterist alates on bibliograafilistes töodes püütud registreerida ka eesti keelt, eestlasi ja Eestit puudutavaid trükiseid, pole seda tänaseni järjekindlalt ja ammendavalt tehtud. Võib vist väita, et *Estonica* on üks enim poleemikat tekitanud rahvusbibliograafiaga seotud teema, mis kandub kindlasti edasi ka uude aastatuhandesse. Küsimusi on ennekõike tekitanud mõistete *Estica* ja *Estonica* määratlemine ning nende seotus rahvusbibliograafiaga. Käesoleval ajal moodustab *Estonica* raamatute rahvusbibliograafias

eraldi osa, mis sisaldab väljaspool Eestit ilmunud eesti (ja eesti päritolu) autorite tõlkeid teistes keeltes ning peamiselt Eestit ja eestlasi käsitlevaid mujal avaldatud võõrkeelseid trükiseid. Jooksva rahvusbibliograafia aastanimestik *Muusika* registreerib nii *Eesti* kui ka *Estonica*'na käsitatavad (s.o. mujal ilmunud eesti või eesti päritolu autori või interpreedi loomingut sisaldavad) trükitud noodid ja helisalvestised üheskoos. Alates sellest aastast kajastatakse *Estonica*'t ka *Periodika* nimestikus, registreerides mujal ilmunud ning peamiselt Eestit käsitlevad jadaväljaanded.

Vaadeldes rahvusbibliograafia väljaandeid, tuleb tõdeda, et trükinimestik pole olnud juba mõnda aega ainus bibliograafilise informatsiooni kandja. Vaatamata teiste kandjate atraktiivsusele, on see vorm sedavõrd sobiv, et domineerida paljude kasutajate meeltes. Samas on mitmeid argumente, mis räägivad trükinimestiku vastu — suur paberi kulu, kui rahvusbibliograafiat antakse välja lühikese intervalliga, samuti võib otsing trükiväljaandes osutada aeganõudvaks. Rahvusbibliograafia elektroonilisel kujul viitab aga otsingu suurematele võimalustele. 1998. aastal Kopenhaagenis peetud rahvusbibliograafia talituste konverentsi soovitusel seisab kirjas, et rahvusbibliograafia teenistus peab rahvusbibliograafiat välja andma kas ühel või enamal füüsilisel kandjal, lähtudes kasutajate vajadustest (kaasa arvatud erivajadustega kasutajad) ja rakendama seejuures rahvusvaheliselt tunnustatud standardeid. Praegu antakse Eestis välja ainult trükitud rahvusbibliograafiat. Jooksva rahvusbibliograafia nimestike seeriad on järgmised: raamatud, perioodika, muusika, ametlikud väljaanded ja kaardid. Eesti Rahvusraamatukogus kavandatakse lähitulevikus pakuda rahvusbibliograafia andmebaasile juurdepääsu sidusrežiimis. Rahvusbibliograafia kirjed on juba praegugi kättesaadavad ELNET Konsortsiumi elektronkataloogis, kuid seal nad ei moodusta ühtset tervikut, olles lihtsalt üheks osaks teadusraamatukogude koondkataloogis. Sellega seonduvalt tuleb lisada, et mitmeid probleeme on tekitanud rahvusbibliograafia kirjete avatus parandamisele ja täiendamisele, mistõttu üha enam leiab kinnitust idee eraldada koondkataloogist rahvusbibliograafia andmebaas. See võimaldaks rahvusbibliograafia koostajatel ise lõpuni vastutada loodud kirjete eest, kartmata, et neid kogemata keegi muuta võiks. Lisaks trükitud nimestikele ning rahvusbibliograafia sidusandmebaasile on kavas ka rahvusbibliograafia väljaandmine CD-ROM-il või mõnel muul moodsal infokandjal. Tänapäevasel elektroonilisel kandjal välja antav rahvusbibliograafia peaks hõlmama ajaliselt pikemat perioodi, et end nii väljaandjale kui ka kasutajale paremini ära tasuda. Teatud mõttes võib eeltöök pidada aasta tagasi Rahvusraamatukogus alustatud retroprojekte: 1) 1945–1991 ilmunud Eesti raamatute retrospektiivset konverteerimist, 2) 1918–1940 ilmunud eestikeelsete raamatute rekataloogimist ning 3) 1945–1993 ilmunud Eesti perioodika rekataloogimist. Nimetatud projektides on osalejateks kõik ELNET Konsortsiumi raamatukogud, kes lisavad leidumusandmed ja aitavad mitmesuguseid andmeid täpsustada.

Rahvusbibliograafia, täites rahvusliku mälu rolli, on seotud selles peegelduvate teavikute — rahvusteavikute — käekäiguga. Rahvusteaviku mõiste on peaaegjalikult määratletud sundeksemplari seadusega, mis kehtestati Eestis 1997. aastal (peaaegjalikult seetõttu, et mujal eesti keeles ilmunud väljaanded, mis Eesti sundeksemplaride hulka ei kuulu, loetakse samuti rahvusteavikuks). Seadusega kuuluvad kogumisele, registreerimisele ja hoiustamisele Eestis valmistatud trükised, audiovisuaalteavikud. 1998. aastal lisandusid sundeksemplari seadusesse füüsilisel kandjal elektroonilised teavikud (CD-ROM-id, disketid). Rahvusteavikud uutel infokandjatel on endaga kaasa toonud uue probleemide ringi ja see

on nende säilitamisega seonduv. Paberile trükitud raamatu puhul on säilimise tagamiseks suurimaks ohuks paberi happelisus, mille tagajärjel ta mõne aastakümne pärast tolmuks võib pudeneda. Kui trükiste puhul piirduvad probleemid peamiselt füüsilise säilitamisega, siis audiovisuaalsete ja elektrooniliste teavikute säilitamine tähendab ennekõike informatsiooni alleshoidmist, mis nõuab info salvestamist uuele kandjale või uude formaati. Hetkel ei valmista videolindile või disketile jäädvustatud teabe kättesaamine veel raskusi, aga viie aasta pärast... Et elektroonilistest teavikutest on sundeksemplari seadusega kaetud üksnes füüsilisel kandjal olevad, on ühest küljest põhjendatav elektrooniliste võrguväljaannete säilitamise ressursimahukusega, teisest küljest keerustab olukorda autoriõigusega seotud küsimuste ring. Kindel on see, et võrguväljaanded pääsevad eesti rahvusbibliograafia "võrgust" üksnes ajutiselt ning osa neist registreeritakse rahvusbibliograafias juba praegu — nimelt rahvusvaheliste standardnumbritega varustatud elektroonilised jadaväljaanded ja raamatud. Mõttekas ning odavam on õppida teiste riikide kogemustest, et seejärel asuda välja töötama Eesti võrguväljaannete registreerimise ja säilitamise korda. Eeltööna on Eesti Rahvusraamatukogu rahvusbibliograafia keskusel alustatud elektrooniliste võrguväljaannete ja nende kirjastajate väljaselgitamist ning analüüsimist. Ees seisab lahenduste leidmine võrguväljaannete komplekteerimiseks, registreerimiseks ja arhiveerimiseks. Välja tuleb töötada valikukriteeriumid, mida pidada elektrooniliste võrguväljaannete puhul rahvusteavikuks ning mis jätta rahvusbibliograafias registreerimata. Paralleele saab tõmmata trükiste valikupõhimõtetega. Omadused, mille järgi teavik kuulub rahvusbibliograafiasse, võib üldsõnaliselt kokku võtta järgmiselt: 1) kasutajaskond ei ole kitsalt piiritletud, 2) eksemplariid on üldkättesaadavad, 3) teaviku maht vastab kindlale suurusele. Vastavalt nendele tunnustele ei kuulu rahvusbibliograafias registreerimisele piiratud levikuga ja ajutise iseloomuga teavikud ning need materjalid, mis pole kaetud sundeksemplari seadusega. Elektrooniliste teavikute puhul võib tekkida vastuolu kättesaadavuse ja registreerimise vahel ja tõstatada küsimus, kas registreerida väljaannet, millele puudub juurdepääs. Seejuures tuleb silmas pidada, et elektroonilisi võrguväljaandeid võib täiel määral rahvusteavikuna käsitleda alles siis, kui sundeksemplari seadust on vastavas osas täiendatud. Need on probleemid, mis ootavad lahendusi uuel sajandil.

Rahvusbibliograafia temaatika on tihedasti seotud kirjastajate, trükikodade, raamatu-kaubastajate tegevusega.

1995. aastal Euroopa rahvusraamatukogudes läbiviidud uuringutest selgus, et hoolimata ühistest õiguslikest struktuuridest toimub sundeksemplariga varustamine paremini seal, kus raamatukogud on loonud ühise huvideringi erinevate kaasalööjate — raamatukogude, kirjastajate, tootjate — vahel. Eriti sellega, et pakuvad õigeaegselt ja efektiivset rahvusbibliograafia teenust. Teisisõnu, vahe võib tõmmata nende riikide vahele, kes hoolikalt ühendavad vahendid (sundeksemplari) eesmärgiga (rahvusbibliograafia teenused), ja nende vahele, kes näevad sundeksemplari kui eesmärgi iseendas. On ütlematagi selge, et kui ei oleks kirjastajaid, ei oleks vaja rahvusbibliograafiat. Ilmselgelt kipub sundeksemplari seadus kallale kirjastajate-tootjate eraomandile. Siit ka põhjus, miks rahvusbibliograafia teenistused peavad kirjastajatega tihedat koostööd tegema. Üheks koostöövormiks on rahvuslikud eelkataloogimise programmid (CIP — *cataloguing-in-publication*), milles kirjastaja informeerib rahvusbibliograafia teenistust ilmuma hakkavast raamatust (või muust teavikust). See võimaldab ühest küljest jälgida sundeksemplari saabumist, teisalt informeerida huvilisi ilmuma hakkavatest väljaannetest, teenides seega reklaami eesmarke. Eesti

Rahvusraamatukogus tegutsev ISBN keskus alustas eelkataloogimist käesoleva aasta alguses, mille põhjal hakatakse Rahvusraamatukogu koduleheküljel välja andma nimestikku *Ilmuma hakkavad raamatud*. Rahvusraamatukogu on valmis tulevikus hakkama koostööpartneriks ka raamatuturu (*Books-in-Print*) kataloogidele, kui raamatumüüjad ning kirjastajad selleks soovi ja tahet üles näitavad.

Mida me siis ikkagi ootame rahvusbibliograafialt uuel aastatuhandel? Millist rolli hakkab ta mängima infoühiskonnas?

Rahvusbibliograafia, olles eesmärkidelt alalhoidev, säilitav, ei saa ega tohigi oma olemuselt muutuda. Kindlasti tuleb olla valmis nendeks muutusteks, mis rahvusbibliograafia kaudu loovad uusi võimalusi ligipääsuks meie rahvuslikule mälule.

Kasutatud kirjandus

1. Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates. Tartu : Eesti Kirjanduse Selts, [1929]. 554 lk.
2. National bibliographies and books in print catalogues : report, conclusions and background documents to the seminars held in Strasbourg and Frankfurt-am-Main 26–30 June 1995. Strasbourg : Council of Europe, 1996. 179 lk.
3. The recommendations of the international conference on national bibliographic services, Copenhagen, November 1998. Copenhagen : IFLA, 1999.

KUIDAS RAAMATUKOGU-TÜPOLOOGIAT PARANDADA?

Peeter Olesk

Riigikogu

Tüpoloogilist lähenemisviisi ei maksa karta, vastupidi, tihtipeale on see koguni hädavajalik. Tüpoloogilise lähenemisviisi all pean ma käesoleval korral silmas uurimisaluste (või suhtealuste) objektide sellist kirjeldamist, kus mingi suurema terviku osi kõrvutatakse ühtaegu ülevalt alla ja alt üles. Teisisõnu, tüpoloogilises lähenemisviisis on hierarhia mõlemas suunas, ülenev ja alanev, omavahel võrdne. Selliselt ehitatud tüpologia individualiseerib nii palju, kui piisab, ja üldistab sedavõrd, kuivõrd on vajalik.

Ülikooli raamatukogu inimesed mäletavad ning teised saavad nüüd kohe teada, et kuni 1999. a. kevadeni kasutasin ma oma kolleegidest kõneldes kõigi kuuldes niisugust tüpoloogilist kirjeldust, mis kindlasti ei ole raamatukogunduses tavaline. See oli sügavalt individuaalne, kuid see ei olnud kunagi subjektiveeritud. Tähestiku järgi kuulusid tüpoloogilisse nimestikku:

Kavalpea
Lõukoer
Suli
Säutsuja
Tüüp
Vanamutt
Vaba kasakas
Varblane
Võllaroog
Võrukael

Oli ainult üks tüübinimi, mida ma avalikult ei kasutanud; aususe nimel olgu ka see ära toodud: Kanaema.

Ei mäleta, et keegi oleks tulnud küsima: miks ma olen Tüüp? Ei olnud ka kedagi, kes oleks nõudnud: miks ei ole mind nende tüüpide hulgas? Ja ei olnud ühtegi juhtu, kus mulle oleks öeldud: hea küll, mina võin ju Võllaroog olla, aga too teine ei ole Kavalpea, tema on Suli. Vastupidi, kui ma ühel koosolekul, mis tegelikult polnud mitte koosolek, vaid sünnipäeva-istung (või -seisang), ütlesin Urve Tõnnovile, et tema on Säutsuja, siis see ei tekitanud Mare Rannas, kes võttis sõna pärast mind, mingit võõristust, vaid ta hakkas seda tüpoloogilist iseloomustust otsekohe arendama ja soovis siiralt: "Säutsu aga edasi!". Ning Rein Saukas hakkas oma kirjadele alla kirjutama mitte enam "Rein Saukas", vaid "1/2 kasakas Rein Saukas".

See, mida ma kirjeldasin, on **peaaegu-tüpoloogia**. Range tüpoloogia teeb üksikutel tüüpidel vahet sammuga, mille pikkus on defineeritud. Range tüpoloogia defineerib juba ette ka selle suurema terviku, mille sees ta üksikuid tüüpe eristab. Minu puhtempiirilise ehk fenomenoloogilise tüpologia kirjeldas **kolleege**, püüdmata samas hõlmata neid kõiki. See ei defineerinud ühtegi tüüpi, vaid funktsionaliseeris neid sellise metafoori kaudu, mis

pakkus välja virtuaalse identiteedi. See ei olnud regulaarne: ta ei postuleerinud, kui suur on vahe Suli ja Vaba kasaka vahel, ja ta ei fikseerinud, et see vahe peab olema samasugune ka Lõukoera ja Vanamuti vahel. See ei olnud ka hierarhiseeriv: Vanamutt ei olnud vähem autoriteetne kui näit. Lõukoer ja Varblane ei olnud alamal kui Tüüp. Ja lõpuks ei olnud see ka normatiivne, sest miski ei öelnud, et keegi peab olema Võrukael ja et see on halb, kui keegi on näit. Suli. Mind huvitas **mobiilne** tervik.

Tüpoloogia ei pea välistama normi kehtestamist. Kui ma siiski taotlesin, et tüpoloogia ei oleks normatiivne, siis eeskätt ajaloolistel põhjustel. Eesti ühiskond ei ole vaba hirmust selliste tüpoloogiliste iseloomustuste ees, millele antakse **negatiivselt** normatiivne tähendus. Näit “kulak”, “fašistide käsilane”, “kodanlik natsionalist”, “reaktsiooniline emigrant”, “valel poolel sõdinu”, uusimal ajal “ajaloolane”, “kaitseliitlane” jne. Määratluse “tõusik” järgi ei saa karistada — ehkki see on kahtlemata halvustav. Seevastu näit. määratluse “metsavend” järgi on represseeritud ja nagu hästi teada, ka neid, kes ei olnud metsavennad. Polnud mingit ratsionaalset põhjust seda hirmu Tartu Ülikooli Raamatukogus süvendada — eriti olukorras, kus Tartu Ülikooli rektor (em.) prof. Peeter Tulviste oli kõigi kuuldes ülikooli raamatukogu Võhma Lihakombinaadiga juba võrrelnud. Samas kui emotsioonidest vaba normatiivne tüpoloogia oleks nõudnud kollektiivi kirjeldamist seinast sein, milleks ei olnud tungivat praktilist vajadust.

Teisiti on lugu aksiomaatilise tüpoloogiaga, millesse norm on nii-öelda juba sisse kirjutatud. Ent mulle tundub, nagu ei oleks raamatukogude aksiomaatiline tüpoloogia meile ka edaspidi jõukohane. Raamatukogud mahuvad kahe äärmuse vahele. Raamatukogu on olemas siis, kui on olemas vähemasti üks trükis. Kui see puudub, siis raamatukogu **veel** ei ole. Minu käsitus saab mõistetavamaks, kui see üks trükis on näiteks antoloogia ehk valik suuremast hulgast tekstidest. Kuid see on kõrvaline. Raamatukogu tekib alates esimesest trükisest. Aga me ei ole suutelised määratlema, mis **enam** ei ole raamatukogu. Teed teise äärmusse tähistab **internet**, võrgustik, kuhu mahuvad põhimõtteliselt kõik trükised, ka need, mida veel ei ole. Tunduvalt elulähedasem on tüpologiseerida neid raamatukogusid, mis on meil reaalselt olemas, tehes seda nii, et me ei sea esikohale nende halduslikku sõltuvust — mis on ajalooliselt ju väga muutuv ja on pealegi enamasti raamatukoguväline kategooria — ning võttes ühtlasi aluseks need teenused, mille täitmist lugeja ja ühiskond peamiselt ootabki. Vastasel korral jääb nii, et teaduslike raamatukogude probleem taandatakse pelgalt sellele, kas kõrgemal õppeasutusel on oma raamatukogu või ei, ja kogu raamatukogu tüpoloogia nõnda, nagu seda normatiivsena rakendatakse näiteks raamatukogustatistikas.

Viimase trobikonna aasta kestes on Eesti raamatukogundust mõjutanud oluliselt neli protsessi — kolm raamatukogunduse sees, üks kõrval. Kolm esimest on:

1. RR 1988–1998
2. RR 1988–1999
3. rr 1988–1997

RR ... märgib Rahvusraamatukogu arendamist tema nimetuse rakendamisest Rahvusraamatukogu 2. seaduse kehtestamiseni. See on institutsiooniline areng.

RR ... märgib rahvaraamatukogude arengut keelatud kirjanduse loetelude kaotamisest kuni Tartu Maakonna Keskraamatukogu kolimiseni Kõrvekülla. Mitmete maakonna keskraamatukogude (näit. Viljandi) saatus on veel või endiselt lahendamata, kuid oli juba sellal,

1990. aastate algupoolel, ebaloomulik, et Tartus tõsteti maakondlik kogu "lihtsalt" ühest ebakindlast ruumist teise — nagu olekski see kogu lahendus.

rr ... märgib rahvusraamatukogu kui *Estonica*, s.o. Eestit puudutava trükise kogumise ja korraldamise põhimõtete kompleksi arengut alates erihoiufondide kaotamisest kuni sundeksemplari seaduse rakendamiseni aastast 1997.

Nende protsesside kõrvale tuleb neljandana asetada akadeemilise lugeja kasv. Akadeemilise lugeja all mõistan ma raamatukogu seda kasutajat, kes eeldab, et temast saab Lääne mõistes akadeemik, graduateeritud kõrgharidusega haritlane. Absoluutarvudes ei tarvitse niisuguse lugeja kasv näida väga markantsena. 1990. aastal oli Tartu Ülikoolis üliõpilasi 8020, 1998. aastal oli neid 9160. 1990. aastal oli Tartu Ülikoolis 104 professorit, 1998. aastal 123. Need muutused ei ole rõhutatult radikaalsed, kuid kui 1989 oli Tartu Ülikoolis filoloogilisi professuure ~12 ja 1999 on neid 21 ja kui 1989. aastal oli Eestis ~7 kõrgkooli ja 1999. aastal on neid 46, siis need kasvud on hüppelised. Lugejaid, kes vajab kirjandust kuni doktoriõppeni, s.t. generatiivsete uuringute käivitamiseni, on rohkem. Järelikult saab suurema koormuse ka raamatukogu, mis kindlustab lugejahuvi rahuldamise suuremas diapsoonis. See aga tähendab, et tuleb loobuda eelarvamusest, mille järgi on **teaduslik raamatukogu** spetsialiseeritud, rahvaraamatukoguga võrreldes **piiratuma** lugejaskonnaga raamatukogu. Teaduslik, s.o. teaduse huvides komplekteeritud ja teaduse nimel arendatud raamatukogu on meie päevil **universaalistatud** raamatukogu ning tema arengut teiste raamatukogude hulgas mõõdab see, missugune on tema

- 1) kogude avatus,
- 2) kogude universaalsus,
- 3) lugeja-hierarhia rahuldatus,
- 4) rahvusraamatukogu põhimõtte rakendatus.

Kogude **avatus** all mõtlen ma kogude kättesaadavust nii ööpäevas kui ka töönädalas kohapeal ja väljaspool. Kogude **universaalsuse** all on silmas peetud raamatukogu traditsiooniliste kogude ja andmebaaside ulatuvust entsüklopeediliste huvidega lugeja soovide rahuldamiseni. **Lugeja-hierarhia rahuldatust** tähistab raamatukogu võime pakkuda trükisõna suvalist tüüpi kasutajale — olgu see siis koolilaps või professor. **Rahvusraamatukogu põhimõtte** all peetakse siinkohal silmas *Estonica* kogumist ja süstematiseerimist nii, nagu on ühiskondlikult kokku lepitud — muidugi tingimusel, et *Estonica*'t kogutakse võimalikult ammendavalt.

Mida rohkem on loetletud nelja nõuet garanteeritud, seda kõrgem on vastava raamatukogu järk. Põhimõtteliselt on võimalik tagada neid nõudeid ka seadusandlikult, kuid oluline on, kuidas on need nõuded kindlustatud tegelikkuses. Raamatukogu on seda **teaduslikum**, mida **enam** ta eelpool toodud nelja nõude täitmist kindlustab.

BENCHMARKING KVALITEEDI JUHTIMISEKS JA HINDAMISEKS RAAMATUKOGUS*

Aira Lepik

Tallinna Pedagoogikakool

Sissejuhatuseks

Käesolevas artiklis käsitletakse *benchmarking*'it** võrdleva analüüsi vahendina ning jäljendus- ja võrdlusvõtena. *Benchmarking*'it analüüsitakse raamatukogunduse kontekstis, seostades seda eelkõige raamatukogu töö tulemuslikkuse analüüsimise ja hindamisega. Artikkel võimaldab võrrelda erinevaid *benchmarking*'i definitsioone ja jälgida valdkonna kasutust ning levikut raamatukogunduses.

Artiklis antakse ülevaade *benchmarking*'i põhitüüpidest, tutvustades organisatsiooni- sisest, konkurentidevahelist, funktsionaalset ja üldist ehk protsessi *benchmarking*'it. Kirjutises keskendutakse *benchmarking*'i läbiviimise peamistele etappidele (planeerimine, meeskonna kujundamine, andmete kogumine, andmete analüüs ja tegutsemine vastavalt tulemustele) ning nende kohandamisvõimalustele kvaliteedi juhtimiseks ja hindamiseks eelkõige teadusraamatukogus.

Artiklis analüüsitakse *benchmarking*'i kasutusvaldkondi raamatukogunduses, vajadust ja võimalusi meetodikat rakendada ning kasutada kvaliteedi juhtimise vahendina raamatukogu tööprotsesside mõõtmiseks ja võrdlemiseks. Artiklis tutvustatakse võimalusi raamatukogu parima väärtuse mõõtmiseks parima praktika kvalitatiivsete aspektide alusel. *Benchmarking*'i peamiste põhimõtete rakendusi raamatukogunduses on analüüsitud organisatsioonilisel, analüütilisel ja praktilisel tasandil. Selline käsitlus loob eelduse ja annab võimaluse jätkata Eesti teadusraamatukogude tegevuse tulemuslikkuse analüüsi mudeli väljatöötamisega töö hindamiseks ja optimeerimiseks.

Benchmarking: jäljendus- ja võrdlusvõte

Benchmarking on defineeritav järjepideva süstemaatilise protsessina võrdlemaks organisatsiooni tulemuslikkust ja kvaliteeti (Elmuti, Kathawala 1997). *Benchmarking* on samas vahend kvaliteedi tõestamiseks, mida toetab usaldus ja konfidentsiaalsus. *Benchmarking* on protsess, mille käigus saab huvipakkuvat analüüsida ja võrrelda organisatsiooni, protsessi, funktsiooni ja toote või teenuse tasandil (Khurram, Faizul 1999). *Benchmarking* on vahend võrdlevaks analüüsiks, mis omakorda on osaks organisatsiooni muutustele (Fong *et al.* 1998).

* Analüüs on tehtud Sihtasutuse Eesti Teadusfond rahalisel toetusel (Grant 4039: Eesti teadusraamatukogude töö tulemuslikkuse hindamine ja kvaliteet).

** V. Raidi *Uus inglise-estli majandussõnaraamat* (Tallinn, 1999) pakub *benchmarking*'i vasteks *parima (tegevus)-praktika tuvastamine* (toim. märkus).

Benchmarking on turundusest tulenev jäljendus- ja võrdlusvõte, mida kasutatakse eelkõige turuliidrite tegevusstrateegia analüüsimisel ja selle kasutamisel oma organisatsiooni edutegurite määramisel (Martin 1998). *Benchmarking* jäljendus- ja võrdlusvõtteks on kujunenud 1990-ndate aastate käibeterminiks eelkõige majanduses, juhtimises ja turunduses, kuid ka mitmes raamatukogu tegevuse analüüsi käsitlevas artiklis võib leida andmeid *benchmarking*'i rakendamise raamatukogu tegevuse võrdlevaks analüüsiks (Senkevitch 1991, Quality management 1995, Gohlke 1997, Jager 1999).

Esmakordselt käsitleti raamatukogude tegevuse võrdlevaks analüüsis *benchmarking*'it kui vahendit kvaliteedi tõestamiseks 1985. aastal Metro Toronto raamatukogus (*Metro Toronto Reference Library*) (Gohlke 1993).

Defineerituna raamatukogude kontekstis on *benchmarking* kvaliteedi juhtimise vahend, mida kasutatakse regulaarselt raamatukogu tööprotsesside mõõtmiseks ja võrdlemiseks teiste raamatukogudega eesmärgil tõsta raamatukogu töö tulemuslikkust, kohandades analüüsipartnerite parimat praktikat (Gohlke 1993).

Tulemuslik *benchmarking*'i kasutamine võimaldab raamatukogul

- tõestada kasutajate rahulolu,
- suurendada produktiivsust,
- vähendada tegevuskulusid,
- identifitseerida ja kujundada tööprotsesse,
- arendada arvestatavaid mõõtmisi kvantitatiivsest aspektist.

Raamatukogu väärtuse hindamine kvantitatiivsest aspektist on *benchmarking*'i kasutamise tulem. *Benchmarking* on seega oluline kriitiliste edutegurite identifitseerimiseks.

Kriitilised edutegurid (*critical success factors*) on tegevused, mida on vaja eriti hästi teha, et olla tunnustatult edukas. Selliste tegurite hulka kuuluvad raamatukogus eelkõige tulemuslikkuse kõrgeima taseme saavutamine või väljundi (raamatukogus pakutava või vahendatava teenuse) kvaliteet. Kriitiliste edutegurite väljaselgitamine võimaldab keskenduda just nendele tegevuse aspektidele, mis omavad suurimat mõju organisatsiooni tulemuslikkusele.

Kriitilised edutegurid on seejuures faktorid, mille alusel võib väita, et organisatsioon tõepoolest tegutseb tulemuslikult. Kriitiliste edutegurite selekteerimine on omakorda eelduseks tulemuslikkuse indikaatorite määramisele.

Benchmarking'i ja teiste kvaliteedijuhtimise vahendite integratsioon on võimalus seostada kriitilised edutegurid kavandatud tulemustega organisatsioonis. Kriitiliste edutegurite hulka kuuluvad raamatukogus näiteks teenuse innovatsioon ja modifitseerimine, teenuse markeerimine, turustamine, hinnakujundus, turunduskommunikatsioon, müügi edustus jne. (Martin 1998).

Benchmarking on seostatav ja käsitletav raamatukogunduses

- kvaliteedi juhtimise (*total quality management*) ja kvaliteedi tõestamise (*continuous quality improvement*) vahendina (Jurov, Barnard 1993),
- raamatukogu teenuste ja tegevuse mõõtmise protsessi võrdleval analüüsil,
- raamatukogu väärtuse (*best value*) mõõtmiseks n.-ö. parima praktika (*best practice*) kvalitatiivsest aspektist.

Kuidas leida raamatukogundusest n.-ö. parim praktika? Millistele kriteeriumitele peab raamatukogu vastama, et seda saaks käsitleda parima praktika kogemuse ja mudelina? Kuidas kujunevad raamatukogud turuliidriteks?

Parima praktika kriteeriumiteks peetakse situatsiooni organisatsioonis, mida võib kirjeldada alljärgnevate tunnuste ja omadustega:

- korrelatsioon praktilise tegevuse ja organisatsiooni edu vahel,
- praktikas juurdub meeskonnatöö, mille tulemuslikkust kinnitab kasutaja rahulolu,
- praktika on tõeliselt innovatiivne kasutamaks ja arendamiseks olemasolevaid ideid, vahendeid ja meetodeid uues kontekstis.

Benchmarking aitab analüüsida võimalusi, kuidas saavutada raamatukogus:

- *effectiveness* — tõhusus, mõjus, efektiivsus,
- *efficiency* — jõudlus, teovõimelisus,
- *economy* — ökonoomsus, säästlikkus, otstarbekus.

Mida saaks siis *benchmark*'ida?

Benchmark'ida saab tavaliselt arvudena väljendatud tulemuslikkuse indikaatoreid:

- tegevustest tulenevat kasumit,
- tagasimakseid investeringutelt,
- toote/teenuse elutsükli (ajaline aspekt),
- müüginäitajaid töötaja kohta,
- kulutusi tooteühiku või teenuse kohta vms.

Benchmark'ida on võimalik ka tööprotsesse, mis viivad tulemuslikkuse indikaatoriteni, näiteks:

- kuidas arendada/kujundada uut toodet või teenust,
- kuidas kujundada teenuse innovatsiooni kasutaja ootustest lähtuvalt,
- kuidas modifitseerida toodet või teenust.

Eelloetletud mõisted on omakorda seotud kvaliteedijuhtimises rakendatava põhimõttega, n.-ö. juhtida mõõtes (*managing by measuring*).

Areng on toimunud peamiselt probleemist lähtuvalt (*problem based*) võrdlustelt protsessil baseeruvateks (*process based*) võrdlusteks ning üha enam käsitletakse (Matters, Evans 2000) *benchmarking*'i puhul erinevate tehnikate seas alljärgnevat võimalusi.

- Tulemuslikkuse võrdlev analüüs (*performance benchmarking*) aitab leida vastuseid küsimusele, millised on peamised tulemuslikkuse võrdluse alused ja millistel juhtudel me järjestame või võrdleme oma tegevusi samas valdkonnas või piirdealadel tegelevate organisatsioonidega.

Ideaalne tulemuslikkuse võrdlev analüüs on korratav paari-kolme aasta tagant, et protsesside monitooring oleks regulaarne.

Performance benchmarking'i puhul on oluline keskenduda mitmele tulemuslikkuse indikaatorile, mis hõlmaksid mitut tegevust organisatsioonis.

- Protsessi *benchmarking* (*process benchmarking*) on protsesside võrdlus, mis aitab jõuda selgusele parima praktika osas. Analüüsitakse praktikad, protseduure ja tulemuslikkust, samaaegselt keskendudes reeglina ühele protsessile, võrreldes seda mitmeaspektse *benchmarking*'i partnerite vastavate protsessidega. Protsesside võrdluse puhul on eriti oluline partnerite külastamine ja protsesside analüüs nende toimumise käigus.

- *Balanced scorecard measurement and reporting* — tasakaalustatud arvestuskaardi mõõtmine ja aruandlus (Kaplan, Norton 1992).

The balanced scorecard on meetod, mille käigus mõõdetakse ja analüüsitakse organisatsiooni tulemuslikkust järgmiste arengute aspektidest:

- * kasutaja perspektiivis (kasutaja arvamused ja hinnangud),

- * sisemise võimekuse perspektiivis (milles me peaksime silma paistma?),
- * innovatsiooni ja õpivalmiduse perspektiivis (kas me suudame jätkuvalt luua väärtusi?),
- * finantsilises perspektiivis (kuidas omanikud ja huvigrupid meid näevad?).

Tasakaalustatud arvestuskaarti on kasutatud ka raamatukogu tulemuslikkuse mõõtmisel (Broady-Preston, Presotn 1999).

- Strateegia *benchmarking*'i (*benchmarking strategy*) puhul on tegemist eelkõige konsultatsioonidega, mida saab kasutada strateegia loomiseks või strateegia uuendamiseks. Tegemist on eelkõige strateegilise juhtimise (*strategic management*), operatsioonilise tõestuse (*operational improvement*) või muutuste juhtimisega (*change management*).

Benchmarking — kasutatavad põhitüübid

Võrdlused, mida *benchmarking*'i protsessi käigus saab teostada, on vaadeldavad organisatsiooni erinevatel tasanditel (Camp 1989):

- organisatsiooni tasand (raamatukogu kui terviku tasand),
- protsessi tasand (näiteks kogude kujundamine kui üks raamatukogu põhiprotsess),
- funktsiooni tasand (näiteks teavikute säilitamine raamatukogus),
- teenuse tasand (näiteks raamatukogudevaheline laenutus).

Benchmarking kui protsess on enamasti (Balm 1992) käsitletav neljas põhitüübis.

- Organisatsioonisisene *benchmarking* (*internal benchmarking*).
Enamasti on suurtes organisatsioonides (teadusraamatukogud vms.) võimalik leida mitu osakonda, mis täidavad sarnaseid või samu funktsioone. Nende tegevuse võrdlev analüüs ongi võimalus organisatsioonisiselt identifitseerida tulemuslikkuse standardeid ja juurutada neid laiemalt kogu organisatsioonis. Organisatsioonisisese *benchmarking*'i tulemusel tekkinud teadmisi on võimalik kasutada konkurentidevahelises ja funktsionaalses *benchmarking*'is.

- Võistlelev (konkurentidevaheline) *benchmarking* (*competitive benchmarking*).
Võrdlev analüüs konkurentide ettevõtmistega on vajalik selgitamiseks otseseid ja kaudseid võistlejaid, kes pakuvad samal turul analoogseid tooteid või teenuseid (näiteks ülikooliraamatukogu ja erialaraamatukogu). Konkurentidevahelise võrdleva analüüsi käigus saab selgitada oma organisatsiooni turupositsiooni, analüüsida tulemuslikkust ning täpsustada kriitilisi edutegureid tagamaks jätkuvat edu.

- Funktsionaalne *benchmarking* (*functional benchmarking*).
Sama toodet või teenust pakkuvate, kuid erinevatel turgudel toimivate (eri riikides, eri regioonides) organisatsioonide tegevuse võrdlev analüüs. Funktsionaalse *benchmarking*'i puhul on tegemist konkurentidega, kuid erinevad tegevuspiirkonnad ei võimalda neil organisatsioonidel otseselt võistelda (näiteks eri riikide rahvusraamatukogud).

- Üldine ehk protsessi *benchmarking* (*generic (process) benchmarking*).
Üldises ehk protsessi *benchmarking*'is keskendutakse protsessile, olenemata valdkonnast, kus seda protsessi juurutatakse (näiteks koolitusmeetodid haridusprotsessis üldiselt ja raamatukogu kasutajakoolituses). Üldise ehk protsessi *benchmarking*'i puhul on võimalik analüüsida parimatest parimat praktikat (*the best of best practice*) keskendumata selle toimimisvaldkonnale (klienditeenindus pangas ja klienditeenindus raamatukogus).

Mida soovitakse võrdlevalt analüüsida ehk *benchmark*'ida, sellest sõltub *benchmarking*'i tüübi valik.

Benchmarking: peamised etapid

Benchmarking'i käsitlemisel peetakse silmas protsessi mitmeastmelisust — enamasti on kasutusel Oaklandi 15-astmeline mudel (Oakland 1994), infoprofessionaalidele soovitud hõlmab 12 astet (Allen 1993). Need astmed on vaadeldavad peamiste etappidena, mida peaks *benchmarking*'i käigus arvestama.

- *Planning* — planeerimine või kavandamine.

Oluline on eelkõige kindlaks teha osakond või protsess, mida soovitakse võrdlevalt analüüsida, seejärel valida *benchmark*'imiseks protsessid ning leida nende puhul kasutaja-profiil, et ootusi paremini kirjeldada. Planeerimise etapis jõutakse kriitiliste edutegurite valikuni, mida kavatakse võrdlevalt analüüsida.

- *Team forming* — meeskonna kujundamine, koolitus ja juhtimine.

Meeskonnatöö on raamatukogus oluline, kuna just oskuslikult valitud meeskonnad võivad osutada võtmeks võrdlevates analüüsides, sest iga meeskonna liikme panus ja erinev vaatenurk probleemile võib kujundada parima tulemuse.

- *Mapping* — vajalike andmete kogumine.

Põhjendatud andmekogumismeetodite valik ja professionaalne kasutamine, parima praktika identifitseerimine (*identify the best-in-class*) ja partnerite külastamine. Andmekogumismeetodite selekteerimine *benchmarking*'i eesmärkidest lähtuvalt. Kriitiliste edutegurite mõõtmine.

- *Analysis* — analüüs.

Kogutud andmestiku (kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed) mitmeaspektne analüüs, printsiipide, strateegiade ja meetodite võrdlus. Parima praktika ja analüüsitava organistastiooni erisuste ja nende põhjuste leidmine ning tõlgendamine.

- *Action* — tegutsemine.

Strateegia ja tegevuskava koostamine, mis aitaks ületada võrdleva analüüsi abil avastatud lüngad reaalse ja soovitava vahel.

Benchmarking ja raamatukogundus: organisatsiooniline raamistik

Raamatukogu tegevuse analüüs ja hindamine on viimasel aastakümnel tõusnud raamatukogundusega tegelevate uurijate huviorbiiti ning täheldatav pole mitte ainult selle valdkonna uuringutulemuste tutvustamine erialaajakirjanduses (Shaughnessy 1993; Garrod, Kinnell 1996; Robertson, Trahn 1997) vaid ka organisatsiooniliste struktuuride kujunemine (Library Benchmarking Explained 1998).

1993. aastal asutatud *Library Benchmarking International* on loodud eesmärgiga toetada raamatukogu- ja infotöötajaid võrdlevate analüüsides läbiviimisel *know-how*'ga, koolitusega, konsultatsioonidega ning vastavateemaliste teabeallikate koostamisega.

Aastatel 1993–1994 ilmus *Library Benchmarking International* egiidi all viis Holly J. Muir'i koostatud väljaannet: *benchmarking*'i partnerite valikust (Muir 1993a), andmete kogumisest *benchmarking*'is (Muir 1994a), andmeanalüüsist *benchmarking*'is (Muir

1993b), analüüsitavate tööprotsesside määramisest ja meetrika kujundamisest (Muir 1993c) ja *benchmarking*'i tulemuste esitamisest (Muir 1994b).

Praktiliste soovitude kõrval sedastatakse nimetatud kirjutistes vajadust *benchmarking*'i käigus silmas pidada juhtimis-, kasutajate ja raamatukogutöötajate huve, seega rõhutatakse huvigruppe, kelle jaoks võrdlevad analüüsid omavad olulist tähtsust. *Benchmarking*'i partnerite valikul rõhutatakse selle etapi keerulisust ning eeldusena tuuakse välja kriitiliste edutegurite osakaalu arvestamist.

Uurimistulemuste regulaarseks analüüsiks ning kokkuvõtete tegemiseks on alates 1995. aastast Northumbrias peetud rahvusvahelisi konverentse raamatukogutöö tulemuslikkuse mõõtmise eriaspektidest (*International Conferences on Performance Measurement in Libraries & Information Services*), kus muude teemade hulgas on käsitletud ka *benchmarking*'it raamatukogu tegevuse tulemuslikkuse analüüsimisel ja hindamisel (Northumbria 1995, 1997, 2000). Vastavate teemade süvaanalüüse võib leida ajakirjast *Performance Measurement and Metrics* (hakkas ilmuma augustis 1999).

Raamatukogutöö tulemuslikkusega seonduv on eritähelepanu all ka mitmes rahvusvahelises erialaorganisatsioonis — 1999. aasta oktoobris moodustati Ameerika Teadusraamatukogude Assotsiatsiooni (*The Association of Research Libraries*) statistika ja juhtimise komitee (*Statistics and Leadership Committee*) juurde *New Measures Initiative*, kus projektitööna analüüsitakse raamatukogu tegevuse tulemuslikkuse eriaspekte (Cook, Heath 1999).

IFLA (*International Federation of Library Associations and Institutions*) struktuuris tegutsevad alates 1998. aastast diskussioonigrupid nii avalike kui ka teadusraamatukogude töö tulemuslikkuse analüüsimiseks — *Performance Measurements in Academic Libraries Discussion Group* ja *Public Library Performance Measurements Discussion Group*. IFLA 66. aastakonverentsil 2000. aasta augustis Jeruusalemmas on kavandatud teadusraamatukogude töö tulemuslikkuse diskussioonigrupi istung teemal "*Benchmarking ja parim praktika*" (*Benchmarking and Best Practice*).

Kokkuvõtteks

Benchmarking on võrdlus- ja jäljendusvõttena kasutamist leidnud üha enam raamatukogude tegevuse analüüsimisel ja hindamisel.

Ka Eestis pole *benchmarking* raamatukogunduses täiesti tundmatu — Eesti Rahvusraamatukogu on korraldanud rahvusvahelisi seminare raamatukogutöö tulemuslikkuse analüüsidesid (juulis 1999 ja aprillis 2000), siinkirjutaja on esinenud 2000. aastal vastava teemaliste ettekannetega TPÜ raamatukogunduse õppetooli teadusseminaril (2. märtsil 2000 Tallinnas) ja teadusraamatukogude talvekoolis (27. märtsil 2000 Käärikul).

Eesti Teadusfondi finantseerimisel tegeldakse TPÜ raamatukogunduse õppetoolis Eesti teadusraamatukogude töö tulemuslikkuse hindamise ja kvaliteedi analüüsidesid alates 1999. aastast (grandi hoidja, raamatukogunduse õppetooli professor Aira Lepik, projekti põhitäitjateks õppetooli magistrandid Anu Nuut, Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonna juhataja, ja Toomas Liivamägi, Tartu Ülikooli Raamatukogu direktor). Projekti "Eesti teadusraamatukogude töö tulemuslikkuse hindamine ja kvaliteet" (kavandatud aastateks 2000–2002) peamised ülesanded on:

- teadusraamatukogu töö tulemuslikkuse indikaatorite valik ja analüüs,

- teadusraamatukogude töö tulemuslikkuse hindamise meetodika adapteerimine Eesti teadusraamatukogudes,
- töö tulemuslikkuse võrdleva analüüsi (*benchmarking*) mudeli väljatöötamine Eesti teadusraamatukogude töö hindamiseks ja optimeerimiseks.

Benchmarking jälgendus- ja võrdlusvõtena loob eelduse leida parim võimalus teadusraamatukogude optimaalseks hindamiseks ka Eestis.

Kasutatud kirjandus ja allikad

1. Allen 1993 = Allen, F. Benchmarking : practical aspects for information professionals // *Special Libraries*. 1993. Vol. 84, N. 3. P. 123–130.
2. Balm 1992 = Balm, G. Benchmarking : a practitioner's guide for becoming and staying best of the best. QPMA Press, 1992.
3. Broady-Preston, Presotn, 1999. = Broady-Preston, J., Presotn, H. Demonstrating quality in academic libraries // *New Library World*. 1999. Vol. 100, N. 1148. P. 124–129.
4. Camp, 1989 = Camp, R. Benchmarking : the search for industry best practices that lead to superior performance. Milwaukee : Quality Press, 1989.
5. Cook, Heath 1999 = Cook, C., Heath, F. SERVQUAL and the quest for new measures // *ARL Bimonthly Report*. 1999. N. 207. 3 p. — URL <http://www.arl.org/newsltr/207/servqual.html> [15.05.2000].
6. Elmuti, Kathawala 1997 = Elmuti, D., Kathawala, Y. An overview of benchmarking process: a tool for continuous improvement and competitive advantage // *Benchmarking for Quality Management & Technology*. 1997. Vol. 4, N. 4. P. 229–243.
7. Fong et al. 1998 = Fong, S. W. et al. Benchmarking : a general reading for management practitioners // *Management Decision*. 1998. Vol. 36, N. 6. P. 407–418.
8. Gohlke 1997 = Gohlke, A. Benchmark for strategic performance improvement // *Information Outlook*. 1997. Vol. 1, N. 8. P. 22–24.
9. Garrod, Kinnell 1996 = Garrod, P., Kinnell, M. Performance measurement, benchmarking and UK library and information services sector // *Libri*. 1996. Vol. 46, N. 3. P. 141–148.
10. Garrod, P., Kinnell, M. Towards library excellence : best practice benchmarking in the library and information sector // *Quality management and benchmarking in the information sector : results of resent research*. London : Bowker-Saur, 1997. P. 307–397.
11. Hernon, P., Nitecki, D., Altman, E. Service quality and customer satisfaction : an assessment and future directions // *The Journal of Academic Librarianship*. 1999. Vol. 25, N. 1. P. 9–17.
12. Jager 1999 = Jager, M. The KMAT : benchmarking knowledge management // *Library Management*. 1999. Vol. 20, N. 7. P. 376–372.
13. Jurow, Barnard 1993 = Jurow, S., Barnard, S. Integrating total quality management in a library setting. Binghamton ; New York : Haworth Press, 1993.
14. Kaplan, Norton, 1992 = Kaplan, R., Norton, D. The balanced scorecard — measures that drive performance // *Harvard Business Review*. 1992. Jan/Feb. P. 71–79.
15. Khurram, Faizul 1999 = Khurram, S. B, Faizul, H. Benchmarking — best practices : an integrated approach // *Benchmarking : an international journal*. 1999. Vol. 6, N. 3. P. 254–268.
16. Library benchmarking explained (1998, May 20). — URL <http://www.librarybenchmarking.com/index.html> [15.05.2000].
17. Martin 1998 = Martin, R. Do we practise quality principles in the performance measurement of critical success factors? // *Total Quality Management*. 1998. Vol. 96, N. 8. P. 429–464.
18. Matters, Evans 2000 = Matters, A., Evans, A. The nuts and bolts of benchmarking (2000, March 15). — URL <http://www.benchmarkingplus.com.au/nuts&bolts.htm> [15.05.2000].

19. Muir 1994a = Muir, H. Collecting and analyzing benchmarking data : a librarian's guide. Universal City, TX : Library Benchmarking International, 1994.
20. Muir 1993a = Muir, H. Identifying benchmarking partners : special libraries. Universal City, TX : Library Benchmarking International, 1993.
21. Muir 1994b = Muir, H. Presenting benchmarking results : a librarian's guide. Universal City, TX : Library Benchmarking International, 1994.
22. Muir 1993b = Muir, H. The librarian's guide to conducting a preliminary analysis for benchmarking. Universal City, TX : Library Benchmarking International, 1993.
23. Muir 1993c = Muir, H. The librarian's guide to identifying work processes & developing metrics. Universal City, TX : Library Benchmarking International, 1993.
24. Oakland 1994 = Oakland, J. Total quality management. 2nd ed. Oxford : Butterworth Heinemann, 1994.
25. Northumbria 1995 = Proceedings of the 1st Northumbria International Conference on performance measurement in libraries & information services. Newcastle-upon-Tyne, England : Information North, 1995.
26. Northumbria 1997 = Proceedings of the 2nd Northumbria International Conference on performance measurement in libraries & information services. Newcastle-upon-Tyne, England : Information North, 1997.
27. Northumbria 2000 = Proceedings of the 3rd Northumbria International Conference on performance measurement in libraries & information services. Newcastle-upon-Tyne, England : Information North, 2000.
28. Robertson, Trahn 1997 = Robertson, M., Trahn, I. Benchmarking academic libraries : an Australian case study // Australian Academic & Research Libraries. 1997. Vol. 28, N. 2. P. 16-29.
29. Senkevitch 1991 = Senkevitch, J. Analyzing productivity in the era of accountability // The Bottom Line. 1991. Vol. 5, N. 3. P. 25-28.
30. Shaughnessy 1993 = Shaughnessy, T. W. Benchmarking, total quality management, and libraries // Library Administration & Management. 1993. Vol. 7, N. 1. P. 7-12.
31. Quality management = Quality management and benchmarking for library and information services : proceedings of a seminar held at Stamford, Lincolnshire on 7th June 1995. Burton : Capital Planning Information Ltd, 1995.

AVALIKKUSSUHETEST JA ERITI ÜHEST SIHTGRUPIST — KASUTAJAST

Urve Tõnnov

Tartu Ülikooli Raamatukogu

Avalikkussuhetele pööratakse üha rohkem tähelepanu pea kõikides eluvaldkondades. Mis puutub raamatukogudesse, siis avalikkussuhete arendamisega on tavakohaselt rohkem tegelnud rahvaraamatukogud. Teadusraamatukogud reeglina seda oma strateegiliseks ülesandeks ei ole lugenud.

Artikleid raamatukogu avalikkussuhetest võib leida erialakirjandusest küll mitte eriti rohkesti, aga siiski piisavalt. Vaadeldakse nii üksikküsimusi kui ka seda, kuidas raamatukogudes üldse on avalikkussuhted ja marketing korraldatud, uuritakse n.-ö. avalikkussuhete instrumente — missugused struktuuriüksused ja ametid on juhtrollis. Ameerika Teadusraamatukogude Assotsiatsioon (ARL) avaldas kokkuvõtte marketingi ja avalikkussuhete osast USA teadusraamatukogudes.¹

Küsimused saadeti 121 liikmesraamatukogule, vastas 54. Vastustest ilmnes, et 37%-l raamatukogudest oli mõlema funktsiooni täitmiseks üks osakond, 20%-l raamatukogudest oli eraldi avalikkussuhete osakond ja marketingi osakond, 9% täitis vaid avalikkussuhete funktsioone. Neist, kes seni ei tegelnud ei avalikkussuhete ega marketingiga, vastasid pooled, et kavas on see teenistus moodustada, pooled — et neil ei ole seda plaani. Osakondade ja ametinimetustes ning tööülesannetes valitseb suur erinevus. Sellele vaatamata leiavad raamatukogud, et need tööloigud on vajalikud raamatukogu arenguks, neid peetakse oluliseks ning efektiivseks. Kõik vastanud rõhutasid, et avalikkussuhetealase töö põhieesmärk on raamatukogu teenuste pideva ja igakülge teadvustamise kaudu kaasa aidata raamatukogu paremale tuntuusele ja rahastamisele.

Eelnimetatud uuringu vajalikkuse taustaks oli asjaolu, et USA-s seni korraldatud mahukates raamatukogu avalikkussuhete uuringutes oli teadusraamatukogude osa kaduvväike: 1977. a. 424-st raamatukogust vaid 16 teaduslikku, 1979. a. kõigist kolledžiraamatukogudest ainult kolm tegeles avalikkussuhetega. 1983. a. rahvuslik raamatukogude uuring kinnitas, et rahvaraamatukogud tegelevad avalikkussuhetega kolm korda rohkem kui teadusraamatukogud. 1985. a. 48 riikliku ülikooli raamatukogu küsitlus näitas, et

- avalikkussuhete töö oli enamikul juhtudest (40 korral 48-st) ühe inimese korraldada,
- teadusraamatukogud pole seni piisavalt tähtsustanud avalikkussuhete võimalusi,
- huvi avalikkussuhete programmide vastu on väga suur.²

Avalikkussuhteid on pikka aega käsitletud palju kitsamalt, kui seda tehakse tänapäeval, vähemalt praktikute poolt. Raamatukogudes on avalikkussuhete ülesandeid nähtud enamasti vaid näituste korraldamises ja töös pressiga. See harjumuspärane hoiak toimib paljude teadvuses veel tänagi.

¹ Ortiz Smykla, E. Marketing and public relations in ARL libraries : April 1999 // Spec Flyer 240. — <http://www.arl.org/spec/240fly.html>

² V. Fordi uuring, viidatud *Spec Flyer 240* järgi (vt. viide 1).

Mõistete sisu ja maht aga muutuvad ja teisenevad aja jooksul või õpime neid ise avaramapilguliselt käsitlema. Avalikkussuhete väärtustajad näevad asutuse ja/või organisatsiooni avalikkussuhete ülesandeid väga laias diapasoonis: need suhted peavad nähtavaks tegema asutuse väärtused ja tähenduse ning mõjutama oma sihtgrupe kindlas soovitud suunas.

Raamatukogu jaoks on need sihtgrupid

- raamatukogu ülalpidaja(d),
- olemasolevad ja potentsiaalsed kasutajad,
- raamatukogutöötajad,
- lai avalikkus (sh. ka raamatukoguüldsus).

Ja avalikkussuhete eesmärk töös nende sihtgruppidega on, et

- ülalpidaja(d) eraldaks(id) raamatukogu jaoks piisavalt vahendeid,
- kasutajad oskaksid enda huvides kasutada kõiki raamatukoguressursse (kogud, teenu- sed, töökeskkond jm.),
- raamatukogutöötajad igal ametipostil aitaksid aktiivselt ellu viia raamatukogu ees- märke,
- üldsus tunnustaks ja hindaks raamatukogu ning toetaks teda avalikult.³

Tartu Ülikooli Raamatukogu on kahtlemata tegelnud kõigi nende sihtgruppidega. Tuleb vaid öelda, et alati ei ole seda teadvustatud kui strateegilist ülesannet, mida viiakse läbi pla- neeritult ja pidevalt. Teadlikkust, planeeritust ja pidevust peetakse aga tõhusa avalikkussuhete töö väga olulisteks teguriteks. Avalikkussuhete arvukates definitsioonides rõhutatakse seda korduvalt, neid on defineeritud kui "...vastastikuse kommunikatsiooni sotsiaalset protsessi, milles on eriti oluline **korduvuse ja tagasiside printsiip**" (C. Hundhausen) või kui "... **tead- likku, planeeritud ja pidevat püüdu** kavandada ja luua mõistvaid ja usalduslikke suhteid avalikkusega. See on töö avalikkusega, avalikkuse jaoks, avalikkuse ees" (A. Oeckl).⁴

On ka muid põhjusi, miks alati pole piisavalt tähtsustatud tegelemist kõikide avalikkus- suhete sihtgruppidega, näiteks avalikkussuhteid ülalpidajatega ja laia üldsusega. Ülikooli- raamatukogu oli väga pikka aega vaieldamatult vajalik ja endastmõistetav ülikooli õppe- ja teadustöö osa. Eesti avalikkus omakorda võttis Tartu Ülikooli Raamatukogu kui Eesti vani- mat, väga rikkalike kogudega teadus- ja kultuurivaramut. Ei olnud vaja tõestada, et Tartu Ülikooli Raamatukogu on Tartu Ülikoolile ja Eestile vajalik. Kiirete ühiskondlike muu- tuste, kulude suurenemise ja "internetilise", näivalt kõikvõimsa, juurdepääsu tõttu teadus- likule informatsioonile ei aktsepteerita enam iseenesestmõistetavalt ühtegi raamatukogu. Paralleeli, mis meile võib-olla küll ei meeldi, võib tõmmata ka Tartu Ülikooliga. Ka tema oli läbi aegade Eesti ainumane tõsiselt võetav ülikool. Nüüd on ülikoole palju — ja Tartu Ülikoolilgi tuleb üha tõestada, et ta on jätkuvalt ainuke *universitas* ja seega midagi enamat kui noored vastavatud sõsarad. Iga teadus-, kultuuri-, haridus- ja infoasutus võib tunnetada finantseerijate ja avalikkuse otse või varjatult esitatud küsimusi: kas meil on seda asutust vaja, kas me vajame tema teenuseid, mida võib ta pakkuda tulevikus, mis maksab meile see asutus ja tema teenused? Raamatukogu juurde tagasi tulles on niisiis vaja suurendada

³ Peter, J., Pelz, D. Homepages deutscher Bibliotheken als Instrument der Öffentlichkeitsarbeit : Analyse mit Beispiel Präsentationen und Empfehlungen für die Gestaltung : Diplomarbeit im Studiengang Bibliothekswesen an der Fachhochschule Hannover — <http://www.ik.fh-hannover.de/ik/personen/bock/peterpelz>

⁴ Mõlemad tsiteeritud eelviidatud väljaande (vt. viide 3) järgi.

raamatukogu tuntust ja lugejate poolehoidu, reklaamida oma teenuseid ning intensiivistada dialoogi ülalpidajate ja kasutajatega, eriti küsimustes, missuguseid teenuseid vajatakse ja mida ollakse nende eest nõus maksma.

Edasises keskendub käesolev artikkel raamatukogu avalikkussuhete tööle kasutajaga. Lugejaga — ütlesime me kaua aega ja ütleme praegugi, kuigi tänapäeva raamatukogukasutaja pole sugugi ainult ja alati l u g e j a ja raamatukogu ise pole juba ammu üksnes r a a m a t u k o g u, sageli ka üldse mitte k o g u.

Kuid tagasi lugeja ja raamatukogu temaatika juurde. Lugeja soove, vajadusi ja huve on Tartu Ülikooli Raamatukogu palju uurinud. Me peame teadma, kes on meie lugeja, mida ta meilt vajab, tundma erinevate lugejagruppide, erinevate erialade õppejõudude ja tudengite infovajadusi, teadma, mis mõjutab nende rahulolu ja rahulolematust, kuulama ära ja arvestama kasutajaskonna ettepanekuid ja soove. Oluline osa avalikkussuhete töös lugejaga on igakülgne informeerimine raamatukogu kasutusvõimalustest ja kasutajakoolitus.

Lugejast-kasutajast rääkides peame arvestama, et **dialoog raamatukogu ja kasutaja vahel on pidev**. Me imestame sageli, et üks või teine lugeja ei tea midagi sellest või teisest teenusest, millest meie arvates on nii palju kirjutatud või räägitud ja mis meil on juba nii ammu. Tegelikult ei tarvitseks meil imestada, pigem kanda hoolt, et vajalik info raamatukogu teenuste, uute või muutunud kasutusvõimaluste kohta oleks pidevalt saadaval. Ülikooliraamatukogul on ju ka see omapära, et igal aastal suur hulk kasutajaskonnast (ligi 1/6) vahetub — ja enamasti on juurdetulijad väga noored inimesed, kellest paljudel suure teadusraamatukogu kasutamise kogemus puudub. Nii et informeerime neid sagedamini — infolehtede, siltide, viitade, ajalehe, lugeja meelepeade ja kodulehekülje kaudu.

Olen seda meelt, et ka **lugeja koolitusküsimused** tuleks uuesti tõsiselt luubi alla võtta. Arvan, et teatav osa raamatukogu kasutusoskustest — eriti teatme- ja infootsing, aga ka viitamistehnika ja kasutatud kirjanduse nimestike koostamine — võiks olla tudengite õppeprogrammides. Täielikku kirjaoskamatust näeb neis küsimustes palju.

Igakülgne töö kasutaja huvides peaks raamatukogule tähendama

- **rahulolevaid lugejaid** → lugejate arvu kasvu,
- **informeeritud lugejaid** → kogude paremat kasutamist,
- **iseseisvaid lugejaid** → töötajate koormuse vähenemist.

Lugejaküsitlusi on Tartu Ülikooli Raamatukogus korraldatud kümneid, nende hulgas on suure- ja väiksemahulisi, laiapõhjalisi või üksikküsimusi käsitlevaid, ankeedi-, intervjuu- ja ekspertküsitluse vormis, korraldatud kas ainult oma raamatukogus välja töötatud meetodikaga või koostöös teiste raamatukogudega. Objektivsuse huvides on küsitlusi tihti täiendatud või võrreldud vaatlustulemustega, lugejateeninduse andmete analüüsiga ja raamatukogu statistiliste näitajatega.

Toome meeldetuletuseks olulisemate lugejauuringute kronoloogia.

1965–1968

Esimene suur ja põhjalik intervjuu meetodil läbi viidud ülikooli õppejõudude infovajaduste uuring. Küsitleti 146 õppejõudu, mis tollasest akadeemilisest personalist moodustas 29%. Nimetatu on tõenäoliselt kõige varasem, ulatuslikum ja põhjalikum teadlaste

infovajaduste ja raamatukogukasutuse uuring Eestis. Suure väärtusega on Kaja Noodla uuringutulemusi analüüsiv artikkel.⁵

1983–1989

Kolme-etapiline laia küsimuste ringiga lugejauuring “Tartu Ülikooli Raamatukogu ja lugeja”, mille käigus 1983., 1986. ja 1989. aastal iga kord ühe nädala jooksul anketeeriti 500–650 lugejat. Uuringutulemused on kõige kompaksemalt avaldatud raamatukogu väljaannetes.⁶ Lugejaarvamustele lisaks analüüsiti neil aastail faktiliste andmete põhjal teaduskirjanduse nõudlust (1984),⁷ uudiskirjanduse kasutatavust (1984–1985),⁸ komplekteerimise-töötlemise operatiivsust ja teeninduskiirust. Täiendava ankeediga küsitleti kahel korral lugejate rahulolu raamatukogus korraldatavate näituste ja üritustega,⁹ intervjuueriti lugejaid raamatukogutöötajate suhtluskultuuri hindamiseks,¹⁰ püüti kindlaks teha raamatukoguõppuste kasutegurit,¹¹ analüüsiti õppekirjanduse piisavust kuues Eesti kõrgkoolis.¹²

1992–1994

Korraldati ankeetküsitlus “10 küsimust lugejale”. Uuring viidi ühtse metoodikaga läbi Eesti suuremates teadus- ja kõrgkooliraamatukogudes (TÜR, TTÜR, TPÜR, ETAR, Eesti Meditsiiniraamatukogu). TÜ Raamatukogu kui initsiaatori mureks jäi ankeedi väljatöötamine. Põhiküsimusteks oli rahulolu raamatukogus leiduva kirjanduse ja selle kättesaadavusega, informatsiooniga raamatukogu kohta ning töötajate kompetentsusega. Uuringu tulemused kanti ette 1993. a. erialapäeval “Kokkuvõtteid lugejaküsitluse tulemustest Eesti suuremates teadusraamatukogudes”.¹³ Küsitluse eesmärkidest, korraldusest ja tulemustest valmis ka Kärt Miili diplomitöö.¹⁴

-
- ⁵ Noodla, K. Tartu Riikliku Ülikooli õppejõudude informatsioonivajadus ja selle rahuldamine // Teadusliku raamatukogu töid. Tartu, 1969. Vihik 2. Lk. 96–127. (TRÜ Toimetised ; 248).
- ⁶ Teadusliku Raamatukogu töid / toim. A. Norberg, U. Tõnnov. Tartu, 1989. Vihik 7. 151 lk.;
- Tartu Ülikooli Raamatukogu ja lugeja / koost. U. Tõnnov. Tartu, 1992. 164 lk.
- ⁷ Lepik, K. Lugejanõudluse rahuldamisest kojulaenutuses // Teadusliku Raamatukogu töid. Tartu, 1989. Vihik 7. Lk. 79–86; Aav, T., Malm, A. Lugejasoovide rahuldamisest teaduskirjanduse lugemissaalides // Teadusliku Raamatukogu töid. Tartu, 1989. Vihik 7. Lk. 91–99.
- ⁸ Must, Ü. Eriala ja kvalifikatsiooni seostest lugejate infoaktiivsusega // Teadusliku Raamatukogu töid. Tartu, 1989. Vihik 7. Lk. 57–72.
- ⁹ Смушкина, И. О культурно-просветительной работе // Teadusliku Raamatukogu töid. Tartu, 1989. Vihik 7. Lk. 104–113; Smuškina, I. Lugejate kultuurihuvid // Tartu Ülikooli Raamatukogu ja lugeja. Tartu, 1992. Lk. 113–121.
- ¹⁰ Hango, K. Rahulolu raamatukogutöötajate suhtluskultuuriga // Tartu Ülikooli Raamatukogu ja lugeja. Tartu, 1992. Lk. 105–108.
- ¹¹ Tõnnov, U. Üliõpilaste raamatukoguteadmised nende endi hinnangul // TÜR-i erialapäeva “Raamatukoguõppuste kasutegur” 28. okt. 1987. a. ettekanded. — TÜR KHO, f. 4, nim.3, s. 1421b, l. 31–41.
- ¹² Kikkas, K. Tööst õpikuga Eesti NSV kõrgkooliraamatukogudes // Teadusliku Raamatukogu töid. Tartu, 1989. Vihik 7. Lk. 118–123.
- ¹³ TÜ Raamatukogu erialapäev 28. apr. 1993. a. “Kokkuvõtteid lugejaküsitluse tulemustest Eesti suuremates teadusraamatukogudes” : ettekannete kokkuvõtted. — TÜR KHO, f. 4, nim. 3, s. 1677.
- ¹⁴ Miil, K. Tartu Ülikooli Raamatukogu lugeja pilgu läbi : [diplomitöö]. Tallinn, 1993.

1994. a. viidi läbi intervjuu-küsitlus TÜ õppejõudude ja kraadiõppuritega, et täpsustada akadeemilise pere raamatukogukasutust ajal, mil uuenenud Eesti ühiskondlik elu oli toonud kaasa muutused nii ülikooli õppe- ning teadustöös kui ka raamatukogu komplekteerimisvõimalustes ja töökorralduses. Küsitleti 49 inimest.¹⁵

1994. a. uuriti ka laiemalt raamatukogu osa teaduslikus kommunikatsioonis, muutusi, mis tulenesid ümberkorraldustest Eesti riiklikus ja ühiskondlikus elus ning raamatukogude üleminekust arvutitehnoloogiale. Mõlemad muutused olid raamatukogule tõsiseks väljakutseks. Uued probleemid, ülesandepüstitused ja võimalikud lahendused pakuti välja TÜ Raamatukogu konverentsil "Raamatukogu osa teaduslikus kommunikatsioonis".¹⁶

1995

Rootsi-Balti ühisprojektina viidi läbi üleraamatukoguline mammutuuring "Raamatukogu tegevuse tulemuslikkusest", mille käigus koguti andmeid järgmiste valdkondade kohta:

- lugejate rahulolu raamatukoguga,
- raamatukogu materjalide kasutatavus,
- materjalide kättesaadavus,
- teatmeteeninduse statistika,
- teatmeteeninduse tase,
- infootsingu tulemuslikkus,
- lugejakohtade, ruumide, tehniliste vahendite hõivatus.

Võrreldes eelnevatega oli selles uuringus mitmeid uusi aspekte: väga suurt rõhku pandi lugejaskonna informeerimisele küsitluse eesmärkide ja korralduse kohta, mitme ankeedi paralleelne rakendamine andis rohkesti objektiivset informatsiooni, töötajate koormatuse ning ruumide-seadmete hõivatuse andmed kummutasid mitmedki tavaarvamused, raamatukogutöötajate osalus küsitluse läbiviimisel oli suurem kui kunagi varem.

Uuringu tulemused on avaldatud TÜ Raamatukogu töödes,¹⁷ Rootsi partnerite väljaandes,¹⁸ ERR-i toimetistes¹⁹ ja üksikkäsitlustena mujalgi. Huvi võiks pakkuda ka L. Dubjeva artikkel uuringu võrdlevast rakendusest ja tulemustest Stockholmi ja Tartu ülikooli raamatukogus, Eesti Akadeemilises Raamatukogus ja Rahvusraamatukogus.²⁰

¹⁵ Tõnnov, U. Nõudlus ja pakkumine : lugeja ootused ja tegelikkus // Raamatukogu osa teaduslikus kommunikatsioonis : TÜR-i 16. teaduskonverents 5.–6. det. 1994. a. : ettekannete kokkuvõtted. Tartu, 1994. Lk. 15–16.

¹⁶ Raamatukogu osa teaduslikus kommunikatsioonis : TÜR-i 16. teaduskonverents 5.–6. det. 1994. a. : ettekannete kokkuvõtted. 40 lk. Tartu, 1994. — TÜR KHO, f. 4, nim. 3, s. 1723.

¹⁷ Tartu Ülikooli Raamatukogu töid = Publicationes of Tartu University Library / koost. U. Tõnnov. Tartu, 1997. Vihik 10. 211 lk.

¹⁸ Miil, K., Tõnnov, U., Ilus, M. a.o. Library performance measurement at Tartu University Library // Library management development project : 3rd final report. [Stockholm, 1995]. P. 29–67. (Stockholms Universitetsbibliotek. Rapport ; 28).

¹⁹ Research libraries in public information system : towards performance quality. Tallinn, 1998. 145 p. (*Acta Bibliothecae Nationalis Estoniae* ; 8).

²⁰ Dubjeva, L. Application of methods described in the handbook measuring academic library performance at Estonian research libraries // Research libraries in public information system : towards performance quality. Tallinn, 1998. P. 132–140.

1999

Ankeetküsitlus raamatukogu avalikkussuhetest lugejaga. Andmeid koguti juhuvaliku põhimõttel ühe nädala jooksul. Vastas üle 350 külastaja. Viidi läbi ka täiendav ekspertküsitlus raamatukogu kauaaegsete, mitmekülgset raamatukogu kasutavate, suure infovajadusega ning laialdaste huvidega lugejate hulgas. Küsitleti 23 inimest, neist 14 Tartu Ülikooli erinevast teaduskonnast või muust struktuuriüksusest ning teised Tartu ühiskonna-, teadus-, kultuuri- ja hariduselus silmapaistvad inimesed.²¹

Nagu öeldud, raamatukogu huvi lugejaküsitluste korraldamisel on selles, et olla pidevalt kursis, kes on ta lugeja, missugused muutused on toimunud ta raamatukogukasutuses ja milliseid teenuseid ükski lugejagrupp vajab. Ning loomulikult — mis on kasutajail omalt poolt raamatukogule öelda ning mis põhjustab rahulolematust.

Nii lugejate struktuuris kui ka raamatukogukasutuses ongi toimunud palju muutusi. See ei saakski teisiti olla. Kui vaatame suuremate küsitluste andmeid, siis näeme, et pidevalt suureneb üliõpilaslugejate osa ning väheneb TÜ õppejõudude ning isegi kraadiõppurite osa (vt. tabel 1).

Tabel 1

Kes on Tartu Ülikooli Raamatukogu lugeja (%)?

	1983	1986	1989	1995	1999
TÜ üliõpilased	59,9	50,4	64,6	70,0	78,0
TÜ õppejõud, magistrandid, doktorandid	16,6	22,8	11,9	11,8	6,6
TÜ teenistujad	2,7	1,6	1,5	1,8	2,3
Üliõpilased mujalt	5,8	2,8	2,9	4,5	4,3
Õppejõud, teadlased, magistrandid, doktorandid mujalt	2,2	6,2	4,0	2,3	1,2
Muud lugejad	13,2	16,2	15,1	9,6	7,8

Vähenenud on ka väljastpoolt Tartu Ülikooli pärit teadlaste, õppejõudude, magistrantide ja doktorantide TÜ Raamatukogu kasutus. Et Interneti ajastul teadlaste raamatukogukasutus on vähenenud, on üleilmne tendents. TÜ Raamatukokku jõudis see TÜ õppejõudude osas väga jõuliselt viimasel paaril-kolmel aastal. Kui veel 1989. a. oli õppejõudude osa lugejaskonnas ligi 10%, siis 1995. a. oli see kahanenud 5,5%-le ja 1999. a. oli vaid 2,3%. Raamatukogul on kavas lähiajal küsitleda õppejõude ja kraadiõppureid üsna üksikasjaliselt, missugune roll on õppejõu info- ja teaduskirjanduse vajaduste rahuldamises ülikooli pearaamatukogul, teaduskonna või õppetooli raamatukogul ja Internetil.

Üldiste tendentsidena näitavad uuringuandmed külastussageduse langust, lugejaskonna nooremist (õppejõud ei käi raamatukogus ja uute lugejate hulgas on arvukalt gümnaasiumiõpilasi!) ning naiste-neidude osakaalu suurenemist (vt. tabel 2).

Tabel 2

Tartu Ülikooli Raamatukogu lugejate sooline kuuluvus ja vanus

Lugejaist:	1983	1986	1989	1999
mehi	50%	46%	48%	30%
naisi	50%	54%	52%	70%
keskmine vanus	27 aastat	27 aastat	27 aastat	24 aastat

²¹ Vt. I. Smuškina ja T. Matsulevitši artiklit käesolevas aastaraamatus.

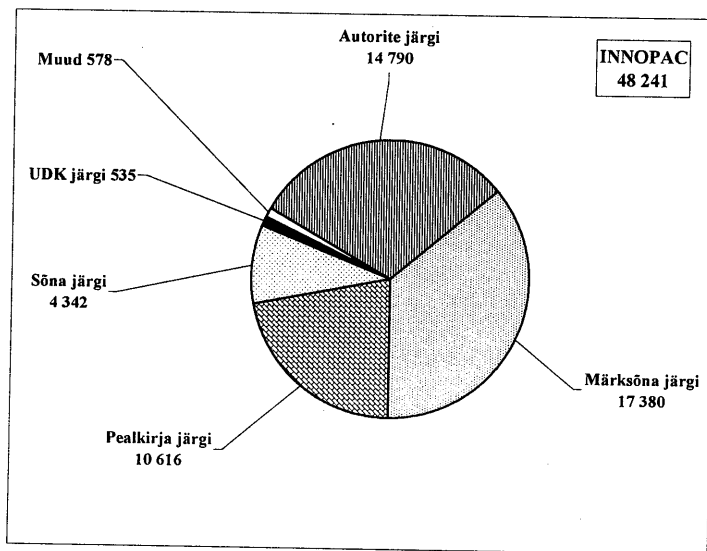
Lähtuvalt muutustest lugejate struktuuris on ootuspärased ka tendentsid, mis iseloomustavad raamatukogukasutust: suurenenud on materjalide kasutamine õppimiseks ja vähenenud raamatukogu kasutamine teadustöö eesmärgil, vähenenud on uudiskirjanduse ja ajakirjanduse kasutatavus. Osa muutustest pole aga seotud teisenenud lugejaskonnaga, näit. on raamatukogu kohvik suhtluskohana kaotanud ka paljude üliõpilaslugejate jaoks oma endise külgetõmbejõu. Kui varasemate aastate ankeedid näitasid, et praktiliselt iga raamatukogu külastav tudeng käis kohvikus ja 1980. aastatel olid ka õppejõud siin igapäevased külalised, siis tänavune küsitlus näitas, et rohkem kui veerand üliõpilastest ei külasta kohvikut üldse ja vaid 19% peab seda sagedaseks suhtluspaigaks.

Käesolevas artiklis me raamatukogukasutuse muutuste põhjusi ei analüüsi. Mitmed neist on aimatavad ja seostuvad suures osas ühelt poolt ülikooli raamatukoguvõrgu väljarendamisega, s.t. järjest kasvava erialaraamatukogude osatähtsusega, ja teiselt poolt võimalusega arvuti vahendusel saada oma töölauale vajalik info, sageli ka vajalikud artiklid jm. teadustööks olulised materjalid.

Raamatukogu omalt poolt tegi esimesi kokkuvõtteid oma kodulehekülje ja elektronkataloogi INNOPAC kasutatavusest. Elektronkataloog oli ülikooli raamatukogu lugejaskonna ammune kirglik unistus. Nüüd on ta olemas, kuigi veel mitte nii täielik ja täiuslik, kui tahaksime. Koduleheküljel on aga iga institutsiooni avalikkussuhete oluline ning järjest mõjusam komponent. Toome teieni mõningad INNOPAC-i ja kodulehekülje kasutusandmed 1999. a. septembrikuu kohta.*

Skeem 1

Otsingud INNOPAC-is 1.–30. sept. 1999

* INNOPAC-i kasutusandmed on Ülo Treikelderilt, kodulehekülje omad Tiina Kuusikult.

TÜ Raamatukogu kodulehekülje kasutamine 1.–30. sept. 1999

Kodulehekülje rubriik	Pöördumisi	sh. väljastpoolt raamatukogu
Kokku	33 460	23 677
sealhulgas: üldinfo	354	*
uus	1 270	813
ajalugu	42	*
kogud	888	*
kataloogid	1 471	*
kataloogid/andmebaasid	188	165
bibliograafiakartoteegid	175	149
elektroniline infoteenistus	367	289
elektronilised ajakirjad	486	*
TÜ-le avatud teadusandmebaasid Internetis	269	*
osakonnad	3 632	*
aruanded	1 760	1 714
TÜR-i väljaanded	2 579	2 456
näitused	185	129
ürituste kalender	55	*
uudiskirjandus	269	235
saksakeelne lehekülj	925	*
inglisekeelne lehekülj	684	*

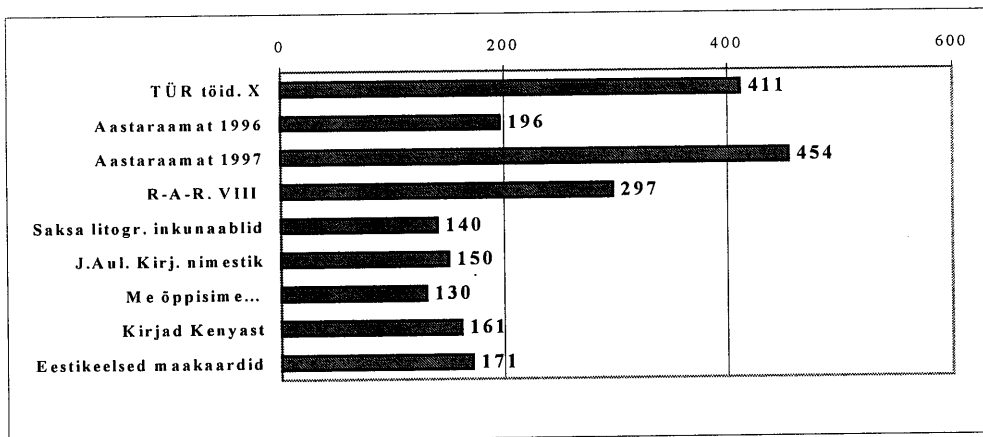
* kasutamine näitamata "käsitsitöö" ajakulu tõttu, mitte sellepärast, et ei oleks väljastpoolt raamatukogu kasutajaid olnud — U. T.

Kasutusandmetes oli meeldivaid üllatusi. Nii mitmegi rubriigi kasutamise intensiivsus oli eeldatavast suurem, näit. rubriigid *uus*, *aruanded*, *TÜR-i väljaanded*, *uudiskirjandus*, ka *saksa- ja ingliskeelne kodulehekülj*.

Kuna raamatukogu väljaannete kasutatavust pole seni olnud võimalust nii täielikult jälgida, siis vaatasime seda rubriiki ka väljaannete kaupa (vt. skeem 2):

Skeem 2

TÜ Raamatukogu väljaannete kasutamine koduleheküljel 1.–30. sept. 1999
(kokku 2 579, sh. väljastpoolt 2 456)

VASTUKAJA RAAMATUKOGU AVALIKKUSSUHETELE

Ilona Smuškina, Tiina Matsulevitš

Tartu Ülikooli Raamatukogu

1982. ja 1988. a. korraldati raamatukogus ürituste ja näituste ehk nagu nüüd ütleksime, avalikkussuhete teemaline lugejaküsitlus,¹ et hinnata sellealast tööd ja küsitluse tulemustest lähtuvalt korrigeerida oma tegevust, otsida uusi ideid.

Viimase küsitluse ajaks oli raamatukogu avalike suhete osakond (praegune nimi on 1997. aastast) töötanud juba kuus aastat, lähtunud oma tegemistes põhimõttest, et Tartu Ülikooli Raamatukogu peab toetama mitte ainult ülikooli teadus- ja õppeprotsessi, vaid olema talle abiks eesti haritlaskonna kujundamisel.

Tänaseks on elu ja olud, ühiskond meie ümber muutunud. Ülikool ise on muutunud kvalitatiiivselt ja kvantitatiivselt. Kaasaegne infotehnoloogia on väljakutseks ja mõõdupuuks ka suhtekorraldajatele. Kahjuks on meie arusaamad ja võimalused, meie ideed ja reaalsus tihti vastuolus. Õigustuseks on siin nii objektiivsed kui ka subjektiivsed põhjused, aukohal loomulikult finantsraskused. Tänaseks on korrektiivide sisseviimine avalikkussuhete struktuuri ja korraldusse muutunud hädavajalikuks. Andestamatu oleks aga antud situatsioonis tagasiside puudumine. Lugeja soovid, ettepanekud ja märkused peaksid meid aitama uuenduste ja muudatuste läbiviimisel. Kes on meie praegune aktiivne lugeja? Missugused on tema ootused, huvid ja hinnangud?

1999. a. kevadel otsustasime raamatukogu avalikkussuhted uuesti luubi alla võtta. Koostasime **lugejauuringuks** 16 punktist koosneva küsimustiku. Samas jõudsime veendumusele, et oleks oluline teada, mida arvavad meie tegemistest ja mida ootavad meilt avalikkuse esindajad, kes kõik ei pruugigi olla meie igapäevased lugejad, on aga osalenud meie üritustel, ise korraldanud raamatukogus konverentse, seminare, olnud meile abiks näituste tegemisel jne. Nii tekkis lisaks **ekspertküsitluse** idee.

Küsitlus võttis vaatluse alla avalikkussuhete esimese tasandi, avalike suhete osakonna poolt koordineeritava ja korraldatava, mis peaks mõjutama avalikkuse, kõigepealt lugeja arvamust meie raamatukogu kasuks. Kõrgem, direktsiooni tasand ja laiem, kõigi töötajate, eriti teenindussfääri tasand ilmsesid ainult kaudselt. Küll tuli aga ekspertküsitlusest selgelt välja raamatukogu kui terviku roll avalikkussuhete aspektist, kõigi kolme tasandi pingutuste tulem.

Kõigepealt lähemalt **lugejaküsitlusest**. Kõik sisulised küsimused puudutasid avalikkussuhete korraldajate vastutusala, olid otse või kaudselt sellega seotud, lisaks loomulikult n.-ö. identifitseerimisküsimused. Küsitlus toimus ühe nädala jooksul küllalt pingelisel ajal

¹ Смущкина, И. О культурно-просветительной работе // Teadusliku Raamatukogu töid. Tartu, 1989. Vihik 7. Lk. 104–113; Ankeet “13 küsimust lugejauuringute ja näituste korraldamise kohta TRÜ Teaduslikus Raamatukogus // Tartu Ülikooli Raamatukogu ja lugeja. Tartu, 1992. Lk. 149–151; Smuškina, I. Lugejate kultuurihuvid // *Idem*. Lk. 113–121.

— just enne eksamissiooni algust, aprilli lõpus. Raamatukogu kataloogikonsultandi juures ja teeninduspunktide läheduses olid üles pandud silmatorkavad kastid sildiga “lugejaküsitlus”, kuhu lugeja sai panna täidetud ankeedi. Samast saadi ka ankeete. Neljasajast ankeedist saime täidetult tagasi üle 350-ne.

Mis iseloomustas seekord meie abivalmis ja konstruktiivset partnerit — lugejat? Selgus, et valdav osa vastanutest külastab raamatukogu kas iga päev (170 respondenti) või vähemalt kord nädalas (142), kord-paar koos külastajaid oli ainult 22. Valdav osa vastanutest olid üliõpilased — 270 inimest (77%), vastajate keskmine vanus 21–22 aastat.

Loomulikult absoluutne enamik, 186 inimest, tuleb raamatukokku õppima ja kirjandust koju laenama. Suhteliselt tagasihoidlik on huvi uudiskirjanduse vastu. 56 inimest vastasid, et tulevad enamasti sel põhjusel raamatukokku, üldse ei pea seda oluliseks 94 ja 165 tunnevad huvi uuema raamatu vastu “mõnikord”. Ikkagi oluline on, et nendest, kes külastavad raamatukogu iga päev, tunneb uudiskirjanduse vastu huvi 54,5%, ja nendest, kes käivad siin kord nädalas — 45%. Nii et huvi on, aga ... Küllap viimaste aastate väljapanek uudiskirjanduse sildi all ei rahulda enam isegi üliõpilast.

Lugeja tuleb raamatukokku ja tegeleb siin n.-õ. mitmel rindel, kasutades ühe külastuse ajal mitmeid teenuseid. Päris paljud vastanutest kasutavad raamatukogu kohtumispaigaks sõpradega (61) ja aja parajaks tegemiseks (37). Mõnikord tulevad nad siia ka ainult sel eesmärgil — vastavalt 176 ja 199 vastanut.

Avalike suhete osakond vastutab operatiivse informatsiooni leviku eest raamatukogus toimuva kohta. Juba aasta töötab osakonna koosseisus teabekorraldaja ning informatsiooni levitamisega tegeldakse sihipäraselt ja järjekindlat. Samas oli väga huvitav avastada, et aktiivne raamatukogu lugeja ei ole aktiivne ülikooli lehe “*Universitas Tartuensis*” lugeja — 231 respondenti vastas, et informatsiooni raamatukogus toimuva kohta ei saa nad mitte ülikooli lehest. Peaaegu pooled vastanutest said kõige sagedamini infot “Tartu Postimehest”. Suhteliselt hästi õigustab end raadio. Õigeks ja kõige otstarbekamaks kohaks osutasid lugeja jaoks info-plakatid stendidel raamatukogu fuajees (176 — “enamasti” ja 116 — “mõnikord”). Teisel kohal on seda eesmärki täitmas info levitamine tuttavatel tuttavatele. Järeldus on selge: raamatukogu fuajees peaks kindlasti olema infopunkt, võib-olla isegi ülikooli ning raamatukogu ühine infopunkt, arvestades raamatukogu külastatavust ja kesket kohta linnas.

Ankeetidest selgub, et raamatukogus korraldatud üritustest on osa võetud harva: “ainult 1–2 korda aastas” — 145 respondenti, “3–6 ja enam korda” — 39, “mitte kordagi” — 164(!) lugejat. Nii vastasid lugejad küsimusele “kui sageli te olete sel õppeaastal osalenud raamatukogus korraldatud üritustel?” Hiljem aga selgub, et olukord ei ole sugugi nii kurb, ürituste vastu tuntakse piisavalt huvi. Põhjus on vast selles, et lugejad alati lihtsalt ei teadvusta neid meie poolt korraldatud üritustena. Küsitluses oli antud võimalus anda hinnangud raamatuesitlustele, kohtumistele teadlaste, poliitikute, loomeinimestega, kirjastuste soodusmüükidele jne. Kõige suurem huvi on just nimelt soodusmüükide vastu — 215 lugejat, s.t. kõvasti üle poole vastanutest oli nendest väga huvitatud. Seda, et raamatuid palju ostetakse, tõestab ka asjaolu, et suured Tallinna kirjastused peavad otstarbekaks ja kasumit toovaks Tartusse sõitmist ja raamatukogus oma väljaannete soodusmüükide korraldamist. Suur huvi on alati olnud ka raamatukogule mittevajaliku kirjanduse müükide vastu — lugejad lausa käivad küsimas, millal toimub järjekordne müük. Ülejäänud ürituste vastu oli huvi ühtlaselt tagasihoidlik — keskmiselt 15% ringis vastanutest peavad neid huvitava-

teks ja väga huvitavateks. Viimaste aastate jooksul oleme korraldanud äärmiselt vähe raamatuesitlusi ja kohtumisi loomeinimestega — nii et pole imestada, et valdav osa vastanutest pole neil lihtsalt osalenud või osaleda saanud. 1988. aastaga võrreldes on silmatorkavalt langenud huvi poliitika vastu, ainult 54 inimest pidas seda teemat “eriti huvipakkuvaks”.

Andsime ankeedis võimaluse panna pingeritta üritustel ja näitustel huvipakkuva temaatika. Ülikooli tähtpäevade kajastamisega on rahul 47,6%, ülikooli teadussaavutuste ja üldise arengu kajastamisega on rahul 22%, üle 40% vastanutest kiidavad heaks ülikooli seltside ja teiste organisatsioonide tegevust kajastavaid üritusi-näitusi. Põhjuseks, miks ei võetud osa üritustest, nimetakse informatsiooni puudumist: “ei teadnud ürituse toimumisest” — 53,8 %, “aeg ei sobinud” — 37,3%, “teema ei pakkunud huvi” — 25%. Teaduse ajaloo vastu tunneb suurt huvi 43,5% vastanutest, kaasaegne teadusproblematika äratav huvi 57,7%-l respondentidest, Eestis ja ülikoolis tehtav teadus — üle 64% küsitlusest osavõtnuid. Huvilisi kultuuri, kunsti ja muusika vastu on keskmiselt 80% ringis.

Ankeedis palusime nimetada mõne viimase aasta jooksul raamatukogus korraldatud ürituse või näituse, mis meeldis. Õnnestunud ja lugejate poolt huvitavaks kiidetud on suuremad ühisprojektid: “Raamatu ja roosi päev” koostöös Soome Instituudiga, “Zeit Worte” koos Saksa Kultuuri Instituudiga, “Grosse Deutschen aus dem Osten”, kirjastuse “Varrak” “Raamaturingi” päevapikkune üritus kirjanike, kunstnike ja näitlejatega.

Eraldi peaks kindlasti peatuma **näitustel**. Nii raamatu- kui ka kunstinäituste korraldamine raamatukogus on plaanipärane avalikkusele suunatud tegevus, mille kaudu me suhtleme otseselt oma lugejaga ja teatavate sihtrühmadega, levitame informatsiooni, püüame kujundada harjumusi, hoiakuid, teha ennast nähtavaks. Aastatepikkune praktika on aina kinnitanud selle tegevuse vajalikkust. Olenemata sellest, kas me küsime lugeja arvamust ankeetküsitluse kaudu, on tagasiside raamatukogus toimuvatele näitustele alati olemas olnud.

Raamatukogus saab igal aastal vaadata u. 60 raamatunäitust, u. 35 kunstinäitust ja 3–4 suurt välisnäitust, mis on korraldatud saatkondade vahendusel vastava riigi maa ja kultuuri tutvustamiseks. Suur osakaal on külalishäälsetel. Mitmeaastane meeldiv koostöö seob meid Eestimaa Loodusfondi, Tartu Kultuuriülikooli, Tartu Richard Wagneri Seltsi, Soome Instituudi, Saksa Kultuuri Instituudi, Tartu Kunstimuseumi, Konrad Mäe Ateljee, Eesti Kirjandusmuuseumi, Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Arhitektuurimuuseumiga, samuti kolleegidega Rahvusraamatukogust, Akadeemilisest Raamatukogust, Tartu Linna Keskraamatukogust.

Lugejaküsitlus näitas, et just kunsti- ja välisnäitused on meie lugejate hulgas enim hinnatud. Lugeja ei tule raamatukokku, et üksnes näitusi külastada, ta teeb seda kõige muu käigus ja kõrval. Raamatunäitusi külastas 98,7% küsitluses osalenutest, kunstinäitusi 53,6% ja külalishäälset 15,1% vastanutest. Teenimatult vähe tutvutakse raamatumuuseumi näitustega — kõigest 8,3% vastanutest tunneb nende vastu huvi. Lugeja ei satu tavaliselt näituste avamistele, vaid 2,8% vastanutest on mõnele ära eksinud. Info näituse avamise kohta peatrepi kõrval stendil juhatab väheseid üritusele. Näituste avamisi hindab positiivselt 14,3%.

Need, kes näitusi külastasid, hindasid raamatukogus eksponeeritud näitusi kõrgelt. Raamatunäitusi peab väga huvitavaks ja huvitavaks 46,2%. Raamatumuuseumi näitused on väga huvitavad ja huvitavad 32% -le vastanutest. Kunstinäitustele andis positiivse hinnangu 77,1% ja väliskülalishäälsetele 52,8% vastanuist.

Näitustel on ülikooli raamatukogus kindel koht ja nagu hinnangutest selgub, pakuvad nad piisavalt huvi. Seda näitasid ka vastused küsimusele, kus paluti nimetada mõnd viimasel ajal eriti meeldinut. Nimetati 1997.–1999. aasta näitusi. Erilise poolehoiduga suhtuti

kunsti-, foto- ja välisnäitustesse. Siinkohal on päris põnev enim nimetatud ära märkida: “Raamat karjub appi!” (1977, koost. Kersti Jalas, Valli Selge), “Prof. Juri Lotman 75” (1997, koost. Marina Ostrovskaja), “Aalto: 3 objekti Eestis” (1998, Arhitektuurimuuseum), Tõnis Saarde loodusfotod “Vete pidu” (1998), “Iisrael: aerofotod arheoloogiast” (1999, Iisraeli suursaatkond), “Jaapani keraamiline skulptuur” (1999, Jaapani suursaatkond). Siit loendist nähtub, et meie lugejat-näitusekülastajat köidavad atraktiivsed väljapanekud.

Küsitluses paluti väljendada ka oma rahulolu näituste kujundusega. Need vastused polnud enam sugugi nii positiivsed kui eelmised. Rahul ollakse näituse koha valikuga — 84,7% vastanuist väljendas rahulolu, rahul ei olnud 3,5%. Rahul oldi kunstniku tööga ja tekstidega väljapanekute juures — vastavalt 73,5% ja 67,9%. Rahulolematud ollakse aga näituste vitriinidega (51% vastanuist) ja eriti rahulolematud näituste valgustusega (84,5% vastanuist).

Näituste korraldamine on valdkond, mis teenib positiivse hoiaku kujundamist raamatukogu suhtes. Nii lugeja- kui ka ekspertküsitlus kinnitasid, et raamatukogu näitusi peetakse sisukateks, huvitavateks, harivateks, informatsiooni andvateks, professionaalseteks — see üksnes kinnitab näituste vajalikkust raamatukogus. “Idealsemat paika ja tänuväärsemat publikut pole linnas olemas. Varem oli raamatukogu rohkem kinnine. Kaasaegne tehnika võimaldab ka linnarahval osa saada näitustest”, ütleb lugeja, kes vastas ekspertküsitlusele.

Ankeedis oli küsimus maja üldise kujunduse/väljanägemise kohta, kus lugeja sai oma selget suhtumist väljendada. Nagu karta oli, valitses negatiivne hoiak. Vastustes käidi üle kõigest, alates laenuatjadidest ja lõpetades seinakellade vale käiguga. Kõige rohkem kordub pretensioon valgustuse suhtes ja selle kohta, et kõik on kulunud, tume ja rõhuv ... Kohvikut nimetati kui väljaspool igasugust kriitikat olevat kohta — kole, rõve, jõle, sünge ... Ohupuudus ja ventilatsioonimüra (kaks üht nähtust iseloomustavat külge!) — see on ju väga ilmekas!

Nüüd iseloomustaksime lühidalt **ekspertküsitlust** ja selle tulemusi. Keda küsitleda, kelle arvamust tahaks teada saada, oli selge idee sündimisest alates. Kuidas ja mis vormis seda teha, oli päris raske otsustada. Kaalusime erinevaid võimalusi, pidasime nõu asjatundjatega ja otsustasime teha tagasihoidlikult, küsitleda 23 inimest erinevatelt aladelt. Tartu Ülikooli esindajaid oli 14 — filoloog, jurist, bioloog, ajaloolane, filosoof, sotsiaaltöö õppejõud, arsti- ja majandusteadlane, alates emeriitprofessorist ja lõpetades üliõpilasesinduse esimehega. Raamatukogu töötajatest valiti välja raamatukogundusliku haridusega bibliograaf ja infotehnoloogia spetsialist. Kunstikooli direktor, linnavolikogu liige, teise raamatukogu direktor, kirjanik, poliitik olid need väljaspool ülikooli tegutsevad isikud, kes andsid nõusoleku vastata seitsmele küsimusele. Igaühega sai eelnevalt läbi räägitud ja ära seletatud küsitluse eesmärk. Ühiselt jõuti kokkuleppele koostöö vormis — kirjalik (enamasti) e-posti teel või suuline. Enamik eksperte vastas kirjalikult, neli eelistas silmast-silma vestlust.

Vastus esimesele küsimusele pidi meie arvates kindlaks määrama isiku peamised huvid raamatukogus ja samal ajal eksperdi kompetentsuse ning vaatenurga, tema kursisoleku meie muudatustega ja kaasarääkimise kaalu. Selles küsimuses võib eksperdid üldiselt jagada kahte tüüpilisse gruppi: kes ülikoolis töötavad ja kes ülikoolis ei tööta. Esimesed kasutavad raamatukogu vähemalt aeg-ajalt, enda arvates küll vähem kui varasemal ajal. Tüüpiliseks põhjuseks on erialase informatsiooni kättesaadavus kodus või töökohal. Raamatukokku tullakse vajalikkul kirjandust (enamasti juhul, kui on kindlaks tehtud konkreetse teose olemasolu) laenama või kohapeal lugema. Sõltuvalt erialast ja teaduskonna enda heolust

on ka hinnang meie kogudele. Aga absoluutselt kõik rõhutavad, et saavad aru ja ei pea meid süüdi olevaks kõige uuema, kõige vajalikuma ja kalli kirjanduse lünklikkuses. Väljaspool ülikooli küsitletud isikud külastavad raamatukogu harvem, tavaliselt on nad ise midagi korraldanud (konverentsid, seminarid) või aidanud meid konsultatsiooniga, tulnud kutsutud külalisena üritustele jne.

Teise küsimuse puhul oldi ühel meelel, et õhkkond töötamiseks raamatukogus on üldiselt meeldiv. Töökoht valitakse kirjanduse läheduse, tõise ja vaikse keskkonna järgi. Rõõmustas fakt, et kõik eksperdid, kes on siin midagi ise korraldanud (õppetooli juubelinäitust või -konverentsi, kohtumist jne.), on äärmiselt rahul raamatukogu personali abivalmidusega. Kiidetakse konverentsisaali kujundust, õppelugemissaali fuajeed, neid kohti, mis on värskest remonditud. Saali ja loenguruumi suhtes arvatakse, et tehnilised seadmed peaksid olema tänapäevaselt kaasaegsed — siis saaks raamatukogu ise rohkem teenida, kui ei peaks mujalt aparatuuri laenama. (Nimetatud küsimuses ei ole neil päris õigus. Näiteks sünkroontõlke aparatuuri ei tasuks vist ise osta, seda läheb harva vaja, on aga kohutavalt kallid — loomulikult meie jaoks).

“Mille poolest on Teile oluline Tartu Ülikooli Raamatukogu?” oli üks küsimus.

Meid huvitas, kas me oleme ikka tänapäeva pragmaatilises ühiskonnas säilitanud oma imago nende silmis, kes on meile tähtsad. Toome paar tüüpilist vastust:

“Raamatukogu on liialdamata ülikooli kõige tähtsam osa, sellele peaks toetuma kogu uurimistöö. Raamatukogu tugevus määrab paljuski ära meie ülikooli konkurentsivõime maailma teaduse turul. Seda mõtet tuleb rõhutada igal võimalusel.”

“See on ikka üks Tartu vaimu pesitsuskohti, mille tähtsust ei saa alahinnata.”

“TÜ Raamatukogu on Eesti kultuuris teadusliku mälu peamisi talletajaid ning samas Tartu kui eesti kultuuri ajaloolise keskuse järjepidevuse kindlustajaid. Raamatukogu on kokku kasvanud Tartu Ülikooliga, mis on olnud ja ilmselt jääb kauaks Eesti tähtsaimaks vaimukeskuseks. Mingil juhul ei saa seda asendada Tallinnas paiknevad Rahvusraamatukogu või TA Raamatukogu.”

Ülaltsiteeritu kohustab meid — raamatukogu juhtkonda ja kõiki töötajaid — hoolitsema selle eest ja võitlema selle nimel, et ka saja aasta pärast arvataks meist samamoodi, et raamatukogu oleks tõepoolest see, mida talt oodatakse.

Lugejaküsitlus 1999. a. aprillis kinnitas tõsiasja, kui hädavajalik on korrektiivide tegemine raamatukogu avalikkussuhete korraldusse, vastava osakonna struktuuri ja koosseisu: üritused, näitused, suhtlemine meediaga, sisemine ja välimine teabelevi, infopunkti töö korraldamine, uudiste operatiivne jõudmine koduleheküljele, konverentsikeskus, raamatukogu reklaam, majasisese infolehe väljaandmine, kunstnike-kujundajate töö korraldamine, ekskursioonid külastajale, ühis- ja eriprojektidest osavõtt — selle kõigega peab tegelema plaanipäraselt, regulaarselt, järje- ja sihikindlalt. Töötingimused, tehnoloogiline ja tehniline baas peaksid võimaldama avalikkussuhete vallas tegutsevatel töötajatel tegutseda asjalikult, energiliselt, intensiivselt, aga samas soliidset, rahulikult, vastavalt oma kompetentsusele ja kogemustele.

RAAMATUKOGU — ÜLIKOOI ÕPPEJÕUDUDE KÄSIKIRJAPÄRANDI HOIDJA

Mare Rand, Aili Bernotas

Tartu Ülikooli Raamatukogu

Tartu Ülikooli Raamatukogu kogub ja säilitab käsikirjalist ainet juba ülikooli taasloomise algaastatest alates ning jätkab seda ajalooliselt väljakujunenud tava kindla suunitlusega tänagi. Raamatukogu käsikirjade hoidjana — see kultuurriikide sajanditevanune traditsioon on püsima jäänud ka riiklike arhiivide loomise järel, mille ajalugu ongi tunduvalt lühem. Eesti riiklik arhiivisüsteem tekkis alles peale omariikluse sündi seoses vajadusega koondada ja hoiustada suurte muutuste ajajärgul senini eksisteerinud asutuste ja organisatsioonide arhiive ning üle võtta nende varasemaid kogumistraditsioone. Eesti Riigi-arhiiv loodi Tallinnas aprillis 1921 ja Eesti Riigi Keskarhiiv Tartus kuu aega hiljem.

Tartu Ülikooli Raamatukogul oli selleks ajaks käidud ligi kümne tosina aasta pikkune tee, teist aastat oli juhatajana ametis Friedrich Puksoo. Töösse süüvimisel sai Puksoole tugevaks aluseks kahekuuline õppepraktika Helsingi Ülikooli Raamatukogus 1919. aasta sügisel, kus ta tutvus ja töötas ka käsikirjadega. Praktiliseks ülesandeks oli Puksool Helsingis akadeemik A. J. Sjögreni venekeelse kirjavahetuse registri koostamine, nii sai ta aimu käsikirjadega töötamise keerukusest ja mõistis edaspidi Tartus oma kolleegide juures hinnata selleks tööks vajalikke eelteadmisi, keelte oskust ja aja jooksul omandatavate kogemuste suurt väärtust. Tõsisemalt tutvus Puksoo raamatukogudes säilitatavate käsikirjade hoidmise ja läbitöötamise probleemidega oma järgmistel välisreisidel — 1922. aastal Saksa raamatukogudes ja 1924 peamiselt Prantsusmaal. Osaliselt neist kogemustest johtuvalt asus Puksoo Tartus korraldama ülikooli raamatukogu käsikirjakogus leiduvate kirjade kataloogimist. Üksikkäsikirjade ja käsikirjapärandites sisalduva esmase kirjeldamisega oli sajandivahetusel tegelnud juba raamatukoguhoidja Wolfgang Schlüter.

Milline oli siis sisuliselt selleks ajaks käsikirjade, käsikirjapärandite ja kirjavahetuste kogumise ja talletamise traditsioon ülikooli raamatukogus, millest tuli edasi minna ja mida on jätkatud tänaseni? Meie kogude komplekteerimist 19. sajandil käsitledes on alati rõhutatud kallite rariteetide ostmisest hoidumist, kuid tõeliste võimaluste ettetulemisel on seda teadusajaloo talletamise huvides mõnigi kord tehtud — tuletagem meelde 1804. aastal ostetud kolme foliantköidet šveitsi 16. sajandi loodusteadlase Konrad Gessneri ja tema kaaslaste taimejoonistusi, sajandi keskel Leipzigist oksjonilt ostetud XIII–XV sajandi ürikuid või 1875. aastal Inglismaalt ostetud keskaegseid Lääne-Euroopa käsikirju. Raamatukogul pidi olema säilitajana juba algusest peale mainet, kui selle juhatajal Karl Morgensternil õnnestus 1806. aastal Riias välja rääkida teoloog Immanuel Justus v. Esseni erakordselt rikkalik kirjakogu või et siia kingiti 1819. aastal noore Idamaade uurija Otto Friedrich von Richteri reisil kogutud raamatud ja käsikirjad ning ülikooli taasavamise 50. juubeliks pärandas oma autograafide kollektsiooni arhivaar Friedrich Ludwig Schardius Peterburist.

Selle taustal võib üpris loomulikuks pidada ülikooli enda professorkonna käsikirjapärandite jõudmist raamatukogusse. Möödunud sajandist ei ole neid küll arvukalt, mida

võiks seletada sellega, et Eesti- ja Liivimaa oli juurdunud perekonnaarhiivide jätkuva pidamise traditsioon. Raamatukogule loovutasid isiklike pabereid need, kes tunnetasid sügavamalt selle vara kultuuri-, teadus- ja ajaloolist väärtust, nagu seda tegid näiteks professorid Ferdinand Giese (F 13)* ja Karl Morgenstern (F 3) või nagu tegi seda samadel kaalutlustel mõnegi manalateele lahkunud teadlase perekond — nimetagem siinkohal ülikooli alguskümnendite arhitekti Johann Wilhelm Krause (F 9) ja keemia-farmaatsia-professori Friedemann Goebeli (F 24) isikuarhiivi. Üksikutel juhtudel võidi väärtuslikke teadusloolisi käsikirjapärandeid ka osta, nagu näiteks siinse Balti õiguse professori Johann Ludwig Mütheli (F 8) või õigusteadlase, Leipzigi ülikooli professori Christian Gottlieb Hauboldi (F 14) käsikirjad.

Oluliseks käsikirjade tulmeallikaks on pärandi, annetuse ja ostu järel olnud nende üleandmine ülikooli nõukogu (hiljem rektoraadi), mõne instituudi või õppetooli poolt. Ülikooli nõukogult saabusid möödunud sajandil regulaarselt professorite reisiaruanded, kuni kõige viimase ajani on mitmed teadusloolasest õppejõud instituutides ja õppetoolides meile üle andnud sinna kahe aastasaja vältel eelkäijatest alles jäänud käsikirjalisi materjale. Nii on alus pandud mitmele Tartu Ülikooli (F 55) allüksuse arhiivifondile — keemia-osakond (nim. 4), usuteaduskond (nim. 3), füüsika instituut (nim. 7), farmakognosia instituut (nim. 8). Selliselt laekuvate materjalide seast võib läbitöötamisel selguda ka iseseisvaid isikuarhiive moodustavaid dokumendihulki, nagu näiteks a. 1850–1892 keemia-professorina töötanud Carl Schmidti puhul, kelle paberid eraldati keemiaosakonna materjalide hulgast (F 22). Teiselt poolt on isikumaterjalidega koos tulnud ka allasutuse dokumente. Selliseks näiteks on farmakognosia instituudi arhiiv, mis lahutati farmaatsia-professorite Alma Tominga (F 102) ja Johannes Tammeoru (F 103) isikuarhiivist. Veel eelmisel aastal saabusid keemiahoonest kastides biokeemik professor Eduard Martinsoni materjalid (F 160), mis olid peale tema surma 1963. aastal sinna seisma jäänud. Kõigi viimati nimetatud materjalikogude koondaja ja üleandja on olnud ülikooli ajaloo talletamise eest esivõitleja dotsent Tullio Ilomets.

Nimetatud tulmeallikate järel võiks viimasena reastada nn. teadmatuse. Sellesse rubriiki paigutub nii möödunud sajandi käsikirjapärandeid kui ka hilisemaid viimase sõja eelsest ajast. Tartu ülikooli juuraprofessori Carl Rummeli isikumaterjalid (F 20), mis pärinevad XIX sajandi esimesest poolest, tulid sorteerimata materjalide seast esmakordselt esile alles 1940. aastatel. Veelgi enam, Morgensterni professuuri klassikalise filoloogia, kõnekunsti, esteetika ja kunstiajaloo alal 1861. aastal jätkanud Ludwig Mercklini käsikirjapärand (F 18) tuli ilmsiks alles eelpool nimetatud Leipzigi juuraprofessori Hauboldi materjalide sorteerimisel 1980-ndate aastate lõpus ja korraldati 87-säilikulise isikuarhiivina lõplikult 1995. aastal.

Pöördudes tagasi minevikku, võiks nimetada käsikirjade osas ka mõningaid arve. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli 10. aastapäevaks koostatud ülevaates toob Friedrich Puksoo ära ülikooli raamatukogu käsikirjade arvu võrdlevalt tema tööperioodi algul pärast kogude sõjaevakuatsioonist saabumist — 686 ja kümme aastat hiljem, 1929. aastal — 833 ühikut (lisaks on antud eraldi autograafide arv 3223).¹ Juurdekasv ei olnud suur ja see on mõningal

* Siin ja edaspidi antakse tekstis ümarsulgudes isiku- või asutusearhiivi number (kohaviit) TÜR-is.
¹ Puksoo, F. Ülikooli Raamatukogu // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Tartu, 1929. Lk. 312.

määral iseloomulik kogu kahe sõja vahelisele perioodile, mil Puksoolt tema laiaulatusliku uuendustegevuse juures ülikooli raamatukogus ning kogu eesti raamatukogunduses ei olegi erilist tähelepanu käsikirjade komplekteerimisele õiglane oodata. Ka oli naabruses juba energiliselt tegutsemas Eesti Riigi Keskarhiiv, kus pikka aega töötas juhatajana teenekas ajaloolane Otto Liiv. Niisiis ei ole meil Eesti Vabariigi alguskümnendeil töötanud õppejõudude-teadlaste isikuarhiivide arv kuigi suur, nimetagem näitena Jaan Jõgeveri (F 34), Leonhard Masingu (F 43), Henrik Sepa (F 51), Ludvig Puusepa (F 39), Julius Mägiste (F 52) ja Konstantin Ramuli (F 79) arhiivi.

Puksoo ise õppis raamatukogu käsikirjastut tundma, et vastata uurijate päringutele kodu- ja välismaalt, aga ka selleks, et kasutada kohalleiduvat suurepäraselt materjali oma kirjaajaloo loengute tarbeks. Püsiv oli juba tol ajal mure ka varade seisundi ja säilimise pärast. 1924. aasta õppereisi üheks eesmärgiks seadis Puksoo käsikirjade restaureerimisküsimusega tutvumise Prantsusmaal ja Belgias, sest Venemaalt evakatsioonist tagasi-tulnud käsikirjad olid osalt väga halvasti seisundis. Alles kümne aasta pärast saadi käsikirjad paigutada mõneti parematesse tingimustesse ja 1935. aastast on teada ka ulatuslikum sekkumine käsikirjade seisundisse, et toetada nende säilivust — nimelt lasti keskarhiivis restaureerida 13 köite jagu De la Gardiede perekonnaarhiivi (F 6) kirju ja dokumente.

Raamatukogus hoogustus käsikirjade komplekteerimine ja läbitöötamine alates ise-seisva osakonna loomisest 1958. aastal. 1960-ndate aastate keskpaiku fikseeris osakonna-juhataja Kaja Noodla kõige olulisemad komplekteerimise põhimõtted. Üheks põhilisemaks nõudeks sai Tartu ülikooliga seotud ainese — tema nimekate õppejõudude, teenistujate, silmapaistvate kasvandike, samuti ülikooli allüksuste, asutuste ja seltside arhiivimaterjalide kogumine, korrastamine ja säilitamine. Kui nõukogude ajal oli esialgu tulnud kaitsta raamatukogu käsikirjastut selle üleviimise eest riiklikku arhiivi, siis edaspidi oli raamatukogule kui riikliku arhiivifondi aruandluskohustuslikule hoidjale määratud nii komplekteerimisvaldkond kui ka esitatud nõue töötada materjale läbi arhiivinduse alustel isiku- ja asutuste arhiivifondidena. Ülesanne oli seda olulisem, et üldreeglinna jäid isikumaterjalid riikliku arhiivisüsteemi vaateväljast kõrvale, liiatigi kehtis Tallinna- ja Tartu-kesksete arhiivide vahel materjalide vastuvõtmisel kindel ajaline piir ning uuemad materjalid tulnuks riiklikus arhiivisüsteemis suunata hoopis Tallinnasse. Nii oli teadlaste isikumaterjalide loovutamine ülikooli raamatukogusse Tartu teadusloo talletamiseks kõigiti sobiv ja viimase 30 aasta jooksul ongi käsikirjastu juurdekasv olnud küllalt ulatuslik. 1970. aasta trükimõistlikus *TRÜ Teadusliku raamatukogu käsikirjad ja fotod* on loetletud 42 isiku- ja perekonnaarhiivi, millega sel ajal töö alles õieti algas. Täna on meil arvele võetud 135 isiku- ja perekonnaarhiivi. Neist viis on hetkel läbitöötamise järgus ja 30 veel lõplikult, s.t. säilikuiliselt korraldamata. Seisuga 1. jaanuar 2000 on käsikirjasäilike hulk 29 024.

Ka praegusel ajal jõuab suurem osa isikumaterjalidest meie kogudesse eravaldustest, kas siis omastelt, nagu näiteks Johannes Voldemar Veski (F 100), Heinrich Riikoja (F 112), Johannes Silveti (F 118), Hermann Mürki (F 111), Aino Valmeti (F 123), Herbert Ligi (F 146) jpt. puhul või pärandvarana pärandi korraldajatelt, näiteks Herbert Normanni isikuarhiiv (F 77), Villem Ernitsa paberid (F 83) või Helle Rätsepa autogrammide kollektsioon (F 107). Meie päevil ei ole otseselt raamatukogule isikuarhiivi pärandatud, kuid mitmed õppejõud on toonud ja toovad oma materjale hoiule ise, näiteks Pent Nurmekund (F 71), Jaan Reinet (F 94), Olaf-Mihkel Klaassen (F 96), Viktor Masing (F 117), Peeter Järvelaid (F 143), Sergei Issakov (F 157), või kavatsevad seda teha. Kui selliselt saabuvad

materjalid jõuaks vaid koheselt korrastada, kergendaks see tunduvalt arhiivifondi läbitöötamist. Isikuarhiivi dokumentide korraldamine on küllaltki keeruline töö ja igal erineval juhul tuleb töötajal omandada hädapäraseid teadmisi fondimoodustaja erialalt, et antud valdkonnas orienteeruda. Otseste konsultatsioonide võimalus oleks alati parimaks abiks.

Kuni viimase ajani on saabunud isikumaterjale ka õppetoolidest. Ajaloolane Hillar Palamets on meile toimetanud Anatoli Miti (F 80), Ants Rulli (F 110) ja Juhan Auli (F 147) käsikirjapärandi ning osaliselt Richard Kleisi materjale (F 90), samuti enda koostatud mälestuskogumikud ülikooli hilisajaloost, mille alusmaterjali kogumine ja kasutamiseks seadmine on olnud väga tänuväärne töö (näiteks akadeemik Moora kohta kogutud mälestused, Pent Nurmekunna, Aleksander Elango jpt. õppejõudude meenutused). Ülikooli füüsika instituudi materjale möödunud sajandist kuni 1940-ndate aastateni edastas raamatukogusse vanemteadur Erna Kõiv. Materjalide hulgas on mõningal määral ka kunagiste õppejõudude Villem Koerni, Harald Perlitzi ja vähemal määral mõne teise füüsiku kirjavahetust ja muid isiklike pabereid. Nüüdseks on saadud Rootsist ka professor Perlitzi Rootsi-perioodi arhiivimaterjalid, mis tuleb fondi korraldamise käigus (F 138) varem siin leidunuga ühendada.

Pärast Eesti taasiseseisvumist on Rootsist kodumaale toimetatud veel teistegi teadlaste isikuarhiive — majandusteadlane Eduard Poom (F 133), ajaloolased Richard Indreko (F 150), Arnold Soom (F 152) ja Erich Tender (F 153), õigusteadlane Aleksander Kaelas (F 151) jt. USA-st saatis õigusteadlase Nikolai Maimi tütar oma isa biograafilisi ja töömaterjale, mis sisaldasid muu hulgas ka professor Maimi loenguid enne Teist maailmasõda ja selle ajal Tartu ülikoolis ning järgnenud emigratsiooniperioodist Saksamaal. Juba olemasoleva N. Maimi isikuarhiivi (F 88) täiendused oli otstarbekas korraldada iseseisva nimistu alla (nim. 2).

Viimase sõja käigus emigreerunud professorkonnast jt. akadeemilise pere liikmetest maha jäänud raamatuvara seas on leidunud ka käsikirjalisi materjale, mis kehtinud eeskirjade järgi oleksid võinud olla suletud erifondi. Ilmselt, arvestades käsikirjade niigi teatud määral piiratud kasutamist, ei olnud need siiski otseselt erifondi kontrolli all ja sellise vara läbitöötamisel ei tekkinud takistusi. Professor Julius Mägiste emigreerumisel Tartusse jäänud paberid, peamiselt kirjavahetus (F 52), oli uurijatele 1970-ndate aastate algul kataloogituna juba täiesti kättesaadav. 1980-ndatel aastatel korraldati õigusteadlase Artur-Tõeleid Kliimanni samal teel raamatukokku jõudnud käsikirjad (F 89) ja juba kõne all olnud Nikolai Maimi paberid. Probleeme tekitamata korraldasime 1985.–1986. aastal ka represseeritud teoloogiaprofessori Siegfried Aaslava isikuarhiivi (F 97), 1980. aastal töötati läbi raamatuteadlase, raamatukogu direktori Friedrich Puksoo (F 59) isikuarhiiv. Tema vangipõlve kirjad hilisemale abikaasale Pärja Palgile olid üksnes Pärja Palgi kui materjalide üleandja kehtestatud laenukeelu all. Mõneti ettevaatlikum tuli siiski olla Eesti Vabariigi kõrgete riigitegelaste materjalidega. Aastail 1966–1971 andis oma käsikirju üle endine Eesti Vabariigi kohtuminister ja riigikogulane Otto Tief,² kes vangistusest 1955. aastal vabastatuna ei saanud siiski õieti enam kunagi elada ja töötada normaalselt vaba kodanikuna. Kaja Noodla võttis tema majandusteaduslikud käsikirjad 1960-ndate aastate teisel poolel raamatukogu käsikirjade osakonda vastu, kuid säilitas fondi läbitöötamiseni enda

² Otto Tief (1889–1976) õppis õigusteadust Peterburi ülikoolis, riigieksamid sooritas 1921. aastal Tartu ülikoolis, kuid ei ole TÜ-s töötanud.

käes Tiefi poliitilised mälestuskirjutised aastaist 1944–1965, ja hankis neile hiljem lisaks kirjavahetust ning fotosid. Otto Tiefi 28-säilikuline isikuarhiiv (F 108) korraldati 1989. aastal. Eesti Vabariigi teisest kõrgeast riigitegelasest, juuraprofessor Jüri Uluotsast jäid maha aktid tema tegevusest Eesti seadusloome alal, õigusajaloo loengute tekste, kaustad õnnitlustega peaministriks saamise puhul 1939. aastal jm. See materjal on saanud hilisemal ajal huvitavaid lisandusi. Nimelt andis peaministri vennapoeg, taastatud Eesti Vabariigi riigitegelane Ülo Uluots üle kodutalu viljavakast Läänemaal leitud J. Uluotsa *Eesti õigusajaloo* jt. mustandkäsikirju. Jüri Uluotsa isikufondi (F 164) läbitöötamisega käesoleval ajal on tehtud esimene katse kaasata seminaritöö raames fondi korraldustöösse teadusajaloost huvituvaid üliõpilasi.

Loogiline ja uurijale otstarbekas oleks, kui ühe isiku materjale säilitataks ühes asukohas, mida pole aga alati võimalik saavutada. Näiteks leidub Julius Mägiste, Jaan Jõgeveri, Aleksander Looringu (F 50), Ludvig Puusepa, Jüri Uluotsa või Pent Nurmekunna käsikirjalisi materjale lisaks ülikooli raamatukogus olevale veel teisteski arhiivides. Hoiustaja valikul on määravaks arhiivmaterjalide üleandja tahe. Näiteks täiendas TÜ läänemeresoome keelte professorina 1925–1944 ametis olnud Julius Mägiste arhiivifondi keeleteadlase tütar Marju Mikiver Rootsist, kes kinkis 1992. aastal J. Mägiste teadlasbiograafiasse puutuvaid dokumente. Hiljem on lisandunud teadustööde nimestikke, retsensioone teadustööde kohta, üksikuid kirju ja materjale eesti pagulasorganisatsioonide kohta, mis saabusid raamatukogusse samuti Rootsist koos Mägiste raamatukoguga. Samas on aga 1995. aastal Kirjandusmuuseumile üle antud Mägiste korrespondents võõrsil (20 mappi). Ei ole päriselt selge, miks pärijad materjalid jaotasid, pealegi on suur osa Mägiste töömaterjalidest säilitamisel Soomes. Võib siiski oletada, et teatud määral võidi sel ajal välismaal veel kahelda nii Kodu-Eesti kui ka tema hoiuasutuste usaldusväärsuses. Kui arhiivimaterjalide üleandja tahe hoiukoha osas pole väljendatud kategooriliselt, jättes võimaluse arutluseks, või materjalide jagunemise põhjuseks on olnud ajaloo keerdkäigud, siis võiks materjalide kokkuviimine olla otstarbekas, eriti kui need pole veel fondeeritud. Villem Ernitsa isikuarhiivi materjalide ühendamise suhtes leppisime Kirjandusmuuseumiga kokku, koondades kogu materjali ülikooli raamatukogusse. Sama probleem Pent Nurmekunna senilaekunud paberite osas, mis on samuti varematal aegadel Kirjandusmuuseumiga kõne all olnud, tõuseb taas nüüd, kui ülikooli raamatukogul on oodata pärandi lõplikku üleandmist. Heaks näiteks asutustevahelisest koostööst on ka asjaajamised Eesti TA Keskarhiiviga. Esmalt anti seal üle, küll ruumipuuduse tõttu, nelja Tartu ülikooliga seotud isiku arhiivid — Hendrik Bekker (F 125), Nikolai Witkowsky (F 126), Otu Ibius (F 127) ja Evald Oldekop (F 128). Voldemar Vadi isikuarhiivi (F 129) ja August Vaga (F 63) kirjavahetuse loovutamine oli juba vastus meiepoolsele soovile, eriti kuna professor Vaga põhiarhiiv asus ülikooli raamatukogus (nüüd: nim. 1). Kui aga ühe isiku materjalid siiski paiknevad mitmes hoiuasutuses, tuleb sellest fondinimistu eessõnas uurijat teavitada.

Milliseid materjale võib ühe teadlase täiuslik isikuarhiiv sisaldada? Eelkõige dokumente tema kui fondimoodustaja kohta ning tema tegevuse käigus tekkinud või loodud pabereid:

- käskkirjad, tööpäevikud, -aruanded, kõned jm.;
- materjalid teenistusliku ja ühiskondliku tegevuse kohta — teenistuskirjad, loomingulised materjalid — tõlked, ilukirjanduslikud katsetused;

- õppe- ja teadustöö materjalid — loengukontseptid ja -konspektid, üliõpilaste ja aspirantide juhendamise materjalid, teaduslike uurimuste käsikirjad, ettekanded seminaridel ja konverentsidel, koostatud ja saadud retsensioonid, kaastööd teatmeteoste jm.;
- biograafilised materjalid — autobiograafiad, ankeedid, õpingutega seotu kõige varasemast east peale, isiku-, päritolu- ja hariduslikud dokumendid, päevikud ja memuaarid, autasud jm.;
- kirjavahetus, õnnesoovid, kutsed;
- fotod;
- kollektsioonid, käsikirjadega seotud või käsikirjaliste lisandustega, ka märkimisväärsete pühendustega trükised;
- teiste isikute materjalid.

Sageli jõuab hoiule siiski vaid osa võimalikest dokumentidest. Nimetagem siinkohal näitena Hendrik Seppa või Heinrich Riikoja, kelle vara, sealhulgas ka osa raamatuid ning käsikirju, viimase sõja ajal hävis. Ka Otto Tiefilt, Villem Ernitsalt ning Voldemar Vadilt on materjale peamiselt ainult nõukogude perioodist, Rem Blumi (F 124) abikaasa otsustas aga kirjavahetuse osas loovutada raamatukogule igalt autorilt vaid ühe kirja, mis näitab küll teaduslike jm. kontaktide ulatust, kuid ei peegelda nende sisu. Nagu osutasid juba mitmed eelpool toodud näited, võib kunagi raamatukokku jõudnud käsikirjapärandile lisanduda täiendusi veel aastaid hiljem. Igal juhul tuleb ka säilitajal teha arhiivi täiuslikkuse saavutamiseks pingutusi.

Raamatukogus leidub käsikirjapärandeid kõige erinevatelt erialadelt — meditsiin, õigusteadus, ajalugu, filosoofia, teoloogia, psühholoogia, matemaatika, füüsika, geoloogia, bioloogia, botaanika, zooloogia, majandus. Neist võib leida näiteks loengukonspekte nii meditsiini alalt kui ka üldisest ihtuoloogias, nii orientalistika-alaseid uurimusi kui ka ülevaadet 1930–1940-ndate aastate Tartu seeneturust, uurimusi nii tahke keha spektroskoopia ja luminesentsi kui ka Vana-Liivimaa feodaalsuhete ajaloo kohta. Siit leiab uurija materjale nii Eesti Vabariigi seadusandluse kujunemise kohta vabariigi algusperioodil kui ka saadikutöö materjale viimastest nõukogude aastatest. Rohket teavet võib saada üliõpilaselu ja mereõiguse, karskusliikumise ja alkoholi tarbimise kohta algkoolides eelmise vabariigi lõpuaastail. Keele ja kirjanduse alalt on esindatus siiski väiksem, sest peamiselt loovutatakse selle valdkonna isikumaterjalid Eesti Kirjandusmuuseumile.

Ühe omanäoliseima isikufondi moodustab kahtlemata TÜ meditsiiniprofessori Herbert Normanni käsikirjaline pärand (F 77). See ja tema rikkalik fotokogu (F 78) on ka uurijate poolt enim kasutatavamad. Traditsiooniliste õppe- ja teadustöömaterjalide kõrval on Normanni isikuarhiivis talletatud mälestusi stuudiumiajast, päevikumärkmeid ülikoolielu kohta 1940–1950-ndatest aastatest ning 1923. aastast alates enam kui 30 aasta vältel kirjapandud mõttekilde loetud raamatutest. Aastate jooksul kogutud biograafilised andmed ja fotod kavandatava teatmeteose *Eestis töötavate arstide biograafiline leksikon* tarvis, mis teoks ei saanud, on jäänud väärtuslikuks andmekoguks. Säilinud on tuhandeid sedeleid aastatel 1935–1940 ilmunud meditsiinikirjanduse kohta ja oma loengute illustreerimiseks koostatud meditsiiniajalooline pildikogu. Eesti kultuurilooliste paikade, eriti kalmistute, hauaplatside ja mälestusmärkide üksikasjalikud kirjeldused koos fotode ja biograafilise materjaliga vastavate isikute kohta — kõik see annab uurijaile mitmekülgset teadusajaloolist ning kultuuriloolist teavet. H. Normanni päevikutest on ammutatud isegi ilukirjanduslikku ainet, tema ulatuslikud meditsiiniajaloo loengud on aga arstiteaduskonna

tudengite hulgas nähtavasti aegumatu väärtusega, nii et originaali säästmiseks on tulnud teha kasutuskoopia.

Ulatuslikema käsikirjapärandi moodustavad läbitöötamisel olevad professorite Juri Lotmani ja Zara Mintsi käsikirjad, biograafilised ja töömaterjalid ning eriti kirjavahetused, mis hõlmavad kirju enam kui 2000 korrespondendilt. Huvi võiks pakkuda ka teadmine, et meil säilitatakse Tartu ülikooli rektorite Heinrich Riikoja, Alfred Koorti (F 84), Fjodor Klementi (F 72) ning Arnold Koobi (F 105) isikuarhiive, seega alates Eesti Vabariigi esimese perioodi viimasest rektorist, lõpetades viimase nõukogudeaegse rektoriga. Ootuspäraselt leiame teiste teenekate isikute hulgast ka ülikooli raamatukogu juhatajate Karl Morgensterni, Friedrich Puksoo, Karl Weltmanni (F 64), Laine Peebu (F 140) ning Peeter Oleski (F 161) materjale.

Ülikooliga seotud isikute materjale sisaldab Tartu Ülikooli arhiivifond, mis on moodustatud arhiivinomenklatuuri mittekuuluvatest dokumentidest ning on jaotatud kolme perioodi — 1802–1919, 1919–1944, 1945–kaasaeg, hõlmates ka ülikooli allasutuste ning seltside arhiivimaterjale. Eesti Vabariigi alguskümnendest leidub selles arhiivifondis erinevate teaduskondade õppejõudude loenguid, õppejõudude atesteerimise materjale, üliõpilaste praktikumi- ja seminaritöid jpm.

Tartu Ülikooli Raamatukogu jääb säilitatavate isikuarhiivide üldarvuga veidi maha nii Eesti Kirjandusmuuseumist, kus enam kui 300 arhiivifondi seas leidub üle 200 isikuarhiivi, ning ka Eesti Ajalooarhiivist, mille koduleheküljel loetleb 155 isikuarhiivi. Sisulist koostist võrreldes ilmneb meie komplekteerimissuund täiesti selgelt — mõlemas naaberasutuses on ülikooliprofessorite ja teiste ülikooliga seotud isikute arhiivide arv ülikooli raamatukoguga võrreldes väike, kummaski tosinkond. Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis prevaaleerivad kirjanike ja keeleteadlaste isikuarhiivid, ajalooarhiivi isikuarhiividest moodustavad suure osa mõisnike ja linnakodanike perekonnaarhiivid möödunud sajandist.

Põhjalike muudatuste teel eesti arhiivinduses on nüüdseks jõutud uue arhiiviseaduseni, kuid raamatukogusid ja muuseumi arhiivifondide korraldajate ja hoidjatena see ei haara. Eesti ühtse arhiivifondi, aga eriti ühtse käsikirjade andmebaasi loomise seisukohast vaadatud tundub, et midagi olulist on jäänud sellega kahe silma vahele. Kuid see on vaid arvamuseavaldus ja oma arenguprobleemid töös käsikirjakogudega tuleb lahendada niisiis raamatukogude süsteemis ja eelkõige oma raamatukogus. Kui jätta siinkohal kurtmised kurtmata, siis mainida tuleks ikkagi, et kogude juurdekasv on olnud ulatuslikum kui nende läbitöötamise võimalused. Oleks ju vääridurdada tasakaalu hoidmiseks komplekteerimist, kummatigi kui seda tuleks teha energilisemalt ja süsteemsemalt kui seni on jõutud. Käesoleva käsitluse pealkirjas on sõnastatud põhikirjajärgne ülesanne, mille täitmisel jääme ajaloo ees tuntavalt võlgu. Väga erinevates valdkondades osatakse anda sisu käibe- fraasile, et pole olemas tasuta lõunaid. Nii vajab mõistagi ka kultuurivarade hoidmine, säilitamine ning kasutajale kättesaadavaks tegemine vahendeid.

Et siin hoitavad dokumendid oleksid võimalikult kiiresti ja kergesti kättesaadavad, on lisaks arhiivinimistele loodud tähestik- ja märksõnakataloogid, kirjakeelide ja fotode kataloogid. Need on valminud tubli käsitööna ning võimaldavad materjalides orienteeruda kohapeal, kuid tänapäevased arengud nõuavad elektroonilisi võimalusi, pakkudes enam, ja ongi heameel teada anda, et käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas on alustatud arhiivimaterjalide elektroonilist kirjeldamist. Esimeseks eesmärgiks on avada arhiivifondide sisu INNOPAC-is kollektsoonikirje tasandil. Mõni sõna tutvustamiseks — märksõna

käsikirjad toob välja nii elektroonilisse kataloogi sisestatud arhiivifondide kirjed kui ka käsikirju käsitlevad trükised. Otsingu piiramisel teaviku laadi järgi (*käsikiri*) kuvatakse lugejale seni sisestatud kirjete (kirjeldatud on 86 isiku- ja asutuse/institutsiooniarhiivi ning kollektsooni)* loend. Täiskirjes on esitatud fondimoodustaja põhiandmed, arhiivifondi piirdateumid ja säilikute hulk ja põhikeel(ed), tulmeandmed ning korraldatuse tase. Sisuväljal on toodud nimistu sisukorra põhijaotused täiendatuna vastavate säilikute piirnumbritega. Märkustes kirjeldatakse arhiivifondi koostist vabas sõnastuses aine ja teadusala ning teavikute laadi ja liigi järgi, tuuakse välja olulised isiku- ja geograafilised nimed, sisu märksõnastatakse, toetudes Eesti üldisele märksõnastikule ja luues vajadusel uusi märksõnu. Kergesti on kollektsooni tasandil kirjed kättesaadavad võtmesõna järgi pealkirjas, millisteks on, olenevalt sellest, kas tegemist on isiku, asutuse/institutsiooni või kollektsooniga, vastavalt — *isikuarhiiv / arhiivifond / kollektsoon*.

Nii nagu iga arhiivifondi sisuline läbitöötamine oli ka käsikirjade elektroonilise kirjeldamise aluste loomine osakonnas tore loominguiline töö. Oli vaja uurida hulganisti eeskujusid ja katse-eksituse meetodil luua oma kirjeldamise süsteem, nii et kasutajale ilmuks igas otsingukombinatsioonis kõige optimaalsem teave. Seda täiustada ja võimalikke vigu parandada saab ülihästi, kui meie tööd kasutab tähelepanelik, kaasamõtlev ning abivalmis lugeja.

* Andmed seisuga 1. juuni 2000. Samaks hetkeks on alustatud käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas ka käsikirjade bibliograafilise andmebaasi koostamist elektronkataloogis. Tegemist on prof. Juri Lotmani ja Zara Mintsi ulatusliku kirjavahetuse kataloogimisega. Kirjed on esialgu kasutajale suletud.

POLE RAAMATUKOGU, POLE KA ÜLIKOOLI. VAADE AASTASSE 1918

Malle Ermel

Tartu Ülikooli Raamatukogu

Perioodist märts — november 1918 Tartu ülikooli ajaloos, Landesuniversität'i ajast, on ülikooli raamatukogu puhul vaikides üle libisetud. Üldteada on tõsiasi, et sõjaohu kartuses evakueeriti raamatukogu 1915.–1917. a. Venemaale. Raamatukogu ei olnud Landesuniversität'i organiseerijatele kõrvalise tähtsusega, sest kui pole raamatukogu, pole ka ülikooli. Eesti Ajalooarhiivis ja Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas on talle hulka raamatukogu taastamist puudutavaid dokumente, millel põhineb käesolev kirjutis.

24. veebruaril 1918, päeval, mil kuulutati välja Eesti iseseisvus, hõivasid keiserliku Saksamaa väed Tartu. Eirates eesti rahva seaduslikku esindust, Maapäeva, asusid okupatsioonivõimud kujundama Eestist ja Lätist Saksa Keisririigi provintsi ning preisiliku hariduspoliitika kaudu germaniseerima sinseid rahvaid. Võõrvõimu ambitsioonid laienesid ka Tartu ülikoolile.

7. märtsil kuulutas Saksa 77. reservdiviisi komandör kindralleitnant Adams väepealikele omase otsusekindlusega: "Ich bestimme: die Universität Dorpat ist eine deutsche Universität" (mina määrän: Tartu ülikool on saksa ülikool).¹ Ülikool allutati 8. armee ülemjuhataste juurde loodud ülikooli valitsusele, loengute pidamine vene keeles keelati ning õppetöö kästi lõpetada 20. märtsiks. Ülikooli nõukogu sellekohane protest lükati ametlikult tagasi, vene rahvusest õppejõududele, teenistujatele ning üliõpilastele tehti ettepanek minna vabatahtlikult Venemaale. Et saksa ülikooli, *Landesuniversität'*i ehk Maaülikooli loomisega edasi minna, soovitasid baltisakslastest professorid okupatsioonivõimudel ülikooli varad üle võtta ning teenistujad ametist vabastada. Õiguslikult oli tegemist uue ülikooli loomisega, mitte venestusreformide-eelse saksa ülikooli taastamisega.²

Eesti haritlaskonna suhtumine *Landesuniversität'*i oli algusest peale tõrjuv. Meenutagem siin Oskar Kallase üleskutset EÜS-i vilistlaskogu koosolekul 3. märtsil 1918: "... eesti haritlasel on valida, kas minna Venemaale eliidiks või Saksamaale labidameheks. Kuid me ei vali kumbagi, me jääme siia ja loome oma ülikooli ja haritlaskonna."³ Eesti rahvusest teadlaste koondamiseks ning nende teaduslike püüdluste edendamiseks kutsuti juulis Oskar Kallase ja Villem Ernitsa algatusel ellu Eesti Akadeemiline Ühing. Okupatsioonija tingi-

¹ Rimscha, H. v. Adolf Harnack, Theodor Schiemann und Karl Dehio in ihren Bemühungen um eine deutsche Universität Dorpat // Reval und die baltischen Länder : Festschrift für Hellmuth Weiss zum 80. Geburtstag. Marburg/Lahn, 1980. S. 57.

² Rimscha, H. v. *Op. cit.* S. 57.

³ Tamul, S. *Landesuniversität Tartus 1918. aastal // 75 aastat Eesti ülikooli Tartus.* Tartu, 1997. Lk. 70. (Tartu ülikooli ajaloo küsimusi ; 29).

mustes ei suudetud palju teha, ometi aitas see kaasa, et Tartu akadeemilistes ringkondades hakati tõsiselt mõtlema, keda omadest või eestisõbralikest meestest kutsuda ülikooli, kui selleks kord võimalus peaks avanema. Rahvusülikooli organiseerija ja esimene hoolekandja Peeter Põld meenutab: "Siin avanes nii mõnigi sinnamaani tundmatu väljavaade, tärkas nii mõnigi enneaumatu lootus, mis aitas eesti ülikooli mõtet välja jõuda kahvatust mõistelikusest tõelikkuse piiridele."⁴

31. maist lõpetas vene ülikool ametlikult oma tegevuse. 1. juunil algas varade ülevõtmine. 8. juunil jõudis järg raamatukoguni. Direktor prof. Aleksandr Bogojavlenski andis raamatukogu, õigemini selle tühise osa, mis oli jäänud 1915–1917 Venemaale evakueerimata, üle teoloogiaprofessor A. v. Bulmerincqile, kellele linna komandant oli ajutiselt usaldanud raamatukogu. Kella kümnest poole kaheteistkümmeni toimunud ülevõtmise juures viibis okupatsioonivõimu esindajana leitnant Moltheim.⁵ Juulis-augustis lahkusid professorid, ametnikud ja üliõpilased Tartust, sihiks Voronežis rajatav uus ülikool. Lahkujate seas oli ka raamatukoguhoidja Aleksandr Rastorgujev.

Landesuniversität'i organiseerijatel tuli leida uued õppejõud ja teenistujad, rajada õppe- ja teadustööks hädavajalik materiaalne baas, sest likvideeritud Jurjevi ülikoolilt oli vähe üle võtta. Eriti kurdeti taga 420 000-kõiteline raamatukogu kaotust ning hellitati lootust see Venemaal tagasi nõuda. Õppevahendite ja kirjanduse muretsemiseks moodustati juulis komisjon, esimeheks professor F. v. Krüger ning Ülikooli Abistamise Fond (*Hilfsfond der Universität Dorpat*). Komisjon pöördus Saksamaa ja endiste Balti kubermangude omavalitsuste poole rahalise toetuse saamiseks abikomiteede moodustamiseks, rüütelkondade, kaupmeeste ja käsitöölise gildide ning eraisikute poole virgutamiseks neid annetama ülikooli heaks. Neis pöördumistes rõhutati, et ülikooli taasavamine on iga baltlase au- ja südameasi ning igaüks peaks ettevõtte teostumisele kaasa aitama. Kellele kodumaa armas ning kelle südames *alma mater*, ei peaks ühegi ohvri ees tagasi pörkuma. Ei tohi oma emamaa (s.t. Saksamaa) ees häbisse sattuda, kus olevat juba kutsutud üles korraldama korjandusi ülikooli heaks.⁶

Üleskutsele vastasid paljud ülikooli õppejõud (rektor K. Dehio, professorid F. v. Krüger, G. R. Landesén, W. M. F. Zoega v. Manteuffel, L. Masing, H. E. Adolphi, G. T. Hahn jt.), kelle töö ju suuresti sõltus ülikooli ainelisest baasist. Annetasid haritlased ning aadliperekondade esindajad, kel sageli põlvkondade vältel kujunenud isiklik suhe ülikooliga, ja teisedki, kel leidis ülikoolile tarvilikku kirjandust. Augustist novembrini 1918 on annetajate nimekirja kantud 77 isikut ja asutust. Viimaseid on siiski vaid üksikuid: Mattieseni trükikoda (140 kd.), Eesti Kirjanduse Selts (2 kd.).⁷ Isikutest nimetagem järgmisi: O. v. Dehn (oma isale kuulunud vene ja balti õigust käsitlevad raamatud), M. R. Wirén, P. v. Sarvey, I. ja M. Mickwitz, W. v. zur Mühlen. Suuremad annetused saabusid pr. L. Laakmannilt (1100 kd.), O. v. Radeckilt (858 kd. majaanud- ja poliitikakirjandust, sh. mõned kaardid), pastor Bidderi leselt (853 kd.), raamatukoguhoidja Hugo Semeli leselt (820 kd.), professor

⁴ Põld, P. Tartu Ülikool 1918–1929 // Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Tartu, 1929. Lk. 3–4.

⁵ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 1, l. 1.

⁶ EAA, f. 2100, nim. 16, s. 4, l. 5.

⁷ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 51, l. 144–145.

Kessleri leselt (446 kd.), perekond v. Seidlitzilt (898 kd. majandus-, meditsiini-, sõjandus- jm. kirjandust).⁸ Preili Justine v. Seidlitz vahendusel jõudis augustis raamatukogu omandusse ülikooli ajalooprofessori ja raamatukogu kunagise direktori Richard Hausmanni 4288-kõiteline *baltica*-aineline kogu. Seidlitz seadis tingimuseks, et raamatukogu säilitatakse terviklikuna, see peab saama oma eksliibrise ning ajakirjade tellimusi tuleb jätkata sealt, kus need endisel omanikul katkesid (viimasega polnud komisjon päri). Raamatukogu võis jääda ülikooli omandusse, kuni see on saksa ülikool, peaks sellest saama eesti või taas vene ülikool, tuli kogu loovutada Liivimaa rüütelkonnale.⁹ Ülikooli kantseleist anti üle umbes 1500 kd. Annetajaid oli ka Saksamaalt: ülemõpetaja v. Meyer Vorwaldist (Harz), prof. Victor Michels Straßburgist, politseinõunik v. Bonin Magdeburgist, A. Baumgarth ja prl. E. Hagemann Hannoverist jt.¹⁰ Mitmed eraisikud avaldasid valmisolekut luua kogumispunkte annetuste vastuvõtmiseks. Dr. Winterstein Kasselist pakkus oma teeneid sealse kogumispunkti organiseerimisel ning lubas annetada kullakaalud, kivimite kollektiooni ning juurakirjandust. Wilhelm Reese oli valmis sedasama tegema Hannoveris ja koheselt annetama 5000 marka ning seda edaspidigi tegema, kui saab võimaluse promoveeruda filosoofiadoktoriks üksnes väitekirja põhjal.¹¹ Valmisolek raamatukogu taasloomist aidata oli suurem, kui sõjaaegsed olud seda realiseerida lubasid. Veel septembris polnud suudetud Saksamaal ellu kutsuda kesket kogumispunkti. Raskusi oli pakkimismaterjalide ja transpordiga, kuigi kõik sellega seotud kulutused oli ülikool valmis enda kanda võtma ning tasuta transpordi lubas kindlustada 8. armee ülemjuhatus.¹²

Oberbibliothekar'i (ülemraamatukoguhoidja, sisuliselt direktor) ametikohale kutsuti Saksamaalt dr. Wolfgang Schlüter (Hannover 1848–1919 Königsberg). Heidelbergi, Göttingeni ja Tartu ülikoolis germanistikat õppinud, Õpetatud Eesti Seltsi president ning auliige (1899–1912) W. Schlüter oli tsariajal 1882–1908 töötanud ülikooli raamatukogus, algul raamatukoguhoidja abina, hiljem raamatukoguhoidjana. Tema ametisoleku ajal alustati mitme erikataloogi (käsikirjad, keelatud kirjandus, inkunaablid, direktori kabinetti koondatud luksusväljaanded), ajakirjade ja jätkväljaannete nimestike koostamist ning uudiskirjanduse nimestike trükis avaldamist. 1907. a. täitus W. Schlüteril kahekümne viie aastane teenistusaeg, tema avalduse teenistuse jätkamiseks lükkas ülikooli valitsus tagasi, eelistades vene rahvusest Aleksandr Rastorgujevit. Sõja puhkedes siirdus Schlüter Saksamaale. Tema elu viljakamad aastad olid seotud Tartuga ja ülikooli raamatukoguga. Raamatukogu viimine mitmes jaos ja eri paikades Venemaal tähendas Schlüterile selle paratamatut hukku, sest ta ei uskunud, et sõja- ja revolutsioonikaoses see kunagi terviklikuna kokku saab. Selle kunagise hiilguse meenutuseks ilmus talt ajakirjas *Zentralblatt für Bibliothekswesen* artikkel.¹³

W. Schlüter jõudis Tartusse septembris. Seni korraldas raamatukoguasju juulis esimese raamatukoguhoidjana ametisse võetud Peterburist pärit sakslane Werner Grimm kooskõlas-

⁸ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 51.

⁹ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 220, l. 3p.

¹⁰ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 51, l. 144–145.

¹¹ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 220, l. 4–5.

¹² TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 220, l. 15.

¹³ Schlüter, W. Die Dorpater Universitätsbibliothek // *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. 1918. H. 1/2. S. 1–15.

tatult hauptman Helfritzi ning professor Krügeriga, õppevahendite ja kirjanduse muretsemise komisjoni esimehega. Õigusteadlane Hans Helfritz oli Preisi haridus- ja kultuuriministeeriumi (sks. k. *Kultusministerium*) ametlik esindaja 8. armee staabi juures Riias, 1918. a. kevadel tuli ta Tartusse ning oli ülikooli tegelik organiseerija.

W. Grimm oli õppinud arstiteadust Peterburis, Königsbergis ja Tartus ning lõpetanud Tartu ülikooli 1912. a. ajalookandidaadina. Pärast ülikooli lõpetamist töötas Grimm tsaari isiklikus raamatukogus Talvepalees, mida olid juhatanud nii tema isa kui ka vanaisa. Enne Tartusse tulekut oli Grimm olnud ametis Peterburi Teaduste Akadeemia Raamatukogu väliskirjanduse osakonnas. Kohataotluse avalduses kirjutab Grimm, et töötades üliõpilaspõlves volontäärina ülikooli raamatukogus, olla ta seda hästi tundma õppinud.¹⁴ Raamatukogutöötajate leidmisega raskusi polnud. Küllap väljakannatamatu olukord revolutsioonijärgses Peterburis ajendas Tartus uut teenistusk kohta otsima mitut Peterburi Teaduste Akadeemia Raamatukogu ja Avaliku Raamatukogu töötajat. Kohataotlejad olid enamasti gümnaasiumiõpetajad, mõnel neist ka raamatukogu- või arhiivitöö kogemus.

Sobiliku kandidaadina assistendi kohale oli Grimm pidanud silmas kedagi prl. Gildi, kes olla vajaliku ettevalmistuse saanud Berliini ja Königsbergi ülikooli raamatukogus ning tundvat hästi moodsat raamatukogundust.¹⁵ Rahaliste võimaluste avardades ning töökoormuse kasvades võeti augustis ametisse kaks naisassistenti (dr. Margarethe Rinne ning Hedvig v. Taube). Septembris asus teise raamatukoguhoidja kohale TÜ kasvandik Georg Grosset, lisandus veel üks abijõud. Raamatukoguteenijatena jätkasid Georg ja Bernhard Fuchs (pärast eestistamist Tammelaas).¹⁶ Bernhard Tammelaasi, kes oli ametis Jurjevi ülikooli, *Landesuniversität*'i, iseseisvusaegses ning nõukogudeaegseski raamatukogus, võib nimetada raamatukogu ajaloolise järjepidevuse kandjaks.

22. juulil esitas W. Grimm H. Helfritzile kirjaliku ülevaate raamatukogu olukorrast ning ettepanekud tulevikuks.¹⁷ Raamatuvaramu pakkus nukrat vaatepilti: kunagi pilgeni täis riulitel haigutas tühjus, alles oli umbes 6000 köidet, peamiselt dubletid ja arvele võtmata kirjandus. Raamatukogu ruumesse oli toodud Liivimaa kubermangu ja sandarmeeria arhiiv (need soovitas Grimm Riiga saata, sest võtvat palju ruumi ning ei pakuvat raamatukogule huvi) ning mõned kastid endiste professorite isiklike asjadega. Kiireloomuliseks tööks pidas Grimm olemasolevate raamatute tähestikkataloogi ning piinlikult täpse inventarinimestiku koostamist, sest üliõpilaste poolt varade ülevõtmiseks tehtud nimestik ei olnud raamatukogunduslikust aspektist kasutatav. Aja ja tööjõu kokkuhoiuks võinuks inventarinimestikust loobuda, kuid kataloogi koostamist pidas ta vältimatuks ning selle suure töö jaoks soovitas palgata abijõudu. Tartusse olid jäänud juurdekasvukataloogi esimesed 17 köidet, kohakataloog ja süstemaatiline kaartkataloog. Grimm hinnang neile oli hävitav — teaduslikel alustel koostatud kataloogid olnud esialgu väga head, hiljem aga lohakate ja asjatundmatute ametnike käe läbi muutunud ebausaldusväärseks ning lünklikuks. Samal arvamusel kataloogidest oli ka W. Schlüter oma eelpoolnimetatud artiklis, arvustades teravalt naisametnike rakendamist kataloogitöös, milleks nad polnud veel "kasvanud."¹⁸ Kogude kiireks taasta-

¹⁴ EAA, f. 2100, nim. 16, s. 368, l. 16.

¹⁵ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 211, l. 32.

¹⁶ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 211, l. 1–3, 5, 12.

¹⁷ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 220, l. 23–24.

¹⁸ Schlüter, W. *Op. cit.* S. 15.

miseks pidas Grimm otstarbekaks paluda Saksamaa raamatukogudelt dublette, saksa keele-ruumis tegutsevatest teadusseltsidelt ja kirjastustelt nende väljaannete loovutamist tasuta või siis alandatud hindadega. Ise oli ta juba võtnud professoritega ühendust desideraatide nimestike saamiseks, et kiirendada tellimuste koostamist ning taastada kontakte raamatukogu sõjajärgsete varustajatega Saksamaal. Grimmi hinnangul oli kogu süsteem aegunud, kuid tuli siiski säilitada kuni piisavalt tööjõudu ning edaspidise töökorraldusega seonduv selginenud. Ruumidki ei osundanud tema arvates millegagi modernsele raamatukogule, lisaks valitses suur tuleoht, mistõttu raamatukogu võis üksnes esialgu Toomele jääda, edaspidi tuleks aga ehitada ajastu nõuetele kohane hoone. Enne sisuliste ülesannete juurde asumist pidas Grimm hädatarvilikuks teha raamatukogus suurpuhastus — akende pesust käimlate tühjendamiseni.

Grimm pidas oluliseks, et ülikooli raamatukogus oleks Baltimaade trükitoodang võimalikult täielikult esindatud. Prof. Krügeri heakskiidul pöördus ta ajalehtede ja ajakirjade toimetuste poole palvega saata priieksemplare. Oma toodangut olid valmis tasuta loovutama (jooksvalt ja võimaluste piires ka tagasihaaravalt) Tartu, Tallinna, Riia, Jelgava (Mitau), Viilniuse, Pihkva saksakeelsete ajalehtede ja ajakirjade toimetused, aga ka *Postimees*, *Päevaleht*, *Vahimees*, *Maaliit*, *Naiste Elu ja Töö*; *Rigas Latviešu Awise*, *Baltijos Sinas*.¹⁹ *Baltische Blätter für Theater und Kunst* väljaandja oli nõus saatma tasuta eksemplare ning palus Grimmi vastutasuks virgutada ülikooli õppejõude ajakirjale kaastööd tegema.²⁰

W. Mellin und Co Verlag Riias vastas raamatukogu palvele saata Eugen Bergmanni teos *Die klingende Seele*, et tegemist on muinasjutuga ja saatmine ei tulevat kõne alla. Samas pakuti lahkesti kirjastuse teaduslikke üllitisi. Grimm palus siiski saata ka muinasjutuke, mis omavat väärtust Riias ilmununa.²¹ Eestikeelse ja eestiainelise trükisõna süstemaatilise kogumise eesmärki esialgu ei püstitatud. Pärast rektor K. Dehio 22. novembri korraldust ajaloo-keeleteaduskonnas fennougristika, läti ja leedu keeleteaduse ning etnograafia õpetamine käsile võtta,²² oleks seegi temaatika päevakorrale tõusnud. Seega oleks Tartu ülikooli raamatukogust kujunenud Baltimaade keskne teadusraamatukogu.

Mõni päev enne ülikooli ametlikku avamist kutsus Helfritz kokku raamatukogukomisjoni kogude täiendamise ja edasise töökorraldusega seotud küsimuste lahendamiseks. Komisjoni esimesel koosolekul 10. septembril osales ka kuraator Theodor Schiemann. Helfritz tegi teatavaks kurva tõsiasja, et ülikooli valitsuse pingutused Venemaalt raamatukogu tagasi saada ei paista tulemusi andvat ning soovitas keskenduda uue kirjanduse muretsemisele. Raamatuostudeks võivat arvestada 50 000 margaga, väljavaated olla head, sest abi olid lubanud paljud Saksamaa linnad, sealhulgas Berliin.

Raamatukogukomisjoni moodustamisega oli üks etapp raamatukogu taastamiseks lõppenud: organiseerijate üleskutsed annetada ülikooli heaks olid leidnud positiivse vastukaja, olid taastatud sidemed raamatukogu ennesõjajärgsete varustajatega Saksamaal (J. Koehler, G. Fock, A. Lorenz Leipzigi jt.). A. Lorenzi firma oli ise märtsis, kui postiühendus Saksa- maaga taastus, võtnud ühendust ja avaldanud lootust, et Tartu ülikooli raamatukogu hakkab

¹⁹ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 220, l. 11.

²⁰ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 29, l. 33.

²¹ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 30, l. 14, 29.

²² EAA, f. 2100, nim. 4, s. 447, l. 77.

taas nende kliendiks.²³ J. Koehleri firma saatis Schlüteri ja Grimmi järelepärimiste peale augustis ajakirjade nimekirjad, mille läkitamine sõja tõttu oli seiskunud, ja soovis teada, kas peaks ajakirjad nüüd Tartusse saatma. Ühtlasi teatas ta, et raamatukogu on firmale võlgu pisut üle kahe tuhande Saksa marga.²⁴

Põhimõtteliselt otsustati kaheastmelise raamatukogusüsteemi kasuks, s.t. pearaamatukogu ja selle kõrval kliinikute, instituutide raamatukogud ning humanitaarteaduste seminaraamatukogud. Et õppetöö oli algamas, tehti kohalolevatele õppejõududele ülesandeks koostada nii pearaamatukogu kui ka instituudi- ja seminariraamatukogudele vajalike raamatute ja ajakirjade nimekirjad. Teatmeteoste nimekirjade koostamine jäi pearaamatukogu ülesandeks. Nädalapäevad hiljem oli Helfritz sunnitud dekaanidele meelde tuletama, et kui vajalike teoste nimekirjad pole ülikooli valitsusele 21. septembriks laekunud, on see märgiks, et instituutidel ja seminariraamatukogudel kirjanduse soove pole.²⁵ Pearaamatukogu ülesandeks jäi ka nimestike läbivaatamine ja tellimuste esitamine raamatukauplustele (ajakirjad telliti J. Koehleri juurest Leipzgis, monograafiad, õpikud O. Rothaueri raamatukauplusest Berliinis, F. Bergmanni ja J. G. Krügeri raamatuärist Tartus).

Kiireima moodusena raamatukogu taastamiseks kaalus komisjon terviklike eraraamatukogude ostmist, kui tasuta loovutamine kõne alla ei tulnud. Läbirääkimisi peeti prof. Kühli pärijatega Göttingenis, prof. Zeigleri pärijatega Frankfurdis, prof. Weismanni ja prof. Thurau pärijatega Greifswaldis. Läbirääkimistest kaugemale paraku ei jõutud. Juuraprofessor Maas avaldas valmisolekut Saksamaa kirjastustega suhtlemiseks, et äratada neis huvi siinse ülikooli ja tema raamatukogu vastu, ning palus selleks armee ülemjuhatus ametlikku toetust. Kaalumisel oli ka Riia pedagoogiliste kursuste raamatukogu ostmine. W. Schlüter pöördus Õpetatud Eesti Seltsi ja Loodusuurijate Seltsi poole raamatukogude deponeerimiseks. Raamatukogukomisjoni istungil 23. septembril tekkis selle üle vaidlus. Prof. Landeseni oli vastu, sest pidas seda nende raamatukogude lõhkumiseks, kuid soovis, et kõnealused kogud oleksid laiemalt kasutatavad. Helfritz, pooldades raamatukogude ülevõtmist, pidas targemaks lõplik otsustamine edasi lükata.²⁶

Oktoobris pöördus Schlüter Saksamaa ja liitlasriikide 245 raamatukogu poole dublettide vahetamiseks ning vahetussuhete taastamiseks. Neutraalsete maade raamatukogude poole pöördumise laitis maha 8. armee staabiülem, kellega see aktsioon oleks tulnud kooskõlastada. Dublettide küsimisse Saksamaa raamatukogudelt suhtus raamatukogukomisjon skeptiliselt — see olla kaootiline, raskesti kontrollitav. Prof. Landeseni leidis, et mittevajalikke dublette võib ju edaspidi vahetada. Annetuste puhul peeti otstarbekaks eelnevate nimekirjade küsimist, kus iseloomustatud trükiste seisundit (kas köidetud jne.), et valida parimad eksemplarid.

Kuna kirjavahetus Saksamaaga käis sõjaväepostiga, saabusid positiivsed reageeringud peatselt. Saksamaal olles oli Schlüter selleks pinda ette valmistanud. Ühes kirjas Helfritzile mainib ta, et juba siis, kui Saksa ajalehtedes ilmusid teated raamatukogu evakueerimisest Venemaale, olid paljud kolleegid avaldanud valmisolekut toetada siinset raamatukogu

²³ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 29, l. 1–4.

²⁴ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 87, l. 9.

²⁵ EAA, f. 2100, nim. 16, s. 447, l. 67.

²⁶ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 220, l. 17.

dublettidega.²⁷ Mitmed ennesõjaaegsed vahetuspartnerid teatasid, et panevad Tartule mõeldud raamatupakid, mis ootavat ärasaatmist sõja puhkemisest saati, kohe teele. Oli neidki, kes palusid oodata, sest polevat tööjõudu — raamatukogutöötajad, enamasti mehed, olid rindel. Maini äärse Frankfurdi linnaraamatukogu direktor kirjutas Schlüterile, et ta käib juba mõnda aega mõttega avaldada koos teiste kolleegidega üleskutse abistada Tartu ülikooli raamatukogu, kuid viimased sündmused on teda tagasi hoidnud. Ta soovitas Schlüteril organiseerida Kuningliku Raamatukogu juurde Berliinis kogumispunkt, kuhu kõik võiksid saata oma dublette.²⁸ Hamburgi linnaraamatukogu teatas, et aitaks meeeldi raamatukogu taastamisel Dorpatis, saksameelsuse kantsis Baltikumis, dubletid on aga riigivara, mille tasuta loovutamine keelatud — kõne alla tuleks see vahetusena. Nad on huvitatud kõigest, milles kajastub sõda ning sõjaaegne elu: ametlikud teadaanded, üleskutsed, lendlehed, plakatid (keelest olenemata), välissakslaste (s.t. baltisakslaste) elu-olu kajastavad trükised.²⁹ Huvitava sooviga esines Duisburgi linnapea oma 26. augusti 1918. a. kirjas. Ta palus saata Punakaardi sümboolikaga esemeid (sõdurite mütsipaelu, käesidemeid jm.) ning kirjandust Liivimaa kohta (ülikooli väljaanded, loengukavad jne.) kavandatavale sõjamuuseumile.³⁰

Komisjoni esimesel koosolekul tõstatas Helfritz küsimuse raamatukogu edasisest asupaigast. Üle-eelmise sajandi raamatukoguehituse traditsioone järgiv hoone Toomemäel oli temagi meelest ebarahuldav ning ta soovitas üle kolida Aia (praegu Vanemuise) tänava uude õppehoonesse, sisustada seal lugemisruum ning koondada seminaride tööks vajalik kirjandus raamatukogusse. T. Schiemann oli raamatukogu üleviimise vastu, sest nii tähtsat otsust ei tohtivat ülikooli ajutine valitsus küll vastu võtta. Kui olud selginevad, peaks raamatukogu tulevane asupaik otsustatama koos provintsi valitsusega (*Landesverwaltung*). Sellega olid komisjoni liikmed päri ning küsimuse lõplik lahendus lükati tulevikku. Prof. Curschmanni ettepanek tuua seminaritöö üle raamatukogusse Toomel, kui küte ja valgustus seda vähegi lubavad, leidis toetust. Vaidlusi tekitas tema ettepanek korraldada raamatukogu saksa süsteemi järgi.³¹ H. Helfritz, pooldades kogude paigutust erialade kaupa, oli selle vastu, et kingitud või deponeeritud eraraamatukogusid hoitakse eraldi.³²

Raamatukogu kasutamise kohta on andmeid tagasihoidlikult. Võib arvata, et toonase tava kohaselt olid eelisseisundis professorid, üliõpilastele kehtestati 5-margane semestri- maks. Et raamatukogu puudumine õppetööd ei halvaks, pöördus 8. armee ülemjuhatus juba augusti algul Preisi Kuningliku Raamatukogu poole palvega laenata raamatuid. Vastuses teatati, et ollakse valmis trükiseid ajutiseks kasutamiseks saatma, kui sõjaväevõimud kindlustavad transpordi ja laenu tähtaegadest kinnipidamise. Otstarbekam oleks kasutada Königsbergi ülikooli raamatukogu või Danzigi (Gdansk) linnaraamatukogu teeneid, anti Berliinist nõu.³³ Kauglaenutuse korras telliti septembrist novembrini 67 trükist (Königsbergi ülikooli raamatukogust 48, Preisi Kuninglikust Raamatukogust Berliinis 12 ja Riia linna-

²⁷ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 58, l. 3.

²⁸ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 58, l. 39.

²⁹ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 58, l. 43.

³⁰ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 58, l. 2.

³¹ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 220, l. 14–15.

³² TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 220, l. 17.

³³ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 167, l. 2.

raamatukogust 7 teost). Raamatuid telliti prof. A. Brunslingile (26), prof. Curschmannile (20), prof. Adolphile (9), prof. Buchile (6), Wundtile (3). Prantsuskeelseid juturaamatuid tellis endale raamatukoguametnik preili v. Siebold.³⁴

15. septembril tegevust alustanud *Landesuniversität*'ile saabus novembris kiire lõpp. Saksamaa ja ta liitlaste lüüasaamine ning 11. novembril 1918 sõlmitud Compiègne'i vaherahu kohustas Saksa vägesid lahkuma okupeeritud aladelt. 1. detsembril andis Helfritz ülikooli üle Eesti Ajutise Valitsuse komisjonile, mille esimeheks oli määratud Peeter Põld. Kõik välisõppejõud ja ametnikud lahkusid Tartust. Komisjon usaldas raamatukogu ülevõtmise Villem Ernitsale, hiljem määrati raamatukogu ajutiseks hoidjaks kuni 1. augustini 1919 Eesti Rahva Muuseumi varahoidja Edgar Eisenschmidt.

Landesuniversität'ilt saadi päranduseks umbes 26 000–27 000 köidet. Käibetõeks kujunenud seisukoht, et tegemist on põhiliselt annetustena saadud väheväärtusliku ajaviitekirjanduse ning keskkooliõpikutega, ei pea paika. Annetuste nimekirjadest selgub, et tegemist on põhiliselt 1870. aastatest kuni I maailmasõja alguseni ilmunud kirjandusega. Domineerib saksakeelne usu-, ajaloo-, õigus- ja majandusteaduslik kirjandus. Eestikeelset trüki sõna jäid esindama toimetuste poolt loovutatud päevalehed, mõned suuremates annetustes (pr. Bidder, pr. Laakmann, Mattieseni kirjastus) sisaldunud vaimulikud raamatud ning kiriku lauluraamatud.

Lootused ülikool kevadel eesti ülikoolina avada osutusid ennatlikuks: puudusid õppejõud, paljud üliõpilased ja keskkoolilõpetajad olid Vabadussõjas, mitmed ülikooli hooned sõjaaja vajadusteks hõivatud. Elu raamatukogus soikus.

³⁴ TÜR KHO, f. 4, nim. 2, s. 167.

TRÜKIPRIVILEEGIDEST BALTIMAADL XVII–XVIII SAJANDIL

Tiiu Reimo

Eesti Akadeemiline Raamatukogu

Euroopas kehtestati trükindusealased privileegid, s.o. teatud eesõigused trükikodade asutamiseks ning kirjastamiseks juba trükikunsti esimestel kümnenditel ning mitu sajandit olid need ainsaks seaduslikuks võimaluseks trükitegevust reglementeerida.

Erinevate trükiprivileegide olemasolu on rõhutanud saksa autorid Adrian Beier ja Christian Friedrich Gessner juba XVIII sajandi alguses. Jurist A. Beier määratles privileegid järgmiselt: "Trükiprivileegid on kaheksugused. Ühed on kunstnikele töökoja asutamiseks. ... Teised on kirjastajatele järeletrükkide pärast, kus tavaliselt vähem paberit ja trükikirju kulub, vähemasti autorile midagi ei anta."¹ Tuntud trükikunstialaste käsiraamatute väljaandja C. F. Gessneri formuleering on põhimõtteliselt sarnane: "Privileegid on erilised vabadused või annetused, mida kõrged valitsejad üksikutele isikutele ja ühingutele võimaldavad. Kokku antakse trükkalitele kaheksuguseid privileege, kord arvesse võttes nende asukohta, või — töökoja asutamiseks. Sest on kohti, kus töökodade arv on kindlaks määratud. Teiseks saavad trükkalid nagu raamatukaupmehedki privileege enda trükitud raamatutele järeletrükkide pärast, kui seda [kohaselt] teenitult üritatakse."² Eriti palju kirjutati privileegidest XVIII sajandi teisel poolel seoses tekkiva autoriõigusega ning vajadusega korraldada kirjastustegevust, sest kirjastusprivileegidest ei peetud kinni ja välja anti arvukalt nn. järeletrükke. Mitmesugustes väljaannetes vaidlesid kuulsad ja vähemkuulsad autorid kirjastus- ja autoriõiguse olemuse üle, seadusega lubamatutele järeletrükkidele sai osaks nii halvaksapanu kui ka õigustus ja kiitus.

Trükikodade asutamisega seotud eesõiguste üle otsustas ilmalik võim. Et trükkimist peeti rohkem kunstiks kui käsitöök, kuulusid trükkalid tavaliselt lugupeetud linnakodanike

¹ "Drucker-Privilegia sind zweyerley. Eines denen Künstlern zu Errichtung einer Officin. Denn es hat gemeinlich ein gesetztes nach der Zahl, wie die geschlossene Handwerke. Denn es ist ein freßig Ding um eine Druckerey. Das andre denen Verlegern, wegen des Nachdrucks, da gemeinlich geringer Papier und Schrift genommen, wenigstens dem Autori nichts gegeben wird." — Beier, A. Allgemeines Handlungs-Kunst-Berg- und Handwercks-Lexicon : zum Druck befördert durch F. G. Struven. Jena, 1722. S. 97–98.

² "Privilegia, sind besondere Freyheiten, oder Begnadigungen, welche hohe Potentanten einzelnen Personen und Gesellschaften angedeyhen lassen. Insgemein werden den Buchdruckern zweyerley Privilegia gegeben. Einmal, in Ansehung ihres Aufenthaltes, oder Aufrichtung ihrer Officinen. Denn es gibt Orte, wo die Officinen auf eine gewisse Anzahl gesetzt wird. Zum andern aber bekommen Buchdrucker, wie Buchhändler, Privilegia über ihre gedruckte Bücher, wegen des Nachdrucks, wenn solche gebührend versucht werden." — Der bey Buchdruckerey Wohl unterwiesene Corrector, Oder : kurzer Unterricht für diejenigen, die Werke, so gedruckt werden, corrigiren wollen. Frankfurth ; Leipzig : C. F. Gessner, 1739. T. 1. S. 221.

hulka ning mõnel pool arvati nad koguni rae liikmeks.³ Trükikoja ja trükikaliga seotud privileegid ja vabadused olid erinevad sõltuvalt kõrgema võimukandja tahtest ning riigi- ja linnaseadustest. Ülikoolide trükikalid allusid enamasti otseselt rektorile või ülikooli senatile ning kasutasid akadeemilise liikmeskonna õigusi.⁴ Euroopa linnades oli XVIII sajandi keskpaiku trükikodasid juba rohkesti ning kõigile võrdselt soodustusi ei jagunud. Saksa juristi Ahasverus Fritschi määratluse kohaselt eristas tavalisi ja privilegeeritud trükikaleid asjaolu, et viimaste ülesandeks oli valitseja või [valitsuse] kantselei ediktide, mandaatide ja teiste määruste trükkimine.⁵

Järeletrükke keelavaid privileege hakati välja andma kirjastajatele raamatute väljaandmise ning levitamisega seotud kulude tagasiteenimise kindlustamiseks. Saksa raamatuloolase Hellmut Rosenfeldi andmetel sai esimesena sellise privileegi Veneetsia trükikal ja kirjastaja Johannes de Spira 1469. aastal. 1511. aastast alates hakkas Saksa-Rooma keiser annetama kirjastajatele nn. "kaitsekirju" ning XVI sajandil kujunesid trükiprivileegid reeglipäraseks autorikaitseõiguseks, kuigi tegelikkuses järeletrükke peatada ei suudetud.⁶

Eesti raamatuloolased on aegade jooksul mõistet *privileeg* kasutanud mitmeti ning on tihtipeale jätnud mõiste sisu avamata. Varasemas raamatuloolises kirjanduses on valdavaks seisukoht, et privileegiga on määratud teatud keeles raamatute trükkimise õigus. Nii näiteks kirjutab Friedrich Puksoo ülevaates *Eesti raamatu arengulugu*, et "Tallinna trükikoda evis privileegi põhja-eesti-murdeliste raamatute kirjastamiseks ja levitamiseks".⁷ Ka oma hilisemates artiklites mõistab F. Puksoo privileegi samasisuliselt, kirjutades, et "... Tartu-Pärnu kui ka Narva rootsiaegsed trükikojad ei evinud eesti raamatute kirjastamiseks privileege".⁸ Kõige lähemal kirjastusprivileegi sisulisele määratlusele on Voldemar Miller, kui ta kirjutab, et 1672. aastal Tallinna trükikojale antud privileeg "... keelas trükikoja väljaannete

³ "Die Buchdrucker werden, ihrer Profession nach, unter die Künstler gezehlet." — Fritsch, A. Abhandlungen von denen Buchdruckern, Buchhändlern, Papiermachern und Buchbindern, Insonderheit von deren Statuten, Freyheiten, Streitigkeiten, den Bücher-Censur, Inspection derer Buchdruckereyen- und Buchlädern, Ordnungen etc. Regensburg, 1750. S. 26. — [Faksimile-Ausg.] // Quellen zur Geschichte des Buchwesens / hrsg. von R. Wittmann. München, 1981. Bd. 1: Das Buchwesen im Barock. S. 294.

⁴ *Ibid.* S. 294.

⁵ "Schließlichen äusert sich mehrmahlen unter dem Buchdruckern selbst dieser Unterscheid, daß einige befreyete oder privilegirte Buchdrucker genannt werden, deren Verrichtung lediglich in Abdruckung derer von Hof oder der Canzley heraus gekommenen Edictorum, Mandatorum und anderer Verordnungen bestehet." — *Ibid.* S. 295.

⁶ Hellmut Rosenfeld nimetab de Spirat saksapäraselt von Speyeriks. — Rosenfeld, H. Zur Geschichte von Nachdruck und Plagiat // Archiv für Geschichte des Buchwesens. Frankfurt am Main, 1971. Bd. 11. Sp. 351–352. — Johannes de Spira andis 1469. a. välja vähemalt kolm raamatut: Marcus Tullius Cicero *Epistolae ad familiares* kahes trükis ning Gaius Plinius Secunduse *Historia naturalis*. — INCIPIT : A CD-ROM of incunabula editions. London, 1995. Ic 00504000, ic 00505000, ic 00786000.

⁷ Puksoo, F. Eesti raamatu arengulugu. Tartu, 1933. Lk. 54–55.

⁸ Puksoo, F. Jacob Johann Köhler : esimese eesti piibli trükikal // Vana Tallinn. Tallinn, 1939. Kd. 4. Lk. 5. — Sama on Puksoo väitnud ka Tallinna trükikoja kohta. — Puksoo, F. Tallinna esimesed eratrükikojad XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel // Vana Tallinn. Tallinn, 1938. Kd. 3. Lk. 5.

järeletrükkimise”, ning möönab samas, et kuna “... samasugune privileeg oli juba varem Riia trükikojal, kes trükkis peamiselt lõuna-eesti-murdelisi raamatuid, kujunes tavaõiguskult välja Tallinna trükikoja ainuõigus tallinnamurdeliste raamatute trükkimiseks”.⁹

Friedrich Puksoo üldine raamatuajaloo käsitlus sõnastab privileegide eesmärgi, öeldes, et “privileegid ja tsensuur kutsuti ellu selleks, et tugevdada järelevalvet trükisõna mõju vältimiseks ning tõkestada järeletrükke”, kuid kõneleb rohkem tsensuurist ja jätab privileegide sisu lahti kirjutamata.¹⁰ Mitmesuguseid privileege trükikodade asutamise, kirjastamise ja raamatukauplemise kohta tuuakse ka ülevaates *Eesti raamat 1525–1975*, kuid siingi puudub privileegide süsteemne käsitlus.¹¹

Kui vaadelda Baltimaadel XVII ja XVIII sajandil kehtinud trükiprivileege A. Beieri ja C. F. Gessneri formuleeringuid aluseks võttes, kaovad mitmed senised ebamäärasused.

Esimene trükikoda praeguse Eesti ja Läti territooriumil hakkas tegutsema 1588. aastal Riias. Tartu sai trükikoja 1632. aastal, see hakkas tööle ülikooli juures.¹² Tallinna raad sõlmis lepingu trükikoja asutamiseks 1633. aasta sügisel.¹³

Tartu ülikooli trükikoda kuulus ülikooli senati järelevalve alla ning trükikalid andsid oma ametivande rektorile.¹⁴ Trükkali ametikoht oli ette nähtud kõigis ülikooli eelarvetes, trükikoja juhataja palgaks määrati 1632. aastal 100 vasktaalrit (33 1/3 riigitaalrit). Juhataja ametisse kutsuti postmeister Jacob Becker (latiniseeritud kujul Jacob Pistorius) Riias. Becker ise ei olnud trükkaliametit õppinud, kuid suutis kahe selli ja õpipoiste abiga trükikoja käima panna.¹⁵ 1638. aastast määrati ülikooli trükkali aastapalgaks 50 riigitaalrit, nagu see oli Tallinnaski. Tasuta trükiti rektori nimel välja antud kutseid ja programme, muude ülikooli trükiste eest maksis ülikool. Ülikooli professorite teosed trükiti autorite endi raha eest.¹⁶

Baltimaade esimesed privileegeritud trükkalikid olid Riia linnatrükkal Nicolaus Mollyn (tegutses 1588–1625) ning Tallinna linnatrükkal Christoph Reusner (tegutses 1634–1637).

⁹ Miller, V. Eesti raamat ja trükikunst // Miller, V. Minevikust tulevikku : Artikleid ja ettekandeid 1940–1970. Tallinn, 1972. Lk. 114–115.

¹⁰ Puksoo, F. Raamat ja tema sõbrad. Tallinn, 1973. Lk. 111.

¹¹ Eesti raamat 1525–1975 : ajalooline ülevaade. Tallinn, 1978. Lk. 48–49: Brendeken taotles ... ülikooli toetusel korduvalt privileegi ja luba ka eesti-, pärast Fischeri trükikoja tegevuse lakkamist isegi eesti- ja lätikeelsete raamatute trükkimiseks, aga see jäi saamata ...; lk. 49: 3. veebruaril 1651 sai Jauch ka kuninganna Kristiinalt privileegi ...; lk. 50: Adolph Simon ... saavutas aga 1672. aastal Karl XI eestkostevalitsuselt privileegi, mille järgi keelati teistel tema või tema järglaste poolt esmaselt või uuesti läbivaadatult väljaantud raamatute ja kirjatükkide väljaandmine ning levitamine; lk. 52: Trükikoja kirjastustegevus aktiveerus eriti pärast privileegi saamist 1672. aastal; lk. 70: ... kui 1770. aastal kinnitati uuesti Tallinna trükikoja privileeg ja see kujunes peamiseks kirjastajaks...; Grenzius ostis 1800. aastal Riia trükikojalt eestikeelsete raamatute väljaandmise privileegi. jne.

¹² Jaanson, E.-L. Millal trükiti Eestimaal esimene raamat? // Raamatukogu. 1997. Nr. 5. Lk. 29.

¹³ Robert, K. Tallinna 17. sajandi trükised // Robert, K. Raamatutel on oma saatus : kirjutisi aastast 1969–1990. Tallinn, 1991. Lk. 6.

¹⁴ Vrd. viide 3.

¹⁵ Jaanson, E.-L. Millal trükiti Eestimaal esimene raamat? // Raamatukogu. 1997. Nr. 5. Lk. 29.

¹⁶ Jaanson, E.-L. Tartu universitets tryckeri 1631–1710 // Den estniska boken genom seklerna : bokhistoriska uppsatser / utgivna av E. Annus och E. Häkli. Helsinki, 1995. S. 11.

Nende eesõigused ja vabadused seisnesid linna rae poolt kindlaks määratud aastapalgas või "toetuses", nagu seda mitmes dokumendis on hiljem nimetatud, ja maksusoodustustes. Mõlemad olid ka kui linnatrükkalid kohustatud esmajärjekorras trükkima linna määrusi ja korraldusi.¹⁷

Nicolaus Mollyn asutas Riiga trükikoja 1588. aastal. Hollandist pärit meister kinnitati linnatrükkaliks pärast kaheaastast katseaega 1591. aasta 1. jaanuaril.¹⁸ Riia raega sõlmitud leping kohustas trükkalit trükikoda heas korras pidama ning palkama oma kuludega tubli abilise, kes on vilunud ladina ning ülem- ja alamsaksakeelse korrektuuri lugemises. Linna rae, kiriku ja kooli väljaandeid tuli trükkida eelisjärjekorras ning trükitaavatest rae teadaannetest pidi trükkal loovutama 60 tasuta eksemplari linna raele. Igati tuli vältida ketserlike teoste ning paskvillide trükkimist. Hoolsa trükistö eest maksti trükkalile linna rahadest 100 taalrit aastapalka ja vabastati ta kõigest kodanikukohustustest, tema trükikoda ning raamatupood aga kõigest linnamaksudest.¹⁹ Riia raad kinnitas Mollyni linnatrükkali ametit ja trükiprivileegi uuesti veel 1593. aastal.²⁰ 1597. aastal andis raad Mollynile ka prii korteri.²¹ 1588–1597 oli Mollyn Riias ainuke trükkal ning ka ainuke raamatukaupmees. 1597. aastal andis raad raamatukauplemiseks privileegi ka tema väimehele Peter van Merenile. Väljastpoolt tulnud raamatukaupmehed võisid oma kaupa müüa vaid kahe nädala jooksul aastalaada ajal.²²

Samalaadne oli Tallinna esitrükkali Christoph Reusneri leping Tallinna raega 14. septembrist 1633. Temagi oli vaba linnakodaniku kohustustest ning omas tasuta korteri ja trükikoja ruumid.²³ Need asusid gümnaasiumihoone taga endises kloostris. Aastapalgaks lubati Reusnerile 50 riigitaalrit, sellest poole pidi tasuma rüütelkond ja poole Tallinna linn. Palka maksti kaks korda aastas — mihklipäeval ja lihavõtte ajal. Kolimiseks, muudeks tarvilikeks kuludeks ja elatiseks määrati 200 isandtaalrit (*Herren Thaler*).²⁴ Järgmised Tallinna trükkalid kasutasid samu eesõigusi. Leping raega andis trükkalile küll teatavad tagatised, kuid tegi ta samas ka linnavõimust sõltuvaks. Reusneri järglane linnatrükkali ametis, Heinrich Westphal, kaebas 1646. aastal raele, et ei ole juba seitse aastat korralikult raha kätte saanud ning raad võlgneb talle 162 ja pool taalrit.²⁵ Selle põhjuseks olid tõenäoliselt

¹⁷ Vrd. viide 4.

¹⁸ Buchholtz, A. Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588–1888. Riga, 1890. S. 20.

¹⁹ *Ibid.* S. 20–21.

²⁰ *Ibid.* S. 23.

²¹ *Ibid.* S. 22.

²² *Ibid.* S. 25.

²³ Robert, K. Tallinna esitrükkal Christoph Reusner senior // Vana Tallinn. Tallinn, 1994. Kd. 4(8). Lk. 27.

²⁴ "Und das schließlich wegen seines aufbruchs und alhier angewanter Kosten und Zehrung eins vor alle Zweihundert Herren thaler zugesaget und verheishen(?) haben." — Tallinna gümnaasiumi eestseisjate leping Christoph Reusneriga: TLA (Tallinna Linnaarhiiv), f. 230, n. 1, s. B. f. 78 I, l. 7. — Isandtaaler (*Herrenthaler*) või taaler oli Rootsi riigis kasutusel arvestustaalrina ning selle väärtus oli u. 4 marka. 1633. aastal oli ühe riigitaalri (ka speetsiastaaler) väärtus 6 marka hõbedas. Vt. Eesti majandusajalugu / toim. H. Sepp, O. Liiv, J. Vasar. Tartu, 1937. Kd. 1. Lk. 524–525. Autor tänab rahandusalase konsultatsiooni eest Ivar Leimust Eesti Ajaloomuuseumist.

²⁵ Eesti raamat 1525–1975. Tallinn, 1978. Lk. 49.

trükkali ja rae liikmete vahelised vastuolud, mis viisid selleni, et 1650. aastal andis Tallinna raad raamatukaupluse ja trükikoja asutamise loa Lüübekist pärit Lorenz Jauchile, kes lubas järgmise suve paiku omal kulul trükikoja avada ning raamatuid kirjastada ja trükkida.²⁶

3. veebruaril 1651 kinnitas kuninganna Kristiina Jauchile aastapalgaks 500 taalrit hõbemüntides (*sölffuer Mynt*). See ei tulnud Tallinna linnalt, vaid riigikassast.²⁷ Trükikoda Jauch avada ei suutnud, kuid tegutses Tallinnas mõnda aega raamatukaupmehe ja kirjastajana. Ka XVIII sajandi linnatrükkalite lepingud raega on koostatud samu soodustusi arvestades. Rüütelkond loobus omapoolsest toetusest trükikoja ülalpidamiseks 1716. aastal,²⁸ trükkali aastapalk linnakassast — 25 riigitaalrit — jäi hoolimata ülemvõimu vahetusest samaks. Selline aastapalk kinnitati Tallinna linnatrükkali ametisse “seaduslikult kutsutud” Johann Köhlerile. Samuti maksis raad omalt poolt 14 rubla kolimisraha ning lubas teha võimalust mööda trükikojas remonti.²⁹ Linna maksudest ja kodanikukohustustest vabastamist kinnitati ametisseasumisel ka Köhleri pojale Jacob Johann Köhlerile.³⁰ Christoph Reusneri privileegis nimetatud vabadustele toetus J. J. Köhler oma supliigis raele 1744. aastast, kui salk linnakodanikke viis tema majast kaasa neli tinaldrikut karistuseks selle eest, et trükkal ei võtnud osa kindralkuberneri, Holsteini printsi Peteri linnasaabumise pidulikust rongkäigust. Rae resolutsioonis 1746. aastast kinnitati seepeale uuesti, et trükkal on vabastatud kodanikukohustustest ja maksudest ning, kuna tal on võimatu trükkimise ajal trükikojast lahkuda, siis vabastatakse ta ka paraadidest osavõtu kohustusest.³¹

Raega sõlmitud leping kaitses linnatrükkalit eelkõige konkurentsi eest. Nii näiteks, et mitte tekitada võistlejat linnatrükikojadele, ei andnud Riia raad luba superintendent Johann Fischerile trükikoja asutamiseks.³² Fischer sai Rootsi kuningalt Karl XI-lt 9. augustil 1675 privileegi “Liivimaa noorsoo kristlikuks kasvatamiseks, eriti lihtsa ja vaese noorsoo suureks

²⁶ “*Verßpricht er gegen künfftigen Sommer hie auf seine Verkosten eine eigene wollenkommene und saubere Drückerei her zubringen, und dieselbe auf seine Gewin und Verlu[s]t hieselbsten gebrauchen und erhalten, auch alle dem Gymnasio nöitige Bücher und sonsten, da ihm von Gelahrte Leute dero nützliche lucubrationes aufgetragen und vermuhltlich wohl abgehen würden, auf seine verkosten zu verlegern und zu drücken*”. — Tallinna rae leping Lorenz Jauchiga 17. augustist 1650: TLA, f. 230, n. 1, s. B. f. 78 I, l. 60.

²⁷ “... att ändoch wij uthi wårt Privilegio giffnit wår tro Undersåthe och Bookförrare Lorens Jauch, ... till åhrliget Salarium och Underhålds, femhundrad dal:r Sölffuer Mynt, uthaf portorio i Kaferal at bekomma ...”. Ajalooline ülevaade *Eesti raamat 1525–1975* nimetab Jauchi aastapalka toetuseks ning annab sama summa ekslikult riigitaalrites. Vt. Eesti raamat 1525–1975. Tallinn, 1978. Lk. 49. Sama kordab ka K. Robert. Vt. Robert, K. Boktryckarna i Tallinn på 1600-talet // Estniska boken genom seklerna : bokhistoriska uppsatser / utgivna av E. Annus och E. Häkli. Helsingfors, 1995. S. 38. Võimalik, et palgaks ja ülalpidamiskuludeks maksti 500 riigitaalri väärtuses hõbemünt, mis ületaks küll tunduvalt linnatrükkalile lepingus ettenähtud tasu (vrd. C. Reusneri lepinguga). Kuid on ka võimalik, et hõbemünt tähistab siingi arvestustaalrit väärtusega 4 marka.

²⁸ Eesti raamat 1525–1975. Tallinn, 1978. Lk. 68.

²⁹ TLA, f. 230, n. 1, s. B. f. 78 II, l. 4.

³⁰ Puksoo, F. Jacob Johann Köhler : esimese eesti piibli trükkal // Vana Tallinn. Tallinn, 1939. Kd. 4. Lk. 7.

³¹ *Ibid.* Lk. 7–8.

³² Buchholtz, A. Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga 1588–1888. Riga, 1890. S. 148–150.

vajaduseks, teenistuseks ning hingekosutuseks mitte ainult trükikoja, vaid ka kirjalalamistöökoja asutamiseks omal kulul”.³³ Trükikoda ning kirjalalamistöökoda lubati nimetada kuninglikeks, nende töötajail olid kuninglike ametnike õigused ning nad olid vabastatud linnakodanike kohustusist. Trükikoda ning kirjalalamistöökoda omasid teiste samalaadsete asutustega võrdseid õigusi. Fischeril oli õigus kõiki trükkimiseks vajalikke materjale, nagu pärgamenti, nahka, paberit (trükipaberit määramata hulgal, kirjapaberit 300 riisi aastas), samuti kõiki instrumente ning tööriistu importida, trükitoodangut ning trükikirju aga eksportida, makstes ainult ühe neljandiku kehtivatest lõivudest. Fischeril oli luba palgata köitja oma toodangu ning muude õppeotstarbeliste raamatute köitmiseks. Sama privileegiga kindlustati 15 aastaks järeletrükkide vastu kõik Fischeri poolt tsensuuri loaga välja antud ning trükitud teosed.³⁴

Tallinnas tabas samasugune saatus 1802. aastal trükkal Johann Hermann Heinrich Gresselit, kellele raad linnatrükkal Carl Johann Gottfried Minuthi vastuseisu tõttu trükikoja avamiseks luba ei andnud.³⁵ Gressel sai trükikoja avada tänu haridusminister Pjotr Vassiljevitš Zavodovski loale.

Mitu väikest trükikoda asutati Liivimaa kubeneri loaga XVIII sajandi II poolel enne eratrükikodade asutamist lubava ukaasi ilmumist:³⁶ Peter Ernst Wilde trükikoda Põltsamaal 1766. aastal, Christoph Harderi trükikoda Rubenes 1781. aastal ning Gustav Bergmanni trükikoda Rūjienas 1782. aastal. Riias avas 1777. aastal Liivimaa aadli toetusel trükikoja Georg Keil.³⁷ Kaks neist suleti vastavalt 1796. aasta ukaasile, millega keelati eratrükikodade tegevus.³⁸ Teadaolevalt ei olnud väikestel trükikodadel ka privileegi oma kirjastusartiklite kaitseks järeletrükkide eest. Püsima jäi Põltsamaa trükikoja omandanud Michael Gerhard Grenziuse trükikoda, mille ta 1789. aastal Tartusse kolis ja mille säilitamist palusid Tartu magistraat ning linna aadelkond.³⁹ Edasi töötas ka Georg Keili trükikoda Riias, mille 1804. aastal omandas Wilhelm Ferdinand Häcker.⁴⁰

Privileegi trükikoja kirjastusartiklite kaitseks järeletrükkide eest sai Baltimaades esimesena Riia linnatrükkal Nicolaus Mollyn Poola kuningalt Sigismund III-lt 16. mail 1590.⁴¹ Kuningas Sigismundi antud privileegi tekst pole säilinud, selle sisu on teada järgmise linnatrükkali Gerhard Schröderi 1644. aasta memoriaalist. Viimase kohaselt keelas privileeg Nicolaus Mollyni kirjastatud ning kirjastatavate teoste järeletrükkid ning nende

³³ *Ibid.* S. 151.

³⁴ *Ibid.* S. 151.

³⁵ Eesti raamat 1525–1975. Tallinn, 1978. Lk. 93.

³⁶ Katariina II ukaasiga 15. jaanuarist 1783 lubati asutada eratrükikodasid nagu muidki vabrikuid ja käsitööttevõteteid kõigis linnades. — Reimo, T. Tsensuurist Eestis XVIII sajandil // Keel ja Kirjandus. 1997. Nr. 9. Lk. 608.

³⁷ Лацис М. А. Книжное дело в Латвии в XVIII веке // Книгопечатание и книжные собрания в России до середины XIX века. Ленинград, 1979. С. 66–67.

³⁸ Reimo, T. Tsensuurist Eestis XVIII sajandil // Keel ja Kirjandus. 1997. Nr. 9. Lk. 608.

³⁹ *Ibid.* Lk. 611.

⁴⁰ Лацис М. А. *Op. cit.* С. 67.

⁴¹ Zanders, O. Tipogrāfs Mollīns un viņa laiks : pirmās Rīgā iespiestās grāmatas 1588–1625. Rīgā, 1988. L. 51.

levitamise Poola riigis.⁴² 1621. aasta septembris alistus Riia linn Gustav II Adolphi vägedele ning läks Rootsi võimu alla. Mollyn palus oma kirjastusprivileegi kinnitamist ka Rootsi kuningalt Gustav Adolfilt ja sai selle 7. novembril 1621.⁴³ Privileegi kohaselt ei tohtinud "Riia trükkali Nicolaus Mollyni ning tema järglaste poolt mistahes keeles trükitud raamatuid uuesti välja anda, ümber- ega järele trükkida, või kui need väljaspool [Rootsi] riiki teiste poolt välja antud või järele trükitud on, [Rootsi] riigis ning selle juurde kuuluvates provintsidest müüa või teistel müüa lasta". Privileegi rikkujat ähvardas rahatrahv 30 marka loodikulda, millest pool tuli tasuda riigikassase ning pool trükkalile või tema järglastele, raamatute järeletrükid kuulusid konfiskeerimisele.⁴⁴ Riia linnatrükikoja hilisem omanik Heinrich Bessemesser sai Rootsi kuningalt Karl XI-lt privileegile uue kinnituse 3. septembril 1664. Erinevalt Gustav Adolphi poolt antud privileegist kohustati nüüd ka Bessemesserit teiste trükkalite privileegidega kaitstud teoseid mitte trükkima.⁴⁵ Järgmine Riia linnatrükkal Georg Matthias Nöller sai oma kirjastusartiklitele privileegi 27. oktoobril 1685, Samuel Lorenz Frölich laskis privileegi uuesti kinnitada 1731. aastal ja Gottlob Christian Frölich 24. juulil 1768. aastal.⁴⁶ Põhjus, miks iga järgmine Riia trükkal kirjastusprivileegi uuesti kinnitada laskis, seisnes selles, et järjepidevat trükkalisuguvõsa seal ei kujunenud.

Tallinna esitrükkalil Christoph Reusneril oli kuninglik privileeg tema poolt kirjastatud teoste järeletrükkide keelustamiseks ning raamatupoe pidamiseks juba 1614. aasta 22. detsembrist, kui ta töötas Stockholmi kuninglikus trükikojas,⁴⁷ ning see ei muutunud trükkali ümberkolimisel Tallinna. Järgmine trükkal Heinrich Westphal teadaolevalt kirjastusprivileegi taotlenud ei ole ning loogiliselt arutledes ei olnud selleks ka vajadust, kuna ta oli abielus Reusneri tütre Elisabethiga.⁴⁸

Kolmas Tallinna trükkal Adolph Simon taotles privileegi uuesti oma nimele, see on välja antud 11. juulil 1672. aastal. Alaealise kuninga Karl XI nimel kirjutasiid dokumendile alla tema ema, kuninganna Hedwig Eleonora, ning teised seadusega määratud eestkostjad.⁴⁹ Simoni palvekirjas on tema kirjastusartikliteks märgitud "igasugused kooli- ja kiriku-raamatud, aastakalendrid ja muud teosed", eraldi on nimetatud veel "eestikeelse käsi-raamatu uut trükki", mille väljaandmiseks ta eelkõige privileegi taotleski. Ühegi raamatu tiitlit privileegis nimetatud ei ole. Selle sisu ühtub Riia privileegiga, preambulas on koguni eraldi rõhutatud, et Tallinna trükkalile Adolph Simonile võimaldatakse ja lubatakse

⁴² Buchholtz, A. *Op. cit.* S. 20.

⁴³ Zanders, O. *Op. cit.* L. 85.

⁴⁴ Buchholtz, A. *Op. cit.* S. 28.

⁴⁵ *Ibid.* S. 135–136.

⁴⁶ Acten in Sachen des Kayserl. Ehstnischen Provincial-Consistorii, und des Herrn Rathsverwandten Axel Heinrich Lindfors ... Betreffend den der hiesigen Kayserl. Privilegirten Buchdruckerey zustehenden Verlag des ehstnischen Hand- oder Gesangbuchs. Reval, 1774. S. 17.

⁴⁷ Robert, K. Tallinna esitrükkal Christoph Reusner senior // Vana Tallinn. Tallinn, 1994. Kd. 4(8). Lk. 25.

⁴⁸ Robert, K. Boktryckarna i Tallinn på 1600-talet // Estniska boken genom seklerna : bokhistoriska uppsatser / utgivna av E. Annus och E. Häkli. Helsingfors, 1995. S. 37.

⁴⁹ Acten in Sachen S. 9–10.

samasugused trükiprivileegid kui need on Riia trükkalitele annetatud,⁵⁰ nimelt et neid "raamatuid ja kirju, mis tema, tema laste või pärijate poolt, juhul kui nad kunsti [trükkali-ametit] jätkavad ja edasi kasutavad, esimest korda on välja antud või uuesti üle vaadatud ja parandatud, ükskõik mis keeles see ka olla võiks, ja trükis on ilmunud, ei ole lubatud kellelgi teisel siin [Rootsi] riigis järele trükkida ega ka müüa".⁵¹ Erinevalt Bessemesseri privileegist on lisatud, et trükkali järeletulijate puhul kehtib privileeg vaid siis, kui suguvõsas trükkaliametit jätkatakse. Ka anti Simonile õigus pidada raamatupoodi ja kaubelda nii köitmata kui ka köidetud raamatutega. Samasugune privileeg oli olnud Reusneril ning annetatud ka Riia trükkalitele. Samal aastal avaldas Simon oma kirjastusartiklite nimistu *Verzeichniß Derer Bücher, so in Reval bey Adolph Simon gedruckt, nebst beygefügten Taxe, wie sie ungebunden an die Buchbinder verkaufft werden*.⁵² Selles on 26 saksa-, rootsi-, ladina- ja eestikeelset raamatut, kuid konkreetse tiitliga on neist ainult kolm: *Psalter David, Jesus Syrach* ja *Sententia Rudolphi*.

Kirjastusartiklite ebamäärasus ongi tõenäoliselt üks põhjus, miks kirjastusprivileegi hakati samastama eestikeelsete raamatute trükkimise õigusega. Olid ju katekismused, lauluraamatud ja aabitsad sisult ühesugused, nii et uuel koostajal oma autorsust või teose olulist erinevust varem ilmunutest võimatu oli tõestada. Tuleb tõdeda trükkal Simoni suurt ettenägelikkust eestikeelse kodu- ja kirikuraamatu kirjastamisõiguse hankimisel, sest just see raamat oli XVII–XVIII sajandil Tallinna trükkalite tulutoovaim väljaanne. Käsiraamatu kolmanda trüki andis Adolph Simon välja 1673. aastal, Rootsi aja lõpuni ilmus peale nimetatut veel kolm trüki (1689, 1693 ja 1700–1702).⁵³

Tallinna linnatrükkikoda jäi pärast Simoni surma abielude ja pärimiste kaudu ühe suguvõsa kätte kuni XVIII sajandi lõpuni: Simoni lesk abiellus järgmise trükkali Christoph Brendekeniga, pärast Johann Christoph Brendekeni surma kutsuti Tallinna trükkaliks Simoni tütremees Johann Köhler. Edasi läks trükkikoda Simoni tütrepojale Jacob Johann Köhlerile, viimase tütrepojale Axel Heinrich Lindforsile ning türetütre Juliane Elisabethi mehele Carl Johann Gottfried Minuthile. Nystadi rahuleppe järgi, millega Peeter I kinnitas kõik Tallinnas ja Eestimaal seni kehtinud privileegid,⁵⁴ oleks pidanud kehtima jääma ka Tallinna trükkikoja kirjastusprivileeg, kuivõrd trükkaliamet läks suguvõsas edasi.

⁵⁰ "Thun kund, daß Wir aus Gunst und Gnade, auf unterthänigstes Ansuchen des Wolverständigen Adolph Simons Buchdruckers in Reval umb Begnadigung mit einem Privilegio (gleich wie andere von selbiger Condition in Unserm Reiche und insonderheit in Riga von Uns gnädigst zugelassen gewesen ist und vor eine Zeit vergönstigt worden) haben gnädigst vergönnet und zulassen wollen, ..." — Acten in Sachen S. 9.

⁵¹ "... daß alle die Bücher und Schriften, welche von Ihme, seinen Kindern oder Erben, falls Sie die Kunst fortsetzen und gebrauchen, zum ersten neu aufgeleget, oder aufs neue wiederumb übersehen und verbessert, es sey in welcherley Sprache es auch seyn könne, und in Druck ausgehen werden, kein ander hier im Reiche weder nachzudrucken noch feil zu haben erlaubet seyn soll, ..." — Acten in Sachen S. 9–10.

⁵² EAA, f. 1, n. 1, s. 356, l. 337.

⁵³ Eestikeelne raamat 1525–1850. Tallinn, 2000. Kd. 1. Lk. 108–109 nr. 52–54, lk. 119 nr. 63, lk. 142 nr. 86. (Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia ; 1 osa).

⁵⁴ Eesti NSV ajalugu / toim. A. Vassar. Tallinn, 1955. Kd. 1 : Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Lk. 422.

Trükikoja kirjastusprivileegi eestikeelsele kodu- ja kirikuraamatule eiras aga Eestimaa provintsiaalkonsistoorium, lastes pärast Põhjasõda uue väljaande 1721. aastal Halles trükikida. Konsistoorium tugines seejuures väitele, "et see [on] täiesti uus raamat ja seega meie kuningliku privileegi alla ei kuulu".⁵⁵ Peale selle olevat Halles odavam paber ning mere-tagused trükkalisellid ja vajalikud vahendid Tallinna kallid hankida. Trükkal Johann Köhler esitas Simoni kirjastusprivileegile tuginedes kaebuse linna raele⁵⁶ ning raehärrad omakorda kubermanguvalitsusele,⁵⁷ kuid kirjastamise õigust Köhler tagasi saada ei suutnud.

Trükikoja kirjastusprivileegi uuendamist taotles uuesti raehärra ja kaupmees Axel Heinrich Lindfors 1770. aastal, paludes trükkal Adolph Simonile kuulunud universaalprivileeg, mis hõlmas nii olemasolevaid kui ka lisanduvaid kirjastusartikleid, kinnitada oma poja kui Simoni järeltulija nimele (Axel Heinrich Lindfors noorem oli Simoni tütrepoja tütrepoeg). Privileegi kinnitas Katariina II oma ukaasiga 22. juulist 1770, selle alusel ilmus senati ukaas 27. juulist ning lõpuks Eestimaa kindralkubermangu publikaat 14. septembrist 1770, mis avaldas senati ukaasi saksakeelse tõlke.⁵⁸ Tuginedes uuesti kinnitatud privileegile, alustas Lindfors 1772. aastal ise uue kodu- ja kirikuraamatu väljaande kirjastamist. Kui nüüd provintsiaalkonsistoorium selle üle kaebust tõstis, selgitas Lindfors, et vastavalt 1672. aasta privileegile kuulus kodu- ja kirikuraamatu kirjastamise õigus linnatrükikojale. Konsistooriumi põhiargumendi — et tegemist on uue raamatuga, mille kirjastamisõiguse üle konsistoorium kui raamatu autor võib vabalt otsustada — tõrjus Lindfors sellega, et esitas võrdlemiseks 1693. ja 1767. aasta väljaanded ning väitis, et tegemist on vaid parandatud ja täiendatud väljaandega.⁵⁹ Vastupidist tõestada oli konsistooriumil muidugi võimatu. Nii kubermanguvalitsus kui ka justiitskolleegium Peterburis tegid otsuse Lindforsi kasuks.⁶⁰

Kodu- ja kirikuraamatu kirjastamisõiguse protsessile eelnes samalalaadne vaidlus linnaministeriumiga (linnakonsistooriumiga) saksakeelse lauluraamatu väljaandmise õiguse üle. Ettevalmistused lauluraamatu trükkimiseks olid alanud juba 1768. aastal ning J. J. Köhleri lesk, kelle valduses trükikoda sel ajal oli, kirjastamisõigust ei nõudnud. Lindfors tugines oma nõudes väitele, et 1706. aastal raamatukõitja Trappi kirjastamisel ilmunud Tallinna lauluraamatu kirjastamisõigus kuulus hiljem trükikojale. Linnaministerium seda ei uskunud ning väitis samuti, et tegemist on täiesti uue raamatuga, mille kirjastamisõigus on autoril endal. Lauluraamatu puhul oli seda jällegi võimatu tõestada. Vaidlus lahenes omamoodi kompromissiga, nii et trükis oleva väljaande kirjastajaks jäi linnaministerium, edasiste väljaannete kirjastamisõigus läks aga trükikojale.⁶¹ "Kaasaegse

⁵⁵ "... daß es ein ganz neues Buch und also unserm Königl. Privilegio nicht präjudicire;" — Acten in Sachen S. 14.

⁵⁶ *Ibid.* S. 14–15.

⁵⁷ *Ibid.* S. 15–16.

⁵⁸ Reimo, T. Trükitud "Lindworsse kirjadega" // Vana Tallinn. Tallinn, 1999. Kd. 9(13). Lk. 129.

⁵⁹ Reimo, T. Tallinna linna ja gümnaasiumi trükikoja trükitoodang ja kirjastustegevus 18. sajandi II poolel – 19. sajandi algul (1769–1828) : magistritöö. Tallinn, 1995. Lk. 16.

⁶⁰ Reimo, T. "Trükitud Lindworsse kirjadega" // Vana Tallinn. Tallinn, 1999. Kd. 9(13). Lk. 140–141.

⁶¹ *Ibid.* Lk. 139–140.

elu nõudmistele ning riigis kehtivatele seadustele mittevastav” kirjastusprivileeg tühistati senati otsusega alles 1871. aastal.⁶²

Riias esitas linnatrükkal Gottlob Christian Frölich kaebuse Hartknochi kirjastuse peale lätikeelsete kiriku- ja kooliraamatute järeletrükkide pärast ning saavutas Eesti-, Liivi- ja Soomemaa Asjade Justiitskolleegiumilt 1767. aastal Hartknochile antud trükiloa annuleerimise ning järeletrükkide konfiskeerimise otsuse.⁶³

Niisiis kaitsesid Baltimaade linnatrükkalite privileegid nii trükikoda kui ka trükikoja kirjastusartikleid. Kirjastusprivileegid olid annetatud määramata ajaks ning sõltusid sellest, kas suguvõsas trükkali ametit edasi peeti. Teistele isikutele ei olnud trükkalitel (näiteks trükikoda müües) õigust oma eesõigusi delegeerida.

Euroopas olid kirjastusprivileegid seevastu tavaliselt ajaga piiratud. Näiteks Inglismaal kehtis kuninganna Anne'i seadusega (u. 1710) kirjastamisprivileeg 14 aastat, seejärel oli autoril õigus oma teos 14 aastaks mõnele teisele kirjastajale anda. Pärast selle aja möödumist võis teost trükkida juba kes tahes.⁶⁴ Prantsusmaal kuulus 1777. aasta seadusega teose väljaandmise õigus autorile ning tema järglastele. Juhul, kui õigus oli üle antud kirjastajale ning kirjastaja omanud seda vähemalt 10 aastat, lakkas kirjastusõiguse kaitse autori surmaga.⁶⁵

Valgustusajastu oma laiahaardelise kirjastus- ja trükitegevusega oli ühtlasi järeletrükkide hiilgeajastu. Carl Günther Ludovici defineerib oma kaubandusleksikonis järeletrükki (*Nachgedrucktes Buch, Livre contrafait*) kui raamatut, “mis on trükitud kellegi teise kui seaduspärase kirjastaja või selleks privilegeeritud isiku poolt viimasele kahju tekitades”. Keelatud raamatuna (*ein verbotenes Buch, Liber prohibitus, Livre prohibé*) mõistab Ludovici sellist trükiteost, mille trükkimine ja turustamine on keelatud avalike seaduste või erilise ülemusliku käsuga.⁶⁶ XVIII sajandi tuntumad teatmeteosedki käsitlevad kirjastamisprivileege ainult järeletrüki seisukohast.⁶⁷

Enne trükikunsti leiutamist autoriõigusega probleeme ei olnud: omandiõigusele võis autor tugineda ainult niikaua, kui käsikiri oli tema enda valduses. Kes ostis käsikirja, võis selle ise ümber kirjutada või ümber kirjutada lasta. Ka trükikunsti algusaegadel, kui trükitoodangu enamiku moodustasid mitmesugused antiikautorite ning kirikuisade teoste käsikirjade trükiväljaanded, autoritasu probleem esile ei tõusnud. Kirjastusprivileegide esmane eesmärk oli kindlustada kirjastajale (kirjastasid enamasti raamatukaupmehed ja trükkalid) väljaandmiskulude katmine. Seetõttu keelatigi riigi piires teatud ajaks sama teose

⁶² *Ibid.* Lk. 142.

⁶³ Acten in Sachen.... S. 17–19.

⁶⁴ Handlungs-Zeitung. 1788. 24. May, St. 21. S. 163.

⁶⁵ Darnton, R. Reading, writing and publishing in 18-century France // Daedalus. 1971. P. 231.

⁶⁶ Ludovici, C. G. Eröffnete Akademie der Kaufleute oder vollständiges Kaufmanns-Lexicon, woraus sämtliche Handlungen und Gewerbe, mit allen ihren Vortheilen, und der Art, sie zu treiben, erlernt werden können. 2., verm. u. verb. Aufl. Leipzig, 1767. T. 1. Sp. 2223.

⁶⁷ Encyclopédie méthodique : jurisprudence. Paris, 1786. T. 6. P. 813–817; Grosses vollständiges Universal-Lexicon. Leipzig ; Halle, 1740. Bd. 23. Sp.60–80.

järeletrükk, samuti ka mujal tehtud järeletrükkide müümine.⁶⁸ Üsna pea kindlustasid teatud trükikojad, raamatukauplused, teaduslikud ühingud ja muud asutused kirjastusprivileegide abil endale ainuõiguse kooliraamatute, lauluraamatute, kalendrite ja seadusväljaannete trükkimiseks.⁶⁹ Ka XVI ja XVII sajandil ei tekkinud autoriõigusega erilisi probleeme, sest raamatute väljaandmine oli enamasti sponsoreeritud ülikute poolt ja autorile honorari ei makstud.

XVIII sajandil olukord muutus. Plahvatuslikult kasvas trükiväljaannete arv. Tekkisid autorid, kes elatusid kirjatööst ning selle tulemist — oma raamatutest ja nende müügist saadavast tulust. Uus autorite põlvkond oli eluliselt huvitatud oma õiguste kaitsest. Kirjastusprivileegid, millest keegi õieti kinni ei pidanud, kutsusid esile laiaulatusliku poleemika, milles osalesid nii juristid, filosoofid, kirjastajad-trükkalid kui ka anonüümsed autorid. Aastatel 1733–1800 ilmus Euroopas üksikteostena ning artiklitena 111 järeletrükke käsitlevat kirjutist. Poleemikasse sekkusid juristid Johann Stephan Pütter ja Johann Georg Heinrich Feder, trükkalid ja kirjastajad Johann Thomas von Trattner ja Christian Gottlob Täubel, filosoofid Immanuel Kant ja Johann Gottlieb Fichte.⁷⁰

Järeletrüki pooldajate põhiargumendiks oli kasuliku trükisõna edasine levitamine, mis ainult suurendavat autori tuntust ja kuulsust. Halle Kuningliku Pedagoogiumi õpetaja C. H. Krause arvates peaks iga autor oma mõtete järeletrüki kaudu edasilevitamist tervitama, ja see olevat häbiasi, kui autor oma vaimusaaduse ja mõtete eest tasu võtaks.⁷¹ Ka ei võta järeletrüki tegija kirjastajalt tema väljaande eksemplare, mis oleks tõesti vargus. Raamatu trükieksemplari õiguspäraselt omandanud isik võivat seda paljundada nagu tahab loomuõiguse järgi, ilma et ta kellegi teise omandiõigust kahjustaks. Nii nagu omandiõigus ei kehti väljaõeldud mõttele, ei kehtivat see ka kirjapandud sõnale. Anonüümse XVIII sajandi publitsisti sõnul on arusaamatu, miks "... ma võin raamatus sisalduvat vaimset materjali lugeda, õppida, lühendada, täiendada, tõlkida, sellest kirjutada, selle üle naerda, seda laita, seda pilgata, hästi või kurjasti kasutada, lühidalt, sellega teha, mida iganes tahan; ja ainult ümber kirjutada või ümber trükkida ei tohi ma seda mitte?"⁷² Zürichi õpetlane Johann Konrad Heidegger pidas järeletrükkide üheks põhjuseks raamatu kallist hinda, kinnitades, et "kogu Saksamaal toetab lugeja järeletrükke, et vastuvõetava hinnaga raamatut saada".⁷³ Kohati järeletrükkide väljaandmist isegi soodustati. Euroopa üheks suuremaks järeletrükkide väljaandjaks oli Johann Thomas von Trattner Viinis,⁷⁴ kellel oli selleks koguni kuninga luba.

⁶⁸ Pütter, J. S. *Beyträge zum Teutschen Staats- und Fürsten-Rechte*. Göttingen, 1777. T. 1, XVI. Von Bücherprivilegien und ob und wie weit ohne dieselbe Bücher nachdrucken erlaubt sey? S. 251.

⁶⁹ *Ibid.* S. 254.

⁷⁰ Rosenfeld, H. *Op. cit.* Sp. 340–349.

⁷¹ *Ibid.* Sp. 339.

⁷² Deutsches Museum. Leipzig, 1783. Bd. 1 : Januar bis Junius 1783. Mai: Ueber den Bücher-nachdruck. S. 416.

⁷³ Wittmann, R. *Der gerechtfertigte Nachdrucker? : Nachdruck und literarisches Leben im achtzehnten Jahrhundert // Wittmann, R. Buchmarkt und Lektüre im 18. und 19. Jahrhundert : Beiträge zum literärischen Leben 1750–1880*. Tübingen, 1982. S. 83.

⁷⁴ *Ibid.* S. 74.

Rohkem oli siiski järeletrükkide vastaseid, kes kuulutasid teose autori omandiks ning kirjastaja autoriga sõlmitud lepingu kaudu vahendajaks autori ja publiku vahel. Johann Stephan Pütter tegi esimesena vahet autoriõiguse ja kirjastamisõiguse vahel. Kui autor annab lepinguga kirjastajale kirjastamisõiguse, siis ei saa ta seda hiljem tagasi nõuda. Kirjastaja aga, kui lepingutingimused seda ei piira, võib kirjastamisõiguse edasi müüa, ära kinkida või oma pärijatele jätta.⁷⁵ J. G. H. Feder tõestas, et kui kirjastamisõigus on autori poolt tingimustega piiratud (teose kujundus, trükiarv, honorar jne.), siis on ilmselge, et järeletrüki tõttu kannab kahju nii autor kui ka õiguspärane kirjastaja.⁷⁶

Üldise tava kohaselt ei peetud välismaal ilmunud raamatute või nende tõlgete trükkimist järeletrükkideks. Samuti eristati raamatute järeletrükkimist kunstiteoste jäljendamisest. J. G. H. Feder põhjendas seda sellega, et kunstiteose kopeerija ei müü autori töö tulemust,⁷⁷ Immanuel Kant samastas kunstiteose — joonistuse, vasegravüüri jms. — asjaga, millega tema omanik, kui ta on selle õiguspäraselt ostnud, võib toimida oma suva järgi.⁷⁸ Šveitsi raamatukaupmees ja valgustaja, publitsist Johann Georg Heinzmann arvas, et ainus võimalus kõigile korralikele inimestele järeletrükke vastuvõtmatuks muuta on siis, “kui kirjamehed ja kirjastajad ausad inimesed on; kui neil on odavad hinnad; kui nad ilma otsitud riugasteta oma kauba turule toovad; kui nad kiitust õpetatud lehtedes ära ei osta; kui nad mitte liiga kalleid väljaandeid ei planeeri; kui nad oma raamatuid mitte nii kõrgelseisvaiks ei tee, et neid isegi messidel omandada ei saa ja neid alati alandlikult paluma peab ... — kui nad seda teevad, ... siis kaob huvi mistahes järeletrüki vastu; kõik ostjad võtavad pigem odava hinnaga originaali, kui et hakkavad ootama kehva hilisemat järeletrüki”.⁷⁹

Saksa ajakirjanduse veergudel vohanud arutlused polnud teadmata ka Baltimaades. Raamatukaupluste, lugemisseltside ja laenuraamatukogude kaudu oli kättesaadav enamik Euroopa väljaannetest. Kirjastusprivileegidega ning autoriõigusega seotud probleemide teravust tõestavad ka eespool toodud näited kohalikust kirjastustegevusest. Rahvusvahelise autorikaitse kokkuleppe sünnini (Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon sõlmiti 09.09.1886) kulus veel peaaegu sada aastat.

⁷⁵ Pütter, J. S. *Op. cit.* S. 257.

⁷⁶ Feder, J. G. H. Neuer Versuch einer einleuchtenden Darstellung der Gründe für das Eigenthum des Bucherverlags, nach Grundsätzen des natürlichen Rechts und der Staatsklugheit // Göttingisches Magazin. 1780. St. 1. S. 15–16.

⁷⁷ Feder, J. G. H. *Op. cit.* S. 28.

⁷⁸ Kant, I. Von der Unrechtmässigkeit des Büchernachdrucks // Berlinische Monatschrift. Berlin, 1785. Bd. 5. S. 417.

⁷⁹ “Das einzige Mittel, den Nachdruck in dem Geiste aller guten Menschen recht abscheulich zu machen, also ihm seine Wirkungskraft zu schwächen, sollte allein darinn bestehen, daß Schriftsteller und Verleger ehrliche Leute seyen. Wenn sie billige Preise machen, und ohne gesuchte Kunstgriffe ihre Waaren in Umlauf bringen; wenn sie nicht das Lob in den gelehrten Blättern erkaufen, wenn sie nicht zu kostbare Editionen veranstalten, wenn sie mit ihren Büchern nicht so vornehm thun, daß man sie auch auf den Messen oft nicht erhalten kann, und immer in der demüthigsten Stellung darum bitten muß, ... — wenn sie das thun, ... dann will ... ihr Verlust ... neben jedem Nachdruck null seyn, alle Käufer werden lieber das Original für einen billigen Preis nehmen, als einen schlechten, spätern Nachdruck erwarten”. — Heinzmann, J. G. Appel an meine Nation über Aufklärung und Aufklärer. Bern, 1795. S. 228.

KRAHV BOBRINSKI RAAMATUKOGU PÕLTSAMAAL

Larissa Petina

Eesti Rahvusraamatukogu

*Le Comte Alexis Grigorievitch
Bobrinsky,
1762 — 1813*

Eesti mõisad on viimastel aastatel saanud uurijate süvenenud tähelepanu osaliseks. Lisaks 1981. aastal ilmunud Eesti ala mõisate nimestikule¹ on praegu meie kasutuses terve rida härrastemajade ajaloole ja arhitektuurile pühendatud albumeid ja teatmeteoseid.²

Mõisakultuuri kohustuslikuks osaks olid raamatukogud. Kuid erinevalt kunagistest mõisahoonetest, millest paljud on säilinud peaaegu terviklikult, paljusid taastatakse või on juba taastatud, pole baltisaksa aadlike raamatukogudest kuigi palju järele jäänud. Eesti muuseumides ja raamatukogudes peaaegu polegi hoiul täielikult säilinud mõisaraamatukogusid.³ Paremalt juhul on tegemist osaga endistest kollektsioonidest, sagedamini vaid üksikute eksemplaridega. Endiste mõisaraamatukogude käsikirjalisi katalooge ja raamatunimestikke leidub samuti vähe, pealegi on neis raamatuid kirjeldatud tavaliselt mittetäielikult

¹ Eesti ala mõisate nimestik / koost. V. Naaber. Tallinn, 1981.

² Neuschhaffer, H. Schlösser und Herrenhäuser in Estland. Plön, 1993; Eesti mõisad / [Tekst. T. Rosenberg; teaduslikult toim. ja eess. T. Oja]. Tallinn, 1994; Maiste, J. Linnoissa kreivien : : Viron kartanoita ja kartanokulttuuria. Helsinki, 1995; Erastamine kui võimalus muinsuskaitseks Balti mõisate näite varal / A. Tenno, J. Maiste, H. B. Schmidt, W. Klitz. Tallinn, 1996; Hein, A. Palmse : ein Herrenhof in Estland. [Tallinn], 1996; Maiste, J. Eestimaa mõisad. Tallinn, 1996; Hein, A. Hüljatud mõisad : [Näituse kataloog, jaanuar – veebruar 1996]. Tallinn, 1996; Hein, A. Viron hylätty kartanot : Baltian katoavaa kartanokulttuuria. Helsinki, 1998; Hein, A. Viljandimaa mõisad. Viljandi, 1999. Uurijatele võivad kasulikud olla ka 18.–19. saj. trükiallikad Eesti mõisate kohta: Hupel, A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Estland. Riga, 1774–1782. 3 Bd.; Hagemester, H. v. Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands. Riga, 1836–1837. 2 Th.; Stavenhagen, W. S. Album Livländischer Ansichten. Mitau, 1866 jt.

³ Käesoleval ajal on teada vaid üks peaaegu terviklikult säilinud mõisaraamatukogu — u. 3000-kõiteline Wrangelite kogu nende Roela mõisast, moodustatud 19. sajandi teisel poolel, mis asub Eesti Ajaloomuuseumis. Eesti Rahvusraamatukokku on ajutiselt deponeeritud Kolga mõisast toodud von Stenbockide perekonnale kuulunud raamatud (u. 200 köidet, enamasti 18.–19. sajandi väljaanded). Mõisaraamatukogusid (Loewenwolde, Liphart, Bulgarin jt.) on erinevatel aegadel ositi vastu võetud ka Tartu Ülikooli Raamatukokku.

ja ebatäpselt.⁴ Tihti on omanikumärkidega eksemplarid ainsaks tõendiks kunagi eksisteerinud raamatukogust. Vaatamata säilinud kogude fragmentaarsusele, pakuvad need huvi raamatu- ja ajaloolastele. Ühelt poolt avardab nende uurimine meie teadmisi Eesti mõisaraamatukogudest, teiselt poolt aga õpime paremini tundma Eesti muuseumide ning suuremate raamatukogude vanade ja haruldaste raamatute päritolu.

Eesti mõisaraamatukogude lagunemine sai alguse revolutsioonijärgseil aastail, 1918–1920 ning jätkus hiljem, 1930-ndate lõpus ja 1940-ndate alguses seoses baltisakslaste lahkumisega. Lõppjärku jõudis see protsess 1940-ndate ja 1950-ndate aastate vahetusel, kui natsionaliseeriti veel säilinud kogude jäänused ning jagati need raamatukogudele ja muuseumidele, esmajärjekorras Tallinnasse ja Tartusse. Huvitavaid andmeid baltisaksa mõisaraamatukogudest leiame eesti bibliofiili Julius Genssi märkmetest.⁵ Gens kirjeldab Liphartite parunisuguvõsade kuulunud Raadi mõisa väärtusliku raamatukogu (sisaldas 30 000 köidet, sealhulgas inkunaableid) laialimüümist ja -jaotamist, Samson-Himmelseiernade kogu (17 000 köidet, väärtuslik *Baltica* paljude käsikirjadega) mahamüümist Leipzigi oksjonitel aastail 1923–1924, Nolckenite hästivalitud *Rossica*'ga 3000-kõitelise raamatukogu müüki Berliini antikvariaadis *Utopia*. Samas artiklis leiame andmeid ka meid huvitavast krahv Bobrinski raamatukogust Põltsamaal.

J. Gens oli 1920. aastal olnud isiklikult tunnistajaks Põltsamaa (*Oberpahlen*) lossiraamatukogust pärit kümnete kastitäite hinnaliste raamatute üliodavale müügile Tartu äärelinna puukuuris. Tema sõnul kandsid raamatud Põltsamaa lossiomanike — krahv Aleksei Bobrinski ja vürst Nikolai Gagarini — raamatumärke.⁶

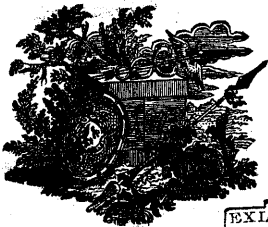
⁴ Eesti Ajalooarhiivis, Riiklikus Keskarhiivis, Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas ning Eesti Rahvusraamatukogu haruldaste raamatute osakonnas on välja selgitatud rohkem kui 30 niisugust dokumenti. (Kasutan siinkohal juhust tänada Eesti Ajalooarhiivi teadurit Tatjana Šori abi eest nende väljaotsimisel.) Enamik kataloogidest ja nimestikest on koostatud 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. Kollektiooni suurusest ja tema kirjelduse täielikkusest lähtuvalt väärrib tähelepanu kooliõpetaja ja -inspektori, Ulvi mõisa omaniku Heinrich Johann Winkleri (1798–1864) raamatukogu alfabeetiline ja süstemaatiline kataloog, koostatud aastatel 1834–1860 (TÜR KHO, f. 21 : Heinrich Johann Winkler, s. 11–15). Suurem osa H. J. Winkleri kogust asub praegu Eesti Rahvusraamatukogu reservkogos. Nimetada võiks veel krahv Stackelbergi Elistvere mõisa raamatukogu kataloogi 19. sajandi teisest poolest (TÜR KHO, f. 4 : Tartu Ülikooli Raamatukogu, n. 1, s. 754), N. von Grotele kuulunud Karula mõisa raamatukogu kataloogi aastaist 1866–[1910] (TÜR KHO, f. 4 : Tartu Ülikooli Raamatukogu, n. 1, s. 753), Malla mõisa raamatukogu kataloogi 1899–[1908] (ERR, RK 10.661), Stael v. Holsteinide perekonna raamatukogu kataloogi Tõstamaa mõisast, 1876 (EAA, f. 3349 : Perekond Stael v. Holstein, n. 1, s. 37) jt.

⁵ Генс, Ю. Прогулки по библиотекам // Ю. Г[енс]. Заметки библиофила. I. Тарту, 1932. С. 31–42.

⁶ J. Gens kirjeldab selle väljamüügi atmosfääri üpris elavalt: Весною 1920 года, по объявлению в газете, я пошел осматривать книги куда-то на окраину. В деревянном сарае стояли ящики полные книг, причем там уже находился один покупатель. Увидев меня, он испуганно обнял сразу ящиков десять, заявив о своем праве просмотреть их до меня, так как он пришел раньше. Мне осталось обнять другие десять ящиков и в свою очередь защищаться от следующих покупателей. ... Все книги имели два книжных знака, один — графа Алекс. Бобринского, сына Екатерины II, другой — последующего владельца библиотеки, князя Гагарина, последнего собственника замка Оберпален. ... В продолжение года в ящиках

Brittische Bibliothek.

Zwenter Band.

Leipzig,

von Johann Wendler.

1757.

1925aastal jõudsid andmed A. G. Bobrinski raamatukogust ja selle mahamüümisest Eesti ajakirjandusse seoses veidravõitu poleemikaga ajakirjas *Odamees*. Kirjeldades Põltsamaa lossi arhitektuuri, mainis artikli autor, samas linnas koolis käinud Gustav Saar, möödaminnes ka maalikollektsiooni ja raamatukogu, mis tema arvates lisaks nende suurusele olid tähelepanuväärsed ka pornograafilise temaatika tõttu. Maalide kõrval pidas G. Saar arvatavasti silmas 18. sajandi prantsuse luksusraamatuid, mille frivoole sisuga illustreerimised nimetavad kunstiteadlased intiimbarokiks. Kunsti- ja raamatukogu ning arhiivi laialimüümisest süüdistas artikli autor lossivalitsejat, kes polevat osanud hinnata temale usaldatud vara väärtust, aga ka sõja- ja revolutsioonipäevil ning hiljemgi, kuni natsionaliseerimiseni 1920. aastal, lossis viibinud sõjaväelasi.⁷

Lossi “varanduste täievoliline valitseja” Karl Wilde, solvunud ebaõiglastest süüdistustest ja püüdes kaitsta nii ennast kui ka raamatukogu (eriti ärritasid teda vihjed “pornograafilisele kirjandusele”), vastas toimetusele kirjaga, mis samuti aval-

dati.⁸ Ta iseloomustas lühidalt raamatukogu ja jutustas selle lagunemise dramaatilise loo. Siiski oli valitseja Karl Wilde kõige otsesemalt seotud raamatukogu hävinguga. Just tema pani aluse raamatute ja arhiivi müümisele, esialgu, nagu ta ise naiivselt väljendus, kõige vähem väärtuslikust alustades.⁹

A. G. Bobrinski raamatukogu kohta ei leidu andmeid ei raamatuloolises kirjanduses ega Venemaa eraraamatukogusid käsitlevates bibliograafilistes teatmikes. Kuid dokumentaalsed tõendid, sealhulgas raamatud ise, lubavad selle lünga täita ja jutustada kunagisest Põltsamaa lossi väärtuslikust raamatukogust, mille tema kõrgest soost omanik rajas rohkem kui 30 aasta jooksul.

Бобринского рылись любители, после чего остаток был продан за бесценно одному антиквару. (*Ibid.* C. 35–36).

⁷ Saar, G. Põltsamaa lossi arhitektuur // *Odamees*. 1925. Nr. 1. Lk. 4. Vt. ka: Saar, G. Vastuseks hra Karl Wildele // *Odamees*. 1925. Nr. 2. Lk. 53–54.

⁸ Wilde, K. “Põltsamaa lossi arhitektuuri” puhul : Kiri toimetusele // *Odamees*. 1925. Nr. 2. Lk. 53. Eesti Ajalooarhiivi Vana-Põltsamaa mõisa fondis säilitatakse ka Karl Wilde käsikirja jäänud vastuväiteid *Odamehes* avaldatud Gustav Saare *Vastusele*, samuti lossi kauaaegse elaniku Karl Palmi ning lossiteenijate August Rosenbachi ja Marie Saksi notariaalselt kinnitatud tunnistusi, mis eitavad üksmeelselt pornograafilise kirjanduse olemasolu lossiraamatukogus. Tunnistused on kogutud ilmselt K. Wilde initsiatiivil, et toetada tema avaldusi ajakirjas *Odamees* (EAA, f. 1348 : Vana-Põltsamaa mõis, n. 2, s. 98, l. 1–4).

⁹ *Ibid.*

Kindralmajor krahv Aleksei Grigorjevitš Bobrinski (1762–1813) sai Põltsamaa lossi omanikuks mõningatel andmetel 1792., teistel — 1794. aastal. Krahv Bobrinski on Vene ajaloos hästi tuntud isik. Ta oli Katariina II ja vürst Grigori Grigorjevitš Orlovi abieluväline poeg, kelle sünd ja esimesed 26 eluaastat olid ümbritsetud skandaalidest. Tema ilmale-tulekutki püüti varjata tulekahjudega. Kui Katariina II 1762. aastal Talvepalees sünnituseks valmistus, otsustasid tema usaldusmehed Peeter III tähelepanu kõrvalejuhtimiseks süüdata oma majad (Peeter armastas tulekahjusid vaatama sõita). Olukord oli tõsine, sest Peeter III oli kindel kavatsus Katariina II Schlüsselburgi kindlusesse sulgeda, selle kavatsuse teostamiseks aga piisanuks väiksemastki põhjusest. Kui algasid tuhud, süttis krahv Gendrikovi eramu. Kuid tegemist oli valehäirega ja alles nelja päeva pärast algasid sünnitusvalud uuesti — siis läks põlema Katariina II kammerteenri Vassili Škurini maja.

Keisrinna jälgis tähelepanelikult oma poja kasvatust ja õpinguid. Noormehe kasvatajaks oli Katariina II usaldusisik Ivan Ivanovitš Betski, tuntud vene pedagoog. Ta tegi keisrinnale noormehe huvide ja kalduvuste kohta põhjalikke ettekandeid nii suuliselt kui ka kirjalikult. 1774–1782, kokku kaheksa aastat, õppis Aleksei Bobrinski Maaväe Aadli-korpuses (*Сухопутный Шляхетский Корпус*), privilegeeritud õppeasutuses, ja lõpetas selle väikese kuldmedaliga. Otsustades päeviku põhjal, mida noormees alustas juba 1779. a. korpuses õppides, huvitasid teda ennekõike ballid ja maskeraadid, kurameerimine Smolnõi instituudi preilidega ja õukonna keelepeks. Päevikus on juttu ka raamatutest, tõi küll, vähem, kui me seda sooviksime. “Olin raamatukaupmehe juures,” kirjutab ta 25. veebruaril 1782 “ja ostsin mõned raamatud.”¹⁰ Samasuguseid lühikesi märkusi leiame päevikust ka hiljem. Nii saame 1785. a. 19. oktoobril Viinis tehtud sissekandest teada, et päevikupidaja veetis pool päeva raamatukaupmehe juures ja ostis raamatuid 46 frangi ja 8 kopika eest.¹¹

Teised allikad teatavad, et korpuses õppides kogus A. Bobrinski raamatuid küllaltki aktiivselt ja õppeasutuse lõpetamisel oli tal juba terve raamatukogu. Enne Venemaa- ja Euroopa-reisile asumist jättis ta kogutud trükised korpuse õppejõu Löchneri hoole alla, too omakorda paigutas need oma sugulase Louis Gervet’ juurde. Sellest on juttu Löchneri kirjades Bobrinskile, mis on avaldatud ajakirjas *Русский архив*.¹² On ka kaudseid tõendeid, et veel enne ärasõitu Sankt Peterburgist ostis ta oma kasvataja I. Betski raamatukogu ja relvakollektsiooni, kuid mis jäid ilmselt esialgu müüja valdusesse. 1795. aastal juba Eestis viibides, püüdis Bobrinski kunagi Betskilt ostetud raamatuid tagasi saada ja pidas selleks oma vara hooldaja Pjotr Zavadovski kaudu lahkunu tütre Anastassia Ivanovna Ribasiga läbirääkimisi. Kahjuks pole teada, millega need lõppesid ja kas Bobrinski sai I. Betski raamatukogu tagasi. Betski tütar ei teadnud raamatute ostust midagi ja nõudis tehingu kohta kirjalikke tõendeid.¹³ Euroopa-reiside ajal, mis kestsid kokku viis aastat, jagas krahv Bobrinski oma aega vaatamisväärsustega tutvumise, kaardimängu ja teiste lõbustuste vahel,

¹⁰ Дневник графа Бобринского, веденный в кадетском корпусе и во время путешествия по России и за границею // Русский архив. 1877. Кн. 3. № 10. С. 135.

¹¹ *Ibid.* С. 163.

¹² Граф Алексей Григорьевич Бобринский и его бумаги // Русский архив. 1876. Кн. 3. № 9. С. 28.

¹³ Vt. krahv P. V. Zavadovski kirja A. G. Bobrinskile: Она [Anastassia Ribas] отзывалась, что помнит только то, что за 16 000 р. была продана для вас одна оружейная, а о библиотеке ничего не ведает; и ежели вы какое доказательство имеете о покупке оной, то лишь бы сообщили оное, она готова отдать по тому все книги. (*Ibid.* С. 37).

unustamata raamatukogu täiendamist. Tema biograafi N. N. Bobrinski andmetel ostis ta välismaalt raamatutele lisaks ka arvukalt geograafilisi kaarte ja vanu käsikirju.¹⁴ Nii või teisiti, krahv Bobrinski oli raamatukogu olemas juba Eestisse elama tulles. Osa sellest asus Peterburis, teise osa aga tõi ta tõenäoliselt kaasa Euroopa-reisilt.

26-aastane Aleksei Bobrinski saabus Eestisse 1788. aastal oma valitsejannast ema tungival nõudmisel. Ta oli kohustatud elama selles Läänemere provintsis ärasõidu õigusega karistuseks kõlvatu elu ja Pariisi maha jäänud tohutute kaardimänguvõlgade pärast. "Ma tean väga hästi," kirjutas Katariina II pojale varsti pärast tolle kohalejõudmist "et Reval pole sama mis Pariis või London ja teil on seal igav, kuid niimoodi elada on teile kasulik."¹⁵

Tallinnas muutus Aleksei Bobrinski tasakaalukamaks: abiellus Anna Ungern-Sternbergi, linna komandandi tütrega,¹⁶ hakkas tegelema talle ostetud Põltsamaa lossi interjööride uuendamisega, observatooriumi ehitamisega, aga samuti oma raamatukogu sisseadmisega. Läbirääkimised Peterburi jäänud I. Betski raamatukogu asjus toimusid 1795. aasta lõpus. Arvata võib, et oma teised raamatud oli ta selleks ajaks juba kätte saanud.¹⁷ Dokumendid, millele siin viitame (päevikud, kirjad, biograafide teated) räägivad A. Bobrinski kaheldamatust huvist raamatute vastu ja nende kogumisest aastate vältel. Need faktid on vastuolus Jüri Kuuskemaa väitega, et Bobrinski pani oma raamatukogule aluse alles Põltsamaal.¹⁸

Eestis elatud üheksa aasta jooksul jätkas Bobrinski oma raamatukogu täiendamist ja kulutas selleks suuri summasid.¹⁹ Pärast ema surma lubati pojale jälle vabalt ringi liikuda ning ta elas vaheldumisi oma majas Peterburis Galernaja tänaval (kuhu, muuseas, samuti ehitas observatooriumi), Tuula kubermangus Bogoroditski külas asuvas mõisas ja Põltsamaa lossis. On täiesti võimalik, et raamatud saatsid krahvi tema elukohavahetustel ja on asunud kõigis kolmes kodus.

¹⁴ Бобринский, Н. Н. Сын Великой Екатерины : очерк жизни первого Бобринского // Дворянское собрание : историко-публицистический и литературно-художественный альманах. Москва, 1994. № 1. С. 183–184.

¹⁵ Собственноручные письма императрицы Екатерины II-й к графу А. Г. Бобринскому // Русский архив. 1876. Кн. 3. № 9. С. 15.

¹⁶ Väljavõte Tallinna Issanda Muutmise kiriku meetrikaraamatust 16. jaanuarist 1796 Aleksei Grigorjevitš Bobrinski abiellumise kohta luteriusulise neiu Anna Ungern-Sternbergiga on avaldatud: Д. К[обеко]. Генеалогические заметки : (дети князя Г. Г. Орлова) // Русский архив. 1884. Кн. 2. № 3. С. 216.

¹⁷ Eesti Ajalooarhiivis Vana-Põltsamaa mõisa materjalide hulgas leidub 23 nimetusest koosnev saksa-, prantsus- ja venekeelsete raamatute nimestik *Полученные книги суть следующие*, paberi ja käekirja järgi otsustades koostatud 18. sajandi lõpus või 19. sajandi alguses. Mõne erandiga on ära toodud vaid teoste lühipealkirjad. Võib oletada, et see on üks arvelevõtmisnimekirju (lehe servas on number 11), kuhu krahv registreeris Peterburist talle saadetud raamatud (EAA, f. 1348 : Vana-Põltsamaa mõis, n. 2, s. 274).

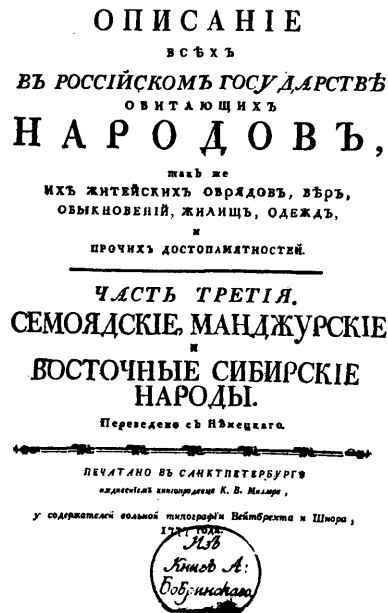
¹⁸ Куускемаа, Ю. *Estica* : история и культура. Таллинн, 1998. С. 55.

¹⁹ *Ibid.*

Põltsamaa lossi raamatukogu saatusest on juttu J. Genssi märkmetes ja ülalpool mainitud *Odamehe* artiklites. Tuula kubermangu mõisas paiknenud raamatukogu kohta puuduvad kahjuks andmed. Bobrinskite majas Peterburis Galernaja tänaval olnud raamatud jäid aga pärast revolutsiooni seal avatud aadli olmet tutvustava muuseumi valdusse.²⁰

Meile tuntud trüki- ja arhiiviallikes iseloomustatakse Bobrinski Põltsamaa raamatukogu küllaltki suurena, lossis oli ta paigutatud eraldi tuppa. Raamatute nimekirja pole kahjuks meie päevini säilinud.²¹ Valitseja kirjelduse järgi raamatukogu "koosnes entsüklopeediaist, teaduslikuist ja ilukirjanduslikuist töist pääasjalikult saksa ja vene keeles, kuid esitas ka prantsuse, inglise, itaalia ja mõne muu keelest literatuuri."²² Ka J. Genssi iseloomustus on liialt üldsõnaline, pealegi puudutab see peale Bobrinski raamatukogu veel vürstide Gagarinite, kellele loss kuulus kuni 1919. aastani, raamatukogu. (Gagarinite suguvõsale läks loss A. Bobrinski tütre Maria kaudu, kes abiellus vürst N. Gagariniga). J. Genss on kirjutanud paljudest haruldastest raamatutest Bobrinski kogus, nende seas illustreeritud väljaannetest, meenutanud kahte kasti haruldasi vene 18. sajandi raamatuid (need ostis ta endale), maininud, et oli näinud Blondel'i teose unikaalset eksemplari, aga samuti inglise gravüüre ning Weingartneri ja Klündeli(?) miniatuure.²³

On tähelepanuväärne, et reeglina Bobrinski ei tee oma päevikus ja kirjades juttu raamatukogu koostisest ega kirjelda kordagi enda poolt hangitud raamatuid. Ainsaks erandiks on päevikumärge 13. veebruarist 1782, kus Bobrinski mainib Teaduste Akadeemia professorite Venemaa-reiside kirjeldusi.²⁴ Arvatavasti oli noormees hankinud oma raamatukokku tollal väga populaarseid Keiserliku Teaduste Akadeemia professoritest ja akadeemikutest rännumeeste reisikirjeldusi, nende hulgas võis olla I. Lepehhini, S.-G. Gmelini,

²⁰ Шилов, Ф. Судьбы некоторых книжных собраний за последние 10 лет // Альманах библиофила. [Ленинград], 1929. [Вып. 1]. С. 172.

²¹ Viited inventarinimestikule on K. Vilde artiklis ja A. Rosenbachi tunnistustes (EAA, f. 1348 : Vana-Põltsamaa mõis, n. 2, s. 98, l. 4).

²² Vilde, K. *Op. cit.* Lk. 53.

²³ Генс, Ю. *Op. cit.* С. 36.

²⁴ Vt. sissekirjutus päevikus : Граф Миних спросил, слышал ли я про путешествия профессоров нашей Академии внутри России и читал ли я описания этих путешествий. Я отвечал, что не только слышал я про них, но имею у себя эти описания (Дневник графа Бобринского, веденный в кадетском корпусе и во время путешествия по России и за границу // Русский архив. 1877. Кн. 3. № 10. С. 132).

J. G. Georgi, aga samuti laialt tuntud P. S. Pallase raamatuid saksa või vene keeles.²⁵ Meie oletust kinnitab Rahvusraamatukogus säilitatav J. G. Georgi teos *Описание всех в Российскойском государстве обитающих народов* (Санкт Петербург, 1777) A. Bobrinski raamatukogu templiga, kahjuks küll ainult selle kolmas köide.²⁶

Kataloogide ja täpsemate nimestike puudumise tõttu saab raamatukogu koostist taastada vaid säilinud köidete põhjal. Bobrinski omanikumärgiga trükiseid leidub Rahvusraamatukogus, Tartu Ülikooli Raamatukogus, samuti Eesti Akadeemilises Raamatukogus. Tänapäevani liigub Põltsamaa lossist pärit raamatuid ka antikvaarsel turul. Veel 1999. aastal ostis Rahvusraamatukogu kaks A. Bobrinski nimetempliga raamatut — saksa ajaloolase ja kirjaniku W. E. Tenzeli (1659–1707) ajakirja *Monatliche Unterredungen* kaks aastakäiku (Leipzig, 1691, 1694), mis tutvustab igakuiselt uusi, ilmunud raamatuid ja materjali huvipakkuvamatest ajaloosündmustest, reisidest, kurioosumitest.²⁷

Praeguseks ajaks on välja selgitatud umbes kakssada 17.–19. sajandi trükist saksa, ladina, vene, prantsuse ja hollandi keeles kolme erineva templiga: 1) täheline tempel: *Ex Lib. Alex. Bobr.*; 2) ümmargune tempel kirjaga: *Изъ книгъ А. Бобринскаго* ja 3) sakilises raamis tempel tekstiga: *Ex libri D: Al: Bobrinskoy*. Tartu Ülikooli Raamatukogus on seni registreeritud 50 erineva templiga eksemplari.²⁸ Eesti Akadeemilises Raamatukogus pole A. Bobrinski raamatutega spetsiaalselt tegeldud, kuid sealtki on leitud M. Lomonosovi teos *Покойнаго статскаго советника и профессора Михайлы Васильевича Ломоносова собрание разных сочинений в стихах и в прозе* (Москва, 1778, кн. 1) A. Bobrinski templiga sakilises raamis.²⁹

Peale ühe 1801. aastal ilmunu, on kõik Bobrinski kogu väljaselgitatud raamatud trükivalgust näinud 17.–18. sajandil. Nende temaatika on küllaltki mitmekülgne: geograafia, ajalugu, õigusteadus, mineraloogia, ökonoomika, füüsika, keeleteadus, sõjandus, etnograafia, kaubandus, belletristika — lai teemadering on vastavuses krahvi huvidega. Biograafid on üksmeelselt märkinud tema huvi loodusteaduste, eriti aga mineraloogia vastu, samuti tõsisest huvitatust astronoomiast, põllumajandusest ja mitmesugustest füüsikakatsetest. Pariisis tegi Bobrinski vägagi asjalikke märkmeid meditsiinist, astronoomiast, meteoroloogiast, geodeesiast, keemiast, botaanikast, rahandusest, riigivalitsemisest ja

²⁵ Väljaanded võivad olla: И. Лепехин. *Дневныя записки путешествия ... по разным провинциям Российскойского государства ...* (Санкт Петербург, 1771–1805. 4 ч.), S.-G. Gmelin *Reise durch Russland zur Untersuchung der drey Natur-Reiche* (Sankt Petersburg, 1770–1784. Th. 1–4; venekeelne väljaanne: Санкт Петербург, 1771–1785. 3 ч.), J. G. Georgi *Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich in den Jahren 1772–1774* (Sankt Petersburg, 1775) ja *Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs...* (Sankt Petersburg, 1776–1780. 4. Ausg.; venekeelne väljaanne: Санкт Петербург, 1776–1777. 3 т.; prantsuskeelne väljaanne: Saint Pétersbourg, 1776. Collection 1–3), P. S. Pallas *Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs* (Sankt Petersburg, 1771–1776. Th. 1–3; venekeelne väljaanne: Санкт Петербург, 1773–1788. 3 ч.).

²⁶ Raamat asub RR haruldaste raamatute osakonnas (R/V 9946).

²⁷ Raamat asub RR haruldaste raamatute osakonnas (R 12013 ja R 12014).

²⁸ Pean oma meeldivaks kohuseks tänada kolleeg Niina Vorobjovat andmete eest TÜR-is asuvate A. Bobrinski raamatute kohta. Kõik need teosed olid enne reservkogus, nüüd on üle viidud üldfondi.

²⁹ Teos osteti Tallinna raamatuantikvariaadist 1961. aastal. Asub EAR baltika osakonnas (R-404).

sõjandusest.³⁰ Ilmselt oli aadlikorpuse lõpetamisel saadud kuldmedal välja teenitud, mitte ainult reveranss noormehe tsaarinnast emale.

PHILIPPI CLUVERII
INTRODUCTIO
 In...
 omnem Geographiam veterem æque
 ac novam
 olim...
 studio & opera
JOHANNIS BUNONIS.
 Gymnaf. Lüneburg. Histor. P. P.
 & V. D. M.
 multis in locis emendata, memorabilibusque
 aucta...
 Jam verb
 Tabulis Geographicis XLVI. amplius æri denuo
 incisis auctior
 nec non...
 additamentis & annotationibus locupletata, locisq;
 in multis partim correctior
 curante **Ex Lib. Alex. Bobr.**
JOHANNES REISKIO.
 Cum gratia & privilegio S. Cesar. Majest. & Elect. Sax.
 WULFENBUTTELÆ.
 Sumptibus Heredum BUNONIANORUM.
 Typo CASPARI JOHANNIS BISMARCI, ANNO M.DC. XCIV.

Meile tuntud raamatumärkide käsiraamatuis on registreeritud vaid üks siin kirjeldatud templitest — täheline tempel *Ex Lib. Alex. Bobr.* See on ära toodud U. Ivaski teoses ja tema omanikuks on nimetatud Aleksei Grigorjevitši poega Aleksei Aleksejevitš Bobrinski (1800–1868), tuntud ühiskonnategelast ja suhkruvabrikanti.³¹ Kaht ülejäänud templit pole meie kasutuses olevas raamatumärkide alases kirjanduses käsitletud ega publitseeritud. Rida kaalutlusi lubab eeldada, et tegelikult oli kolme erineva templi omanikuks siiski Bobrinski-vanem. Olenemata templi kujust, tunduvad raamatud olevat pärit ühest kogust, kuna neil on ühtmoodi raamatukogunduslik kujundus — esikaane siseküljel või eeslehe pöördel on ühe ja sama käekirja ning sinise pliiatsiga inventarinumber. Mõnel raamatul leiduvad tagakaane siseküljel pliiatsikirjas tähed *Obp*, kergesti dešifreeritavad kui Oberpahlen. Ka teoste teemadering, ilmumisajad enne 1813. aastat, mil Bobrinski-vanem suri, aga samuti Maaväe Aadlikorpuse supereksliibrisega köide,³² räägivad meie hüpoteesi kasuks.

A. Bobrinski raamatute väljaselgitamine jätkub, esialgu on teadaolevate eksemplaride arv veel suhteliselt väike. Nende raamatute üksikasjalik bibliograafiline kirjeldamine aitab teatud mõttes taastada osakese kadumaläinud kollektsioonist ja annab materjali edasisteks uuringuteks.

³⁰ Бобринский, Н. *Op. cit.* C.183.

³¹ Иваск, У. Описание русских книжных знаков. Москва, 1905. [Вып. 1]. С. 72.

³² Tihti varustati Maaväe Aadlikorpuse kadettidele kingitud raamatuid supereksliibrisega. Vt. Селиванов А. В. По поводу одного ex-libris'a // Антиквар : библиографический листок. 1902. № 7. С. 232.

OTTO FRIEDRICH VON RICHTER: TEMA AEG, TEMA PÄRAND

Olev Teder

Tartu Ülikooli Raamatukogu

Liivimaaalase O. F. v. Richteri (1792–1816) Levandi-reisile (1814–1816) ja tema pärandi mõningatele tahkudele on eestikeelses historiograafias seni vähe tähelepanu pühendatud.¹ Käesolev artikkel keskendub tema fenomeni kujunemissoole ja pärandile laiemas ajaloolises kontekstis. Richteri tegevus jäi lühikeseks, kuna ta suri oma reisil Smyrnas (tänapäeva Izmiris) 1816. a. Kogutud materjalid kingiti tema isa, maanõunik O. M. v. Richteri poolt 1819. a. Tartu ülikoolile.² Nende üleandmisakt on käsikirjas säilinud,³ vastav ülevaade ilmus ka trükis.⁴

Poliitiline taust

Peatuksime põgusalt XVIII saj. 2. poole, XIX saj. alguskümnendite Euroopa keerulistel ja vastuolulistel poliitilistel realiteetidel. Suhetes Türgiga kujunes keskseks Idaküsimus, s.o. XVIII saj. 2. poolest kuni XX saj. alguseni kestnud rahvusvaheline tüliküsimus laguneva Türgi impeeriumi valduste jagamise ümber. Türgis kasvas rõhutatud rahvaste vabadusliikumine, mida Venemaa kui õigeusu kaitsja kasutas oma mõju tugevdamiseks Balkani pool saarel. Edukate sõdade tulemusel Türgiga (1768–1774, 1787–1791, 1806–1812, 1828–1829) liidendas Venemaa Lõuna-Ukraina, Krimmi (1783), Bessaraabia (1812), valdusi Kaukaasiast, kindlustas oma positsioone Konstantinoopolis ja sai vaba läbipääsu strateegiliselt tähtsatest Dardanelli väinadest. Sultani võim lõi kõikuma Valahhias ja Moldovas (1829), Serbia sai autonoomia (1829), Kreeka ülestõus (1821–1830) viis Kreeka iseseisvumisele. Ajastule tooni andnud Napoleoni sõdadele Euroopa riikide koalitsioonidega (1799–1815) lisasid hoogu ka suurriikide (Venemaa, Prantsusmaa, Inglismaa) vastuolud

¹ Leesment, L. Ühe Liivimaa mehe reisist Levanti // Eesti Loodus. 1971. Nr. 8. Lk. 486–490
Leesment, L. Ühe noorelt surnud balti orientalisti reisist mööda Levanti a. 1815–1816 // TRÜ Toimetised. 1973. Vihik 309. Lk. 41–57; Stadnikov, S. Otto Friedrich von Richter ja Egiptus // Looming. 1985. Nr. 1. Lk. 109–114.

² EAA, f. 402, nim. 5, s. 21, l. 69.

³ TÜR KHO, f. 4, nim. 1, s. 253a, l. 10–12p.

⁴ Morgenstern, K. Otto's von Richter orientalischer Nachlaß, durch dessen Vater der Universität Dorpat geschenkt // Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst 1821. Nr. 3. S. 464–468; Morgenstern, K. Über die Richterische Sammlung für Litteratur und Kunst, und über einige alte Inschriften // Richter, O. F. v. Wallfahrten im Morgenlande. Berlin. 1822. S. 612–626.

mõjusfääride ja kaubandus-privileegide pärast Türgis ja Iraanis. Napoleoni sõjakäik Egiptuse vastu (1799–1801) teenis eesmärki muuta Türgile kuuluv Egiptus Prantsuse asumaaks ja anda hoop Inglismaale Indiasse viivate ühenduste läbilõikamisega. Võimalikuks said kompromissid põlisvaenlaste vahel, näiteks tegutses 1798.–1800. a. Vahemerel Prantsusmaa tagasitõrjumiseks Vene ja Türgi ühiseskaader. Samas polnud ka islamimaad vabad sisemistest vastuoludest. 1804.–1805. a. toimunud Türgi-vastase ülestõusu ajal haaras Egiptuses võimu Mohammed Ali (1805–1849), kes vallutas Araabias (1811–1818) ja Sudaanis (1819–1822) uusi maid, tema väed abistasid 1824.–1828. a. koguni ülestõusnud kreeklasi. Lisaks Türgile hakkasid Euroopa suurriigid XVIII saj. lõpul ilmutama ekspansioonihuvi ka nõrgeneva Iraani vastu. Vene-Iraani sõdade (1804–1813, 1826–1828) tagajärjel kaotas Iraan oma Taga-Kaukaasia valdused ja andis Venemaale kaubanduslikke eesõigusi, kus Venemaa pörkas kokku Inglismaa huvidega.

Teaduslikud tagamaad

Poliitilised suhted leidsid otsese vastukaja ka tollaste humanitaarteaduste (eriti murangulisena ajaloo, filoloogia) arengus, samuti kunstis. Markantsem näide on **egüptoloogia** teke, mille arengule andsid tõuke Napoleoni Egiptuse retke ajal (1799–1801) leitud Rosetti kivi ja sõjakäiguga kaasas käinud teadlaste koostatud Egiptuse kirjeldus.⁵ Alates XVIII saj. 2. poolest kasvas Venemaal huvi Türgi impeeriumi vastu,⁶ kajastudes reisikirjeldustes, sõjalistes ekspeditsioonides osalenute päevamärkmetes, tõlkekirjanduses, diplomaatilistes ettekannetes jm. Mis puutub Türgi impeeriumi käsitlevaise reisikirjeldustesse, siis hakkasid neid vaimulikest palverändurite kõrval alates XVIII saj. 2. poolest avaldama ka sõjategevuses otseselt osalenud (mere)sõjaväelased (S. P. Hmetevski, M. G. Kokovtsev, S. I. Plešejev jt.). Vene laevastiku nn. teises arhipelaagi-ekspeditsioonis (1805–1807) osalenud ohvitseri V. B. Bronevski kirjeldus sellest kampaaniast sisaldab üksikasjalisi teateid Vahemere idapiirkonna looduse, rahvaste, majanduse jm. kohta. Sõjategevus Balkanil juhtis tähelepanu poolsaare füüsilisele geograafiale, mida Venemaal tunti halvasti, soodustades regiooni **kartograafia** arengut (vt. viide 122). Sangaste krahv F. W. Berg (1794–1874), kes oli Vene saatkonna koosseisus Konstantinoopolis, tegeles väejuhatuse ülesandel 1820. aastatel Türgi Euroopa-osa valduste sõjalis-topograafilise kirjeldamisega.⁷ Lõuna-Ukraina ja Krimmi ühendamine lõi eelduse arheoloogilisteks väljakaevamisteks kunagistes Vana-Kreeka (Olbia jt.), Rooma impeeriumi ja tema õigusjärglase Bütsantsi provintsidest Krimmis (vt. viide 139), soodustades Venemaal **antiik- ja bütsantsi numismaatika** ning **epigraafika** arengut.⁸ Kreeka ülestõusu (seda ettevalmistav salaorganisatsioon asus

⁵ Description d’Égypte. T. 1–24. Paris, 1809–1829.

⁶ Eeldused turkoloogia kui ühe varasema orientalistikaharu viljelemiseks Venemaal tulenesid ka tema ajaloolistest, geograafilistest ja ideoloogilistest reaaltetidest. Esimesed kokkupuuted türgitatari rahvastega ulatusid juba Vana-Vene riigi aegadesse (kasaarid, polovetsid jt.), järgnes mongoli-tatari ike, XV–XVI saj. elavnesid suhted seoses Konstantinoopoli langemisega türklaste kätte, Kaasani ja Astrahani vallutamise ning Siberi liidendamisega Venemaa poolt.

⁷ Данциг В. М. Русские путешественники на Ближнем Востоке. Москва, 1965. С. 82–104, 109–110, 114–115.

⁸ Arheoloogiliste väljakaevamistega sealsetes Vana-Kreeka linnriikides alustasid asjaarmastajatena juba XVIII saj. lõpul P. I. Sumarkov, XIX saj. algul prantsuse emigrant Paul Debrux (1773–

Odessas)⁹ ajendil Euroopas moodi läinud filhelleenide liikumine tõstis huvikeskmesse taas vabaduse ja rahvusliku sõltumatuse ideaalid. Juba varem oli Venemaal tekkinud arvestatav bulgaaria ja kreeka kolonisatsioon, kelle esindajaid jõudis kõrgeisse riigiameteisegi.¹⁰

Tihenened kontaktid Türgi ja Iraaniga soodustasid araabia, pärsia (iraani) ja türgi **filo- loogia** kiiret arengut — tõlkide, diplomaatide jt. ettevalmistamiseks loodi Viini idakeelte akadeemia (1754)¹¹ ja Pariisi rahvuslik elavate idakeelte kool (1795). Vene-Türgi sõda (1768–1774) ajendas türki keele õpetamist Moskva ülikoolis, samuti türki keele grammatika ilmumise Venemaal (1776), mis tõlgiti Konstantinoopolis välja antud prantsuskeelse õpiku järgi.¹² Vaadeldaval perioodil sai jalad alla orientalistika iseseisva distsipliinina, mida iseloomustab alljärgnev.

1) Toimus rõhu ümberasetus XVI–XVII saj. *sacra philologia*'lt enam levinud elavatele idakeeltele, s.t. seni piiblitekstide paremaks mõistmiseks¹³ viljeldud heebrea ja kaldea keelelt araabia, pärsia ja türki keelele.

2) Teoloogia kammitsaist vabanema hakkav orientalistika väljus ülikoolide kitsaste seinte vahelt ja hakkas toetuma kodanlikest ringkondadest pärit asjaarmastajaile. Tekkis täiesti omaladne nähtus — traditsioonilise, vana Euroopa kivistunud väärtushinnanguist tüdinud romantilise seikleja-poolteadlase-kirjamehe tüüp, kes eluga riskides rändas vastuoludest kubiseval ja raskete kliimatingimustega Lähis-Idas (kuhu tolle aja ettekujutust mööda kuulus ka Kreeka!), Egiptuses, Araabias jm.¹⁴ Nende huvikeskmesse tõusis antiikpärand ja Orient. Ehkki nad nimetasid oma reisimärkeid vahel keskaja vormis palverännakuiks, kandis see endas uut vaimsust, näiteks lord Byroni *Child Haroldi palverännak* (1812), mis valmis tema 1809.–1811. a. reisi muljete põhjal Vahemere-maadesse. Esikohale tõusnud huvi idamaise eksootika vastu (maaliline loodus, kirev riietus, pöörased kired, ebatavalised kombed) soodustas orientaalsete etnograafia arengut.

3) Koguti massiliselt uusi allikaid, mille publitseerimine ja uurimine sai eesmärgiks omaette. Traditsioonilistele orientaalikäsitsete hoidlaile (Escorial, Leiden, Rooma, Oxford jt.) lisandusid uued (Viin, Pariis, Peterburi jt.). Euroopa kirjandus, kunst ja muusika asus **valgustusajast romantismiaega**, mis sai inspiratsiooni ka Idamaadest. Hakati tõlkima idamaist

1835) jt. Lõuna-Venemaa ja Krimmi arheoloogiale keskendus 1839. a. loodud Odessa Ajaloo ja Muinsuste Ühing.

⁹ Фадеев А. В. Россия и Восточный кризис 20-х годов XIX века. Москва, 1958. С. 39.

¹⁰ Näiteks Kreeka ülestõusu peaorganisaatorid — J. Kapodistrias (1776–1831) tõusis välisasjade riigisekretäriks, juhtides Venemaa suhteid Idamaadega, kindralmajor A. Ypsilanti (1792–1828) aga keiser Aleksander I adjutandiks. Kreeka emigrandid aitasid kaasa Bütsantsi-perioodi ja uus-kreeka filoloogia arengule Venemaal (S. J. Destunis, G. S. Destunis jt.).

¹¹ Analoogete ideega tulid Venemaal juba 1733. a. välja sakslasest akadeemik G. J. Kehr (1692–1740), 1810. a. S. S. Uvarov jt., kuid nn. Aasia akadeemia rajamine Peterburi ei läinud siiski korda. Vt. Кононов А. Н. История изучения турецких языков в России. Ленинград, 1982. С. 48–53, 56.

¹² Крачковский И. В. Предыстория русской арабистики // Избранные сочинения. Т. 5. Москва ; Ленинград, 1958. С. 40.

¹³ Osalt tulenes see muhameedliku kultuuri sünkretismist, mis haaras endasse elemente kristlusest, judaismist, budismist ja zoroastrismist. Vt. Kraemer, J. Das Problem des islamischen Kulturgeschichte. Tübingen, 1958. S. 19–23.

¹⁴ Näiteks J. Hammeri ringkonda kuulunud U. von Seetzen (1767–1811), kes riietatuna palveränduriks, tegi retke Egiptusesse ja kelle elutee lõppes Jeemenis araabia käsikirju kogudes.

luulet, ilmusid esimesed krestomaatiad.¹⁵ Eksootika- ja minevikulembuses taotleti ajaliskultuuriliste piiride avardamist, isiksuse ja looduse hingelise ühinemise sügavat tunnetamist. Ilmusid Kreeka iseseisvuse eest hukkunud G. Byroni *Idamaised poeemid* (1813–1816), tema sõbra T. Moore'i värssjutustus *Lalla Rookh* (1812), V. Hugo *Idamaised laulud* (1829), samuti J. W. Goethe *Lääne-Ida diivan* (1819), mille tähtsaimaks sõnumiks oli Lääne-Ida poeesia suguluse avastamine. Uue suuna mõjud kajastusid Venemaal V. A. Žukovski (1783–1852) romantilises luules, kes tõlkis orientaalset luulet. Tal oli kontakt ka Tartus elava intelligentsiga (sh. Vojeikovi, Ewersi, Morgensterni jt.).¹⁶ Jõuti mitte ainult poeesia, vaid ka keelesuguluse tunnetamiseni. Saksa romantismiteoreetiku W. A. Schlegeli Heidelbergis ilmunud *Über die Sprache und Weisheit der Inder* (1808) pani aluse **võrdlevale keeleteadusele**, mis toetus **sanskritoloogiale**,¹⁷ kuna sanskritis nähti alusepanijat kreeka, ladina, araabia, pärsia jt. keeltele. Igasuguseid keele-etimoloogilisi konstruktsioone võeti tõsise argumendina ajaloo uurimisel juba XVIII saj. 2. poolel, mille positiivseks küljeks oli keele- ja ajalooeaduse lähendamise, puuduseks aga sellega ülepingutamise.¹⁸ Orientalistika iseseisvumisel tekkinud allikabaasi hakati rakendama üldajaloo uurimisel, kus põhjaliku murranguni viis F. Wilkeni *Geschichte der Kreuzzüge nach morgenländischen und abendländischen Berichten* (Leipzig, 1807–1832). Varasema Vene ajaloo kronoloogia ja numismaatika uurimist alustas P. Krug (1764–1844) bütsantsi numismaatikale ja kronoloogiale toetudes.¹⁹

Idarahvaste poolt ülistatud vabaduseideaal sobis hästi tollase Euroopa vaimsesse konteksti. Näiteks valitses "romantiline orientalistika" 1820. aastail poola kirjanduses ja žurnalistikas tugevamini kui vene kirjanduses. See käib ka mässumeelse Vilniuse ülikooli kohta, kus klassikaliste ja idakeelte õpetamise traditsioon ulatus juba Vilniuse akadeemiani (1579–1773). Sealt pärinesid orientalistidena tuntud poola rahvusliku vabadusliikumise tegelane ja poola romantilise historiograafiakoolkonna rajaja J. Lelewel (1786–1861), samuti O. I. Senkovski (1800–1858), kes paljuski sarnaneb Richterile. Ta oli saanud hea klassikalise hariduse. Orientaalmaterjale kogudes reisis ta 1819.–1821. a. Idamaades, külastades Konstantinoopolit, Väike-Aasiat ja Süüriat. Seal lihvis ta oma idakeelte oskust ühes kohalikus vaimulikus seminaris, õppides mitte ainult keelt, vaid ka mõtlema selles keeles, milles rääkis Ida.²⁰ Kirjanikuna lõi ta oma *Ida jutustused*, toetudes isiklikele muljetele ja kirevale etnograafilisele materjalile. 1820. a. siirdus ta metsikusse ja seni väheuuritud Ülem-Egiptusesse ja Nuubiassa, kus enne teda olid käinud vähesed eurooplased (sh. J. L. Burckhardt ja O. F. von Richter). Vilniuses õppinud A. B. Mickiewicz'i poemi *Farysie* prototüübiks on orientalistikat soosinud poola kultuurimetseen V. v. Rzewuski (1765–1831), kes reisis ise 1817–1821 Araabiamaades, üllatades araablasti oma rikkuse,

¹⁵ Varasemad Euroopas ilmunud orientaaltekstid bibliografeeris C. F. Schnurreri *Bibliotheca arabica* (Halle, 1811).

¹⁶ Issakov, S. Vassili Žukovski ja Tartu // Edasi. 1977. 27. märts, nr. 72. Lk. 3.

¹⁷ Sanskritoloogiale panid aluse W. Jones ja H. Colebrooke (1765–1837).

¹⁸ Näiteks jõudis vene keel tulenevat araabia keelest. Vt. Крачковский И. В. Предыстория русской арабистики // Избранные сочинения. Москва ; Ленинград, 1958. Т. 5. С. 48–49.

¹⁹ Krug, P. Kritischer Versuch zur älteren russischen Münzen. Sankt Petersburg, 1805; Krug, P. Kritischer Versuch zur Aufklärung d. byzantinischen Chronologie mit besonderer Rücksicht auf die frühere Geschichte Russlands. Sankt Petersburg, 1810.

²⁰ Данциг В. М. Изучение Ближнего Востока в России. Москва, 1968. С. 51–52.

helduse ja vaprusena.²¹ Novembrilestõusu (1830–1831) mahasurumise järel suleti Vilniuse ülikool (1832). Pole juhus, et poola intelligentsi meelsaimaks paguluskohaks sai revolutsiooniliste traditsioonide poolest kuulus Pariis, kus jätkati vabadusvõitlust.

Pariis oli arvestatav kirjanduselu, aga ka maailma juhtiv arabistikakeskus eesotsas **Silvestre de Sacy**'ga (1758–1838),²² kelle mõjud ulatusid otsapidi Venemaale. Teadaolevalt kavatses Richtergi minna Pariisi, et tõlkida ja avaldada seal oma reisil omandatud käsikirja põhjal *Antari-romaan*,²³ kuid see plaan jäi siiski teostamata.²⁴ 1818.–1819. a. täiendas end Sacy juures tulevane Tartu ülikooli teoloogiaprofessor G. R. Henzi (1794–1829, Tartu 1820–1829).²⁵ Väärib mainimist, et ta avaldas publitseerimata Pariisi käsikirjade põhjal (koostöös C. Frähniga) araabia keele lugemiku.²⁶ Teos ilmus Peterburis Tartu ülikooli kulul,²⁷ kuigi Tartus olevat juba 1805. a. ülikooli trükkaliks saanud Grenziusel olnud siis ainukese²⁸ kroonu raamatutrükkalina Venemaal idamaised trükitüübid, mistõttu saadatud talle Peterburistki käsikirju.²⁹ Henzi väljaanne on seda hinnatavam, et XIX saj. algul oli Venemaal idakeelte õpikuid, lugemikke ja sõnaraamatuid vähe. Samas võib idakeelte õpetamise taset Tartus nagu ka Vilniuses XIX saj. 1. poolel hinnata kõrgelt, seda peeti paremaks kui Peterburi ülikoolis.³⁰

1806.–1811. a. õppis algul Göttingenis ja hiljem Sacy juures tulevane Moskva ülikooli prof. A. V. Boldõrev (1780–1842), kes Venemaale naastes avaldas Sacy kanooniliseks saanud araabia keele grammatika³¹ järgi oma araabia keele õpiku (1827, 1836). See sai ilmuda suurtes tiraažides, kuna Boldõrevi oli suutnud lõpuks varustada Moskva ülikooli trükikoja araabia trükitüüpidega. Enne Boldõrevi Venemaal ilmunud orientaalõpikud ja -sõnaraamatud olid jäänud trükibaasi nõrkuse tõttu väiksetiraažilisteks või hoopis käsikirja, seega kättesaadavaks väga kitsale ringile. Veelgi suurem mõju oli Boldõrevi teosel *Арабская хрестоматия* (1824, 1832), mis etendas 1820.–1830. aastatel

²¹ Крачковский И. В. Арабистика в России // Избранные сочинения. Москва ; Ленинград, 1958. Т. 5. С. 62–63.

²² Fück, J. Die arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts. Leipzig, 1955. S. 140–158.

²³ Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. VIII.

²⁴ Teos avaldati lühema redaktsiooni järgi T. Hamiltoni poolt: *Antar, a Bedouen romance* (London, 1820).

²⁵ Крачковский И. В. Арабистика в России // Избранные сочинения. Москва ; Ленинград, 1958. Т. 5. С. 64.

²⁶ Henzi, S. G. R. *Fragmenta arabica : e codicibus Mss. Parisinus nunc primum, publicis sumtibus.* Petropoli, 1828.

²⁷ Hallik, M., Klaassen, O.-M. Unustatud orientalist professor Samuel Gottlieb Rudolf Henzi // Ajalooline ajakiri. 1999. Nr. 2. Lk. 34.

²⁸ See väide vajab tõsist korrektuuri. Näiteks ilmus XVIII saj. lõpus Peterburis araabiakeelne koraan, mis trükitehniliselt ületas isegi Lääne-Euroopa taseme. Vt. Крачковский И. В. *Предыстория русской арабистики // Избранные сочинения.* Москва ; Ленинград, 1958. Т. 5. С. 40–41.

²⁹ Puksoo, F. *Eesti raamatu arengulugu.* Tartu, 1932. Lk. 72.

³⁰ Данциг В. М. *Изучение Ближнего Востока в России.* Москва, 1968. С. 71.

³¹ Sacy, S. de. *Grammaire arabe.* Paris, 1810. Т. 1–2. Esimene oli T. Erpeniuse *Grammatica arabica* (Leidae, 1613).

suurt rolli ka vene kirjanduse "orientaliseerumises." Väljaanne toetus Sacy tuntud krestomaatialle, mis tõi käibesse uusi orientaaltekste.³²

Richteri õpingud

Richteri vaimsele kujunemisele pani aluse Saksamaalt 1803. a. Richterite mõisa Väimelas kodukooliõpetajaks tulnud **J. G. von Ewers** (1781–1830), hilisem Tartu ülikooli professor ja rektor. Ewers oli oma õpilasest suures vaimustuses, kiitis noore Richteri harukordset talenti: "Temast saab suur mees; ma häbeneksin olla tema õpetaja, kui teeksin seda rahalistel kaalutlustel."³³ Kuigi Ewers elas ja töötas Väimelas, külastas ta agaralt Tartu ülikooli raamatukogu, saades juba 1804. a. direktor K. Morgensternilt loa kasutada seda erandkorras, s.t. viia raamatuid 70 km kaugusel asuvasse Väimelasse. See võimaldas Richteril olla kursis uusima teadusliku kirjandusega. Ewersi käe all omandas ta kiiresti vanakreeka ja ladina keele, millest kasvas välja sügavam huvi antiigi vastu. Võiks arvata, et Richteri huvi orientaalmaterjalide, eriti türgi **etnograafia** vastu (vt. viide 103) oli samuti alguse saanud Väimelas tänu Ewersi nn. kasaariteooriale, jätkudes mõistagi veel hilisemas suhtlemises Ewersiga. Otsestele allikatele viitab Richter siiski harva, näiteks Strabonile, kelle *Geograafiat* ta oma reisil orienteerumiseks lausa kaasa vedas,³⁴ Abulfedale jt.³⁵

Esialsel kujul formuleeris Ewers oma kasaariteooria teoses *Vom Ursprunge des russischen Staats* (1808). Siin otsis ta russide esivanemaid mitte (traditsioonilise normanniteooria vaimus) skandinaavlaste, vaid Volga regiooni türgi päritoluga kasaaride seast. Selle kontseptsiooni tekkelugu väariks eraldi käsitlust, siinkohal peatuksime vaid põhimomentidel, mis haakuvad meie teemaga.

1) Saksa keeleruumis oli kujunenud juba XVIII saj. välja uurimistelg orientalistika-bütsantinistika-slavistika (vt. viide 19).³⁶ Selle alglatend ulatuvad XVIII saj. alguse Halle ülikooli (vt. viide 15), mille pietistlik misjon hakkas otsima läbi õigeuskliku Venemaa kontakti Hiinaga. See viis Vene (ja selle kontekstis Bütsantsi) ajaloo uurimiseni Peterburi TA sakslastest akadeemikute poolt. Näiteks oli G. S. Bayer (1694–1738) tulnud Venemaale kavatsusega leida siit uusi hiina allikaid, hakkas aga bütsantsi allikaile toetudes uurima ka varasemat Vene ajalugu. Pietistliku misjoni tähtsaks keskuseks sai õigeusu- ja islamimaailma piirimail asuv Tobolsk, kust lähtus juba XVIII saj. rida teaduslikke ekspeditsioone Volga-regiooni, Siberi jt. türgi keeli kõnelevate (Euroopa mallide järgi eksootiliste) rahvaste juurde, nagu G. F. Milleri, D. G. Messerschmidti, P. J. Strahlenbergi jt. ekspeditsioonid.³⁷ Akadeemik J. G. Georgi (1729–1802) jõudis esimese etnograafilise väljaandeni Venemaa rahvaste kohta, mis oli jaotatud ajaloolis-lingvistilisel põhimõttel.³⁸ Georgi loominguga vastu on tundnud suurt huvi ka Ewers.³⁹

³² Крачковский И. В. Арабистика в России // Избранные сочинения. Москва ; Ленинград, 1958. Т. 5. С. 58–59.

³³ Ewers Krugile 05. 11. 1806. Vt. Wolle, S. Die wissenschaftliche Korrespondenz zwischen Gustav Ewers (1781–1830) und Philipp Krug (1764–1844) // Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Länder Europas. 1984. Bd. 28. S. 315.

³⁴ Leesment, L. Ühe noorelt surnud Balti orientalisti reisist mööda Levanti a. 1815–1816 // TRÜ Toimetised. 1979. Vihik 309. Lk. 44.

³⁵ Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. 232.

³⁶ Курбатов Г. Л. История Византии (историография). Ленинград, 1975. С. 42–43.

³⁷ Winter, E. Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde im 18. Jahrhundert. Berlin, 1953. S. 30–52, 191–196, 317–324; Кононов А. Н. *Op. cit.* S. 58–71.

³⁸ Georgi, J. G. Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs, ihrer Lebensart, Religion, Gebräuche, Wohnungen, Kleidungen und übrigen Merkwürdigkeiten. Sankt Petersburg, 1776–1780. Bd. 1–4.

2) Ekspeditsioonide käigus koguti Volga-rahvaste kohta suur lingvistiline materjal, XVIII sajandil, XIX sajandi algul levisid mitmesugused (valdavalt) käsikirjalised türgi-tatari sõnaraamatud, vestmikud jms.⁴⁰ Tähelepanu hakati pöörama türgi laenudele vene sõnavaras (vt. viide 63), mille tähtsust rõhutas ka Ewers.⁴¹

3) Lisaks bütsantsi allikatele (Theopanes jt.) hakkas Ewers suurt rõhku panema ka teistele orientaalallikatele. Esialgu viitas ta vaid ibn al-Wardi väitele russide türgi päritolust.⁴² 1814. a. ilmunud teoses *Kritische Vorarbeiten zur Geschichte der Russen* oli orientaalallikate ring kasaariteooria tõestamiseks oluliselt laienenud (Abulfeda, ibn-Hauqal, al-Makrizi, al-Masudi, al-Wardi jt.).⁴³ Vahepeal oli ta teinud tõsist tööd orientaalallikatega, soovides näiteks lähemalt tutvuda Pariisis oleva ibn-Hauqali redaktsiooniga.⁴⁴

Seega polnud Ewersi mõtte kandumine Volga regiooni juhuslik, kuna just see piirkond oli orientalistikas tolleks ajaks suhteliselt läbi uuritud. Tatarimaa pealinna Kaasani ülikoolist oli XIX saj. 1. poolel saanud vene orientalistika tähtis keskus, arvestades siinset vahetut suhtlemist türgi-tatari rahvastega (kaubavahetus, kristlik misjon jne.); pealegi oli piirkond rikas orientaalsete müntide ja epigraafide poolest. Orientalistikale pani Kaasani põhja alla Rostockist pärit C. Frähn (1782–1851), kes oli 1807.–1817. a. idakeelte professoriks (läks seal edasi Peterburi), suheldes elavalt ka Tartu professoritega. Tema teosed panid aluse **orientaalnumismaatikale**. Frähnil nappis töö jätkamiseks vajalikke trükiseid ja ta palus 1813. a. Morgensterni saata Tartust lisamaterjale.⁴⁵ Neid siin leidus, sest juba 1809. a. ilmus Tartu professori W. Hezeli *Programm. Diatribe de monetae arabicae incunabulis a Macrizio arabe mente conceptis*. 1821. a. kinkis Frähni soovitusel Kaasani ülikooli prof. Erdmann (1793–1863) Tartu ülikoolile orientaal müntide kogu, mis sisaldas valdavalt mongoli, aga ka araabia, pärsia, seldžuki, osmanite jt. münte.⁴⁶ Ewers pani Frähnile üldse suuri lootusi selle piirkonna Tatari-perioodi kompaksemal läbitöötamisel.⁴⁷ Kaasani sidemed Tartuga jäid hiljemgi elavaiks.⁴⁸

1808. a. augustist 1809. a. juunini täiendas Otto koos vend Eduardi, E. von Maydelli ja Ewersiga end Moskvas. Teiste õppeainete hulgas harjutas noor Richter seal joonistamist ja võttis vene keele eratunde (need oskused kulusid hiljem marjaks ära), õppides ka uskreeka keelt,⁴⁹ arvatavasti kreeka emigrantidelt (vt. viide 10). Kuid juba siis unistas ta ennast-unustavalt kaugetest maadest, “küttes üles oma fantaasiat, lugedes kaugete maade kirjeldusi,⁵⁰ kuhu ema tal kunagi reisida ei luba ... loobu(de)s botaanika õppimisest Hoffmanni⁵¹ juures sel tühisel põhjusel, et sealne seltskond polnud hea”. Ewers manitses: “(Kuid) kellel

³⁹ Ewers Krugile 24.09.1811. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1988. Bd. 32. S. 290.

⁴⁰ Кононов А. Н. *Op. cit.* С. 87–98.

⁴¹ Ewers Krugile 04.03.1809. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1985. Bd. 29. S. 310 *etc.*

⁴² Ewers, J. Vom Ursprunge des russischen Staats. Riga ; Leipzig, 1808. S. 265–266.

⁴³ Ewers, J. *Kritische Vorarbeiten zur Geschichte der Russen*. Dorpat, 1814. S. 325–344.

⁴⁴ Ewers Krugile 01.05.1810. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1988. Bd. 32. S. 277.

⁴⁵ TÜR KHO, Mrg. CCCLXII, kd. 3, l. 39–39p.

⁴⁶ EAA, f. 402, nim. 5, s. 21, l. 81–83p.

⁴⁷ Ewers Krugile 25.11.1818. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1989. Bd. 33. S. 289.

⁴⁸ Исаков С. Научные связи Тартуского и Казанского университета в 19. веке // Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. 1981. Vihik 10. Lk. 89–99.

⁴⁹ Leppik, L. Johann Philipp Gustav Ewers. Tartu, 1995. Lk. 129. — Magistritöö masinakirjas; Leesment, L. Ühe noorelt surmud balti orientalisti reisist mööda Levanti a. 1815–1816 // TRÜ Toimetised. 1973. Vihik 309. Lk. 41–57.

⁵⁰ Selleks oli J. Chardini (1643–1713) *Journal du voyage en Perse et aux Indes Orientales* (London, 1686).

⁵¹ Moskva ülikooli prof. G. P. Hoffmann (1766–1826).

on kavas paganate ja türklaste juurde reisida, peab ometi halva seltskonnaga harjuma!”⁵² 1809. a. suvel suunduti läbi Peterburi tagasi Liivimaale. Sama aasta septembris valiti Ewers Tartu ülikooli professoriks,⁵³ ta asus ametisse 1810. a. kevadsemestrist. Otto ja Eduard aga saadeti õppima välismaale ilmselt Ewersi soovitusi arvestades.

1809. a. sügisel suunduski Richter koos Eduardiga Heidelbergi ülikooli. Richteri kirjadest emale ja isale (ühtlasi on need täpsed aruanded nende tegevuse kohta välismaal, kuna seda finantseeriti ju vanemate poolt!) leidub palju huvitavaid üksikasju õpingute kohta. Heidelbergis tutvuti prof. **F. Wilkeni** (1777–1840) juhatusel pärsia ja araabia keele alustega. Wilken oli spetsialiseerunud pärsia keele ja kirjanduse uurimisele, avaldades pärsia keele grammatika koos krestomaatiaga.⁵⁴ Ewers tundis Wilkenit teaduslikus plaanis üsna hästi, saates talle näiteks retsenseerimiseks Krugi ülalmainitud teose Bütsantsi kronoloogia kohta (vt. viide 19).⁵⁵ Otto kirjutas koju, et “araabia keele studium huvitab mind väga ja teeb palju rõõmu, kuid kahju, et abivahendid nii kallid on: [de Sacy? — autori märkus] araabia krestomaatia, mida ma praegu loen, maksab 22 kuldnat, Meninski⁵⁶ araabia, pärsia, türgi ja ladina leksikon aga 149 kuldnat”.⁵⁷ Võrdluseks — kõik tema kulud 1809. a. sügissemestril moodustasid 465 floriini, kuhu kuulusid eluaseme- ja toidukulud, raamatuostud, üliõpilasmunder, vehklemistunnid, teater, kontserdid, sagedased annetused vaestele (!) jm.⁵⁸

1810. a. kevadel suundus Richter edasi õppima Viini idakeelte akadeemiasse, vend Eduard jäi Heidelbergi pärsia keelt studeerima.⁵⁹ Põhitähelepanu keskendus täiendamisele **J. Hammer-Purgstalli** (1774–1856) juures, kes sai talle Viinis lähimaks kolleegiks ja seltsiliseks. Ka Ewers suhtles Hammeriga, kelle teoseid Tartus hästi tunti, teaduslikus plaanis üsna elavalt. Nimelt oli Hammer üks väheseid, kes tunnustas Ewersi kasaariteooriat (mujal maailmas, sh. Ewersi lähemate mõttekaaslaste ringis see poolehoidu ei võitnud).⁶⁰ Ka Hammer ise avaldas teooria russide orientaalset päritolust.⁶¹ Hammer oli türgi ajaloo, keele ja kirjanduse akadeemilise uurimise üks liidreid. Ajaloolasena kirjutas ta valdavalt senikasutamata allikail põhineva 10-köitelise *Geschichte des osmanischen Reiches* (Pest, 1827–1835). Filoloogina üllitas ta *Geschichte der schönen Redekünste Persiens* (1818), kapitaalse *Literaturgeschichte der Araber* (Wien, 1850–1856) jne. Richteri huvi orientaal-kirjanduse vastu mõjutas ka asjaolu, et ta sattus Viini ajal, mil Hammer andis krahv Rzewuski toetusel välja esimest orientalistikaalast ajakirja Euroopas — *Fundgruben des*

⁵² Leppik, L. *Op. cit.* Lk. 140.

⁵³ EAA, f. 402, nim. 12, s. 12, l. 44p.

⁵⁴ Wilken, F. *Institutiones ad fundamenta linguae persicae, cum Chrestomathia [persica] maximam partem ex auctoribus ineditis collecta et glossario locupletum*. Leipzig, 1805.

⁵⁵ Ewers Krugile 04.02.1812. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1988. Bd. 32. S. 291.

⁵⁶ F. Meninski (1623–1698) *Linguarum orientalium, turcae, arabicae, persicae institutiones, seu Grammatica turcica* (Viennae, 1680).

⁵⁷ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 52p.

⁵⁸ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 50p.

⁵⁹ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 77p.

⁶⁰ Leppik, L. *Op. cit.* Lk. 50, 80.

⁶¹ Hammer, J. *Sur les origines russes*. Saint-Petersbourg, 1827.

Orients bearbeitet durch eine Gesellschaft von Liebhabern (Wien, 1809–1818).⁶² Ajakiri, mida kokku ilmus kuus köidet, seadis eesmärgiks vahendada Euroopa lugejale uut informatsiooni, mis Hommikumaadest tuli või sellesse puutus — põnevaid reisikirju, leitud allikaid, orientaalkirjanduse klassikaliste pärlite tõlkeid jne. Hammer lõi ajakirja ümber tõhusa korrespondentide võrgu, mille tuumiku moodustasid tema kolleegid Viini idakeelte akadeemiast, aga ka välismaalased, kellega ta oli tutvunud diplomaadina Konstantinoopolis töötades.⁶³ Venemaalt kuulusid sinna saadik Roomas ja Türgis A. J. Italinski (1743–1827), kes alustas türki keele laenude uurimist leetopissis *Повесть временных лет*⁶⁴ (tema töö vastu tundis suurt huvi ka Ewers⁶⁵) ja pani aluse araabia käsikirjade kogumisele Venemaal.⁶⁶ Tema tegi 1816. a. teatavaks Richteri surma üksikasjad, mis olnud tingitud düsenteeeriast ja reisiväsimusest.⁶⁷ Muide, Richteri tervis oli lapsest saati olnud kehv, kohati lausa eluohtlikult, seda hinnatavam on tema julgus võtta ette nii ränk uurimisretk Idamaadesse. Väga võimalik, et Hammer nägi ka Richteri oma väljaande potentsiaalset korrespondenti.⁶⁸ Töötades Konstantinoopolis, oli ta sooritanud juba 1801. a. retke Idamaadesse, sh. Egiptusesse, kogudes käsikirju jms. Iseloomustamaks õhkkonda Viinis 1812. a. algul, kirjutas Richter koju: “Mul ei ole ka siin puudu vaimutoidust, kus räägitakse Idamaa liivaluidetest, nagu Hammer jutustas Küprosest ja Egiptusest, Humboldt Ameerikast;⁶⁹ Rzewuski tahaks õppida idamaa sõjakunsti, kõikide suurte vuntsidega rikaste krahvide ja ülemvahtmeistrite hulgas ei tea ma ühtegi, kes oleks nii õpihimuline ja virk”.⁷⁰ Viinis hakkas Richter õppima türki keelt, mainides keeleõpetajana parun Tehtat. Ta õppis türki keelt lugema, kuid raskusi tegi rääkimine ja kirjutamine,⁷¹ üldse olevat Viini akadeemilises õhkkonnas asjatu vaev türki ja araabia keelt rääkima õppida.⁷² Teisisõnu, seda saanuks edukalt teha Idamaades reisisid ja keelt õppides. Richteri järjest selgemaid piirjooni võtvaid reisimõtteid mõjutas ka tekkinud poliitiline olukord. 1812. a. mais oli sõlmitud Bukaresti rahu, mis lõpetas 1806. a. alanud Vene-Türgi sõja. Sama aasta sügiseks oli suur osa Viini akadeemia kasvandikest ja õppejõududest, sh. Hammer ja Tehta rakendatud tööle Konstantinoopolisse,

⁶² Analoogse suunitlusega ajakirjana ilmus Peterburis *Азиатский Вестник* (1825–1827).

⁶³ Fück, J. *Op. cit.* S. 159–164.

⁶⁴ Esimese professionaalse orientalistina tegi seda ülalmainitud Erdman. Vt. Кононов А. Н. *Op. cit.* C. 330.

⁶⁵ Ewers Krugile 04.03.1809. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1985. Bd. 29. S. 312.

⁶⁶ Куликова А. М. Зарождение университетского востоковедения в России // *Общественные науки в Узбекистане*. 1969. Т. 6. С. 28; Крачковский И. В. *Арабистика в России // Избранные сочинения*. Москва ; Ленинград, 1958. Т. 5. С. 72.

⁶⁷ Stadnikov, S. *Op. cit.* Lk. 112.

⁶⁸ Richteri reisi valgustas operatiivselt J. G. Ewers. Vt. Richter's Reise durch Aegypten und Nubien // *Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst*. 1815. Nr. 2. S. 449–454.

⁶⁹ A. von Humboldt (1767–1859), saksa loodusteadlane ja geograaf, nüüdisaegse vulkanoloogia rajajaid. Uuris 1799.–1804. a. nüüdse Venetsueela, Kolumbia, Ecuadori, Peruu, Kuuba ja Mehiko ala ning kirjutas selle kohta teose *Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent...* (Paris, 1814–1825).

⁷⁰ ЕАА, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 68p.

⁷¹ ЕАА, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 70p.

⁷² ЕАА, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 83p.

mistõttu akadeemia ise oli peaaegu laiali saadetud.⁷³ Richter töötas nüüd iseseisvalt raamatukogudes ja õppis aineid, mida Viin veel suutis pakkuda (näiteks antiiknumismaatikat, mille kogud olid Viinis rikkalikud⁷⁴). Napoleon oli tunginud Venemaale, raskendades Richteri koju naasmist, sõda tekitas ka pinged eri riikide kodanike vahel. Näiteks kirjutas ta 1812. a. oktoobris koju, et enam "pole hea minna Humboldti poole, kes on Preisi saadik".⁷⁵ Vähe sellest, sõda takistas ka kogutud materjali saatmist kodumaale. "Venelased on Vilniuse maha põletanud, sellisel juhul oleks mul vähe lootust oma asju näha (ta oli need materjalid saatnud teele kellegi Wolffiga septembris — autori märkus); mul oleks kahju ühe raamatu kaotusest, mille ma kirjutasin maha ühest (siinsest) araabia käsikirjast. Ise ma kuulan abt Neumanni loenguid, kes on siinse antiikikabineti direktor. On suur eelis, et ta peab neid loenguid otse näitusesaalis, sest originaali nägemisest õpib palju rohkem kui pikkadest kirjeldustest ja kehvadest piltidest. Tema ettekanded on pühendatud peamiselt antiiknumismaatikale, kuid selle seletamiseks peab ta rääkima paljudest muudest vana-aja asjadest. Peale selle lubas ta loenguid vaasidest ja gemmidest. Peale Pariisi ja Dresdeni saaks vaevalt sellise tasemega loenguid kuulata."⁷⁶ Richter külastas usinalt raamatukogusid, ostis kokku vajalikke käsikirju ja trükiseid. Teiste seas mainib ta F. de Dombay raamatukogu, kust ta saanud nii mõndagi head (vt. allpool). Juba Bernis (Richter oli käinud Šveitsis ja Itaalias) oli üks naisterahvas müünud talle "odava raha eest väärtuslikke käsikirju";⁷⁷ ühel raamatuoksjonil olevat ta loovutanud "445 floriini raamatute eest, mis on vähemalt kaks korda seda väärt".⁷⁸ Richter jäi Viini 1813. a. kevadeni, tehes esimesi kokkuvõtteid ja kavandades uusi arengusuundi — "läbi lugeda kõik, mis orientaalkirjandusest üldse olemas; osta mõned parimad kompilatsioonid Oriendi kohta; pühenduda Türgi ajaloo, statistikale, põhikorrale, hetkel kõrvale jättes reisikirjad; võtta eesmärgiks läbi töötada araabia ja pärsia kirjandus Euroopas, seejärel Oriendis trükitud ja kirjutatud tööd; huvituda ka kreeklastest, roomlastest jt. rahvastest".⁷⁹ Oma teaduslikust tegevusest kirjutas ta täpsemalt Ewersile, millest pole säilinud ühtki kirja.⁸⁰ Siiski saame nende olemust kaudselt hinnata, näiteks teatab Richter ühes kirjas emale, et "ühest käsikirjast, mille ma ostsin, ja teisest, mida ma raamatukogus loen, saadan pika kirja Ewersile."⁸¹ Ewers jäi Richteri vaimseks isaks kogu eluks, kelle mõju Richteri kujunemisele jääbki allikate vähesuse tõttu pigem aimatavaks kui täpselt tõestatavaks. Richteri kavandatud töö jäi pooleli, jõudmata kaugemale allikate kogumise staadiumist. Teatud reservatsioonidega võiks siiski väita, et Richter paigutub Ewersi kaudu sisuliselt uude, sakslastest Vene ajaloo uurijate nooremasse põlvkonda (koos Krugi, Frähni ja

⁷³ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 76.

⁷⁴ Viini abt J. H. von Eckhelit (1737–1798) peetakse teadusliku numismaatika üheks rajajaks, kelle kapitaalne *Doctrina numorum veterum* (Wien, 1792–1798) andis antiikaja ja Bütsantsi-perioodi müntide klassifikatsiooni kuni 1448. aastani.

⁷⁵ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 76.

⁷⁶ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 77p.

⁷⁷ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 63p.

⁷⁸ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 65.

⁷⁹ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 84–84p.

⁸⁰ Säilinud on vaid Ewersi kirjad maanõunik Richteri perekonnaliikmetele aastaist 1808–1820. Vt. EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1131.

⁸¹ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 69.

Lehrbergiga), mille ideelised juured ulatusid A. L. Schlözerini Göttingenis⁸² (Richter kavatses juba 1810. a. minna õppima Göttingeni⁸³). Selle koolkonna liikmed kuulusid kultuurimetseenist kantsleri N. P. Rumjantsevi suhtlusringkonda,⁸⁴ olles välismaal tihedas kontaktis F. Wilkeni, J. Hammeri, S. de Sacy jpt. Just see põlvkond hakkas rohkem rõhku panema bütsantsi, araabia jt. orientaalallikate kasutamisele ning ajaloo abiteaduste (genealoogia, kronoloogia, numismaatika jt.) edendamisele,⁸⁵ mis sai ka Richteri töö püramiks.

Suurt mõju omas asjaolu, et Richter sattus oma kujunemisaastail just saksa romantismi arengu peateele, mille mõjudest kirjanduse arengule oli juttu eespool. Heidelbergist oli saanud saksa kõrg- ehk hilisromantismi keskus, saksa eel- ehk Jena romantismi üks peateoreetikuid, kirjanik, keele- ja kirjandusteadlane **F. von Schlegel** (1772–1829) töötas sel ajal aga Viinis. Richteriist sai Schlegeli perekonna sagedane külaline, kelle kenasse naisesse ta suhtus õppimise kõrvalt noorusliku sümpaatiaga, teised Viini naised olnud tema kõrval lausa jubedad. “Araabia tähtedest (nad) ilusamad ei ole!” võttis noormees oma tegevusest otsad kokku. Samas jäi aga Richteri suhtumine Schlegeli kirjandusajaloo loengutesse jahedaks, kuna lektor osutunud katoliiklasest vagatsejaks ja obskurandiks. Kord jooksnud isegi Hammer tema loengust minema, kuna ei suutnud pakutavaid lollusi taluda.⁸⁶ Mainimata ei saa jätta Viini kui tollase maailma üht kandvamat muusikakeskust, kuid siinset muusikalist tulevärki külastas Richter siiski harva. Näiteks mainib ta üht 1813. a. jaanuaris toimunud Händeli hiigelkontserti. Seda esitanud 500 diletanti, millise “muusika ilu kirjeldada püüda on asjatu vaev”.⁸⁷ 1813. a. kevadel pöördus Richter Böömimaa, Sileesia ja Poola kaudu tagasi kodumaale.

Richteri reis

Richteri reis Idamaadesse algas 1814. a. suvel, purjetades Odessa kaudu Konstantinoopolisse. Konstantinoopoli kaudu Lähis-Itta reisimine oli saanud juba keskajal palverändurite tuntud marsruudiks. Lääne ja Ida kultuurilise sõlmpunktina hakkas Konstantinoopol sisuliselt toimima juba keskajal. Alates XVII saj. algasid seal Lääne õpetlaste ekspeditsioonid Itta, eri maade esindajate kaudu loodi uusi kontakte ja arendati teaduslikku koostööd. Tooni andsid prantslased,⁸⁸ kes olid rajanud juba 1603. a. sinna jesuiitide kolleegiumi.⁸⁹ 1894.–1914. a. töötas Konstantinoopolis Vene Imperaatorlik Arheoloogia Instituut, mille rolli diplomaatia- ja teaduskeskusena on

⁸² Wolle, S. Schlözer und die jüngere Generation d. deutschen Rußlandhistoriker zu Beginn des 19. Jahrhunderts — Gustav Ewers, Philipp Krug und August Lehrberg // Zeitschrift für Slavistik. 1985. Bd. 30. S. 576–589.

⁸³ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 51.

⁸⁴ Tartu ülikoolist kuulus nn. Rumjantsevi ringi ametlikult vaid K. Morgenstern. Vt. Иконников В. С. Опыт русской историографии. Т. I, 1. Киев, 1891. С. 151.

⁸⁵ Wolle, S. Schlözer und die jüngere Generation d. deutschen Rußlandhistoriker zu Beginn des 19. Jahrhunderts — Gustav Ewers, Philipp Krug und August Lehrberg // Zeitschrift für Slavistik. 1985. Bd. 30. S. 581.

⁸⁶ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 55.

⁸⁷ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1132, l. 81.

⁸⁸ Ka Richter rõhutab, et ükski riik ei ole Oriendi uurimisest nii huvitatud kui Prantsusmaa. Vt. Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. 310.

⁸⁹ Купбаров Г. Л. *Op. cit.* С. 31.

raske üle hinnata.⁹⁰ Agaralt avaldati ka reisimärkmeid Vahemere-regiooni, Balkani poolsaare, Konstantinoopoli ja selle ümbruse vaatamisväärsuste kohta, näiteks vene ohvitseri A. G. Krasnokutski *Дневный записки поездки в Константинополь Александра Григорьевича Краснокутского в 1808 году самим им писанныя* (Moskva, 1815), J. Hammeri *Constantinopolis und der Bosporos örtlich und geschichtlich beschrieben* (1822) jt.⁹¹ Richter peatus osmanite pealinnas koguni kahel korral (1814. a. suvest 1815. a. kevadeni ja 1816. a. kevadel), täiendades siin oma keeleoskust, tutvus rootsi saatkonna jutlustaja S. F. Lidmaniga, kellega koos võeti ette Egiptuse-retk. Konstantinoopolis sai ta Vene saatkonna vahendusel N. P. Rumjantsevi ja S. S. Uvarovi soovituskirjade alusel itaalia pankureilt kätte 6 000 piastrit ekspeditsiooni jätkamiseks.⁹² Suurelt jaolt kulus see mitte ainult otseste reisikulude katteks, käsikirjade, trükiste ja antiikmuististe muretsemiseks, vaid ka kohalike valitsejate äraostmiseks kõikvõimalike lubade hankimisel jne.,⁹³ millest osa on säilinud (vt. allpool). Tänu Ewersi lobitööle Krugi ja Rumjantseviga, kes soovitas Richtert Pärssiassa saadetavasse saatkonda hea pärsia, araabia ja türgi keele oskuse pärast (lisaks vene keele oskus, mis baltisakslaste seas polnud sugugi nii levinud!),⁹⁴ huvituti Richtert lõpuks ka keisrikojas. 1816. a. aprillis määras Aleksander I ta kolleegiumiassessorina Vene saatkonna koosseisu Teheranis.⁹⁵ Saatkonna eesotsas seisis kindral A. P. Jermolov (1777–1861),⁹⁶ kes oli 1816. a. määratud Vene Kaukaasia korpuse komandöriks, ühtlasi erakorraliseks ja täievoliliseks saadikuks Iraanis. Richteri ametisse määramises (kuhu Richter ise ei kippunudki!) polnud midagi tavatut, kuna tollaseid väheseid idakeelte oskajaid püüti ära kasutada ka diplomaatilises teenistuses.⁹⁷

Siinkohal skitseerime vaid Richteri edasise marsruudi, mille võiks jagada järgmistesse etappidesse: Egiptuse-retk (märts–august 1815), mille katkestas alanud valitsusvastane mäss Kairos,⁹⁸ Süüria ja Palestiina (august 1815–veebruar 1816), Vahemeri ja Egeuse mere saared ning Väike-Aasia rannik (veebruar–august 1816). Kui vaadata varasemaid Venemaalt lähtunud marsruute Lähis-Itta, kujundas need suures osas välja juba munk V. Grigorovitš-Barski (1701–1747) oma reisil Itta (1723–1747): Balkani poolsaar (Konstantinoopol, Athos), Egiptus (Aleksandria, Kairo, Damietta), Liibanon ja Süüria (Jaffa, Jeruusalemm, Damaskus, Holms, Aleppo, Latakia jt.), Egeuse mere saared.⁹⁹ Richteri reisile andis kaalu eeskätt Lõuna-Egiptuse ja Nuubia külastamine. Tema reisipäevikus

⁹⁰ Teder, O. Põhijooni vene bütsantistikast ja Tartu ülikooli roll selles XIX–XX saj. algul (kuni 1918. aastani). Tartu, 1998. Lk. 52–54. — Magistritöö käsikirjas.

⁹¹ Vähesel määral jõudis neid materjale tõlkena ka eestikeelsesse kirjasõnasse, näiteks J. F. Borsumi *Reisimine Konstantinopeli lina... ümbertettu T. Traugott Kopw'ist. Perlini linan, 1826* (TÜR KHO, Mscr 1162).

⁹² Ewers Krugile 25.06.1815. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1989. Bd. 33. S. 269.

⁹³ Richter, O. F. v. *Op. cit.* Passim.

⁹⁴ Ewers Krugile 08.01.1814; 26.01.1816. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1989. Bd. 33. S. 257, 272.

⁹⁵ Ewers Krugile s. d. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1989. Bd. 33. S. 273.

⁹⁶ Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. IX.

⁹⁷ 1818. aastast (vaheaegadega) töötas Teheranis vene diplomaatilises teenistuses näiteks vene kirjanik A. S. Gribojedov (1795–1829), kes hukkus, kui fanaatiline rahvajouk hävitas vene missiooni. Moskva ülikoolis kolm teaduskonda lõpetanud ning araabia ja pärsia keelt õppinud Gribojedov sooritas vastavalt aja vaimule reise mööda Iraani muistseid mälestusmärke.

⁹⁸ Stadnikov, S. Otto Friedrich von Richter ja Egiptus // *Looming*. 1985. Nr. 1. Lk. 110.

⁹⁹ Данциг В. М. Русские путешественники на Ближнем Востоке. Москва, 1965. С. 67.

tehtud joonistused Nuubia arhitektuuri mälestusmärkidest pole kaotanud teaduslikku väärtust tänini. Richter kavatses Pariisis avaldada koguni eriuurimuse Nuubia templite kohta, võrrelda neid Pariisi araabia käsikirjade põhjal Pärsia ja India ehituskunsti imedega, kuid ka see plaan jäi teostamata.¹⁰⁰

Täpsemalt dokumenteerivad Richteri Levandi-reisi geograafiat tema kirjavahetus ja käsikirjaline reisikiri,¹⁰¹ mille põhjal toimetas Ewers trükki (suurte teksti-korrektuuridega) teose *Wallfahrten im Morgenlande* (1822). See ilmus 400 eksemplaris, kirjastati Berliinis G. Reimeri¹⁰² juures, trükiti aga Tartus J. C. Schünmanni poolt. *Palverännakud Hommiku-maal* on sisuliselt romantiline seiklusromaan peadpöörivate ohtudega, teisalt tundeline tagasisivaade möödanikku, kus autor juhib lugejat mööda antiikkultuuri tähtsaimaid keskusi, kus on jäetud palju ruumi looduse, sealsete rahvaste keele, kommete jne. kirjeldustele. Sellisena on teos hinnaline allikas kaasaegse Oriendi olustikust (kaubandusest, koloniaal-suhetest jne.). Oma reisidel Richter mitte ainult ei kirjutanud päevikut, kus sündmused on antud kronoloogilises järjepidevuses, vaid ka joonistas, joonestas, maalisk, mõõtis ja kogus väiksemaid muistiseid. Teda huvitasid keeled, arheoloogia, antiik- ja idamaine kunst, geograafia, eriti aga etnograafia, näiteks kujutas ta oma joonistustes detailselt türgi naiste rõivaid¹⁰³ jne.

Richteri kollektsioon

Richteri Tartu ülikoolile kingitud kollektsiooni võime jagada neljaks: orientaaltrükised ja -käsikirjad, mis läksid Tartu ülikooli raamatukogule, antiikmuistised ja mineraalid, mis läksid Tartu ülikooli muuseumile. Lisaks sellele on Richteri kollektsioonis säilinud 20 mitmesugust käsikirjalist dokumenti — fermaani (muhamedi valitseja korraldust, millega anti mingile isikule teatud õigused) ning soovituskirja (Mscr 83)¹⁰⁴ ja üks türgi kalender (Mscr 82). Kindlalt on teada, et Richteri materjalid on pärit Egiptusest, Süüriast (Aleppost Püha Johannese kloostri), Bernist, Viinist ja Konstantinoopolist, võimalik, et ka Itaaliast, kus ta viibis läbisõidul. Liivimaale sattusid need mitmes jaos. Osa trükiseid ja käsikirju saatis ta koju juba oma õpingute ajal Euroopas, millest osa võis küll sõjaolude tõttu kaduma minna. Ewersilt teame, et Richter oli 1816. a. aprillis “kõigi oma kogudega (käsikirjad, kujud, reljeefid, sarkofaagid jms.) õnnelikult, kuigi mitte päris tervena, Konstantinoopolisse saabunud”.¹⁰⁵ Osa kogutud materjale saatis ta Rootsi, kust need hiljem Liivimaale toodi.¹⁰⁶ Võimalik, et mingi roll on selles olnud ka Bayeri saadikul Peterburis krahv F. de Bray’l

¹⁰⁰ Ewers Krugile 25.05.1816. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1989. Bd. 33. S. 275; Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. VIII; Stadnikov, S. Otto Friedrich von Richter ja Egiptus // *Looming*. 1985. Nr. 1. Lk. 110.

¹⁰¹ Konstantinoopolis olemise aja, Egiptuse ja Nuubia reisi kohta (26.10.1814–30.07.1815) vt. EAA, arhiivraamatukogu, 17–179; Aafrika ja Väike-Aasia reisi kohta (30.03.1815–16.03.1816) vt. EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1134–1137.

¹⁰² G. A. Reimer (1776–1842), valdavalt romantikuile orienteerunud kirjastaja ja raamatukaupmees.

¹⁰³ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1136, l. 29.

¹⁰⁴ Sulgudes on käsikirjade kohaviit Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas (TÜR KHO).

¹⁰⁵ Ewers Krugile 25.05.1816. Vt. Wolle, S. *Op. cit.* 1989. Bd. 33. S. 274.

¹⁰⁶ Stadnikov, S. Otto Friedrich von Richter ja Egiptus // *Looming*. 1985. Nr. 1. Lk. 112.

(1765–1823), kellelt Ewers kui healt tuttavalt selleks abi palus.¹⁰⁷ Richteri käsikirju ja trükiseid on kerge identifitseerida tema ekshibitsiooni ning autogrammi järgi. Orienteerumist hõlbustab araabiakeelsete käsikirjade osas ka D. Jermakovi koostatud kataloog.¹⁰⁸

Keeleõpikutele ja sõnaraamatutele on Richteri kollektsioonis suurt tähelepanu pöörad. Nendeks olid prantsuskeelne *Eléments de la langue Turque* (Konstantinopol, 1790), *Grammatike aplohellenike* (Viin, 1806) jt. Huvitav on Peterburis ilmunud esimene tatari keele grammatika *Грамматика татарского языка* (1801) kui ainuke Venemaal ilmunud teos Richteri kollektsioonis (tatari temaatika tähtsusele viitasime juba eespool). Selle autoriks oli Tobolski rahvakooli tatari keele õpetajana töötanud vaimulik J. Giganov, kes paistis silma oma asjatundlikkuse poolest.¹⁰⁹

Araabia käsikirjadest on mahukaim värsistatud proosas *Antari romaan* (Mscr 97). Selle autoriks peetakse VI saj. araabia poeeti Antara ibn Shaddad'i, kes sai kuulsaks osalemisega beduiini hõimude vahelistes sõdades ja kelle ümber loodi arvukalt legende. Tema elu ja seiklusi kajastava *Antari romaani* esimene säilinud versioon pärineb XII saj. Egiptusest. Richteri käsutuses oli teose pikem, 34-kõiteline (lünkadega) redaktsioon.¹¹⁰ *Tigeda mao* (Mscr 104) autor on teadmata, värssteos sisaldab 15 peatükki prohvetite, Omajaadide ja Abbassiidide dünastia valitsejate elulugusid.¹¹¹ Järgnevad *Andaluusia kirjeldus* (Mscr 109), XVII sajandil Egiptuses valmistatud koopia Salah ad-din Halil as-Safadi kommentaaridega ühele ibn Zaydun as-Safadi teosele (Mscr 106) ja XVIII saj. koopia Muhammad b. M. as-Sa'fi kommentaaridega ühele araabiakeelsele teosele (Mscr 107).

Richteri kogusse kuulub ka XIII saj. Egiptuses elanud poeedi Baha ad-din abu-l-Zuhayri, kes tõsteti ristisõdade ajal vesiiri (esimese ministri) staatusesse, tuntud luulekogu (Mscr 102). Teos levis paljudes käsikirjades, esimene tõlge ilmus 1876. a.¹¹² Richteri pärandis on veel XVIII saj. koopia Abd ar-Rahim b. al-Iraqi kommentaaridega ühele ibn as-Salahi teosele (Mscr 103) ja M. b. al-Jawzi as-Safi'i araabia jutustuste antoloogia (Mscr 112).

Pärsia käsikirjadest kuulus Richteri kollektsiooni lüürilise gaseeli silmapaistvaima viljeleja Shams al-din Muhammed al-Hafizi (u. 1325–1389) *Diivan* (Mscr 99). See teos on säilinud tohutus hulgas käsikirjades, mis on viinud tekstimoonutusteni. J. Hammeri saksa-keelne tõlge¹¹³ sai aluseks Goethe ülalmainitud *Lääne-Ida diivanile* (Goethe pidas Hafizi koguni oma loominguliseks kaksikvennaks).¹¹⁴ Richteri kogusse kuulus ka teise kuulsa pärsia poeedi šaik Muslihu'd-din Sa'di (1213/1219–1292) *Gulistan* (pärsia k. 'roosiaed') (Mscr 80) itaaliakeelsete märkustega. See virtuoosnes stiilis värssromaan on sufismi eetikast

¹⁰⁷ Hellmann, M. Ein bayerische Diplomat als Geschichtsschreiber Livlands // Bayerische Akademie d. Wissenschaften. Ph.-hist. Klasse. Sitzungsberichte. 1978. Heft 3. S. 51, Anm. 38.

¹⁰⁸ Jermakoff, D. Catalogue of the arabic manuscripts in the Library of Tartu University // Studia Orientalia. 1991. Vol. 67. P. 37–49.

¹⁰⁹ Кононов А. Н. *Op. cit.* C. 15.

¹¹⁰ Selle olevat Richteri kinkinud Aleppos Vene konsul Rafail Picciotto. Vt. Leesment, L. Ühe noorelt surnud balti orientalisti reisist mööda Levanti a. 1815–1816 // TRÜ Toimetised. 1973. Vihik 309. Lk. 50.

¹¹¹ Jermakoff, D. *Op. cit.* P. 44.

¹¹² Palmer, E. H. The poetical works of Aboul F. Baha al Din. Cambridge, 1876.

¹¹³ Schems ed-Din Hafis. Der Diwan. Stuttgart ; Tübingen, 1812–1813.

¹¹⁴ XVIII sajandi väliskirjandus. Tallinn, 1973. Lk. 439.

käsitlev ülipopulaarne anekdootide kogu, mis tõlgiti Euroopas juba XVII sajandil. Richteri kogu nimestikus mainitakse veel Chazeli *Maalitud piltide ja vinjettidega pärgamentkoodeksit pärsia laulude koguga*.¹¹⁵

Türgikeelsetest käsikirjadest on esindatud värssromaani *Djamschid ja Khurshid* värviliste illustatsioonidega pärgamentkoodeks (Mscr 105), mis käsitleb legendi Hiina valitsejapoja Djamschidi ja Pärsia printsessi Khurshidi armastusloost. Täpsemalt on identifitseerimata *Üks türgi kirjanik* (Mscr 101). Türgi ajalugu puudutab käsikirjaline *Türgi esimeste sultanite* kronoloogia (Mscr 108). Tegemist on algselt Francesco de Dombay'le kuulunud XVII saj. paberkoopiaga, mis on varustatud sultaneid kujutavate värviliste miniatuuridega.

Kokku oli Richteri kogus 18 käsikirja (lisaks kalender ja 20 muud dokumenti).

Trükitud materjalid (v.a. õpikud). Kuna varasema orientalistika areng oli Lääne-Euroopas tihedalt seotud teoloogiaga, on ka Richteri kollektsioonis veel küllaltki suur osakaal sellel traditsioonilisel suunal. Liibanoni Mar Hanna (s.t. Püha Johannese) kloostrist leidis ta eest Euroopa laadis trükikoja, mis juba mitukümmend aastat laskis välja liturgilisi teoseid.¹¹⁶ Avanes hea võimalus osta 12 araabiakeelset trükist: mitmesuguses formaadis evangeeliumi, psalmide, liturgiliste ja askeetlike tekstide kogumikku jms.¹¹⁷ Araabiakeelne kristlik kirjandus on vana nähtus. See teenis Levandi kristliku kogukonna huve ja varasem Lääne-Euroopa arabistika kasutas seda ka usu- ja kirikuajaloo uurimisel. XVII saj. tõusid huviorbiiti kristlikud araabia ajaloolased, kelle teostes nähti relva islami vastu. Inglismaa orientalistika arengut mõjutas inglise faktooria Süürias (Aleppos): varakult avastati Palmyra varemed jt.¹¹⁸ Inglise teoloogid eesotsas Oxfordi ülikooli esimese arabistikaprofessori E. Pococke'ga (1604–1691), kelle töid hinnatakse nende kõrge teadusliku taseme poolest, avaldasid uusi allikaid. Uue põlvkonna teadusmehena oli ta peale teoloogilise hariduse saamist teeninud inglise kogukonna kaplanina Aleppos, omandanud kohapeal perfektse araabia keele oskuse, kogunud uusi araabia käsikirju, alustanud nende publitseerimise ja tõlkimisega ladina keelde ning kommenteerimisega.¹¹⁹ Pococke töödest sattus Richteri kogusse XIII saj. süüria jakobiidist entsüklopedisti Gregori abul'Faraj'i (Bar Hebraeus) *Historia compendiosa dyanastiarum* (Oxford, 1663) esitrükk. Muhameedluse ajalugu käsitleb Heidelbergi ülikooli teoloogiaprofessori J. H. Hottingeri (1620–1667) *Historia Orientalis* (Zürich, 1660). Hinnatavamaist trükistest Richteri kollektsioonis võiks nimetada veel Pococke teaduslikku lähikonda kuulunud bibliotekaari T. Hyde *Historia religionis veterum Persarum* (Oxford, 1700), mida peetakse esimeseks uurimuslikuks teoseks iranistikas. Valdav osa Richteri kogus olevaid teoseid kuuluvad XVIII sajandisse. Nii on varase valgustushistoriograafia esindajaist Richteri kollektsioonis Utrechti ülikooli idakeelte prof. Adriaan Reelandi (Hadrianus Relandiuse) (surn. 1718. a.) teos *Palestina ex monumentis veteribus illustrata* (Nürnberg, 1716). Reeland pani aluse Ida arheoloogiale, hakates oma uurimustes jutustavate allikate kõrval kasutama orientaalseid mündileide, raidkirju ja

¹¹⁵ Morgenstern, K. Otto's von Richter orientalischer Nachlaß, durch dessen Vater der Universität Dorpat geschenkt // Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst. 1821. Nr. 3. S. 465.

¹¹⁶ Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. 98.

¹¹⁷ Morgenstern, K. Otto's von Richter orientalischer Nachlaß, durch dessen Vater der Universität Dorpat geschenkt // Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst. 1821. Nr. 3. S. 465–466.

¹¹⁸ Wood, R. *Les Ruines de Palmyre, autrement dite Tedmor.* London, 1753.

¹¹⁹ Fück, J. *Op. cit.* S. 86–87.

ühendades oma uurimistöös hea filoloogilise hariduse isiklikest kogemustest saadud muljetega Oriendi kohta,¹²⁰ mis sai sisuliselt ka Richteri tööpõhimõtteks. Türgi ajaloo kohta omandas Richter Konstantinoopolis ja selle linnajaos Scutaris, mille trükikodade tegevusega hästi kursis oli,¹²¹ XVIII saj. ilmunud 10 foolioköidet *Chroniken der Türken* ja *Eine Türkische Erdbeschreibung mit vielen illuminierten Charten*.¹²² Täpsemalt pole teada, milliste teostega oli siin tegemist.¹²³ Orienteerumiseks sobinud käsiraamatuna kuulus talle abt G. Toderini kolmeköiteline *Letteratura Turchesca* (Veneetsia, 1787), mis annab põhjaliku ülevaate turkoloogia ajaloost, türgiainelistest trükistest ja türgi raamatuhoidlaist Konstantinoopolis jm. Türgi ajalugu puudutab J. Leunclaviuse (1533–1593) poolt Frankfurdis avaldatud *Annales sultanorum Othmanidarum* (1588), mis on Richteri kolleksiooni üks vanimaid trükiseid.¹²⁴

Kokku sisaldas Richteri pärand 27 nimetust orientaaltrükiseid 46 köites.

Richteri **antiikmuististe** kogu moodustavad egyptoloogilised leiud, antiikepigraafika, antiiknumismaatika ja haruldased mineraalid, mille võttis vastu K. Morgenstern.¹²⁵ Kõige väärtuslikum sellest on kahtlemata egiptuse muististe kolleksioon (sarkofaag, muumiad, mitmesugustest materjalidest inimfiguurid, kaks palmiokstest sandaali jt.), mis oli üks neljast kõige silmapaistvamast egyptoloogilisest kolleksioonist endise NSVL territooriumil.¹²⁶ Esimese põhjalikuma analüüsi tema egiptuse muististe kohta andis Morgenstern, kasutades suurt osa tollases egyptoloogias olemasolevaid teosed, sh. J. Hammeri uurimust.¹²⁷ Tartu ülikooli raamatukokku koguti märkimisväärne egyptoloogilise kirjanduse kolleksioon, ehkki Tartu ülikoolis pole egyptoloogiat kunagi eri teadusena uuritud ega õpetatud. Nõustuda tuleb S. Stadnikovi väitega, et see tulenes raamatukogu komplekteerimise universaalsuse põhimõttest, mille väljakujundamisel Morgensternil oli suur osa. Ta sõlmis vajalikke sidemeid teiste teadusasutuste, raamatukogude ja kirjastustega, pealegi oli tollasel Tartu ülikoolil kui Vene impeeriumi juhtival ülikoolil kasutada märkimisväärseid rahalisi ressursse.¹²⁸

¹²⁰ Fück, J. *Op. cit.* S. 103.

¹²¹ Leesment, L. Ühe noorelt surnud balti orientalisti reisist mööda Levanti a. 1815–1816 // TRÜ Toimetised. 1973. Vihik 309. Lk. 48.

¹²² Oma reisil oli Richter kimbatuses vigaste kaartide tõttu, mida tuli kohapeal lõpmatuseni täpsustada, vt. Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. 540, 548. Seega arendas Richter sisuliselt Türgi kartograafiat.

¹²³ Morgenstern, K. Otto's von Richter orientalischer Nachlaß, durch dessen Vater der Universität Dorpat geschenkt // Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst. 1821. Nr. 3. S. 465.

¹²⁴ Selle teose esimene saksakeelne tõlkevariant *Neuwe Chronika Türkischen Nation* (1590) kingiti Tartu ülikooli raamatukogule P. v. Sieversi poolt, vt. Nagel, O., Tankler, H. Aastatel 1802–1835 annetustena saadud 15.–17. sajandi Lääne-Euroopa trükised // Raamatuteaduse küsimusi. Tartu, 1979. Lk 14. (TRÜ Toimetised ; 457 : Teadusliku raamatukogu töid ; 6).

¹²⁵ Hinnalisem osa sellest evakueeriti Esimese maailmasõja tõttu 1915. a. Voroneži, kus on tänaseni. Stadnikov, S. Otto Friedrich von Richter ja Egiptus // Looming. 1985. Nr. 1. Lk. 109.

¹²⁷ K. Morgenstern. Über die Richterische Sammlung für Litteratur und Kunst, und über einige alte Inschriften // O. Richter. *Op. cit.* S. 614–623.

¹²⁸ Stadnikov, S. *Bibliophila aegyptica antiqua* : Vana-Egiptus Tartus // Postimees. 1996. 2. juuli, nr. 151. Lk. 15. Mõni väljaanne oli väga kallis, näiteks maksis *Egiptuse kirjeldus* 4000 hõberubla

Erilist rõhku pani Richter antiikepigraafikale, olles kursis nende väheste uurimustega, mis epigraafika kohta selleks ajaks juba olemas olid. Ta viitab näiteks Palmyra kuulsatele raidkirjadele (vt. viide 118), "mille kallal inglise ja prantsuse uurijad oma seletamiskunsti on harjutanud".¹²⁹ Reisil leitud (valdavalt) kreeka ja ladina raidkirjade fragmente joonistas ta üksikasjaliselt üles oma päevikusse,¹³⁰ need kirjastati 1830. a. Berliinis (samuti G. Reimeri juures) eraldi raamatuna Tartu ülikooli prof. J. Francke poolt.¹³¹ Teos omab sellisena märkimisväärset teadusloolist tähtsust, kuna XIX saj. algul tehti teaduslikus epigraafikas esimesi samme ja allikapublikatsioone oli suhteliselt vähe. Murrangu tõi B. G. Niebhur (1776–1831), kelle eestvedamisel algatati Preisi Teaduste Akadeemias süstemaatiline *Corpus Inscriptionum Graecarum* (1828–1877) avaldamine (toimetasid A. Boeckh jt.). Analoogne *Corpus Inscriptiorum Latinorum* hakkas ilmuma 1863. a., kuigi ladina raidkirjade publitseerimine oli alanud märksa varem.¹³² B. G. Niebhuriga Richter ilmselt tuttav ei olnud. Ta olevat küll näinud Halebis (Aleppos)¹³³ ühel toaseinal ilutsemas Niebhuri õlimaali, mille raame kasutati aknaraamidena,¹³⁴ kuid tõenäoliselt oli siin tegemist taani orientalisti C. Niebhuriga (1733–1815), kes oli reisinud Lähis-Idas ja Jeemenis.¹³⁵

Richteri mineraalide kollektsioonis oli 70 kivimit Egiptusest, Nuubiast, Palestiinast jm.¹³⁶ Huvi selle valdkonna vastu võis ergutada ka tema onu Moritz von Engelhardt (1779–1842),¹³⁷ kellega tal nagu Ewersilgi olid tihedad sidemed, ja hiljem Humboldt (vt. viide 69).

Richteri numismaatilise kollektsiooni kuulus 4 kreeka kuldmünti (neist kaks Makedoonia kuninga Philippos I ja Aleksander Suure ajast), kolm kreeka elektroni,¹³⁸ üks Antonius Piuse aegne kuldmünt, 30 kreeka hõbemünti, üks Rooma impeeriumi aegne väike hõbemünt, üks Bütsantsi keisri Manuel I Komnenose (XII saj.) hõbemünt ning 67 vanakreeka vaskmünti. Morgenstern¹³⁹ avaldas omapoolse kommentaari 30 kreeka hõbemündi kohta, klassifitseerides need Eckheli eeskujul rahvaste, linnade ja kuningate järgi.¹⁴⁰

(vt. viide 5). Vt. Мыльников А. С. А. Н. Востоков и славянская библиотека в Дерпте // Литературные связи славянских народов. Ленинград, 1988. С. 230.

¹²⁹ Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. 218.

¹³⁰ EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1136, l. 1p.–3; EAA, f. 1388, nim. 1, s. 1137, l. 13p., 23p., 31.

¹³¹ Griechische und lateinische Inschriften gesammelt von Otto Friedrich von Richter / hrsg. J. Francke. Berlin, 1830.

¹³² Ladina raidkirju hakkas juba XV saj. avaldama Desiderius Spreti. XVIII saj. jõuti allikakriitikani, kuna ilmnesis esimesed võltsingud. Koostati esimene suurem ladina raidkirjade kogu, L. Muratori *Novus thesaurus veterum inscriptionum* (Milano, 1739–1742).

¹³³ Richteri andmeil elas sel ajal linnas umbes 100 000 inimest, kristlik kogukond oli kasvanud 40 000-ni. Kees värvikas ärielu, linna kaudu liikusid Euroopasse siid, puuvill, tubakas, pärlid jne. Vt. Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. 250, 255–257.

¹³⁴ *Ibid.* S. 259.

¹³⁵ Niebhur, C. *Reisebeschreibung nach Arabien*. Kopenhagen, 1774–1837.

¹³⁶ Morgenstern, K. Otto's von Richter orientalischer Nachlaß, durch dessen Vater der Univeristät Dorpat geschenkt // *Dörptische Beyträge für Freunde der Philosophie, Litteratur und Kunst*. 1821. Nr. 3. S. 468.

¹³⁷ 1820. a. statuudiga loodi Tartu ülikooli loodusteaduse ja mineraloogia õppetool, mille esimeseks prof. sai M. von Engelhardt.

¹³⁸ Kulla ja hõbeda sulamist münt vahekorras 40–50 Au : 50–60 Ag.

¹³⁹ Morgensterni peeti antiik- ja bütsantsi numismaatika asjatundjaks. Näiteks saadeti talle 1844. a. Tartusse teaduslikuks seisukohavõtuks üks Lõuna-Venemaalt väljakaevatud kollektsioon Kreeka

Kokkuvõte

1) Otto Friedrich von Richteri reis toimus erakordselt keerulistes poliitilistes oludes, mis ei jätnud oma mõju avaldamata selle tulemustele (sõda Euroopas takistas liikumist ja kogutud materjalide saatmist, mäss Egiptuses aga katkestas sisuliselt tema Egiptuse retke).

2) Richteri fenomeni näol on tegemist uue uurijatüübiga (nagu Seetzen, Senkovski jt.), kelle oli sünnitanud üha jõulisemalt esile tõusnud suund maailmatunnetuses — romantism. Eluga riskides sooritasid nad reise Idamaadesse, vaimustudes sealsete rahvaste keeltest, kommetest, eksootilisest loodusest jne., kogudes uusi teaduslikke materjale ja vahendades lugejaile oma muljeid.

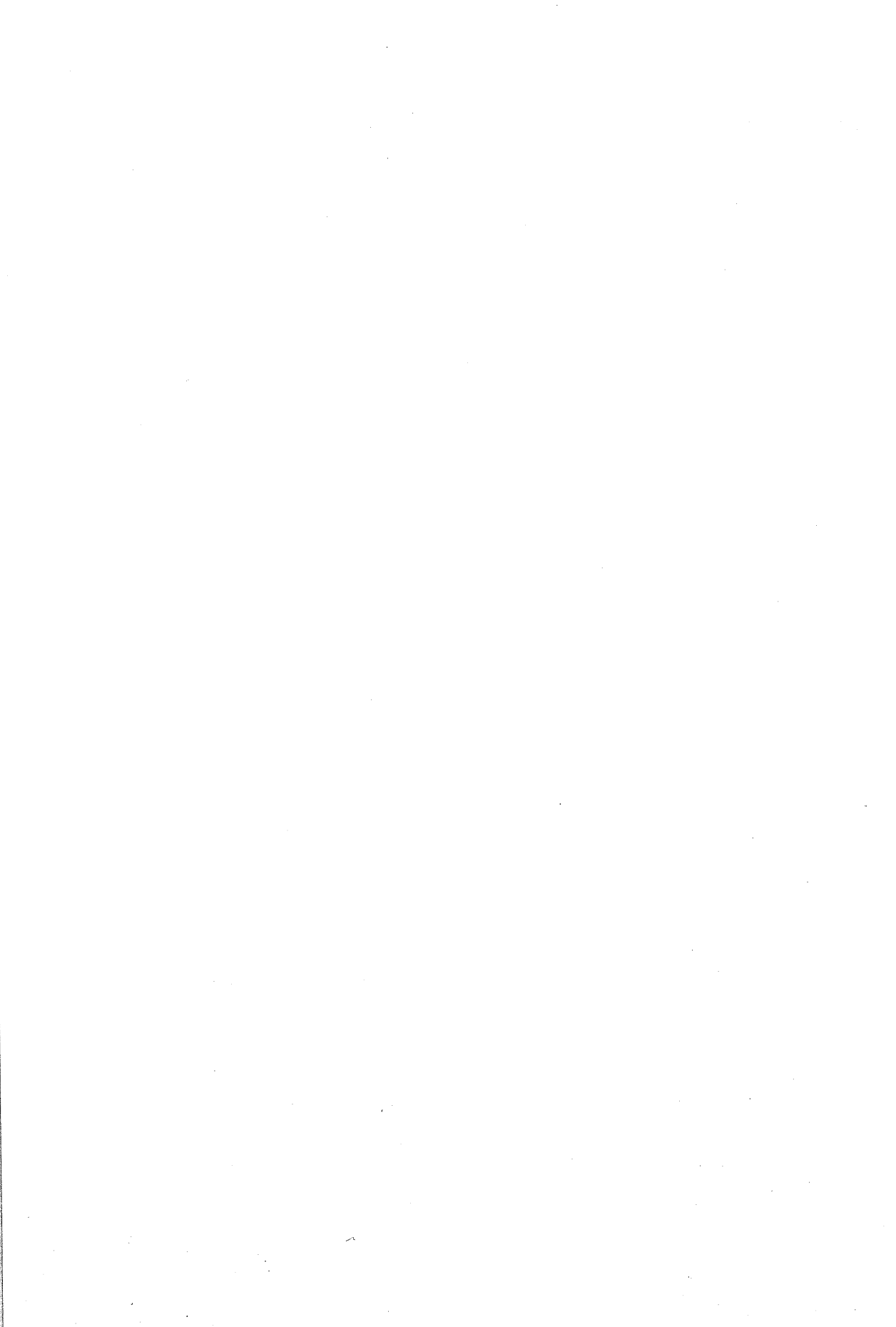
Samas mõjutas see uus maailmatunnetus peale kirjandusprotsessi ka otseselt tollaseid poliitilisi olusid (Poola ja Kreeka ülestõus jt.). Ajalooallikana hinnatav Richteri käsikirjaline reisipäevik, samuti selle Ewersi poolt toimetatud trükivariant *Palverännakud Hommikumaal* on siin üheks klassikaliseks näiteks.

3) Richter jäi ideeliselt seotuks Tartu ülikooliga. Tartu oli varustatud arvestatava orientaalkirjanduse koguga, mida Richter täiendas oma Levandi-reisil kogutud materjalidega. J. G. Ewersi kaudu (kaudsemalt Morgensterni, kes oli tema pärandi esimesi uurijaid) kuulus Richter sisuliselt uude, XIX saj. algul vene ajalooteaduses tooni andnud sakslastest ajaloouurijate põlvkonda, kes panid rõhku orientalseile (ka bütsantsi) allikaile ning ajaloo abiteaduste edendamisele. Kogutud ajalooallikaist moodustavadki egiptoloogilised allikad, antiiknumismaatika ja -epigraafika Richteri pärandi teaduslikult kõige kaaluvama osa. Kuid ta huvitus ka teistest ajaloo abiteadustest, nagu etnograafia, ajalooline geograafia ja kronoloogia, aga näiteks ka mineralogiast.

4) Richteri kollektsioonis on 27 nimetust trükiseid (46 köites), enamik pärit XVIII saj. ja XIX saj. algusest. Valdavalt esindasid need vanemat, nn. teoloogilist suunda orientalistikas, mille moodustavad orientalsed ristiusuteosed ja teaduslikuks klassikaks saanud trükised. Lisaks oli kogus väärtuslikke keeleõpikuid. Richteri kollektsioonis oli ka 18 käsikirja (XVII–XVIII saj.), enamik romantismiperioodil esile tõusnud orientalse luule tekstidega, millest suur osa oli levinud arvukates redaktsioonides ja teadusmaailmas juba tollel ajal suhteliselt tuntud.

(Olbia kolooniast) ja Rooma-perioodi müntidest, mis läks Tartu ülikooli muuseumile. Vt. TÜR KHO, f. 29, s. 13.

¹⁴⁰ Morgenstern, K. *Numi antiqui graeci argentei* // Richter, O. F. v. *Op. cit.* S. 602–611.

TARTU UNIVERSITY LIBRARY

YEARBOOK

1999

S u m m a r y

FOREWORD

The Yearbook '99 consists of the following subdivisions:

- 1) Annual Report, containing the text and supplementing appendices (tables, statistics, lists, etc.).
- 2) Photos of library events in 1999.
- 3) *Personalia* — a retrospective article by the former library director; the programs and CVs of the new Director and the Head of Public Services; short articles accompanied with photos to celebrate the anniversaries of library staff members, and three obituaries.
- 4) An article on the 100th anniversary of the Humanities Library — the oldest branch of Tartu University Library.
- 5) List of Donations for 1999, the main part of which is an excerpt from the donations' register of the library "*Liber daticus Bibliothecae Universitatis Tartuensis*" (the donations' register has been maintained during almost the whole history of the library).
- 6) Twelve papers written by staff members of Tartu University Library and other Estonian research libraries.

General information about the library can be found on the library homepage in Estonian, English and German, <http://www.utlib.ee>

ANNUAL REPORT 1999

Contents of the Annual Report in Estonian

- I. General
- II. Staff
- III. Structure
- IV. Information technological development
- V. Acquisitions
- VI. Cataloguing, electronic catalogue INNOPAC
- VII. Integrating of faculty and other specialised libraries into information system
INNOPAC
- VIII. Bibliographies
- IX. Collections management
- X. Public services
- XI. Library and Bibliographic Instruction
- XII. Research
- XIII. Publishing
- XIV. Co-operation with Estonian libraries

SUMMARY

- XV. International co-operation
- XVI. Library committees, councils and boards
- XVII. Continuous learning of the staff
- XVIII. Trade Union

A p p e n d i c e s

- I. Collections (ISO 2789)
- II. Acquisitions in 1995–1999 (ISO 2789)
- III. Acquisition sources in 1999 (ISO 2789)
- IV. Acquisitions (statistics)
- V. Use of acquisition sums in 1997–1999 (thous. of EEK)
- VI. Growth of the collections
- VII. Bibliography files (31.12.1999)
- VIII. Electronic databases created in the library (31.12.1999)
- IX. Archival collections processed in 1999
- X. Public services (statistics)
- XI. Circulation (with the help of staff)
- XII. Restoration and conservation (statistics)
- XIII. Exhibitions and patron events (statistics)
- XIV. Exhibitions
- XV. Patron activities in the library
- XVI. Publications
- XVII. Articles, bibliographic lists and news articles published by staff
- XVIII. Electronic publications by staff
- XIX. Presentations made by staff
- XX. Lectures and lecture courses held by staff
- XXI. Conferences, seminars, meetings
- XXII. Business trips and travels abroad
- XXIII. Reports on business trips and travels abroad
- XXIV. Structure of the library and the list of staff (01.01.1999 – 31.12.1999)
- XXV. Staff members with academic degrees (31.12.1999)
- XXVI. Members of ELA (31.12.1999)
- XXVII. News

I. General

Tartu University Library (founded in 1802) is operating, according to its statutes, adopted in 1997, as a national and state universal research library. In the structure of Tartu University, the library reports directly to the Rector Prof. Jaak Aaviksoo.

Peeter Olesk (Director until 15.03.1999), Toomas Liivamägi (Deputy Director until 28.03.1999; acting Director since 29.03.1999; Director since 01.07.1999), Mare-Nelli Ilus (Head of Public Services since 17.05.1999) and Managing Director Heiki Epner filled the administrative positions of the library.

The total debit of the library in the year of 1999 was 35 637 100 EEK; 34 011 200 EEK came from the state budget, 1 625 900 EEK came from other sources. The total credit of the library in 1999 was 35 637 100 EEK; acquisitions amounted to 9 542 600 EEK, salaries to 14 144 100 EEK, and other expenses to 11 950 400 EEK.

The year of 1999 could be characterised by two key words: **INNOPAC** and **the intensification of co-operation with the university**.

II. Staff

As of 31.12.1999, the number of FTE staff in the library was 285,75 (326 staff members). The number of FTE professional staff was 215,75 (242 staff members), FTE support staff was 70 (84 workers). The number of FTE professional staff was reduced by 11,75.

Of professional staff, 174 have university degrees, 5 have graduated from colleges education, and 63 — from secondary schools. 36 staff members have professional education, of them, 27 have university degrees, 5 — college education and 4 — specialised secondary education. 7 staff members have a scientific degree.

III. Structure

The work of regulating the structure of the library was begun in 1999. To make the processing of library materials easier and quicker, acquisitions and cataloguing processes were joined, as they were already very closely connected in the information system INNOPAC. On the basis of the former five departments, four new departments were created, dealing with acquisitions and cataloguing, classification and the conversion of card catalogues into electronic format.

Since September the library has a new branch library — the Library of Biomedicum.

IV. Information technological development

In 1999, the LAN of the library was developed onto such a level to enable the implementing of the public services module in September. The service points in the reading-rooms and the stacks were provided with computers, new computers were installed at library materials processing departments as well.

The new *Release 12* of INNOPAC was applied in the library, solving some problems related to the old release. The greatest improvement was the implication of the public services module and the beginning of electronic loaning. A pilot model was worked out for conveying the whole loaning process into electronic format, the model will be applied in 2000. An IT model for the library materials processing departments was created as well. An important step forward was the implication of the integrated library system in several libraries of university institutions.

V. Acquisitions

Acquisition sums for 1999 were 9.5 million EEK, being considerably larger than the sums allocated for the year of 1998 (7.0 million EEK). This sum was extended to pay also for databases, barcodes, security elements, and for ILL services.

Main stress was laid to the optimised use of acquisition sums, co-ordinating journal subscriptions with other Estonian libraries and with the faculties and chairs of the university and their libraries.

For the first time, network licences were bought for the use of scientific databases (56) and electronic journals (1459) all over the university computer network.

The number of acquired copies of Estonian publications was gradually reduced to 3–5 copies in addition to the legal deposit copies. Textbook acquisition was co-ordinated with the lecturers, considering the number of students for each separate course.

Just as in the preceding years, the major part of acquisition sums (58%) was devoted to journal subscriptions, limiting the purchase of foreign textbooks and monographs.

The principles of acquiring Russian-language materials were revised, discontinuing the acquisition of reference works for children and adolescents and the translations of works of fiction.

The greatest book donation of the year, consisting of 759 volumes of *Gmelin Handbook of Inorganic and Organic Chemistry*, was received from *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, the total price of the donation exceeded 3 million EEK (1/3 of the acquisition sums of the year!)

The filling of gaps in the collections was mostly concerned with *Estica*-books and Estonian publications.

Acquisitions of the year are summed up in the Table.

SUMMARY

Table

	01.01.1999	Acquisitions	Withdrawals	31.12.1999
Books (No of copies)	2 634 357	26 403	15 482	2 645 278
Serials	605 391	9 495	11 672	603 214
incl. journals (Compl. sets)	173 323	3 190	10 398	166 115
newspapers (Compl. sets)	6 339	813	-	7 152
Serials (No of copies)	425 792	5 492	1 274	429 947
Cartographic documents	6 003	954	1	6 956
Printed music documents	3 406	58	1	3 463
Graphic documents	48 839	306	-	49 145
incl. art collection	14 381	49	-	14 430
photo collection	19 255	167	-	19 422
photos in manuscript coll.	15 203	90	-	15 293
Manuscripts	28 691	333	-	29 024
Small prints	57 522	6 033	-	63 555
Audio documents	14 622	513	-	15 135
Electronic documents	5 699	1 920	294	7 325
incl. CD-ROMs	1 220	457	294	1 383
discs	4 479	4	-	4 483
Electronic journals		1 459	-	1 459
Microforms	10 454	1 500	-	11 954
incl. microfiches	7 339	-	-	7 339
microfilms	3 115	1 500	-	4 615
	3 414 984	47 515	27 450	3 435 049
Reserve collection	298 060	6 174	377	303 857
Exchange collection	30 590	5 494	4 835	31 249
Total:	3 743 634 (or 63 209 linear metres)	59 183	32 662	3 770 155 (or 63 327 linear metres)

VI. Cataloguing, electronic catalogue INNOPAC

The first record was entered into the electronic library catalogue INGRID on Nov. 29, 1994. In 1999, the library implemented a new information system INNOPAC, and card catalogues were discontinued, with the exception of card catalogues of special collections of the Department of Manuscripts and Rare Books. Only 762 titles were entered into card catalogue in the beginning of the year, 710 of them were in Russian.

The application of electronic catalogue much increased the individual responsibility of cataloguers. Earlier, the work of cataloguers was edited *de visu*; now the cataloguer herself, supervised and controlled by a senior specialist, bears the responsibility for the correctness of her work.

Four types of electronic catalogue records were created during the year:

1. Original records for new acquisitions — 12 709 titles.
2. Copied records for new acquisitions — 1308 titles.
3. Short records for materials that had already been entered into card catalogue (starting from 01.09.1999, short records were created for all materials that were checked out of the library) — 46 683 titles.
4. Retrospective conversion (conversion of card catalogues into electronic format, and the conversion of short record entries into full records) — 7262 titles. A special database was created in INNOPAC for old publications (printed before 1830), by the end of the year the database contained 333 records.

The success indicator of cataloguing work is the number of retrospective conversions. By the end of the year, 9,3% of all items held in library collections (original data for calculation: electronic catalogue contains 319 328 item records, circulating collections contain 3 435 049 copies) had been entered into the electronic catalogue.

Electronic cataloguing introduced a number of changes in the cataloguing procedure, e.g. supplements issued with newspapers are now entered in the bibliographic record of the newspaper.

The entering of Russian-language records into INNOPAC (INGRID did not allow Cyrillic alphabet), and the electronic cataloguing of manuscript archives and photos was begun.

19 350 items were subject catalogued (18 558 in 1998). It became obvious that the importance of subject headings increases with the use of the electronic catalogue (searches made in INNOPAC in September fell as follows: subject heading — 36%, author — 30%, title — 22%).

About 2500 new cards were added into the card and sheaf catalogues (alphabetic and subject) of the Department of Manuscripts and Rare Books, lists were made for five personal archives.

VII. Integrating of faculty and other specialised libraries into information system INNOPAC

In addition to the main university library and its five branch libraries there are a number of specialised collections within faculties, institutes and chairs, which in many cases contain new and valuable scientific information. The development plan of the university library purposes the creation of a union catalogue of the book property of the university. The year of 1999 marks the beginning of this work. Several specialised collections started entering the records of their materials into the library catalogue INNOPAC.

By 31.12.1999, 11 specialised collections had entered 17 820 titles into INNOPAC.

VIII. Bibliographies

In the field of bibliography, eight themes were continued throughout 1998, and files or databases were added upon. This work should mostly result in published bibliographies.

1) Tartu University. History. Biographical Bibliography of the Faculty, Staff and Alumni (1632–1710, 1802–1999 →).

In the compilation of Tartu University file a complicated situation arose with the implementing of the electronic catalogue, as no computers and software had been provided for the creation of a relevant database. The database was not created and materials bibliographed during the year can be found in a card file and in the union database of Estonian libraries ARTIKKEL.

6965 titles were bibliographed during the year of 1999 (about 1200 less than in 1998), 2358 cards were duplicated, 9434 cards were added into the file. 1679 cards were supplied with subject headings for the history part of the file. Materials concerning the years of 1987, 1990 and 1992 can also be found in a Pro-Cite database. 12 different bibliographic yearbooks of Tartu University were in different stages of completion in 1999, but none of them were published. The most complete among them is the bibliography of works published in 1992 (3200 records).

2) History of Sciences in Estonia (1956–1999 →).

78 cards were added to the file.

3) Bibliography of Estonian History (1918–1944).

Studying and bibliographing of Estonian-language books, periodicals and bibliographies and Estonian and foreign periodicals was continued, as well as the searching and studying of foreign materials in the field of history. 1066 titles were bibliographed, 1492 titles were systematised, 2423 cards were added to the file. By the end of the year the file contained 21 424 titles.

4) URBIS, International database, Finno-Ugric linguistics 1988–1999→ (published in the Russian areas). ARTAL. School textbooks and newspaper articles of Finno-Ugric peoples 1996–1999 →

SUMMARY

673 new titles were found for the database, 901 titles were given subject headings, by the end of the year the database contained 4837 records. New items were added to the list of subject headings for URBIS.

Neither of the databases is accessible via computer network, so they cannot be used for individual study purposes.

5) ARTIKKEL (1999→) A union database belonging to the ELNET Consortium, an electronic catalogue of the contents of Estonian journals and serials in INNOPAC system.

25 journals and a number of serials published by Tartu University are bibliographed at the library. 1312 articles from 52 issues were bibliographed during 1999.

6) Biographical bibliography of Paul Ariste.

A database was created on the grounds of an existing card file, the main part of the database is completed, but it still needs some work. The Estonian-German subject index is completed. The electronic and published version should appear by the summer of 2000, in relation with the Year of Estonian Book and the international Congress for Finno-Ugric Studies.

7) Recent Publications on Librarianship.

254 titles on librarianship, information technology and bibliography, selected from the new library acquisitions, were added to a bibliographic *Pro-Cite* database.

8) Bibliography of the works of natural scientists who worked at Tartu University in 1802–1918.

Bibliography was compiled as a *Pro-Cite* database in 1997–1999, with the support of the Estonian Science Foundation grant no 3063. In 1999, the records of the database were revised, in many cases the correctness of the data had to be checked in German libraries, the work was carried out by H. Tankler. The database will be made electronically available in 2000.

Reference archive, short lists

In 1999, the *Pro-Cite* database "*National Geographic*" was closed, databases "Countries of the World", "Folk Medicine" and the electronic list "National Customs", located on library home page were continued. Although the amount and accessibility of information in the electronic format increases continuously, the interest in thematical card files and lists is still high. 36 subject area files were continued, 1909 cards (including 1854 annotated cards) were added into the file of the reference archive. Reference archive offered materials on about 300 subjects and on 100 persons.

Following both written and oral inquiries, 11 subject lists were compiled (449 titles): "Rectors and Vice Rectors of Tartu University in 1919–1999. Annotated list" (52 names); "Materials published on N. Gogol in Estonia since 1980" (82 titles); "Karl Dehio's works in the collections of Tartu University Library" (61 titles); "Different editions of 'Reynard the Fox' in Estonian" (16 titles); "Translations of Solomon's Song in the collections of Tartu University Library"; "Materials about v. Wahl's family in the collections of Tartu University Library", and others.

IX. Collections management

By 31.12.1999, the library collections contained 3 770 155 different items.

Routine work was carried on in the stacks — the collections were relocated according to the need (426 linear metres in the collection of Estonian books, 1890 linear metres in periodicals collections, the total of 3691 linear metres), the shelving order was checked, damaged books were sent to the bindery and to be restored or conserved. The duplicity of publications sent back to the library from the chairs and laboratories of the university was checked against the catalogues. New archival copies of Estonian publications were labelled, the same was done with older materials; materials from the donated collections and personal archives were cleaned and disinfected.

As the most important area of work was the creating of short catalogue entries for circulating materials, the number of withdrawals from the collections was less than in 1998 — 32 662 items were withdrawn in 1999 (63 860 in 1998, 35 515 in 1997).

In 1999, Estonian Science Foundation continued to support the project "Scientific and technical revision of the personal archive of Prof. Juri Lotman and the creating of an appropriate database in Tartu University Library". The cataloguing of J. Lotman's correspondencies was completed (the total of about 15 000 letters from about 1800 persons comprises a separate archival collection, f. 135), and the final processing of the items was begun. Of the materials in J. Lotman's personal archive (f. 136), documents concerned with his biography and work at the university, as well as the manuscripts of monographs and articles have been thoroughly studied.

Materials of five personal archives were processed (T. Christiani, R. Blum, E. R. Poom, O. E. Seesemann, E. J. Saareste); addressees were specified in the F. L. Schardius's collection of autographs, and 79 letters in Latin and 29 letters in German were deciphered for annotation.

New arrivals to the collection of rare books (85) were registered in inventories and catalogued. New arrivals of the year of 1999 and some earlier arrivals were added into the photo collection (49). The collection of photonegatives was revised.

A practical a system was developed, and more than 12 000 small prints the library has received according to the Law of Estonian Legal Deposit Copies, adopted in 1997, were processed.

Temperature and air humidity were measured in 26 locations in the library once or twice a week.

A water pipe burst in the library on the night of December 20, this is the greatest disaster in the library history. A part of the archival collection of Estonian newspapers and a number of Estonian books published in 1930–1965 were destroyed, many books and maps from the *Estica*-collection, among them the only copies held in Estonian libraries, were severely damaged.

X. Public services

By 31.12.1999, the library had 23 412 registered patrons, among them 20 115 with borrowing privileges, 2996 without borrowing privileges, and 301 library staff members. 802 450 visits and 742 457 loans were registered during the year, including 460 717 in-house loans and 281 740 home loans.

The INNOPAC circulation module was applied in the summer of 1999; the replacing of old library cards with new cards with bar codes was begun in August, by the end of the year 10 500 new cards had been issued. Electronic circulation was gradually applied starting from September until 15.12.1999. Electronic circulation of the textbook collection was begun on 09.11.1999, that of the monograph collection on 01.11.1999. To enable electronic circulation, each book had to be supplied with bar code and all open-collection books had to be entered into the electronic catalogue, short records were created for all borrowed books.

By the end of the year the volume of the open collection reached about 4123 linear metres, 1830 of them in monographs reading-room, 483 in textbook reading-room, 492 in Economics Library, 20 in the newly opened Biomedicum Library. About 1900 journal titles and 100 newspaper titles were available in the periodicals reading-room. New issues of 246 titles of scientific journals were first sent to branch libraries and faculty libraries for three weeks to make them better accessible for users.

The choice of materials for the monograph collection reading-room was based on the following principles: to reduce the amount of study materials and Russian-language popular science materials, and to increase the amount of monographs, materials of scientific conferences, dissertations, biographies and bibliographies. 9% of the open collection materials were withdrawn from reading-rooms and sent to the stacks.

The amount of electronic information accessible to the users was enlarged — licences were bought for the use of 36 on-line databases and 1459 electronic journals over the university computer network; 52 different scientific databases on CD-ROMs are available in the library.

9 consultants helped the users in the monographs reading-room, answering their questions and helping them to search the Internet.

The number of ILL orders remained almost the same as during the previous year — 3327 orders in 1999, 3345 orders in 1998.

474 patrons used the materials of Manuscript and Rare Book Department (5000 loans, 2320 visits). Foreign researchers mostly came from Germany, Latvia, Finland, Russia, and the USA, using materials related with the history of science and culture, history, personal histories and literary history.

The electronic information service, introduced during the previous year, received 648 queries (252 in 1998). Queries arrived from 18 different countries, but 85% of the total were sent by university faculty members.

The majority of written queries, the total of 191 letters, came from Germany, Estonia, Russia and France, but also from Austria, Finland, Sweden, Norway, Holland, Canada, and Ukraine. 1323 answers to queries were sent by mail, and 6 personal lists were made.

Problems concerning the further development of public services were under discussion at the reassembled public services committee and at three seminars. The latter analysed the

expediency, cost and quality of public services, productive and unproductive services, the necessity of central reference services, library identity problems, relations with the university, staff training, etc.

XI. Library and Bibliographic Instruction

Freshmen of the university were offered 89 hours of training classes at the beginning of the academic year, taught by 14 library staff members. The most active participants in these classes were from the faculties teaching the humanities. Staff of the monographs reading-room held individual training classes for new library patrons, introducing reading-rooms, services and circulation rules. Each time new databases were acquired to the library, the patrons were taught how to use them. Staff of Information Department taught special courses on information sources in the particular fields of science according to the wishes of different faculties.

XII. Research

In 1999, eight subject areas were under research.

1) User surveys.

A user survey (a questionnaire and expert inquiry using different methods) was carried out concerning public relations of the library. 350 users and 23 experts were issued the questionnaires. Results of the survey were presented at a seminar "Public relations in the library — what do they consist of and what is expected of them".

A questionnaire was compiled for determining the satisfaction of the faculty with the library, the survey itself will be carried out in 2000.

2) The History of Tartu University Library and Its Collections in the 19th and 20th Centuries.

Materials were gathered for the monograph on the history of the library in the Estonian Historical Archive and in the library archive. M. Ermel wrote a survey of the library history for a collection of articles published in the USA *International Dictionary of Library Histories*. L. Dubjeva received her MA degree for the thesis "The Development of Traditional Information Systems in Tartu University Library in the End of the 19th and the beginning of the 20th Centuries", discussing the history of library catalogues.

3) The History of Tartu University in the 19th and Early 20th Centuries.

H. Tankler researched the subject of special financing "Historicity and Rationality of Thinking in Philosophy and Science Studies", publishing articles and giving presentations. Financed by a grant from the Estonian Science Foundation, he compiled an English-language collection of articles on Estonian science philosophy and science history that will be published in the series *Boston Philosophical Transactions*.

4) The Development of Intelligentsia in Estonia, Livonia and Curonia and Their Academic Relations in the 17th–18th Centuries. (Fulfilled by A. Tering).

A. Tering continued the compilation of a reference work "The Immatriculation Book of Baltic Students in 1561–1800", working at historical archives in Germany. In addition to collecting biographical data, he made copies of the portraits of about 200 persons and specified about a dozen of new students from the Baltic provinces.

5) The Production of Tartu University Printing Shop in 1632–1710.

E.-L. Jaanson revised and specified data in a bibliographical database and wrote an introductory chapter "Ways of Designing Publications".

6) Early publications in the collections of Tartu University Library.

N. Vorobjova started the preparation of an illustrated printed catalogue with historical commentaries, which would present the bibliographical records of early publications in the format that would give the "copy" the title page and the traditional short record. During the previous years a collection of about 600 titles of early publications has been separated and given preliminary catalogue entries.

7) THULE. The first subproject "The Condition of Cultural Treasures in Major Estonian Libraries." (A joint project together with the Estonian Literary Museum, the Estonian Academic Library and the National Library of Estonia).

The goal of the project is to modernise and unify methods used for monitoring library collections, to determine the state of the collections, to analyse preservation conditions and to find the most endangered collections.

The objects of the study are Estonian publications from the oldest up to the contemporary ones, preserved at four major Estonian libraries. The selection was made by the systematic elimination method. 1500 titles and 1550 copies of books were examined at Tartu University Library. In addition to visual examination, also pH level of paper was identified for all, and the lignin and rosin content for some books.

8) Estonian Riddles. (The compilation of *Monumenta Estoniae antiquae*, Ser IV, a scientific publication of Estonian folklore) (a joint project together with the Estonian Language Institute, director of the project — Prof. A. Krikmann).

R. Saukas represents Tartu University Library in the preparation of this publication. He marked file cards with redaction inscriptions and marked the texts that will be cited in the paper editions (50 boxes of cards, subject headings 'kaljanõu' to 'lumesõda').

Two international events were held at the library, a seminar EAHIL '99 and an international conference "Goethe in Tartu", and four seminars and meetings; the number of presentations given at these events was 57, twelve of which were by library staff members.

The library published xero copied theses of most of the presentations, the theses were also accessible via the library home page.

Library staff members participated in conferences and seminars in Estonia and in abroad and gave 55 presentations.

XIII. Publishing

Three publications, all in all 24 printed sheets, appeared during 1999. 20 titles of different leaflets and advertising publications, mostly photocopied in the library, were published as well.

XIV. Co-operation with other Estonian libraries

In relation with the implementation of INNOPAC, the co-operation between member libraries of the ELNET Consortium has become more intensive. In addition to exchange relationships and co-ordinated acquisitions, also co-operation in cataloguing has become important, staff of the participating libraries have familiarised themselves with the organisation and problems of other members. Co-operation in organising conferences and seminars and in participating in them, in compiling collections of articles and in research has become a fact. ILL services have helped library users in getting materials from the Estonian National Library, the Academic Library, the Estonian Medical Library and others.

Contributing to the Estonian retrospective national bibliography, 10 637 item records were created for "Estonian Book 1980–1991", and a total of 6870 item records were created for "Estonian Periodicals 1941–1944" and "Estonian Periodicals 1945–1993".

Inter-institutional committees have been set up with the Estonian Librarians' Association and the Ministry of Culture and others to solve problems common to many libraries, representatives of Tartu University Library participate in the work of these committees.

XV. International Co-operation

Exchange of publications with foreign research libraries and other institutions has been stable throughout the years, the number of foreign exchange partners of the library remained almost the same (about 520 partners). The cost of publications the library acquires for sending to its partners is about 500 000 EEK a year. A half of all publications sent to exchanges partners has been published by Tartu University. To some extent, university faculties are also engaged in exchanging publications with their partners, but mainly it is the university library who disseminates the scientific achievements of university faculty and researchers.

On the request of M. Garleff from Germany, K. Taal and L. Teedemaa compiled 55 annotations of books published in Estonia in the field of the humanities in 1995–1998 for a publication *Berichte und Forschungen: Jahrbuch des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte* (München).

The Department of Manuscripts and Rare Books received help from several Russian libraries and archives in searching for autographs missing from F. Schardius's collection, and from Poznan in searching for manuscript items that had been borrowed from the library during WWII.

More prominent partners of ILL are university libraries in Sweden (Stockholm, Linköping, Umeå, Lund, Uppsala), Finland (Helsinki, Turku, Jyväskylä, Joensuu, Kuopio), Denmark (Odense), Germany (Berlin) and Norway (Oslo).

The library's long-time co-operation with embassies of several foreign countries regarding the organisation of guest exhibitions has given good results. This year the library organised exhibitions of the works of artists and photographers from Hungary, Germany, Israel and Japan.

The President of the German Journalists' Union Dr. H. Meun, the Director of Lüneburger Ratsbücherei G. Hopf, and the Director of Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (Göttingen) Prof. E. Mittler held lectures at the library.

The staff of Restoration Department participated in the Baltic and Nordic Conservation and Restoration Conference and Exhibition in Tallinn on Oct. 6–9, 1999. A student of Vantaa University Tõnu Uusküla had his internship at the department.

Library staff members gave the total of 14 presentations at 10 international conferences and published 17 research articles or theses of presentations in foreign publications.

Co-operation project was under discussion with the Finnish Depot Library, a co-operation agreement was discussed with Göttingen University Library.

The library is participating in three international co-operation projects:

1) **"Handbuch des personalen Geleghenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven"**.

An agreement of international co-operation for registering, describing and micro-filming the 16th–18th century German language occasional prints was signed with Osnabrück University and Olms Publishers in 1996. The planned microfilming of items in two databases "Tartu" and "Dorpat", completed in 1998, containing all in all 5277 entries, and in lists compiled by M. Klöker and K. Hagen was not carried out, as the necessary equipment arrived from Germany only in the end of 1999.

2) **URBIS. International databases, Finno-Ugric linguistics 1988–1999→ (Published in the Russian areas). ARTAL. School textbooks and newspaper articles of Finno-Ugric peoples 1996–1999→.**

A co-operation project with the Finnish Research Centre for Native Languages, the Institute of Linguistics at the Hungarian Academy of Sciences and Hamburg University, Germany (See VIII, 4).

3) **DIEPER (Digitised European PERiodicals).**

An international co-operation project between Copenhagen Royal Library (Denmark), Frankfurt ABC-Datenservice (Germany), (Germany), Graz Karl-Franzen University Library (Austria), the publishers Springer-Verlag Ltd & Co in Heidelberg (Germany), Helsinki University Library (Finland), the Library of Leuven Catholic University (Belgium), the Library of René Descartes Paris Vth University (France), Patra University Library (Greece), the Department of Information Sciences of Sienna University (Italy) and Tartu University Library.

The project director is Werner Schwartz and its technical director is Norbert Lossau, both from Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek in Göttingen.

The planned project duration is from November 1998 – December 2000. The aim of the project is to create a virtual library network and central search engine, which would enable access to retrospectively digitised periodicals in different European countries or in other parts of the world.

Tartu University Library belongs to the following international organisations:

- Association of European Research Libraries (LIBER),
- Association of Libraries of the Baltic Area *Bibliotheca Baltica*,
- European Association of Health Information Libraries (EAHIL),
- International Association of Music Libraries (IAML),
- European Information Association (EIA) and its branch for Baltic and Nordic Countries.

XVI. Continuous learning of staff members

Ljudmila Dubjeva defended her MA thesis "The Development of Traditional Information Systems in Tartu University Library in the End of the 19th and the Beginning of the 20th Centuries".

Ü. Must and O. Teder participated in the Doctor's program, and T. Liivamägi and M. Poljakov in the MA program at the Tallinn University of Educational Sciences. K. Pai participated in the MA program at the Chair of Estonian Language at Tartu University. I. Kukk completed her MA thesis "The 17th Century Dutch Drawings in the Collections of Tartu University Library. History and Problems of Attribution".

Training sessions for staff members were centred upon INNOPAC thematics — USMARC records, cataloguing according to an international standard ISBD and cataloguing rules AACR for cataloguers and creators of short entries, preliminary course in cataloguing for those who started creating original entries.

Computer courses were organised in the library to teach *Excel*, *Word* (for beginners and intermediate) and the Internet, staff members also participated in courses for a fee organised by the university.

13 staff members went to a study trip to Helsinki University Library, 6 staff members — to Stockholm University Library. 4 staff members participated in the information event "EU Fifth Framework Program" at Helsinki University, 3 staff members participated in a seminar jointly organised by ELA Old Publications Committee and Helsinki University Library. M. Liivamägi and M. Meltsas held longer Fellowships at the Library of the University of Pennsylvania, K. Kaugver and Ü. Mölder spent a training period in Göttingen and M. Davõdov in Graz.

RESEARCH

SHALL WE TAKE BOOKS WITH US INTO THE NEW MILLENNIUM?

Anne Valmas

Estonian Academic Library

Although we have reached the computer age, the need for books has not lessened. More and more people use libraries and read books, but now it is time to start thinking about new prospects. Microfilming and digitisation allow the libraries to economise storage room and guarantee the better preservation of original materials. This work is very expensive, economic calculations and co-ordination between libraries are a necessity.

Could the access to the electronic catalogue of Estonian research libraries be arranged through Estonian or world's best-known Internet portals, so that information we have created was available for everybody?

Compiling bibliographies we have to decide what materials need to be printed on paper and what materials should be held in currently updated databases, considering the proportion of users.

Texts meant for reading with deep concentration should be available on paper.

LIBRARY IN (20)00 AD — ITS ESSENCE AND APPEARANCE

Jüri Järs

Tallinn Technical University Library

This is a reflection on the fact that the essence of library has not significantly changed neither during our lifetime, during the previous century nor during the previous millennia. The appearance of library has considerably changed with times, due to the development of different technologies, which have, in their turn, allowed to use different new information carriers.

Examining different information carriers (clay tablets, papyrus, parchment, paper, microfilm, electronic media) the libraries have collected and preserved through the times, we can understand that not the media are essential, but the value of information carried by these media. As long as there is the need for knowledge, there remains the need for library as the mediator of information. S. R. Ranganathan has summarily and precisely formulated the essence of library in his five laws in 1931.

My article gives an overview of more important milestones in library automation in the world, and offers comparative data concerning the implication of information technology and services based on it in major Estonian libraries. I discuss the problem, whether computers will replace books and libraries — which already existing technologies can be used and which technologies need further developing, and whether the information user is

ready for such changes. I stress that electronic, digital or virtual library cannot be treated as an immaterial object, which enables to economise substantial sums of money.

The turn of the millennium in Estonian libraries is observed as a total conversion in its widest sense, prerequisites of which are adherence to rules of the game, and strong will for co-operation. The following of international standards of information technology and librarianship is of essential importance. In the conditions of underfinancing, the division of tasks between libraries is a key question, its aim being the optimal use of resources. The activating of a national program of acquiring new materials, and evaluating and developing library collections, based on unified methods, is of crucial importance.

ESTONIAN NATIONAL BIBLIOGRAPHY ON OF THE CHALLENGES OF THE NEW MILLENNIUM

Janne Andresoo

National Library of Estonia

The history of Estonian national bibliography extends over a century and a half. The current national bibliography has been compiled under three different titles — *The General List of Estonian Books* (covering 1918–1939), *Book Chronicles* were published for the next 50 years, for the last decade the bibliography has been known as *Estonian National Bibliography*. Some parts of retrospective national bibliography have also been compiled.

Since the beginning, Estonian national bibliography developed into the bibliography of Estonian-language publications. In the recent years it also embodies all materials published in Estonia, regardless of their language, and materials published in Estonian outside Estonia. Problems related to *Estonica* are among the most polemical subjects of the national bibliography, the solving of which will extend into the next millennium.

Presently, the national bibliography is issued only in printed format, consisting of the following series: books, periodicals, music, official publications, and maps. In the near future, there will be on-line access to the database of the national bibliography, and it will be published on CD-ROM or using some other modern medium.

The retrospective projects initiated by the National Library will be continued: 1) retrospective conversion of Estonian books published in 1945–1991; 2) retrospective cataloguing of Estonian-language books published in 1918–1940, and 3) retrospective cataloguing of Estonian periodicals published in 1945–1993.

The project of specifying and analysing electronic on-line publications and their publishers has been started.

HOW TO IMPROVE THE LIBRARY TYPOLOGY?

Peeter Olesk

Riigikogu, Parliament of Estonia

The typological description of libraries now used in librarianship is not adequate to characterise the present state and to substantiate the further development of academic libraries. Proceeding from the fact that the role of academic libraries in society has been considerably enlarged, meaning that academic libraries have grown out of their typological suits, I am fully convinced that these libraries are entitled to legislative protection. My article presents the characteristics, according to which it is possible to measure the performance of such libraries: 1) open-access collections; 2) universality of collections; 3) satisfaction of users of all levels; and 4) application of the principle of the national library.

BENCHMARKING AS THE MEANS OF QUALITY MANAGEMENT IN LIBRARIES

Aira Lepik, Professor

Tallinn University of Educational Sciences

The present article discusses benchmarking as the means of comparative analysis and as the modelling and comparison aid. Benchmarking is analysed in the library context, relating it primarily with the analysis and evaluation of library performance quality.

The article compares different definitions of benchmarking and follows the use of the process in the librarianship. The general overview of different types of benchmarking is provided, including organisational, competition, functional and general or process benchmarking.

Stress is laid on the main steps in organising benchmarking (planning, team building, gathering and analysis of data, follow-up according to the results), and the possibilities of the adaptation of benchmarking in the process of quality management and performance evaluation mainly in research libraries.

The main applications of benchmarking in libraries are analysed on organisational, analytical and practical levels. Such treatment enables to continue the development of a model for the analysis of the performance of Estonian research libraries and the optimisation and evaluation of their work.

The analysis has been carried out with the support of the Estonian Science Foundation (Grant No 4039; Performance Measurement and Quality at Estonian Academic Libraries).

ON PUBLIC RELATIONS AND ONE TARGET GROUP — THE LIBRARY USER

Urve Tõnnov

Tartu University Library

In recent years the libraries' interest in the opportunities of improving their financial position and gaining new users through public relations has greatly increased. The public relations of Tartu University Library and marketing surveys carried out in the library are aimed at defining the role of the library in the changing teaching, research and developmental activities of the university, and at finding ways of better meeting the needs of library users.

One important target group of a library's public relations is its users, both the already existing and the future ones. To offer good services to the user, the library has to know him well — to be aware of his information needs, of his skills and habits of information search, his need for training, his satisfaction with the library as a work environment, his attitudes towards the services the library offers him, etc.

The article gives an overview of more important user surveys at the library since 1965. Changes in the structural groups of the users show that the number of professors and researchers among the library users is continuously lessening and the number of students is growing. The average age of the users is lowering as well, being 24 years at present. The balance between women and men among the library users has also changed: of the total number of the users in 1983, 50% were men and 50% were women; in 1999, 30% of them were men and 70% were women.

The article gives data about the use of the library homepage in the Internet and the electronic catalogue INNOPAC in September 1999. Both the homepage and the electronic catalogue are new features in the dialogue with library users. Both of them were heavily used, but the data needs specification and further analysis is necessary.

RESPONSES TO A USER SURVEY CONCERNING PUBLIC RELATIONS OF THE LIBRARY

Ilona Smuškina, Tiina Matsulevitš

Tartu University Library

In 1999 a user survey was carried out with respect to the public relations of the library. The survey contained a sixteen-point questionnaire and an expert questionnaire consisting of seven questions put to 23 specially selected people.

The survey was held at the end of the academic year, one week prior to the beginning of exams. 400 questionnaires were distributed, more than 350 were returned with answers.

The majority of respondents visited the library either daily (170), or at least once a week (142). The number of students among the respondents was 270 (77%), the average age of the respondents was 21–22 years.

The respondents get information about different library events from the information posters and leaflets in the main hall of the library, from their acquaintances, only after that from the "Postimees" and still less from the university newspaper. They seldom participate in such events, often they are not aware that the events are organised by the library. The most popular events organised at the library are book sales.

Each year the library organises ca 60 different book exhibitions, ca 35 art exhibitions and 3–4 major guest exhibitions.

98,7% of the respondents visited book exhibitions, 53,6% of them saw art exhibitions, 15,1% saw guest exhibitions. The book exhibitions rated very high — 46,2% of the respondents considered them 'very interesting' and 'interesting'. The locations of the exhibitions, their design and explanatory texts were also considered satisfactory. But the overall design and appearance of the library building was mostly found lacking.

The respondents of the expert questionnaire were the members of the faculty, but also some public figures (the director of the art college, a member of the city council, a writer), who mostly answered using e-mail, or orally. All experts stressed that the atmosphere in the library is generally pleasant, and they were very much satisfied with the helpfulness of library staff.

The user survey confirmed the fact that it is essential to change and improve the work, structure and staff of the public relations department of the library.

THE LIBRARY AS THE PRESERVER OF MANUSCRIPTS OF UNIVERSITY FACULTY MEMBERS

Mare Rand, Aili Bernotas

Tartu University Library

Tartu University has collected and preserved manuscripts since the reopening of the university in 1802, and continues this activity according to historically and internationally established practice. Besides collecting manuscripts of wider cultural historical context, the main focus is set upon the archival materials of university professors and lecturers. Acknowledging the cultural, scientific and historical value of such materials, professors themselves have transferred their materials to the library (F. Giesè, K. Morgenstern, J. Reinet, O.-M. Klaassen, V. Masing and others), but mainly, such materials are acquired from the heirs (J. W. Krause, J. V. Veski, F. Klement, H. Normann, H. Ligi and others) or with the help of the colleagues of the late professors and other historically minded people (A. Rull, A. Tomingas, J. Tammeorg and others). During the recent decade, archives of a number of exile scientists have been brought to Estonia after the regaining of independence (E. Poom, R. Indreko, A. Soom, N. Maim and others). In addition to university library, personal archives are also held at the Estonian Literary Museum and at the Estonian Historical Archive. The number of personal archives held in both of these institutions exceeds the number of those held at the university library, but the number of personal archives of faculty members or people connected with the university amounts to about a dozen for each of these institutions.

By 01.01.2000, the collection of manuscripts contains 29 024 items, holding also 135 personal and family archives. 30 of them have not yet been fully processed. Besides the creation and developing of lists of archival materials, alphabetical and subject catalogues, preparations are made for entering manuscript archives into electronic catalogue of the library on the level of collection entries.

NO LIBRARY, NO UNIVERSITY. AN INSIGHT INTO THE YEAR OF 1918

Malle Ermel

Tartu University Library

On Feb. 24, 1918 the armed forces of Imperial Germany occupied Tartu. The German powers closed the Russian university and started to organise *Landesuniversität* in its stead. As the properties of the university, including the 420 000-volume library, had been evacuated to Russia in 1915–1917, a commission was formed with the Headquarters of the 8th Army to acquire literature and teaching aids. The appeal the commission issued to local governments, the nobility and wide public of the occupied territory was met with a warm response in local Baltic-German circles and in Germany as well. The editors of newspapers and journals of the Baltic countries agreed to donate free copies of their publications to the library. The list of donators from August to November 1918 contained 77 persons and institutions; the largest donation was the 4288-volume *Baltica* collection of professor of history Richard Hausmann, obtained with the help of J. v. Seidlitz. The attitude of Estonian intellectuals toward the German university was not favourable.

Wolfgang Schlüter (1848–1919), who had worked in Tartu in 1882–1908, was invited from Germany to fulfil the position of *Oberbibliothekar*.

The relations with larger vendors in Germany (J. Koehler, G. Fock, A. Lorenz's bookshop in Leipzig), who had supplied the library before the war, were restored by the autumn. The librarian started to re-establish exchange relationships with German universities and scientific societies. As the restoration of the library proceeded slower than expected, the option of incorporating the libraries of the Learned Estonian Society and the Estonian Naturalists' Society was considered. It was still not done due to the opposition of Baltic-German professors.

The moving of the library to a new faculty building in Aia (now Vanemuise) Street was also under consideration. The Curator of the university T. Schiemann stated that the question of moving has to be solved in co-operation with the future province government.

Landesuniversität was closed in November 1918, the university library contained ca 27 000 volumes at that time.

ON PRINTERS' PRIVILEGES IN THE BALTIC COUNTRIES IN THE 17TH–18TH CENTURIES

Tiiu Reimo

Estonian Academic Library

The printers' privileges, certain privileges in founding printing shops and publishing books, were established in Europe in the first decades after the invention of printing.

The privileges related to printing shops and printers depended on the will of higher officials and on the state and town laws. Privileges prohibiting reprinting were issued to guarantee the recovery of the expenses of publishing, printing and distributing of books.

The first privileged printers of the Baltic countries were Riga town printer Nicolaus Mollyn (active in 1588–1625) and Tallinn town printer Christoph Reusner (active in 1634–1637). Their privileges consisted of fixed annual salaries and taxation advantages, determined by town councils, they were also exempted from civic duties. Nicolaus Mollyn received his privilege protecting the publications of his shop from reproduction from King of Poland in 1590 and from King of Sweden in 1621. The later owners of the Riga printing shop had to have the publishing privilege reaffirmed, as the printing shop was not owned by one and the same family through generations.

The first printer in Tallinn Christopher Reusner had received his privilege in 1614, printer Adolph Simon received his privilege in 1672. After the death of Simon, one and the same family owned the printing shop until the end of the 18th century. The publishing privilege was renewed by Axel Heinrich Lindfors in 1770.

The privileges of Baltic town printers protected both the printing shop and the materials published in the shop. The privileges were given for unspecified duration of time and depended on the fact, whether some members of the family continued the publishing or printing activities. The printers had no right to delegate their privileges to other persons.

COUNT BOBRINSKY'S LIBRARY IN PÖLTSAMAA

Larissa Petina

National Library of Estonia

In larger Estonian libraries one can come across books that have once belonged to the owner of Põltsamaa Castle, Count Aleksey Grigorjevich Bobrinsky (1762–1813), who is known in Russian history as the illegitimate son of Catherine II and Grigory Orlov.

Already as a student at Land Forces' Nobility Corps, he started to create his library, acquiring new items during his travels in Russia and in Europe (1782–1788), and buying also geographical maps and old manuscripts. During the nine years Count Bobrinsky lived in Estonia he continued developing his library, spending large sums of money on books and manuscripts.

Archival and published sources and preserved books allow to restore the old valuable library of Põltsamaa Castle and study its history. By now we have specified about two hundred titles published in German, Latin, Russian, French and Dutch in the 17th–19th

centuries, bearing three different stamps that all refer to one and the same owner. Information acquired in the course of this reconstruction widens our knowledge about the 18th-century Estonian manor libraries and also about the origin of the collections of old books in three major Estonian libraries.

OTTO FRIEDRICH VON RICHTER: HIS TIME AND HIS HERITAGE

Olev Teder

Tartu University Library

The trip to Levant in 1814–1816 of the Livonian Baltic-German O. F. v. Richter coincided with the time, when the contacts between the Turkish Empire and Western-European countries and Russia had become much closer. The fact promoted rapid development of several branches of Oriental studies (Arabian, Iranian and Turkish studies) among laymen, as the so-called theological branch of these studies had so far been cultivated only in religious circles. Romanticism that had become more and more prevalent in the European culture drew inspiration from the Orient — translations of Oriental poetry started to appear, scientific expeditions to the dangerous Oriental countries and the publishing of travel books became a new trend.

O. F. v. Richter, who studied also at Moscow, Heidelberg and Vienna Universities, retained his ties with Tartu University through his tutor, the later Rector and scholar of Tartu University J. G. Ewers (1781–1830). Richter bequeathed his collection of antiques (including 107 coins, 70 samples of minerals, etc.) to the museum of Tartu University. The most valuable part of the collection contains ancient Egyptian artefacts (a sarcophagus, several mummies, two sandals made of palm branches, figurines made of various materials). Among the publications bequeathed to Tartu University Library (27 titles, 46 volumes), the most valuable are the 18th century scientific classics of theological Oriental studies, and 18 manuscripts of the 17th–18th century editions of Oriental poetry. Richter's book *Wallfahrten im Morgenlande (Pilgrimage to the Orient)* (Berlin, 1822), was prepared for publishing by Ewers, as the author died young. The book is an outstanding literary representation of Romanticist world-view and a historical source of considerable worth.